
This is the **accepted version** of the book:

Camprubí, Xevi. *La revolució de la impremta. La contribució de la tipografia al desenvolupament de la Catalunya moderna*. Catarroja : Afers, 2020. 222 pàg.
ISBN 978-84-16260-84-3.

This version is available at <https://ddd.uab.cat/record/325044>

under the terms of the ^{IN}
COPYRIGHT license.

La revolució de la impremta

**La contribució de la tipografia al desenvolupament
de la Catalunya moderna**

Xevi Camprubí

SUMARI

Introducció	4
1. El creixement de la indústria editorial	8
2. Els impressors prenen consciència	14
3. L'augment de la producció i del comerç	21
4. Els avantatges de l'ús de la impremta	25
5. Política, economia i administració	32
6. La recaptació de drets i impostos	53
7. Justícia i ordre públic	90
8. L'organització militar i la defensa	109
9. La salvaguarda de la salut pública	122
10. La regulació de l'activitat religiosa	139
11. La circulació de la informació	161
12. Un suport a l'educació	184
Epíleg	197
Bibliografia	202

SIGLES UTILITZADES

ABEV	Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic
ABEV-ACV	Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic/Arxiu Capitular de Vic
ABEV-AVV	Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic/Arxiu de la Vegueria de Vic
ACA	Arxiu de la Corona d'Aragó
ACAE	Arxiu Comarcal de l'Alt Empordà
ACAN	Arxiu Comarcal de l'Anoia
ACBC	Arxiu Comarcal del Baix Camp
ACBE	Arxiu Comarcal del Baix Empordà
ACBR	Arxiu Comarcal del Berguedà
ACGAF	Arxiu Comarcal del Garraf
ACGAX	Arxiu Comarcal de la Garrotxa
ACM	Arxiu Comarcal del Maresme
ACSG	Arxiu Comarcal de la Segarra
ACUR	Arxiu Comarcal de l'Urgell
ACVO	Arxiu Comarcal del Vallès Oriental
ADB	Arxiu Diocesà de Barcelona
ADS	Arxiu Diocesà de Solsona
AHC	Arxiu Històric de Cardona
AHCB	Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona
AHMA	Arxiu Històric Municipal d'Arbúcies
AHN	Archivo Histórico Nacional
AHPB	Arxiu Històric de Protocols de Barcelona
AHS	Arxiu Històric de Sabadell
AMCM	Arxiu Municipal de Caldes de Montbui
AMGi	Arxiu Municipal de Girona
AMGr	Arxiu Municipal de Granollers
AMSFG	Arxiu Municipal de Sant Feliu de Guíxols
AMSPV	Arxiu Municipal de Sant Pere de Vilamajor
AMT	Arxiu Municipal de Tona
AMV	Arxiu Municipal de Vic
AMVe	Arxiu Municipal de Verdú
APSMP	Arxiu de la Parròquia de Santa Maria del Pi
BB	Biblioteca Borja
BC	Biblioteca de Catalunya
BLM	Biblioteca Lambert Mata
BMVB	Biblioteca Museu Víctor Balaguer
BUB	Biblioteca Universitària de Barcelona
DGC	Dietaris de la Generalitat de Catalunya
ICAB	Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona
MFM	Museu Frederic Marès
UPF	Universitat Pompeu Fabra

Introducció

En la seva obra mestra, *The printing press as an agent of change*, publicada l'any 1979, la historiadora nord-americana Elizabeth Eisenstein criticava que alguns dels treballs més importants sobre la història de la impremta publicats fins aleshores –esmentant, en concret, els de Henry Steinberg i de Douglas MacMurtrie– fossin molt superficials a l'hora de referir-se a l'impacte que aquesta tecnologia va causar en la societat. Identificar i enllistar els efectes de la invenció de la impremta és molt més fàcil de dir que de fer, argumentava Eisenstein, i afegia: “Quan MacMurtrie o Steinberg parlen de l'impacte de la impremta en cada àrea de l'activitat humana –política, economia, filosofia, etcètera–, de cap manera queda clar en què pensen. En certa forma, assenyalen algunes conseqüències indirectes del procés que estan associades al consum de productes impresos o a la transformació dels hàbits mentals. Aquestes conseqüències tenen, òbviament, un gran significat històric i afecten a gairebé totes les àrees de l'activitat humana. Tanmateix, és difícil descriure-les amb precisió i fins i tot determinar què foren exactament”.¹

Henry Steinberg, de fet, defensava que la història de la impremta hauria de ser considerada com una part integral de la història general de la civilització, en la mesura que, en paraules seves, va penetrar en totes les esferes de la societat. “Cap esdeveniment polític, constitucional, eclesiàstic i econòmic, com tampoc cap moviment sociològic, filosòfic i literari pot ser plenament comprès sense tenir en compte la influència de la impremta”. En una línia semblant, Douglas MacMurtrie assegurava que caldria un extens volum per poder exposar, ni que fos de forma resumida, els efectes que el nou invent va provocar en cada un dels àmbits de la societat.²

Les opinions d'Steinberg i MacMurtrie foren compartides per alguns experts en l'estudi de la societat preindustrial. Myron Gilmore, per exemple, opinava que els efectes de la impremta es van fer sentir més aviat o més tard “en cada àmbit de l'activitat humana”. Segons aquest historiador, la invenció de la impremta de tipus mòbils va comportar la transformació més radical de les condicions de la vida intel·lectual de tota la història de la civilització occidental.³

¹ Elizabeth Eisenstein: *La imprenta como agente de cambio*, Fondo de Cultura Económica, México: 2010, p.6.

² H. S. Steinberg: *Five hundred years of printing*, British Library, London: 1996, p.1; D. C. MacMurtrie: *The story of printing and bookmaking*, Bracken Books, London: 1989, p.136.

³ M. Gilmore: *The World of Humanism*, Harper, New York: 1962, p.186.

El fet, però, que no s'hagi explicat amb detall quins foren els múltiples beneficis derivats de l'ús de la impremta ha donat lloc a que les observacions formulades per Eisenstein quedessin sense resposta. Des de la publicació de *The printing press as an agent of change* ençà, així doncs, no s'ha reconegut cap altra revolució causada per la impremta que no fos la seva aportació en el terreny de la difusió de les idees. “La impremta –ha apuntat Manuel Peña en aquesta línia– ha estat valorada com la responsable primera de tota una autèntica revolució en la cultura escrita i impulsora de les formes de saber”.⁴

D'acord amb aquest plantejament, quan es parla dels beneficis de la tipografia es posa l'èmfasi exclusivament en l'impacte que l'edició de llibres a gran escala va tenir en la transmissió d'idees i de coneixements. És evident que aquest benefici va existir, però hi hagué també molts altres aspectes de l'activitat humana que es van veure influenciats per l'aportació de la tècnica inventada per l'alemany Johannes Gutenberg. Això no fou únicament gràcies a la difusió de llibres de forma impresa, sinó sobretot com a resultat de l'ús d'una gran diversitat d'obres menors –com cartells, fulls o plecs solts– conegudes a l'època com a “remiendos” o “menuderies” que, al meu parer, representen la veritable revolució de la impremta.

L'historiador francès Henri-Jean Martin, en aquest sentit, es preguntava si Gutenberg, en el moment d'idear la impremta de tipus mòbils, estava pensant en utilitzar-la per imprimir bíblies o, en realitat, tenia intenció de produir fulletons i plecs solts de poques pàgines, “dirigits a facilitar el treball de l'administració i a difondre informacions de tot tipus a un públic el més ampli possible”.⁵

Jordi Rubió, al seu torn, també va intuir la importància de les menuderies, tot assenyalant que els impresos de petit format degueren ser molt nombrosos, ja des de l'aparició de la tipografia. “Tant l'administració religiosa i civil com la vida comercial devia consumir els impresos d'aquesta mena en grans quantitats”, assegurava Rubió.⁶

Malauradament, però, com va assenyalar Joan Fuster, les menuderies que s'han preservat als arxius i biblioteques són més aviat escasses, cosa que fa molt difícil tenir una idea exacta del que fou la realitat. “Ningú no sol conservar un llibre escolar un cop

⁴ M. Peña: *Cataluña en el Renacimiento: libros y lenguas*, Milenio, Lleida: 1996, p.57.

⁵ H.J. Martin: *Historia y poderes de lo escrito*, Trea, Gijón: 1999, p. 277.

⁶ J. Rubió: *Llibreters i impressors a la Corona d'Aragó*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona: 1993, p.146.

caducat, ni un cançoner quan les cançons han passat de moda, ni un devocionari quan s'ha fet malbé per l'ús", apuntava l'escriptor valencià.⁷

En una línia semblant, Henri-Jean Martin també es lamentava del fet que aquests papers, sovint destruïts un cop havien estat llegits, rarament hagin sobreviscut. A parer seu, les menuderies que s'han conservat són només una part molt petita de la producció que va sortir de les impremtes. "Com entendre sinó –es preguntava Martin– l'existència de nombrosos tallers estables que no han deixat pràcticament res?". Aquest fou el cas, per exemple, de la impremta de Pere Abadal, de Moià, fundada a la segona meitat del segle XVII. Segons ha assenyalat Immaculada Socias, aquest taller disposava de tres premses, però, malgrat això, gairebé no se'n conserva producció impresa.⁸

El caràcter efímer de les menuderies les ha convertit en una raresa, fins al punt que poques vegades figuren en els catàlegs del patrimoni bibliogràfic. Sortosament, però, sovint apareixen fulls d'aquest tipus inserits en manuals notariais, en llibres de comptes, en dietaris o en altra documentació semblant. Al coneixement sobre els "ephemera" hi ha contribuït també l'interès que aquest fenomen ha despertat en temps recents entre un gran nombre d'historiadors d'arreu d'Europa.⁹

⁷ J. Fuster: «L'aventura del llibre català», dins AAVV: *500 anys del primer llibre imprès en català, 1474-1974*, Edigraf, Barcelona: 1973, p.23.

⁸ H.J. Martin: *Historia y poderes...*, op. cit., pp. 277 i 280; Immaculada Socias Batet: *Els Abadal, un llinatge de gravadors*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona: 2007.

⁹ Entre els treballs que recentment han tractat el fenomen dels *ephemera* cal esmentar: A. Pettegree (ed.): *Broadsheets. Single-sheet publishing in the first age of print*, Brill, Leiden: 2017; A. Castillo Gómez: «Writings on the streets: ephemeral texts and public space in the Early Modern Hispanic world», dins: M. Lyons i Rita Marquilha (eds.): *Approaches to the History of written culture*, Palgrave Macmillan, London: 2017, pp. 73-96; A. Castillo Gómez: «Efimeros y menudencias. Otras lecturas en tiempos de Carlos I», dins: A. Bustos i Elena Di Pinto (eds.): *Bibliotecas y librerías en la España de Carlos V*, Calambur, Barcelona: 2015, pp. 125-158; Isabel Castro Rojas: «Papeles efimeros en la difusión de la información oficial en la temprana edad moderna. Una propuesta de estudio», dins: J. J. Iglesias Rodríguez, R. Pérez García i M.F. Fernández Chaves (eds.): *Comercio y cultura en la Edad Moderna*. Comunicaciones de la XIII reunión científica de la Fundación Española de Historia Moderna, Editorial Universidad de Sevilla, Sevilla: 2015, pp. 2427-2439; M. J. Pedraza-Gracia: «Aportaciones documentales en torno a la edición y producción de efimeros en el siglo XVI», dins: Carmela Reale (ed.): *Il libro al centro. Percorsi fra le discipline del libro in onore di Marco Santoro*, Liguori editore, Napoli: 2014, pp. 381-390; J. Raven: «Choses banales, imprimés ordinaires, "travaux de ville": l'économie et le monde de l'imprimerie que nous avons perdus», *Histoire et civilisation du livre*, 9 (2014), pp. 243-258; P. Rueda: «Impresos efimeros en la vida cotidiana», *Andalucía en la Historia*, 44 (2014), pp. 36-38; Rosa Salzberg: *Ephemeral city. Cheap print and urban culture in Renaissance Venice*, Manchester University Press, Manchester: 2014; G. Proot: «The importance of jobbing printing: framework agreement between the Ghent Jesuits and the printer Baudewijn Manilius for the production of theatre programmes (1664)», *Jaarboek voor Nederlandse boekgeschiedenis*, 21 (2014), pp. 89-112. A aquestes obres més recents, cal afegir-hi també algunes d'anteriors, com: Cathy L. Preston i M. J. Preston (eds.): *The other print tradition: essays on chapbooks, broadsides and related ephemera*, Routledge, New York: 1995; i P. Stallybrass: «"Little Jobs": Broad-sides and the Printing Revolution», dins: Sabrina A. Baron, E. N. Lindsquist, Eleanor F. Shevlin (eds.): *Agent of Change. Print culture studies after Elizabeth L. Eisenstein*, University of Massachusetts Press, Massachusetts: 2007, pp. 315-340.

L'objectiu d'aquest treball és, prenent el cas de la Catalunya dels segles XVI al XVIII, mostrar com la producció impresa, principalment les obres menors, van afavorir el desenvolupament de la societat moderna, incidint en gairebé tots els àmbits de la vida quotidiana. La contribució de la impremta fou possible gràcies al fet que els tallers dels impressors es convertiren en uns extraordinaris instruments de fabricació de paper imprès a gran escala, amb una capacitat productiva que els situava a l'alçada d'activitats més pròpies de l'era industrial.¹⁰

¹⁰ Sobre el funcionament de la impremta a l'època Moderna vegeu: X. Camprubí: *L'impressor Rafael Figueró (1642-1726) i la premsa a la Catalunya del seu temps*, Fundació Noguera, Barcelona: 2018. Una primera aproximació a l'estudi de l'aportació de les obres menors figura a: X. Camprubí: «Butlletes, fulls solts i altres menuderies: la contribució de la impremta al funcionament de la societat catalana moderna», *Manuscrits*, 34 (2016), pp. 113-144. En aquesta mateixa línia, vegeu també: X. Camprubí: «The importance of ephemera for the printing industry in the Early Modern Period: the case of Barcelona», *De Gulden Passer*, Butlletí de la Societat de Bibliòfils d'Anvers (en premsa); X. Camprubí: «El uso funcional del papel impreso: la verdadera revolución de la imprenta», dins: *Actas del XI Congreso Internacional de Historia de la Cultura Escrita. Scripta in itinere. Discursos, prácticas y apropiaciones del escrito en el espacio público (siglos XVI-XXI)*, Trea, Gijón (en premsa).

1. El creixement de la indústria editorial

La revolució que havia de suposar la utilització de la impremta fou detectada no gaires anys després de l'arribada d'aquest invent a Catalunya. El capítol de la catedral de Vic en fou molt conscient ja el 1485, quan va decidir no admetre els llibres manuscrits com a aval; un objecte que fins aleshores havia gaudit d'un gran valor material, fins i tot com a moneda de canvi. El motiu esgrimit pels canonges era que “havien sortit uns artificis pèrits en l'art d'imprimir lletres que ab formes metàliques omplien trescentes o més fulles de pergami”.¹¹

El cert és, però, que al llarg dels primers dos cents anys de presència de la impremta a Catalunya els resultats foren més aviat modestos. Durant els segles XV i XVI els tallers tipogràfics catalans eren lluny de poder competir amb els grans centres editorials d'Itàlia, Alemanya o França. Per posar un exemple, en tot el segle XV a la ciutat de Venècia s'hi van editar uns 4.500 llibres i prop de 17.000 al segle següent, mentre que a Catalunya al llarg de tot aquell període la producció amb prou feines va arribar al miler de títols. La causa ha estat atribuïda a la manca de recursos financers del sector editorial, però també a la preferència dels llibreters catalans per la importació, una opció que oferia més garanties davant del risc que comportava emprendre grans projectes editorials. Els tiratges de l'edició de llibres en aquesta època, que rarament superaven els 700 exemplars, reflecteixen la poca capacitat productiva de la impremta catalana.¹²

En general, els historiadors estan d'acord en assenyalar que la manca de capital fou el principal problema que va haver d'afrontar la indústria tipogràfica als regnes hispànics peninsulars. La debilitat financera va limitar la capacitat productiva dels tallers, de manera que per editar obres d'una certa importància als impressors els calia repartir-se el treball entre uns quants tallers, o bé optar per la formació de societats, amb l'objectiu de compartir les elevades despeses de producció. A l'entrebanc que això va suposar pel desenvolupament del sector, cal afegir-hi també la competència que representava la importació de llibres, l'existència de monopolis i de privilegis, així com

¹¹ M. González Sugrañes: *Contribució a la Història dels antics Gremis dels Arts y Oficis de la Ciutat de Barcelona*, vol.2, Llibreters y stampers, Estampa d'Enrich y companyia, Barcelona: 1918, p.3.

¹² A. Briggs i P. Burke: *De Gutenberg a l'Internet. Una historia social de los medios de comunicación*, Taurus, Madrid: 2002, p. 71; J. Rubió, *Llibreters i impressors...*, op. cit., pp. 99, 105 i 156; J. Rubió i Balaguer, J.M. Madurell i Marimon, *Documentos para la historia de la imprenta y librería en Barcelona (1474-1553)*, Gremio de Editores y Libreros, Barcelona: 1955, p. 89; L. Febvre i H. J. Martin: *La aparición del libro*, Fondo de Cultura Económica, México: 2005, p. 253.

també les traves burocràtiques derivades de la censura i d'una legislació més aviat restrictiva.¹³

La situació de la impremta catalana, en qualsevol cas, va començar a millorar a partir del segle XVII, gràcies a la reducció dels costos d'impressió, cosa que va permetre abaixar el preu dels llibres i, en conseqüència, va fer augmentar les vendes. Els factors que expliquen aquesta reducció foren l'optimització del procés de producció, però sobretot la consolidació de l'aposta dels impressors pels formats més petits. Això comportava una menor despesa en paper, que al cap i a la fi era l'aspecte que requeria més inversió. També hi va contribuir de forma decidida la demanda cada vegada més gran per part de la societat dels impresos menors o de remenderia.

El gran salt, tanmateix, va arribar a partir del darrer terç del segle XVII, coincidint amb una etapa de desenvolupament econòmic que Pierre Vilar va definir com el “segon redreçament”. Al tombant d'aquell segle Barcelona comptava amb un total de dotze impremtes, la xifra més alta assolida en els dos-cents anys i escaig de presència de la impremta a la ciutat. Una acta notarial feta l'agost de l'any 1700 mostra que les impremtes que aleshores funcionaven a la capital catalana eren les de Rafael Figueró, Joan Jolis, Josep Llopis (regentada per la seva vídua), Anton Ferrer i Baltasar Ferrer (llibreters), Antoni Lacavalleria, Josep Moyà (també llibreter), Josep Texidó, Josep Cormellas (advocat), Martí Gelabert, Jaume Surià, Francesc Guasch i, finalment, la de Gabriel Bro.¹⁴

Fruit de l'increment del nombre de tallers, va augmentar també la capacitat productiva de la indústria editorial. A principi del segle XVIII la capital catalana comptava amb gairebé una trentena de premses, per bé que la major part dels tallers eren petits i en tenien només una o dues. Algunes de les impremtes de Barcelona, però, –com les de Cormellas, Lacavalleria, Llopis i Mathevat– eren de mida mitjana, ja que disposaven de tres i fins i tot quatre premses. Per damunt d'aquestes, això no obstant, va destacar la impremta de Rafael Figueró, que amb sis premses se situava a l'alçada dels tallers de mida mitjana/alta d'Europa.¹⁵

¹³ En aquest sentit vegeu: J. Moll: «Valoración de la industria editorial española del siglo XVI», dins: AAVV: *Livre et lecture en Espagne et en France sous l'Ancien Régime*, Éditions A. D. P. F., Paris: 1981, pp. 79-84; X. Camprubí, *L'impressor Rafael Figueró...*, op.cit., pp. 181-183; J. Burgos Rincón: *Imprenta y cultura del libro en la Barcelona del setecientos, 1680-1808*, tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona, 1995, p. 233.

¹⁴ P. Vilar: *Catalunya dins l'Espanya Moderna*, vol.2, Edicions 62, Barcelona: 1964, p. 373; ACA, Reial Audiència, Plets civils, 16661, s.f. (7-XII-1707); X. Camprubí: *L'impressor Rafael Figueró...*, op.cit., p. 38.

¹⁵ X. Camprubí: *L'impressor Rafael Figueró...*, op.cit., pp. 56-58.

El nombre total de premses permet, a la vegada, fer un càlcul aproximat de la quantitat d'obrers que ocupava el sector. Tenint en compte que una premsa a ple rendiment era operada per dos premsistes i assistida per un o dos caixistes, es pot deduir que a principi del segle XVIII les impremtes de Barcelona donaven feina a prop d'un centenar d'oficials impressors. Un cas que ho corrobora és el de la impremta del llibreter Joan Pau Martí, que l'any 1701 tenia tres premses i 11 treballadors.¹⁶

La dimensió de la impremta de Barcelona, tanmateix, no es podia comparar amb la dels principals centres editorials europeus. El taller de Christophe Plantin, a Anvers, comptava amb setze premses a mitjan segle XVI, mentre que cent anys després a París, el centre editorial més potent de França, hi havia 76 impremtes obertes, que disposaven d'un total de 183 premses i donaven feina a 257 oficials. El més gran d'aquests tallers tenia set premses, mentre que uns altres cinc en tenien cinc i un total de vuit en tenien quatre.¹⁷

La situació de Barcelona contrasta també amb la de les principals ciutats del Principat, on les impremtes eren poques, petites i mínimament equipades. A Girona només hi hagué una impremta en tota la segona meitat del segle XVII, a la qual se n'hi afegí una altra el 1703. Una cosa semblant va succeir a Lleida, on entre 1658 i 1707 hi va haver un sol taller tipogràfic en funcionament. Pel que fa a Tarragona, en la segona meitat del segle XVII només hi hagué una impremta –activa de 1680 a 1684– i ja no se n'hi obriria cap més fins l'any 1746. Pitjor encara fou el cas de Tortosa, on l'únic taller que hi havia va tancar les portes el 1657 i no n'hi hagué cap altre fins el 1780. Una menció a banda la mereix la impremta de Pere Abadal, de Moià, fundada a la segona meitat del segle XVII, dedicada, principalment, a la producció d'obres de petit format.¹⁸

És per aquesta raó que Barcelona es convertí en el principal centre editor de Catalunya, del qual se servien pobles i ciutats d'arreu del territori. Una mostra que

¹⁶ *Excelentíssim senyor, per la renúncia que féu lo doctor Joseph Cormellas...*, BC, BerRes. 43/15-Fol.

¹⁷ R. G. Rummonds: *Nineteenth-century printing practices and the iron handpress*, Oak Knoll Press/British Library, New Castle/London: 2004, p. 9; H. J. Martin: *Livre, pouvoirs et société a Paris au XVII siècle (1598-1701)*, Droz, Genève: 1999, p. 372. El nombre d'impremtes que hi havia al taller de Plantin varia segons les fonts. Rummonds extreu la quantitat de setze premses de l'obra *Mechanick Exercises on the whole art of printing*, de Joseph Moxon, publicada el 1684. Francine de Nave, en canvi, assegura que el 1566 Plantin tenia set premses. Francine de Nave: *Cristobal Plantino (1520-1589), impresor del humanismo y de las ciencias*, Biblioteca Nacional, Madrid: 1990, p. 6. Steinberg, al seu torn, diu que Plantin utilitzava vint-i-dues premses el 1576. H. S. Steinberg, *Five hundred years...*, op.cit., p.85.

¹⁸ E. Mirambell i Belloc: *Història de la impremta a la ciutat de Girona*, Institut d'Estudis Gironins, Girona: 1988, p. 36; R. Sol i Carme Torres: *La impremta de Lleida (segles XV-XIX)*, Ribera i Rius, Alcoleje: 1996, p. 64; A. del Arco: *La impremta en Tarragona: apuntes para su historia y bibliografía*, Imprenta de José Pijoan, Tarragona: 1916, p.160. E. Querol Coll, *Estudis sobre cultura literària a Tortosa a l'edat Moderna*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona: 2006, p. 88.

permet il·lustrar la centralitat de la capital es troba en l'acta d'un consell celebrat l'any 1632 a la vila de Cadaqués, en el transcurs del qual els jurats van acordar que el senyor rector fos designat per anar a fer “uns memorials estampats a Barcelona”.¹⁹

L'any 1679 l'impressor gironí Jeroni Palol va haver de declinar l'encàrrec que li van fer els jurats de la ciutat per publicar un llibre sobre la vida de Sant Narcís, escrit pel pare jesuïta Onofre Rellas. Palol va argumentar que no li era possible dur a terme aquella impressió “perquè no té la lletra tindria menester per est effecte”. Per aquesta raó, el llibre fou finalment editat a Barcelona, a la impremta Mathevat, aleshores administrada per Martí Gelabert.²⁰

Encara, un altre exemple que mostra la importància de Barcelona com a principal centre editor del Principat es troba en una deliberació feta el 1706 pels canonges de la col·legiata de Sant Vicenç de Cardona, els quals, amb motiu d'un plet, van resoldre enviar un dels companys a la capital per encarregar un memorial de defensa a uns advocats. El canonge, que es deia Celdoni Valls, va rebre la instrucció de fer “estampar lo memorial en dret” a Barcelona.²¹

Un dels factors que va afavorir el desenvolupament de la impremta fou la gran disponibilitat de mà d'obra que hi hagué a Barcelona a partir de la segona meitat del segle XVII. El setge que l'exèrcit hispànic va posar a la ciutat el 1651 –en el marc de la Guerra dels Segadors–, juntament amb l'epidèmia de pesta que s'hi va declarar aquell mateix any, va provocar un important daltabaix demogràfic. Com ha assenyalat Albert Garcia Espuche, això va donar peu a un corrent migratori procedent de l'interior que, a principi del segle XVIII, va permetre a la capital catalana recuperar el nivell de població que tenia a mitjan del segle anterior. Barcelona es va omplir de joves procedents d'arreu del país disposats a guanyar-se la vida a base d'aprendre oficis artesans. No és estrany, així doncs, que del centenar d'individus identificats que van treballar d'impressors a Barcelona al llarg de la segona meitat del segle XVII i primer quart del XVIII només el 32'5% hagués nascut en aquesta ciutat.²²

Ara bé, el principal factor que va propiciar el creixement de la impremta fou la capacitat econòmica que van assolir alguns dels propietaris dels tallers. Cal destacar, en

¹⁹ ACAE, Ajuntament de Cadaqués, Llibre de conclusions del consell de la vila de Cadaqués, 1623-1660, f. 27 (4-I-1632).

²⁰ AMGi, Llibre d'actes del Consell de la ciutat, 1679, 17431, f. 225 (17-VI-1679); *Historia apologetica de la vida y martirio de S. Narcisso...*, BC, A 23-8-671.

²¹ ADS, Col·legiata de Sant Vicenç de Cardona, Llibre dactes i acords, 1648-1756, f.12v.

²² A. Garcia Espuche: *La Ciutat del Born. Economia i vida quotidiana a Barcelona (segles XIV a XVIII)*. Ajuntament de Barcelona, Barcelona: 2009, p. 56; X. Camprubí: *L'impressor Rafael Figueró...*, op.cit., pp. 71-73.

aquest sentit, les aportacions fetes per persones de classe mitja-alta, com eren els mercaders Sebastià de Cormellas i Antoni Lacavalleria, o el metge Miquel Delmunts, els quals, a pesar de tenir altres ocupacions, van veure en el sector editorial una oportunitat de fer negoci. Els patrimonis d'aquests empresaris, estimats en unes 45.000 lliures en el cas de Cormellas o en 30.000 pel que fa a Lacavalleria, van facilitar, sens dubte, que els tallers de la seva propietat fossin els més ben equipats de la ciutat. A principi del segle XVIII les impremtes de Cormellas i de Lacavalleria disposaven, respectivament, de 1.724 i 1.180 quilograms de lletreria de metall, valorada en més de 1.000 lliures en cada un dels casos. Es tractava, sens dubte, d'una infraestructura només assequible a individus amb grans recursos econòmics.²³

Per sobre d'aquests dos empresaris, això no obstant, va sobresortir la figura de Rafael Figueró, que, tot i provenir d'una família humil, va bastir la impremta més gran i productiva de la Barcelona moderna. Figueró fou el responsable del 35% de les obres editades a la capital que es conserven del període comprès entre la segona meitat del segle XVII i primer quart del XVIII. El material tipogràfic que l'impressor va comprar l'any 1668 quan a obrir el taller fou valorat en 550 lliures. El 1727, després de la seva mort, els marmessors van vendre la impremta al frares carmelites descalços del convent de Sant Josep de Barcelona per un preu de 2.688 lliures, cosa que permet copsar la dimensió que havia adquirit el taller de Figueró. Es tracta, de fet, de la quantitat més elevada que es va pagar per un equipament tipogràfic a la capital catalana a l'època Moderna.²⁴

Per explicar el creixement que va experimentar la impremta catalana cal ressaltar també la importància de la formació de societats, una pràctica molt estesa en la majoria d'oficis ja des de mitjan segle XVI. La cooperació entre empresaris fou molt habitual en el món del llibre a tot Europa al llarg de l'època Moderna, una estratègia que perseguia incrementar el volum d'inversió i minimitzar l'impacte d'unes possibles pèrdues.²⁵

El desenvolupament de la impremta catalana no es va produir únicament gràcies al capital privat, sinó que les institucions polítiques hi van tenir també un paper destacat, principalment la Diputació del General i el Consell de Cent, que, fins i tot, disposaven del seu propi impressor. Entre 1652 i 1714 la Generalitat es va gastar prop de 33.000

²³ X. Camprubí: *L'impressor Rafael Figueró...*, op.cit., pp. 76-77 i 167.

²⁴ *Ibidem*, pp. 61, 229, 138 i 167.

²⁵ A. Garcia Espuche: *Barcelona entre dues guerres. Economia i vida quotidiana (1652-1714)*, Eumo Editorial, Vic 2004, p. 265; A. Garcia Espuche: *La Ciutat del Born...*, op.cit., p.56; H.S. Steinberg: *Five hundred years...*, op.cit., p. 112. Alguns exemples de formacions de societats per imprimir llibres a Barcelona a: X. Camprubí: *L'impressor Rafael Figueró...*, op.cit., pp. 181-183.

lliures en impressions, mentre que el Consell de Cent va tenir una despesa pel mateix concepte de gairebé 8.000 lliures. La participació tant de capital públic com de privat en l'edició de llibres va permetre que a principi del segle XVIII la impremta catalana assolís un nivell mai vist fins aleshores.²⁶

²⁶ X. Camprubí: *L'impressor Rafael Figueró...*, *op.cit.*, pp. 114 i 119.

2. Els impressors prenen consciència

La invenció de la impremta de tipus mòbils, a mitjan segle XV, va comportar una reorganització de les activitats relacionades amb el món del llibre, cosa que va provocar la progressiva desaparició d'alguns oficis i el naixement d'altres, com el de componedor, el de premsista o el de fonedor de lletres. La irrupció de la tipografia va suposar la creació d'un nou tipus de taller, que va agrupar professionals de diferents arts i va afavorir noves formes d'intercanvi cultural.²⁷

Això no obstant, en un principi l'invent no fou gaire ben rebut pels professionals del llibre. A París, per exemple, malgrat que l'elit intel·lectual va celebrar amb entusiasme l'aparició de la impremta, el col·lectiu del il·luminadors, copistes i escriptors, format per gairebé sis mil persones, va reaccionar obertament en contra. Pels volts de 1465 van aconseguir, fins i tot, que fos confiscada una partida de llibres que Johann Fust, antic soci de Gutenberg, havia fet portar a la capital francesa.²⁸

A Barcelona, l'arribada de la impremta i l'aparició de l'ofici d'estamper –nom amb el qual eren coneguts també els impressors– va significar la incorporació d'un nou grup d'artesans a una estructura social on els diferents col·lectius que la integraven eren poc receptius als canvis i molt recelosos de perdre els seus privilegis. Si bé, en el seu origen, l'ofici d'impressor fou exercit per llibreters, amb els anys es va establir una especialització i una separació entre els dos oficis. A la llarga, la competència entre uns i altres pel negoci del llibre va derivar en conflicte. El punt d'inflexió es va produir l'any 1553, amb la creació de la confraria dels llibreters de Barcelona, sota la invocació de sant Jeroni. Gràcies a la concessió d'un privilegi reial, els llibreters es van dotar d'unes ordinacions que, a més de regular internament la seva activitat, impedièn l'exercici d'aquest ofici a qualsevol persona que no fos membre de la confraria. Amb aquestes ordinacions, els llibreters es desentenien, almenys en teoria, de l'ofici d'impressor i apostaven per dedicar-se, única i exclusivament, a l'enquadernació i a la venda de llibres al detall.²⁹

A diferència dels llibreters, els impressors barcelonins no van aconseguir un privilegi que delimités la seva activitat i que impedís l'intrusisme professional. En el seu cas, es

²⁷ E. Eisenstein: *La revolución de la imprenta en la Edad Moderna europea*, Akal, Madrid: 1994, p.35.

²⁸ P. Chauvet: *Les ouvriers du livre en France. Des origines a la Révolution de 1789*, Presses Universitaires de France, Paris: 1959, p.4.

²⁹ Ordinacions de la confraria dels llibreters de Barcelona. BC, Manuscrits, Ms. 1903. Una transcripció es troba a: M. González Sugrañes: *Contribució a la història...*, op.cit., pp.47-62.

van haver d'acontentar amb agrupar-se a l'entorn d'una germandat, que tenia un caràcter únicament religiós i assistencial; és a dir, es tractava d'una organització que tenia la missió principal d'ajudar als seus membres en cas de necessitat. Tot i que la seva activitat es detecta a partir de 1632, el punt àlgid de la germandat dels estampers va arribar en el darrer terç del segle XVII, coincidint amb el creixement que va experimentar la impremta a la capital catalana.

Fou en aquest moment que les disputes entre impressors i llibreters es van intensificar. En resposta al privilegi concedit als llibreters, que els atorgava el monopoli de la venda pública de llibres, els impressors reivindicaven que, en tant que fabricants de llibres, havien de ser considerats com els veritables llibreters. L'any 1671, els oficials impressors Josep Soler i Onofre Balmes, administradors de la germandat, van convèncer els seus companys de la necessitat d'iniciar un plet als tribunals contra els llibreters, amb l'objectiu d'aconseguir la llibertat de “poder vendre llibres en nostras casas y en altra qualssevol part de la present ciutat, pública y palesament, ab botiga uberta, tant enquadernats com sens enquadernar, per ésser los estampers los verdaders llibraters”.³⁰

Aquesta presa de consciència, basada en un orgull de professió, es troba en l'origen de la conflictivitat laboral que hi hagué al segle XVI en algunes ciutats franceses. La germandat dels *Griffarins* que agrupava els treballadors de les impremtes de Lió, reivindicava el valor de la seva feina, proclamant que els impressors eren els que preservaven l'honor de Minerva, “mare de la impremta i deessa del coneixement”. El nom d'impressor –deien els oficials lionsos– els estava reservat, ja que mentre ells s'ocupaven de les impressions, els propietaris dels tallers s'enriquien a costa del seu treball.³¹

Les pràctiques organitzatives i els costums del col·lectiu dels treballadors de les impremtes europees van arribar també a Catalunya. Les ordinacions de la germandat dels estampers de Barcelona aprovades el 1632 obligaven als oficials impressors a recollir les “capelles” de les impremtes on treballaven. Es tractava de dos exemplars de cada obra que s'editava, els quals els treballadors s'emportaven del taller per contribuir al finançament de la germandat. Aquest nom provenia del francès *chapelle*, que era la forma amb la que en alguns països s'anomenava al col·lectiu dels oficials impressors.

³⁰ AHPB, Lluís Fontana, Segon manual, 806/2, ff. 202v-204 (10-X-1671). Sobre les disputes entre impressors i llibreters en la segona meitat del segle XVII vegeu: X. Camprubí: «Llibres i lliure comerç a la Barcelona moderna: els conflictes entre l'impressor Rafael Figueró i la confraria dels llibreters (1671-1711)», *Recerques*, 65 (2012), pp.75-107.

³¹ N. Z. Davis: *Sociedad y cultura en la Francia moderna*, Crítica, Barcelona: 1993, p.21.

Al taller de Christophe Plantin, a Anvers, existia des de final del segle XVI un col·lectiu de treballadors, anomenat la *chappelle*, que gestionava un fons per ajudar els companys pobres i els malalts. A França, els llibres que eren venuts en benefici del gremi s'anomenaven els exemplars *de la chapelle*, mentre que la caixa comuna dels treballadors rebia el nom de *les bons de la chapelle*. Les pràctiques i les denominacions usades a les impremtes de París i d'Anvers eren molt similars a les que s'utilitzaven a Londres. Segons apunta Joseph Moxon, en aquesta ciutat al col·lectiu dels oficials impressors se l'anomenava *the chapel*, les capelles rebien el nom de *chapel-copies* i la caixa comuna el de *chapel-money*.³²

D'igual forma, l'anomenada “benvinguda”, que era l'aportació que un treballador feia a la germandat cada vegada que canviava d'impremta, fou també una pràctica d'origen europeu adoptada pels impressors catalans. Als tallers de Londres, on s'anomenava *benvenue*, es pagava mitja corona, mentre que a Madrid, segons que va assenyalar Alonso Víctor de Paredes, els oficials donaven dos rals: “que se piden de bienvenida para la hermandad siempre que se muda de una imprenta para otra”. Tenint en compte que a Catalunya hi van treballar molts impressors que eren naturals d'Alemanya i de França, no és gens estrany que conceptes com les capelles o les benvingudes acabessin formant part del vocabulari quotidià dels tallers tipogràfics catalans.³³

Les reivindicacions dels impressors, però, van anar molt més enllà. A mesura que la impremta es desenvolupava, el col·lectiu va prendre consciència que la seva contribució a la societat era més gran que la de molts altres oficis. A partir del segle XVII es va estendre la idea que la impremta no era un ofici mecànic –com se la considerava aleshores–, sinó liberal, ja que, a parer dels impressors, la seva pràctica requeria uns coneixements intel·lectuals que el situaven en una posició superior. L'any 1619 el corrector Gonzalo de Ayala i l'advocat Juan de Valdés van presentar una petició a l'ajuntament de Madrid per reclamar que la feina dels impressors fos considerada una art liberal, separada de la dels llibreters. En un text aparegut poc després, Ayala assegurava “que en el arte de la impresión concurren todos los requisitos que en las

³² AHPB, Jeroni Lledó, Llibre primer d'ordinacions i deliberacions de la germandat d'impressors de Barcelona, 658/42, s.f. (23-V-1632); P. Chauvet, *Les ouvriers du livre...*, *op.cit.*, p.441; J. Moxon: *Mechanick Exercises on the whole art of printing*. Edició de Herbert Davis i Harry Carter, Oxford University Press, London: 1962, p.326.

³³ J. Moxon: *Mechanick Exercises...*, *op.cit.*, p.326; A.V. de Paredes: *Institución y origen del arte de la imprenta y reglas generales para los componedores*. Edició de Jaime Moll, El Crotalón, Madrid: 1984, p. 42.

demás liberales (...) porqué es en ella muy superior la parte intelectual y especulativa a la operación manual”.³⁴

La reivindicació de la impremta com a art liberal va arribar també a Barcelona. L'any 1638 els cònsols de la Llotja del Mar es van oposar a que el mercader Sebastià de Cormellas tingués un taller tipogràfic en propietat. Segons el gremi dels mercaders, la impremta era un ofici mecànic i, per tant, poc honorós per a un home de la condició de Cormellas. Aquest, però, es va defensar a través d'un memorial elaborat, entre altres advocats, per l'eminent Joan Pere Fontanella. Els juristes van remarcar el caràcter liberal de l'ofici d'impressor:

Com la art de imprimir tingue per objecte todas las sciencias que se estampen y se pueden estampar, y en lo imprimir aquellas, más y principalmente se exercita la operació del enteniment que no la corporal, com consistesca en compòndrer, corregir, ortografiar, apuntuar y accentuar los vocables, tant vulgars com llatins, per lo que és necessari saber moltes sciènties, y com aquellas de sa naturaleza sian lliberals, segueix-se de aquí que rebent la mateixa naturaleza la dita art de imprimir se ha de dir y judicar per lliberal.³⁵

Una de les obres que més va influir en aquest debat, això no obstant, fou el *Discurso legal, histórico y político en prueba del origen, progressos, utilidad, nobleza y excelencias del arte de la imprenta*, una argumentada defensa de la impremta com a art liberal publicada l'any 1675 per l'advocat castellà Melchor de Cabrera. Un any després, un grup d'impressors de Barcelona, encapçalats per Rafael Figueró, inspirats clarament per l'obra de Cabrera, van presentar una súplica al Consell de Cent per tal de demanar un reconeixement més elevat del seu ofici, ja que, segons ells, aportava molts avantatges al bé públic:

Lo benefici, utilitat y gran fruit que naix de la estampa és universal, perquè ab los llibres se alcansan los modos de saber y entèndrer las sièncias majors, divinas y humanas y de todas las arts lliberals y de tot lo que's pot desijar y és necessari saber, tant per los governs del temps de paus com de la guerra, maneig de papers y altres officis del govern y administració de la justícia; la necessitat és tan gran axí per la celebració dels officis de la

³⁴ V. Infantes: «La apología de la imprenta de Gonzalo de Ayala: un texto desconocido en un pleito de impresores del Siglo de Oro», *Cuadernos Bibliográficos*, 44 (1982), p.34.

³⁵ *Discurs en favor de Sebastià de Cormellas, mercader...*, BC, BerRes. 22-4º.

nostra Santa Mare Iglésia Cathòlica Romana, com per la ensenyansa de todas las arts y cièncias”.³⁶

Com es pot comprovar, els impressors argumentaven que l’aportació de la tipografia s’estenia a molts àmbits de la societat: el govern, l’administració de justícia, la religió, el coneixement i l’educació.

La petició dels impressors, però, tenia un doble objectiu. Per una banda, el reconeixement de la impremta com a art liberal hauria col·locat els impressors a l’alçada d’oficis amb una consideració social més elevada, com eren, per exemple, els notaris o dels adroguers, que en l’estructura urbana barcelonina formaven part de l’estament dels artistes. Els impressors, per tant, haurien aconseguit situar-se per sobre dels llibreters en la jerarquia estamental i en una posició d’avantatge a l’hora de reclamar el seu dret a vendre llibres públicament. D’altra banda, els stampers proposaven que els fossin concedides unes ordinacions que tenien, en primera instància, la finalitat d’impedir que qualsevol persona que no fos hàbil en l’art d’imprimir pogués tenir impremta pròpia. Amb aquest requisit, els impressors pretenien impedir l’obertura d’imprentes als llibreters o a qualsevol altre persona que no fos impressor. Aquella petició, formulada per part d’un col·lectiu reduït com era el dels impressors, no va rebre el vistiplau del Consell de Cent.³⁷

Les reivindicacions dels impressors van derivar, al llarg del darrer terç del segle XVII, en una aferrissada disputa amb els llibreters. Aquests, emparant-se en el privilegi reial que tenien concedit des de 1553, van impedir als impressors l’exposició de llibres venals a les portes dels tallers. Per fer complir el privilegi, els llibreters tenien autorització del veguer per fer inspeccions periòdiques a casa dels impressors, als quals, amb l’assistència d’un oficial reial, requisaven els llibres que trobaven a l’entrada de la botiga, a la vista del públic. En canvi, els impressors, mancats d’un privilegi semblant, no van poder impedir que alguns dels llibreters de Barcelona –com foren Anton Ferrer i Baltasar Ferrer, Josep Moyà, Joan Pau Martí i Joan Piferrer– obrissin els seus propis tallers tipogràfics.³⁸

³⁶ M. de Cabrera Núñez de Guzmán: *Discurso legal, histórico y político en prueba del origen, progresos, utilidad, nobleza y excelencias del arte de la imprenta*, 1675. Edició facsimil. Singular Madrid: 1993, ff.15-15v. La súplica presentada pels impressors es troba a: AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1676, 169v-170 (27-VII-1676). Document reproduït a: M. Gonzalez Sugrañes, *Contribució a la història...*, op.cit., pp.154-162.

³⁷ X. Camprubí: *L'impressor Rafael Figueró...*, op.cit., p. 102.

³⁸ *Ibidem*, pp.103-107. En aquest sentit, vegeu també: X. Camprubí: «Llibres i lliure comerç...», art.cit.

El moment de màxima tensió es va produir l'any 1684, quan, gràcies a una conjuntura favorable en el si del Consell de Cent, els impressors van aconseguir que el Consell Ordinari de 36 o Trentenari, autoritzés la germandat a convertir-se en una confraria amb drets polítics. Això, a la pràctica, suposava l'ingrés dels impressors a la jerarquia urbana barcelonina, formant part de l'estament dels menestrals. Entre altres beneficis, aquest reconeixement els oferia la possibilitat de participar en la política municipal i accedir a alguns dels oficis públics. El més important, però, era que la creació de la confraria dels impressors anava acompanyada de l'aprovació d'unes ordinacions, les quals, entre altres coses, els reconeixia el dret a vendre llibres al detall de forma pública, a la vegada que prohibia de forma taxativa que qualsevol persona que no fos membre de la confraria pogués obrir una impremta.³⁹

A partir de l'entrada en vigor d'aquestes ordinacions, els impressors van iniciar una campanya d'assetjament contra els llibreters, amb l'objectiu d'impedir-los tenir taller tipogràfic propi; una actitud que ben aviat va generar una situació violenta. L'agost de 1684 la confraria de llibreters es queixava davant del jutge de la Reial Audiència que els impressors feien la vida impossible als oficials que treballaven a casa de Josep Moyà, al carrer de la Llibreteria. La confraria denunciava que els stampers hi anaven cada dia en “magna turba” i que destorbaven els treballadors, fins al punt que, com asseguraven els llibreters, “se van cada dia enconant los ànimos de calitat que se pot témer un escàndol, perquè (...) alborotan a tot lo carrer y sempre si mezclan paraulas provocativas de una part y altre”.⁴⁰

Un any després, però, un renovat Trentenari va considerar que les ordinacions concedides als impressors eren contràries al privilegi reial que els llibreters tenien des de 1553, de manera que les va anul·lar. A més, el govern municipal va revocar la creació de la confraria dels stampers, retornant-la a la seva categoria anterior, és a dir, a la de germandat assistencial. Els impressors, per tant, van veure denegat el reconeixement polític de la seva professió, l'autorització per vendre llibres públicament i la potestat d'impedir que els llibreters tinguessin impremta pròpia.⁴¹

A partir d'aleshores, els impressors que havien estat capdavaners en aquella lluita, com és el cas de Rafael Figueró, es van desentendre progressivament de la germandat, fins al punt que aquesta va pràcticament desaparèixer. No fou fins a principi del segle

³⁹ X. Camprubí: *L'impressor Rafael Figueró...*, op.cit., pp. 105-106.

⁴⁰ ACA, Reial Audiència, Plets civils, 12772, s.f. (30-VIII-1684).

⁴¹ AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1685, ff. 217-218 (31-VII-1685).

XVIII que un grup d'oficials, membres d'una nova generació d'impressors, es va proposar recuperar l'activitat corporativa i assistencial, tot i que d'una forma molt més discreta, que en res recordava a la presa de consciència i a la combativitat protagonitzada pel col·lectiu dels impressors unes dècades abans.

3. L'augment de la producció i del comerç

La capacitat de producció de la indústria editorial va augmentar progressivament amb el pas dels anys. L'increment dels tiratges s'aconseguí, en part, gràcies a les millores introduïdes en la premsa ideada per Gutenberg, però sobretot com a resultat de l'experiència acumulada al llarg del temps pels caixistes i els premsistes. El desenvolupament de la tècnica tipogràfica va permetre que cap a final del segle XVI la productivitat de les impremtes de França fos establerta en 1.500 “fulls d'estampa” diaris, impresos per les dues cares.⁴²

Aquesta quota de producció –anomenada “jornada”– determinava també el nombre d'exemplars d'una edició, de manera que les obres acostumaven a constar d'uns 1.500 exemplars. La mida del full de paper utilitzat per les impremtes es corresponia aproximadament amb el “doble foli”, cosa que significa que la producció real d'una premsa operada per dos oficials –premsista i entintador– era d'unes 6.000 pàgines diàries en el cas que el format del llibre fos de la mida “foli”, o bé de 12.000 si l'obra era en “quart”. Ocasionalment, la capacitat productiva es podia augmentar si s'utilitzaven dues o més premses alhora.⁴³

El fort ritme de treball, però, va comportar les queixes dels oficials, que denunciaven que els causava molts problemes físics i fins i tot deformacions en les extremitats superiors. A mitjan segle XVII, després d'una llarga batalla protagonitzada pels treballadors de París i de Lió, el Parlament francès va aprovar un reglament que, entre altres millores laborals, va establir la productivitat en 1.250 fulls diaris. El nombre d'exemplars en que acostumaven a consistir les edicions, per tant, va quedar també establert en aquesta quantitat.⁴⁴

A Catalunya, cap a mitjans del segle XVII, les edicions de llibres també acostumaven a ser de 1.250 exemplars. Aquesta quantitat venia determinada, com succeïa a França, per la quota de productivitat que es va adoptar, que a la capital catalana s'anomenava “jornada de Barcelona”. En aquest cas, però, la xifra de 1.250 fulls diaris no fou imposada per llei, sinó que es tractava d'una norma consuetudinària que, molt probablement, va arribar a través dels impressors procedents de França que es van establir a Catalunya.

⁴² P. Chauvet: *Les ouvriers du livre...*, op.cit., p.97.

⁴³ X. Camprubí: *L'impressor Rafael Figueró...*, op.cit., pp. 192-194.

⁴⁴ R. G. Rummonds: *Nineteenth-century printing practices...*, op.cit., p. 598; P. Chauvet: *Les ouvriers du livre...*, op.cit., p. 96.

La utilització de la jornada de Barcelona com a patró de producció s'observa ja en la primera meitat del segle XVII. El 1639 l'impressor Sebastià Mathevat assegurava, en el marc d'un plet, que la tirada habitual d'una edició feta a Barcelona era de 1.250 exemplars, tot i que a vegades podien ser 1.500. “Estampant mil doscents y sinquanta llibres, que's jornada de Barcelona, y encara que estampen mil y sinch cents, no se posa més de una mà [de paper] per a provas y que eo serveix per alguns fulls que se rompan”.⁴⁵

Un indicador que reflecteix el creixement que va experimentar la indústria editorial catalana a partir del darrer terç del segle XVII és l'increment del nombre de títols publicats. Si bé entre 1650 i 1660 la mitjana de la producció no superava els tres llibres anuals, a partir de final de la dècada de 1670, coincidint amb el redreçament econòmic, en ocasions es van arribar a editar més de 20 llibres en un sol any. El notari causídic Marià Catús, antic soci del llibreter Joan Piferrer i de la vídua de l'impressor Josep Llopis, assegurava l'any 1707, en el marc d'un judici a la Reial Audiència, que l'augment de la producció que s'havia assolit a Barcelona al llarg dels 25 anys anteriors era gràcies a la formació de societats per part de llibreters i impressors, cosa que, a la vegada, havia provocat l'abaratiment del preu dels llibres. “Cosa de vint y sinch anys a esta part (...) havent-se donat los llibraters e impressors a fer companyas per imprimir llibres, ha vist y veu —explicava Catús— [que] vuy en dia que aquells matexos llibres que antes costavan una dobla o sis lliuras, vuy los venen y donan per vint reals”. La rebaixa del preu de venda dels llibres de sis lliures a vint rals representava un abaratiment del 67%.⁴⁶

Un altre dels factors que van afavorir el creixement de la impremta a Catalunya foren els incentius que les Constitucions atorgaven al comerç de llibres. Una llei aprovada per les Corts celebrades el 1542 va establir una rebaixa dels aranzels d'exportació del 15 al 2'5 per cent, amb l'objectiu de “convidar los estampers en estampar molts llibres”. Cap a final del segle XVI les obres publicades a Barcelona es venien habitualment al regne de Castella, principalment a les ciutats de Madrid, Salamanca, Medina del Campo i Toledo. Fins i tot, alguns llibreters barcelonins s'havien establert a Saragossa, ciutat que servia com a punt intermedi en aquesta ruta. A principi del segle XVII els llibres

⁴⁵ ACA, Reial Audiència, Plets civils, 16552, s.f. (20-II-1639). Alguns exemples d'edicions concertades seguint la jornada de Barcelona es troben a: X. Camprubí: *L'impressor Rafael Figueró...*, op.cit., pp. 192-200.

⁴⁶ ACA, Reial Audiència, Plets civils, 16661, s.f. (16-V-1707); X. Camprubí: *L'impressor Rafael Figueró...*, op.cit., p. 60.

figuraven en segon lloc, després del vidre, entre els productes que eren enviats de Catalunya cap a Sevilla i Amèrica.⁴⁷

Al llarg de la segona meitat del XVII el mercat exterior va continuar funcionant com a destí de bona part de la producció de llibres. L'any 1669, per exemple, Tomàs Bofarull, frare del convent de Santa Caterina de Barcelona, va acordar la impressió de l'obra titulada *Nuevas indias de las alabanzas del Santísimo Rosario*, amb Rafael Figueró, amb la condició que el llibre es vengués “a les ciutats de Çaragoça, València i demás parts dels regnes de aquellas, fins a Civilla”.⁴⁸

Una indicador de la proporció de llibres que es destinaven a l'exportació es troba en el contracte que els llibreters Jaume Batlle, Jaume Surià i Joan Piferrer van signar el 1704 amb Rafael Figueró per imprimir l'obra titulada *Luz de verdades católicas y explicación de la doctrina cristiana*, escrita pel pare jesuïta Juan Martínez de la Parra. L'impressor va lliurar 900 exemplars als llibreters, dels quals se n'havien d'enviar 500 fora del Principat. “Y sols ne vendrán dins Catalunya los restants quatre-sents”, van acordar. És a dir, en aquest cas concret, de cada nou llibres, cinc anaven destinats al mercat exterior i quatre a l'interior, cosa que significa que l'exportació representava aproximadament una proporció del 55%.⁴⁹

Més explícita encara és la declaració que Jaume Sala, oficial impressor de Barcelona, va fer l'any 1707 en el marc d'un plet a la Reial Audiència, en la que explicava que el creixement del nombre de tallers a Barcelona al llarg dels 25 anys anteriors havia propiciat un increment de la producció de llibres i de l'exportació, amb destinació a les altres capitals de la Corona d'Aragó, a Castella i a França. “Moltas obras y llibres estampats en la present ciutat a costas y despesas de llibraters e impressors los han fet passar per comerciar en lo regne de València, de Aragó, Madrit, Civilla, Granada y altres parts, [com] Lió de França”, assegurava Sala davant del jutge.⁵⁰

⁴⁷ *Constitucions fetes...en la vila de Monçó*, 1542. ACA, Col·leccions, Incunables, 20, f.142. Segons Antoni de Capmany, l'excessiva càrrega aplicada fins aleshores sobre els llibres havia obstaculitzat l'exportació: “sobre lo mismo se habia tratado en las otras Cortes de Barcelona de 1481, bien que entonces el derecho exorbitante de quince por ciento dexó obstruido aquel nuevo conducto del tráfico externo”. A. de Capmany: *Memorias históricas sobre la marina, comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona*, vol. I, Cámara Oficial de Comercio y Navegación de Barcelona, Barcelona: 1961, p. 428; A. García Espuche: *Un siglo decisivo. Barcelona y Cataluña, 1550-1640*, Alianza Editorial, Madrid:1998, p. 378.

⁴⁸ AHPB, Francesc Llauder, Setè manual, 787/7, ff, 102v-105v (1-II-1669). *Nuevas indias de las alabanzas del S. Rosario...*, BUB, B-62/1/17.

⁴⁹ ACA, Reial Audiència, Plets civils, 16661, s.f. (8-XII-1704); *Luz de verdades católicas...*, BUB, B-57/2/12.

⁵⁰ ACA, Reial Audiència, Plets Civils, 16661, s.f. (18-IV-1707).

Tot i que en menor mesura, els impressors catalans enviaven també llibres a Amèrica, coincidint amb un moment, a finals del segle XVI i principi del XVII, en què el comerç de Catalunya amb aquell continent s'havia intensificat. Malgrat que aquesta era una activitat que explotaven amb més facilitat els impressors de Sevilla, com, per exemple, els Cromberger, hi ha constància que les principals ciutats de la Corona d'Aragó també participaven en aquest comerç. Així, en els registres de les mercaderies enviades a Amèrica al segle XVII hi figuren regularment llibres impresos a Saragossa, a València i a Barcelona.⁵¹

Un cas que mostra l'interès dels impressors catalans pel mercat americà és l'acord que Rafael Figueró, Vicenç Surià, Josep Llopis i Maria Andreu, vídua de l'impressor Jacint Andreu, van signar l'any 1686 amb Salvador Llopis, mariner de Sitges. Els impressors van lliurar al patró una quantitat de llibres enquadernats, per valor de 731 lliures, per vendre'ls a Amèrica. Les dues parts van acordar repartir-se els beneficis que s'obtinguessin, un cop descomptat el nòlit de l'embarcació que havia de portar el carregament des de Barcelona a Cadis i del vaixell més gran que havia de transportar els llibres des d'aquesta ciutat fins al nou continent.⁵²

⁵¹ P. J. Rueda Ramírez: *Negocio e intercambio cultural: El comercio de libros con América en la Carrera de Indias (siglo XVII)*, Universidad de Sevilla, Diputación de Sevilla i CSIC, Sevilla:2005, p. 99. Sobre els Cromberger vegeu: C. Griffin: *Los Cromberger. La historia de una imprenta del siglo XVI en Sevilla y Méjico*, Ediciones de Cultura Hispánica, Madrid: 1991.

⁵² AHPB, Lluís Cases, Manual de 1686, 828/4, ff. 250-252v (9-V-1686).

4. Els avantatges de l'ús de la impremta

Els beneficis que va aportar la impremta, sobretot pel que fa a l'estalvi de temps i diners, són indubtables. L'any 1629 el Consell de Cent va encarregar a Pere Lacavalleria la impressió de les noves ordinacions de l'Estudi General de Barcelona, per tal de donar-ne una còpia a cada un dels jurats i posar-les a l'abast de mestres i alumnes. D'aquest document de 180 pàgines l'impressor en va fer una "jornada", és a dir, 1.250 exemplars, pels quals va cobrar del govern municipal la quantitat de 191 lliures, quatre sous y vuit diners, o sigui, aproximadament uns tres sous per exemplar. A més, els consellers van pagar unes altres 10 lliures i 12 sous a l'escrivent Joan de Landa, "per haver copiades las sobreditas ordinations del studi y posadas en bell ans de estampar". La còpia manuscrita, per tant, va tenir un cost setanta vegades superior al d'un exemplar imprès.⁵³

Arran del setge de 1684 els jurats de Girona van encarregar a l'impressor Jeroni Palol la publicació de 400 exemplars d'una gaseta que contenia la narració del "felis succès del siti y victòria" que els gironins havien obtingut contra els francesos. La intenció dels jurats era que la gaseta fos repartida a la ciutat, però també en volien enviar alguns exemplars a Barcelona i a Madrid. Els jurats van pagar nou lliures a Palol per la seva feina i 14 sous a un escriptor "per una còpia de bona lletra per poder-se imprimir dita gaseta". Aquesta còpia manuscrita, per tant, va costar trenta vegades més que una sola gaseta impresa.⁵⁴

Un cas similar es troba en el pagament de 25 lliures que la Diputació del General va fer l'any 1687 a Rafael Figueró per la impressió de 100 exemplars d'un memorial relacionat amb el funcionament de la visita. Joan Berenguer, assessor dels diputats, va cobrar 22 lliures per copiar a mà aquest memorial, mentre que un escriptor en va rebre unes altres 11 per la feina de dictar-li el text. Com es pot veure, una sola còpia manuscrita va costar a la Generalitat vuit lliures més que 100 exemplars impresos.⁵⁵

L'any 1691 el Consell de Girona va pagar l'edició d'un manifest per demanar l'extensió del culte a Sant Narcís, escrit pel frare caputxí Josep de Girona, del qual

⁵³ AHCB, Registre de Deliberacions de 1630, ff. 18v i 23v (18 i 24-XII-1629); *Ordinacions e nou redrés fet per instauració, reformatió e reparació de la Universitat del Studi General de la ciutat de Barcelona en lo any MDCXXIX*. BC, F.Bon 262.

⁵⁴ AMGi, Ajuntament de Girona, Llibre d'actes del Consell, 1684, 17437, f. 538v; *Relación del asedio puso el francés sobre la ciudad de Gerona y del assalto dió sobre la misma ciudad, a 24 de mayo de 1684*. BC, F.Bon 2488.

⁵⁵ ACA, Generalitat, Dietari de la visita del General de Catalunya, trienni 1683, Sèrie G, 6-19, ff. 174 i 215. *Justificació de la pretenció del Molt Il·lustre consistori de la Visita...*, ICAB, 42/9.

Jeroni Palol en va fer 1.500 exemplars. Per aquesta feina, els jurats van pagar 110 lliures a l'impressor i unes altres cinc a un escriptent, “per vint y sinch fullas ocupan los dos originals se tingueren de fer sobre lo manifest, una per enviar a Barcelona, altre per lo estamper”. De nou, el cost de cada una d'aquestes còpies fou unes trenta vegades superior al d'un exemplar imprès.⁵⁶

La importància que havia adquirit l'ús de la impremta al llarg dels segles precedents es constata en les ordinacions de l'Estudi General de Vic aprovades l'any 1704. En l'article que especificava les obligacions del mestre de llegir hi figurava que els minyons havien de familiaritzar-se amb tant amb la lletra impresa com amb la manuscrita. “Procurant ensenyar de ben llegir lletra catalana, castellana y llatina. Y no sols lletra de estampa, si també lletra de ploma”.⁵⁷

Una altra mostra de la importància de la utilització de la impremta l'aporta l'amonestació que el baró d'Huart, corregidor de Girona, va rebre l'any 1721 de part del marquès de Castel Rodrigo, capità general de Catalunya, perquè havia fet imprimir passaports en aquella ciutat sense l'autorització expressa de la Reial Audiència, tal i com requeria la legislació borbònica. El corregidor es va justificar tot assegurant que “siendo tan repetidos los passaportes y órdenes en essa frontera, se había valido de la imprenta, pues si se huviessen de escribir necesitaría de diez emanuenses, por tener quinientas villas y lugares a su mando”. L'argument fou tan lògic i convincent que, finalment, Huart va rebre una autorització reial per fer imprimir els passaports a Girona sense haver de sol·licitar permís al capità general.⁵⁸

La impremta, d'igual forma, va permetre estalviar temps i diners als particulars. L'any 1709 la priora del convent de Santa Maria de Jonqueres de Barcelona va encarregar un memorial de defensa a un advocat, en el marc d'una causa judicial que mantenia contra el noble Miquel de Clariana, comte de Múnter. El convent va pagar set lliures i quatre sous a l'escriptent que es va ocupar de “la còpia feta del borró de dit memorial per donar a la impremta”, mentre que Jaume Surià, l'impressor, va rebre 78 lliures i 16 sous pel treball de fer-ne 100 exemplars. En aquesta ocasió, una còpia manuscrita va tenir un cost deu vegades superior al d'una d'impresa.⁵⁹

⁵⁶ AMGi, Ajuntament de Girona, Llibre d'actes del Consell, 1691, 17444, ff. 688 i 729; *Satisfacción a las dificultades que se oponen a la extensión del rito y rezo concedida a San Narciso*. BC, F.Bon 401.

⁵⁷ AMV, Ajuntament de Vic, Acords, 1703-1705, Llibre 28, f.130v (25-I-1704).

⁵⁸ ACA, Reial Audiència, Libros de villetes remitidos por su Excelencia a la Real Audiencia, 1721-1723, Registros, 366, ff. 4-4v.

⁵⁹ AHPB, Josep Güell, Esborrany de 1710, 811/38, s.f. (27-V-1709).

L'ús de la impremta suposava un gran avantatge per a les tasques administratives, sobretot en les ciutats més grans. El cas de Lleida n'és una mostra prou clara: des de finals del segle XVI, per tal d'assegurar que hi hagués un taller tipogràfic, la paeria donava 10 lliures anuals a l'impressor local en concepte "d'ajuda de costa per poder viure l'estamper a la ciutat". Fins i tot, l'any 1658 el consell va finançar la compra d'una nova premsa per al taller de Pere Bordas, que havia arribat a Lleida aquell any i no disposava de les 25 lliures que valia. Aquest interès de la paeria demostra que la impremta era de molta utilitat per a l'administració municipal. De fet, la producció impresa feta a Lleida que s'ha conservat és tan minsa que no s'entendria que un taller tipogràfic pogués sobreviure en aquesta ciutat si no fos perquè subsistia gràcies als treballs de remenderia que li encarregaven les institucions locals.⁶⁰

A Girona, també com a incentiu o ajut, l'impressor local gaudia de l'ofici de bidell de l'Estudi General. L'any 1661 els jurats van nomenar l'impressor Jeroni Palol per fer aquesta tasca, al qual, a més se li permetia viure a la casa dels estudis. L'any 1678, arran de la mort de Palol, els jurats de Girona es van posar en contacte amb el seu fill –que en aquell moment treballava com a oficial impressor a Barcelona– per proposar-li si voldria exercir l'ofici de bidell. "Com se concidere ser de molta utilitat per lo comú de esta ciutat tenir una persona per dit offici y ser de gran conveniencia pro bono público tenir un estamper en la present ciutat", argumentava el consell gironí. Jeroni Palol menor va acceptar l'oferiment a canvi d'un augment del salari de bidell. El consell va acordar pagar-li 40 lliures anuals, vint més de les que rebia el seu pare.⁶¹

Una cosa semblant va succeir a la ciutat de València. L'any 1550 el municipi va acordar pagar 15 lliures procedents de la Claveria Comuna a l'impressor Joan Mey, que aleshores residia a Múrcia, per tal que s'instal·lés a la capital valenciana. "E són per ajuda de costa e per pagar lo lloguer de una casa que aquell ha llogat, com sia persona molt àbil per a estampar Furs e altres coses que la dita ciutat té necessitat d'elles", va acordar el consell municipal. Quan, dos anys després, Joan Mey es traslladà a Alcalà de Henares, la seva esposa, Jerònima Galés, va continuar dirigint el taller de València i rebent un subsidi de 20 lliures anuals del Consell municipal. Encara, l'any 1553, els

⁶⁰ R. Sol i Carme Torres: *La impremta de Lleida...*, op.cit., pp. 40-64.

⁶¹ AMGi, Ajuntament de Girona, Llibre d'actes del Consell, 1661, 17412, f. 61 (4-II-1661); ibidem, 1678, 17430, f. 179 (28-V-1678).

jurats de València van incrementar l'ajut que donaven al taller dels Mey fins a les 30 lliures l'any, amb la condició que “romanga l'exercici en la ciutat de València”.⁶²

És per aquesta raó que, a Barcelona, les principals institucions polítiques tenien un impressor “propi”, que s'ocupava d'imprimir la documentació que ho requeria. En el cas de la Generalitat l'impressor formava part dels “oficials mecànics”, mentre que al del Consell de Cent se l'anomenava “l'estamper de la Ciutat”. La seva dedicació, val a dir, no era exclusiva, sinó que la tasca de l'impressor era complementària a les altres feines que pogués fer de cara al públic en el seu taller tipogràfic. El Braç Militar i la Cancelleria Reial, per la seva part, també tenien un impressor al seu servei, tot i que sense que existís un nomenament explícit. Això va canviar el 1706, quan Rafael Figueró va ser nomenat “impressor reial” per l'arxiduc Carles d'Àustria. Tot plegat demostra la importància que la tipografia tenia en les estructures administratives i de govern.⁶³

Això no obstant, la utilització de la impremta per a tasques administratives també es va donar en pobles petits, per bé que, en aquest cas, en no haver-hi impremta local, els encàrrecs es feien fora. D'aquesta forma, hi ha constància que els paers de la vila de Cervera ja se servien de la tipografia no gaires anys després de la seva implantació a Catalunya. El gener de 1503 el consell de Cervera va autoritzar els paers –com sembla que feia cada any– a fer imprimir un document que contenia un tall o repartiment, és a dir, una llista dels habitants del poble amb la contribució que havien de fer a les despeses municipals: “Lo dit honorable consell delibera e acorda que sie estamat lo tayll (...) tal qual fonch donat e stampat lo any passat, e que'l fassen stampar als racionals de dita vila”.⁶⁴

Un altre exemple que mostra la utilització de la impremta en els pobles petits és el memorial en dret que els jurats de l'Arboç, al Baix Penedès, van fer imprimir l'any 1664 amb motiu d'un plet que mantenien contra la comunitat de sacerdots de la vila en relació al dret de la venda de vi a les tavernes. D'aquest memorial se'n van encarregar cent còpies a la impremta de Josep Forcada, de Barcelona, per les quals la vila de l'Arboç en va pagar sis lliures i sis sous.⁶⁵

⁶² Rosa Maria Gregori Roig: *La impressora Jerònima Galés i els Mey (València, segle XVI)*, Generalitat Valenciana, València: 2012, pp.76, 104 i 285.

⁶³ X. Camprubí: *L'impressor Rafael Figueró...*, *op.cit.*, pp. 113-137.

⁶⁴ ACSG, Ajuntament de Cervera, Llibre de Consells, 1503, f.8.

⁶⁵ ACA, Diversos, Fons municipal, Arboç, Comptes, 1655-1695, volums, 18, s.f. (19-III-1664). Es tracta del memorial de 12 pàgines titulat *Allegatio theologica iuridica en favor del honorable balle iurats y consell de la vila del Arbos contra lo reverent rector y clero de la mateixa vila*. ICAB, 150-6.

Un cas semblant el constitueix el manifest que els consellers de Berga van encarregar cap a final de 1714 per justificar la fidelitat de la vila al rei Felip V. De la redacció d'aquest manifest se n'ocupà Miquel Gonser, que fins i tot va viatjar a Barcelona per supervisar els treballs d'impressió. El consell li va pagar 100 lliures “per sexanta un dia ha estat en Barcelona per compta de esta vila per fer estampar lo manifest fet per esta vila y per los treballs de compòndrer dit manifest”. A banda, els consellers de Berga van pagar 76 lliures, 10 sous i 9 diners per la impressió del memorial, de la qual se n'ocupà l'impressor Josep Texidó, i per la seva enquadernació.⁶⁶

L'any 1745 els regidors de l'Ajuntament de la Bisbal d'Empordà, davant la necessitat de fer arribar una carta de la Reial Audiència a diferents persones de la vila, van sol·licitar autorització al ple de l'Ajuntament per imprimir-la. Els regidors argumentaven que “por las muchas notificaciones se deven azer será menos gasto el que se agan imprimir”. El ple va resoldre “que se hagan notificar a quien convenga y (...) hazerne imprimir 50 o 60. Y se pague del común todo”.⁶⁷

Com es pot comprovar en tots aquests exemples la major part dels encàrrecs que rebien les impremtes consistia en obres de poca extensió. Segons l'opinió d'alguns historiadors, la manca de suficient capacitat financera va obligar les impremtes a sobreviure en base al curt termini, és a dir, a través de la impressió d'obres de remenderia, que requerien una mínima inversió i que aportaven ingressos de forma gairebé immediata. És per aquesta raó, com va apuntar Don William Cruickshank, que fins i tot durant l'anomenat Segle d'Or les impremtes dels regnes hispànics van augmentar en quantitat però no en dimensió. No obstant això, convé destacar que la presència d'impremtes que subsistien bàsicament gràcies a les obres menors fou un fenomen que va aparèixer gairebé de forma paral·lela a la invenció de la tipografia. En tant que l'edició de bíblies suposava un cost molt elevat, fins i tot el propi Gutenberg va treballar com a “jobbing printer”, publicant obres de poca volada que tenien molta més sortida comercial.⁶⁸

La idea que les menuderies asseguraven la subsistència dels tallers en els moments en que no hi havia llibres per editar fou defensada també per Jordi Rubió. “Per a ocupar

⁶⁶ ACBR, Ajuntament de Berga, Clavariat, 1712-1725, p. 91 i 93. Es tracta del manifest de 32 pàgines titulat *Manifestación de muchos y relevantes servicios, con que la Real villa de Berga ha servido a la Sacra, Católica y Real Magestad de su legítimo rey y señor D. Felipe Quinto*. BC, F.Bon. 714.

⁶⁷ ACBE, Ajuntament de la Bisbal d'Empordà, Quadern de resolucions, 1744-1749, s.f. (4-VII-1745).

⁶⁸ D.W. Cruickshank: «Literature and the Book Trade in Golden-Age Spain», *Modern Language Review*, 73:4 (1978), p. 815; J. Weber, «Strassburg, 1605: the origins of the newspaper in Europe», *German History*, 24, 3 (2006), p. 387.

els obrers en temporades de poca oferta de treballs més importants existien les estampacions volanderes, al marge dels encàrrecs editorials, consistents principalment en llibres de fàcil venda i de constant demanda; en segon lloc, els impresos de tipus utilitari, dels quals a penes cap no s'ha salvat, del tipus del que avui anomenem remenderia".⁶⁹

L'extensió reduïda afavoria la venda dels impresos menors. L'any 1689 es va publicar a Barcelona una traducció al castellà d'un pamflet antifrancès, titulat *Suspiros de la Francia esclava que aspira a ponerse en libertad*, que tenia el seu origen a Holanda. En la introducció, Josep Llopis, l'impressor, va reproduir un advertiment en el qual es justificava el motiu pel qual l'obra seria posada a la venda de forma fragmentada. "En lugar de darla entera a la luz de una vez, la daré en partes, teniendo yo experimentado que los papeles curiosos de pocas ojas penetran, se leen y se despachan mucho mejor y mas prontamente que los libros".⁷⁰

Però, si els impresos als que es referia Rubió eren de tipus utilitari i de constant demanda, no deu significar això que, en realitat, les menuderies eren el recurs principal i habitual de les impremtes, no només quan no hi havia llibres més extensos per editar? D'acord amb aquesta idea, l'existència d'un gran nombre de petits tallers dedicats a la impressió de menuderies no seria tant la conseqüència de la poca capacitat financera del sector sinó, més aviat, fruit de la pròpia demanda. De fet, un ampli sector social –format per representants de les institucions, principalment polítiques i religioses, però també per persones amb un cert nivell econòmic– va trobar en la impremta un recurs tecnològic que els permetia satisfer la necessitat de reproduir documents en gran quantitat, fent-ho, a més, de manera més ràpida i, sobretot, més econòmica. Només l'existència d'aquesta demanda explica el perquè al tombant del segle XVII en una ciutat petita com Barcelona, que amb prou feines arribava als 40.000 habitants, hi podia haver dotze impremtes funcionant al mateix temps.⁷¹

Una anàlisi de la producció sortida de les impremtes de Barcelona entre mitjan segle XVII i el primer quart del XVIII, fet a partir del Catàleg Col·lectiu de les Universitats Catalanes (CCUC) i del Catálogo Colectivo del Patrimonio Bibliográfico Español (CCPB), mostra que els plecs solts constitueixen un 57% del fons conservat, mentre que

⁶⁹ J. Rubió: *Llibreteres i impressors...*, op.cit., p.145.

⁷⁰ *Suspiros de la Francia esclava que aspira a ponerse en libertad*. BC, F.Bon. 9468. Es tracta de la traducció de l'obra *Les soupirs de la France esclave, qui aspire après la liberté*, que ha estat atribuïda al sacerdot protestant Michel Le Vassor.

⁷¹ Per l'evolució del nombre d'impremtes a la Barcelona de la segona meitat del segle XVII i primer quart del XVIII, vegeu: X. Camprubí: *L'impressor Rafael Figueró...*, op.cit., pp. 33-44.

els opuscles ocupen el 25% i els llibres el 18% restant. Un càlcul més precís, fet a partir de la comptabilitat que el llibreter Joan Piferrer va portar durant els anys que va administrar la impremta de la vídua de Josep Llopis, indica que entre 1699 i 1704 la producció de fulls solts en aquest taller fou del 74,5%, la d'opuscles del 16,1% i la de llibres del 9,3%; uns percentatges que mostren clarament la importància de les obres menors per a la indústria editorial.⁷²

Entre les menuderies que van contribuir al funcionament de la societat cal destacar les anomenades “butlletes”, conegudes també a l'època com a “bitllets” o, en alguns casos, com a “albarans”. Es tractava d'uns petits formularis que contenien un text imprès i diversos espais en blanc, destinats a afegir-hi, per exemple, un nom, una data o una quantitat de diner. En un sol full d'estampa —equivalent al gran foli— s'hi podia encabir diverses vegades el text d'una butlleta, tantes com la seva extensió permetia, de manera que en poques hores una impremta en podia fer uns quants milers.

Les butlletes foren utilitzades per l'administració arreu de Catalunya. El 1580 els jurats de Girona van escriure a Miquel Despí, llibreter d'aquesta ciutat, que en aquell moment es trobava a Barcelona, demanant-li que els enviés butlletes impreses. De la petició se'n desprèn que el govern municipal de Girona ja utilitzava aquest tipus de papers des d'uns anys abans.

“Per lo que en temps passat en la present ciutat se acostumaven de donar las pòlissas o bollatins stampats conforme al [que] us tremetem, pregam vos quant més prest sia possible ne fassau stampar una rayma, dexant lo mes y any en blanch. (...) Y aquells tremetia quant més prest sia possible”.⁷³

⁷² X. Camprubí: *L'impressor Rafael Figueró...*, op.cit., p. 59.

⁷³ AMGi, Ajuntament de Girona, Llibre d'actes del Consell, 1580, 17672, f. 24.

5. Política, economia i administració

Les Corts Catalanes foren molt conscients del paper que havia de jugar la impremta en la societat, principalment a l'hora de divulgar el coneixement de les lleis. En les corts celebrades a Barcelona l'any 1599 es va estatuir que la Diputació del General fos obligada a fer imprimir les Constitucions i a donar-ne un exemplar a cada un dels membres dels tres estaments. “Perquè aprofitaria poc fer noves lleys y constitucions sinó se posaven en observança y tinguessen executió”.⁷⁴

Amb aquesta finalitat, cada trienni, coincidint amb la renovació del consistori de la Diputació, es lliurava un exemplar de les Constitucions a cada un dels tres nous diputats i dels tres oïdors de comptes. A més, tots sis rebien una còpia enquadernada dels Capítols de Cort i del *Llibre dels Quatre Senyals*, la normativa interna que regulava el funcionament de la Generalitat, així com també dos mapes del Principat. L'any 1692, per exemple, Joan Pau Martí, llibreter del General, va cobrar 141 lliures per dotze volums enquadernats de les Constitucions de Catalunya, les antigues i les noves; dotze mapes del Principat, sis de grans y sis de petits; dotze llibres de Capítols de Cort, nous i antics; i sis exemplars del *Llibre dels Quatre Senyals*, “tot lo qual ha servit per los senyors deputats y oydors per rahó de llurs càrrechs”.⁷⁵

D'igual forma, la legislació era repartida entre els funcionaris que treballaven al servei de les institucions. El 1682 l'escrivà racional va informar als diputats que no hi havia suficients exemplars del *Llibre dels Quatre Senyals* per repartir entre els oficials, als quals els “expecta tenir-los”. Per aquest motiu, els diputats van encarregar a Rafael Figueró la impressió de 500 còpies d'aquell llibre.⁷⁶

Als diputats i als taulers locals també se'ls subministraven els papers impresos que necessitaven per fer la seva feina. Una mostra de la importància de disposar de la documentació oficial es troba en la carta que Jeroni Alba, diputat local de Montblanc, va enviar l'any 1669 a Barcelona per demanar que li fessin arribar “dos o tres mans de letres de les Corts ordinàries”, ja que, segons assegurava, no n'hi quedava ni una. “Y si acàs no n'i avie de estampades –afegia el diputat local–, estimaré me fasse favor de fer-

⁷⁴ *Constitucions fetes ... en lo any 1599*. ACA, Reial Patrimoni, BGC, volums, 551, f. XIX.

⁷⁵ ACA, Generalitat, Registre de dates extraordinàries, trienni 1692, Sèrie G, 46/41, f.13 (11-VIII-1692).

⁷⁶ ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1680, part 2º, Sèrie General (N), 234, f. 359v (25-IX-1682); *Llibre dels Quatre Senyals del General de Cathalunya...*, BUB, B-59/7/9.

ne estampar, que encara que sien sis mans las pendré, avent-las de estampar novament”.⁷⁷

Les obres de legislació es repartien impreses per tot el Principat, amb l'objectiu que els diputats locals i els jurats de les viles i ciutats en tinguessin coneixement. El 1702 la Generalitat va encarregar la impressió de 1.200 exemplars de les Constitucions aprovades per les Corts aquell any i, a més, va ordenar que en fos enviada una còpia a totes les capitals de vegueria. D'igual forma, les Constitucions foren repartides per totes les viles i ciutats on la Diputació recaptava el dret de Bolla. A banda, una trentena d'exemplars es van enviar a Madrid per donar-los als membres del Consell d'Aragó.⁷⁸

Aquell any, a més, la Generalitat va convocar un concurs públic per tal d'editar 3.000 exemplars dels *Capítols del Nou Redrés*, que contenien la normativa interna. El treball fou adjudicat a l'impressor Francesc Barnola, que aleshores administrava el taller del llibreter Joan Pau Martí. Poc després Barnola va aconseguir l'encàrrec d'editar la compilació de les Constitucions, una magna obra en tres volums que recollia les lleis fetes a Catalunya des de la implantació dels usatges. D'aquesta recopilació, apareguda l'any 1704, Barnola –amb la col·laboració de Joan Piferrer, administrador de la impremta de Josep Llopis– en va fer 4.000 exemplars, cosa que va suposar un cost per a la Generalitat de més de 12.000 lliures.⁷⁹

De la mateixa manera, el Consell de Cent se servia de la impremta per donar a conèixer la reglamentació municipal als jurats, assessors i oficials que treballaven a la casa de la Ciutat. Cada any, en el primer plenari celebrat després de Sant Andreu –dia en què tenia lloc l'elecció de nous jurats– es repartien les ordinacions o “redrés” entre

⁷⁷ BC, Fons del baró de Castellet, Correspondència rebuda per Bartomeu Roig, 4/1, s.f. (3-VIII-1669).

⁷⁸ DGC, vol. X, 1701-1713, p.144 (15-IV-1702); *Constitucions, capítols y actes de Cort fetas...en los anys 1701 y 1702*. BC, 11-VII-22. Joan de las Casas, correu del General, va cobrar 132 lliures i 13 sous per l'enviament de quatre correus a les vegueries, un dels quals va anar a Vilafranca del Penedès, Tarragona, Montblanc i Tortosa; un altre a Cervera, Tarrega, Balaguer i Lleida; un tercer a Vic, Camprodon, Puigcerdà, la Seu d'Urgell, Organyà, Tremp, Viella, Berga i Manresa; i el darrer a Girona i Castelló d'Empúries. Al seu torn, el correu Pere Single fou enviat per la Generalitat a portar les Constitucions a les viles de la col·lecta de Barcelona, en concret a Mataró, Sant Celoni, Palautordera, Vilamajor, Cardedeu, Granollers, Sant Feliu de Codines, Caldes de Monbui, Sant Llorenç Savall, Sabadell, Tarrassa, Martorell i Olesa. ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1701, part 2º, Sèrie General (N), 260, f.250v (27-V-1702). L'enviament de les Constitucions a Madrid a: ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1701, part 2º, Sèrie General (N), 260, f.268v (7-VI-1702).

⁷⁹ El pagament dels *Capítols del Nou Redrés* figura a: ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1701-1704, part 2º, Sèrie General (N), 260, f.269, (7-VI-1702); *Capítols...per lo redrés del General y Casa de la Deputació en los anys de MDCCI y MDCCII*, BC, 15-II-90. El pagament de la compilació a: ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1701-1704, part 6º, Sèrie General (N), 264, f.967v (27-VII-1704); *Constitucions y altres drets de Cathalunya, compilats...*, BC, 16-VI-62. Sobre aquesta obra vegeu també: O. Oleart, «La gènesi de la compilació de les Constitucions y altres drets de Catalunya de 1704», *Initium*, 1 (1996), pp. 427-478.

tots els membres del consell. El 1632 la impremta Mathevat va imprimir 200 còpies d'aquestes ordinacions “de les quals se'n dona una còpia als senyors concellers y ha cada hu de Concell de Cent lo primer die de Concell de Cent”. Com que la meitat del consell es renovava anualment, tot sovint calia reimprimir les ordinacions. Així, hi ha constància que l'any 1671 l'impressor Jacint Andreu va fer 250 còpies d'aquest document de vuit pàgines, mentre que el 1676 se'n van fer unes altres 500 a la impremta Cormellas. Tres anys després el Consell de Cent va pagar 12 lliures i 10 sous a Teresa Cormellas, propietària del taller, per una altra impressió del redrés, “lo qual se acostuma donar al savi Consell de Cent lo primer consell que's té cada any després de Sant Andreu, y del dit se'n feren sinch centas còpias”.⁸⁰

El Consell de Cent, d'altra banda, utilitzava butlletes impreses per organitzar nombrosos aspectes del seu funcionament com, per exemple, per convocar els jurats als plenaris. Regularment, els 144 membres que conformaven el Consell rebien una butlleta, en els espais en blanc de la qual hi constava de forma manuscrita el dia i l'hora que tenia lloc la sessió. L'estamper de la casa de la Ciutat s'encarregava de proveir de butlletes al consell. El 1638, per exemple, Sebastià Mathevat va imprimir “uns billets per convidar los senyors de Consell de Cent lo dia de Sant Andreu (...) y de dits billets sen han fet dos cents y sinquanta”. L'any 1666 el municipi va pagar quatre lliures a la impremta Mathevat “per una rayma de bulletas per convidar les personas de Consell de Cent, que se estamparen per no haver-n'hi”.⁸¹

Amb les sessions del Consell ordinari de 36 o Trentenari succeïa exactament el mateix. El 1612 els consellers van ordenar que fossin pagades sis lliures a l'impressor Gabriel Graells, “per dues raymes y una mà de paper ha estampat per a fer los billets per convidar lo trentenari”. El 1668 el regent dels comptes va pagar set lliures a Caterina Mathevat per “dos raymes de paper per a convidar a trentenari, conforme se acostuma, per ser acabats los que eren fets”.⁸²

Per convocar als nous jurats, el Consell de Cent enviava una “butlleta de convidar” a cada un d'ells. En l'imprès s'advertia al nou jurat la seva obligació d'acudir a les

⁸⁰ AHCB, Consell de Cent, Correu i menut, 1628-1633, 1B-XX-9, s.f. (X-1632); ibídem, Memorial de Comptes, 1670-1671, 1B-XII-28, s.f. (10-X-1671); ibídem, 1676-1677, 1B-XII-30, s.f. (26-VIII-1676); ibídem, 1678, 1B-XII-31, s.f. (5-VII-1679). Vegeu, per exemple, les ordinacions impreses per Jacint Andreu l'any 1671: *Redrés y ordinacions novament fetes per lo savi Consell de Cent...*, ICAB, 558/4.

⁸¹ AHCB, Consell de Cent, Memorial de comptes, 1638-1639, 1B-XII-13, f.752 (11-XII-1638); ibídem, 1666-1667, 1B-XII-26, s.f. (11-X-1666).

⁸² AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1612, f. 257v, (7-VIII-1612); AHCB, Consell de Cent, Memorial de Comptes, 1668-1669, 1B-XII-27, s.f. (16-IV-1668).

sessions. “Li exortan que quant la campana de Consell tocarà, acuda a tots los Consells, y en lo primer a prestar son jurament” (Imatge 1).⁸³

El govern municipal solia retribuir amb una lliura de cera als membres del Consell de Cent cada vegada que assistien a una sessió plenària. Es tractava d’una compensació pel temps que hi dedicaven, però també un recurs que, per la via de l’incentiu, perseguia reduir l’absentisme. Els assistents rebien una butlleta on hi constava el dia que s’havia celebrat el ple, amb la qual després podien anar a casa del candeler a buscar la lliura de cera que els corresponia (Imatge 2). L’any 1700 la impremta Cormellas va cobrar 33 lliures “per 5 resmas de paper floret de Gènova entregadas ab diferents vegadas de bitllets de la lliura de cera per donar als senyors del Concell de Cent”. El text cabia fins a 16 vegades en un full d’estampa, de manera que, considerant que una raima conté 500 fulls, en aquella ocasió la impremta va arribar a subministrar un total de 40.000 butlletes als consellers. No cal dir que si s’haguessin hagut de fer a mà, un escriptent a temps complet hauria trigat mesos a redactar-les.⁸⁴

Les altres institucions polítiques també acostumaven a convocar els seus membres a través de les butlletes per convidar. El 1684 el clavari del Braç Militar va pagar una lliura i 16 setze sous a Rafael Figueró per “set mans de paper ha estampadas per convidar a Bras”. En funció de l’extensió del text, de set mans de paper en sortien, aproximadament, unes 2.000 butlletes. L’any següent l’impressor va rebre unes quatre lliures, “per vint mans ha estampadas per convidar a Bras”, o sigui, per unes altres 6.000 butlletes.⁸⁵

⁸³ Inserit dins: *Manifest per la molt illustre y nobilissima ciutat de Barcelona*, BC, F.Bon. 187.

⁸⁴ UPF, ZX1690z .G73; AHCB, Consellers, Documentació diversa procedent de clavaria, 1360-1701, 1C-IV-8, s.f. (30-XII-1700).

⁸⁵ ACA, Generalitat, Dietari de Deliberacions del Braç Militar, 1683-1693, Sèrie G, 69/4, ff. 267 i 362.

Los senyors Consellers fan à saber à V. N. com es estat ex-
tret à Consell de cent, y axi li exortan que quant la campa-
na de Consell tocarà, acuda à tots los Consells, y en lo pri-
mer en prestar son jurament, cominantli les penes en esta
raho imposades, axi pecuniarias, com de privaciò de officis,
y beneficis de casa de la Ciutat.

Scriba Concilij
Trelles Not.

Los senyors Consellers fan à saber à V. N. com es estat ex-
tret à Consell de cent, y axi li exortan que quant la campa-
na de Consell tocarà, acuda à tots los consells, y en lo pri-
mer en prestar son jurament, cominantli les penes en esta
raho imposades, axi pecuniarias, com de privaciò de officis,
y beneficis de casa de la Ciutat.

Scriba Concilij
Trelles Not.

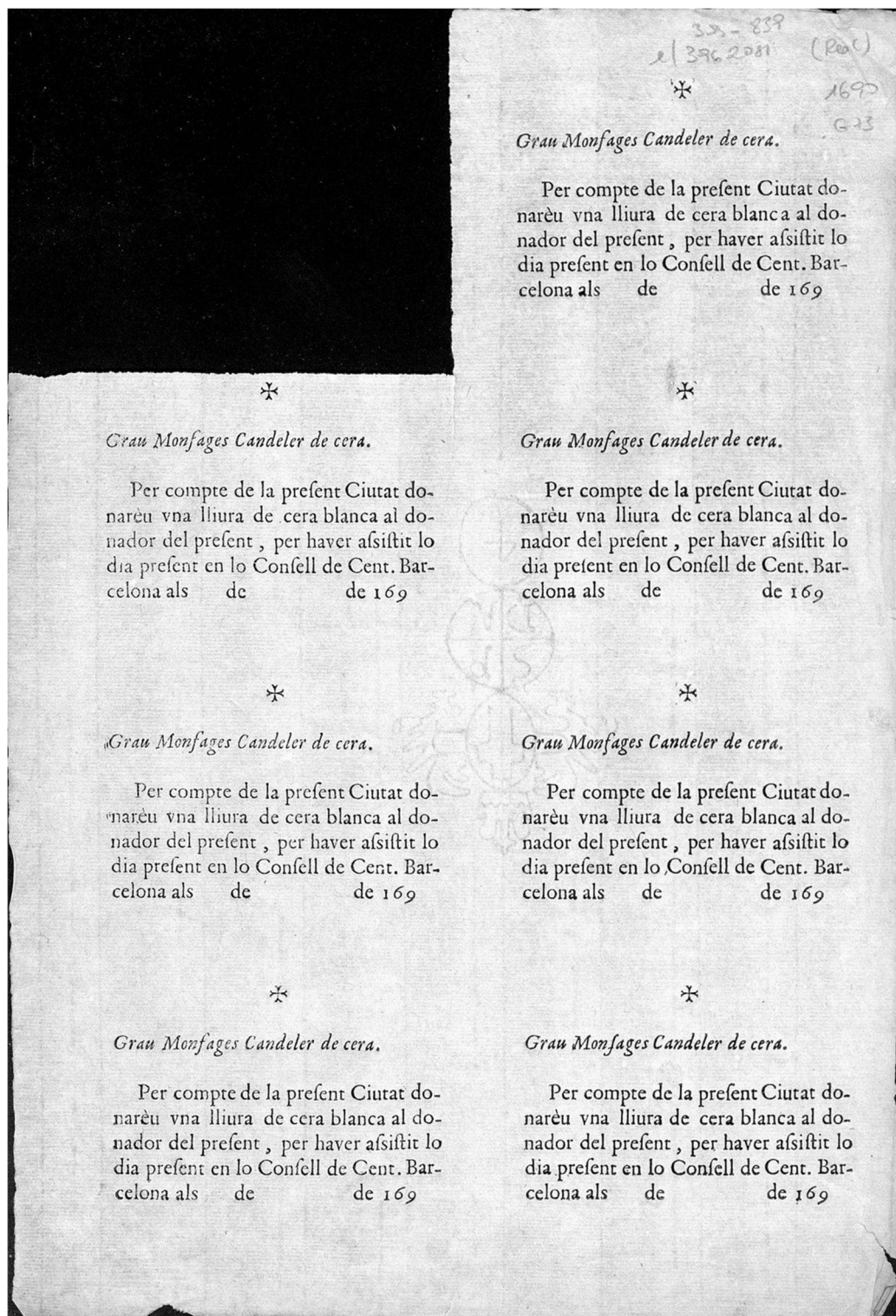
Los senyors Consellers fan à saber à V. N. com es estat ex-
tret à Consell de cent, y axi li exortan que quant la campa-
na de Consell tocarà, acuda à tots los consells, y en lo pri-
mer en prestar son jurament, cominantli les penes en esta
raho imposades, axi pecuniarias, com de privaciò de officis,
y beneficis de casa de la Ciutat.

Scriba Concilij
Trelles Not.

Los senyors Consellers fan à saber à V. N. com es estat ex-
tret à Consell de cent, y axi li exortan que quant la campa-
na de Consell tocarà, acuda à tots los Consells, y en lo pri-
mer en prestar son jurament, cominantli les penes en esta
raho imposades, axi pecuniarias, com de privaciò de officis,
y beneficis de casa de la Ciutat.

Scriba Concilij
Trelles Not.

Imatge 1. BC

Imatge 2. UPF.

L'enviament de petites notes impreses era una pràctica habitual per part de les institucions, sobretot quan s'organitzaven actes o celebracions importants. El novembre de 1705 el Braç Militar va repartir un imprès entre els cavallers per convocar-los a l'acte de jurament de les Constitucions per part del rei Carles III, que va tenir lloc al Palau Reial de Barcelona (Imatge 3). De nou, el 1708, coincidint amb l'arribada a Catalunya d'Elisabet Cristina de Brunsvic, esposa de Carles III, el Braç Militar va encarregar a Rafael Figueró la impressió de 400 butlletes per convidar als cavallers a anar a Sant Andreu de Palomar a rebre la reina (Imatge 4).⁸⁶

Sovint, les institucions feien imprimir memorials de caràcter polític per enviar-los a Madrid, amb l'objectiu d'exposar un greuge, presentar una súplica o bé sol·licitar un privilegi. El 1622, per exemple, la Generalitat i el Consell de Cent van encarregar un memorial per oposar-se al nomenament d'un nou virrei sense el jurament previ de les Constitucions per part del monarca. El Consell de Cent va pagar 50 lliures a Jeroni Margarit "per mil memorials en fet y en dret estampats" relacionats amb aquesta qüestió.⁸⁷

Una altra mostra de l'enviament d'aquest tipus de memorials a Madrid l'aporta una petició que la Generalitat va fer arribar l'any 1680 al rei Carles II de part dels jurats de Puigcerdà, en la que demanaven la fortificació de la vila per tal de protegir-la dels atacs de l'exèrcit francès. Onofre Monsalvo, que aleshores exercia d'oïdor reial de la Diputació, va anotar en el seu diari que, com de costum, al rei se li va enviar la petició manuscrita, mentre que als seus ministres es va fer de forma impresa. "Lo memorial pera sa Magestat se envià manuscrit y en cathalà. Però per tots aquells senyors se estampà vertit en castellà". En una altra ocasió, els diputats del General van encarregar als seus assessors i advocats un memorial per oposar-se a una sentència dictada per la Reial Audiència contra Francesc de Cases, burgès de Perpinyà, que suposava un cas de contrafacció. Segons Monsalvo els diputats i oïdors "manaren estampar-ne mil còpies, y enviarem al molt Il·lustre Bras Militar 300, y las demás repartirem".⁸⁸

⁸⁶ BC, F.Bon. 5683; F.Bon. 5762; ACA, Generalitat, Dietari de Deliberacions del Braç Militar, 1707-1711, Sèrie G, 69/8, f. 873v.

⁸⁷ AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1622, f. 188; *Memorial dels fonaments y motius ab los quals se prova his iustifica que la nominació y deputació de lloctinent general pera exercir jurisdicció en lo principat de Cathalunya...*, BC, F.Bon 13.

⁸⁸ AHCB, Manuscrits, Dietari d'Onofre Monsalvo, Ms. A-111, f.21 (7-XII-1680); *ibidem*, f.107 (14-X-1682); *Por el syndico del General de Cataluña en la causa de contrafacción sobre la execución comminada de la Real Sentencia...*, UPF, ZX1626/1713.D57.

5689

✠

HAventse dignat lo Rey nostre Senyor (Deu lo guarde) senyalar lo die 28. del corrent à las vuyt horas del mati per al Jurament Sagrament, y homenatge, acostumats prestar en la Sala Real de Santa Eularia, y elegir per President del Fidelissim Bras Militar de las Corts al Protector de dit Bras, fins que la urgencia dels neccis de sa Monarquia li permetan poder terminar la competencia de presidencia, y precedencias, queda pendent entre los Cavallers Titulars, y no Titulars, y sens perjudici del dret à ditas respectivè parts tocant ; suplica perço dit Protector á v. m. se servit dit die 28. del corrent à las set horas de la matinada asistir á la Sala del Bras Militar pera conferirse dende alli à dita Sala Real de Santa Eularia. Dat en Barcelona à 27. de Novembre 1705.

Imatge 3. BC.

5762

✠

BIBLIOTECA

Sr.

Lo Excellentissim Senyor Protector del Excellentissim, y Fidelissim Bras Militar, convida á v. m. per Bras, per demà Dimars als 31. de Juliol à las dos horas puntual, per anar à besar la Ma à la Reyna nostra Senyora (que Deu guarde) en Sant Andreu de Palomar, y se servirà aportar Corxe.

Imatge 4. BC.

Un cas semblant fou l'ocorregut a Girona l'any 1682, quan els cavallers d'aquesta ciutat van enviar un memorial al rei per expressar-li el seu desacord amb les insaculacions que havia aprovat el Consell de la ciutat. Per respondre als arguments dels militars, els jurats de Girona van ordenar la redacció d'un altre memorial, encarregant a Francesc Montaner, el seu agent a Barcelona, que en fes imprimir 200 exemplars. Els jurats, a més, van disposar que, un cop imprès, “se envien còpies al agent de Madrid perquè lo presente a sa Magestat y al senyors Ministres y demás li aparexerà”. Unes setmanes després, els jurats van escriure a Montaner per confirmar-li que havien rebut carta seva de Barcelona, “junt ab las sinquanta còpies del memorial imprès per part de esta Ciutat en resposta del fet per los senyors cavallers”.⁸⁹

La impremta fou també molt útil per a les institucions de govern a l'hora de donar instruccions als ciutadans. Els consellers de Barcelona, per exemple, se servien de petits impresos per ordenar la neteja dels carrers, com es constata en un encàrrec que l'any 1668 van fer a la impremta Mathevat, que consistia en una raima “de papers de monitori als ciutadans per a què fessen escurar les clavagueres devant llurs cases”. En lloc d'enviar uns quants funcionaris de casa en casa, els consellers feien distribuir les ordres de forma impresa i, d'aquesta forma, s'agilitzava els procediment.⁹⁰

En temps de carestia de blat la impremta servia per gestionar el repartiment del pa. El 1631 els consellers de Barcelona van pagar sis lliures a Pere Lacavalleria “per tres raymes de paper estampat dels memorials de la forma com se ha de distribuyr lo pa” i unes altres nou “per sinch raymes de paper estampat ab los albarans per distribuyr dit pa per les cases de particulars”. Un altre exemple es troba en el pagament de quatre lliures que el Consell de Cent va fer l'any 1644 a l'impressor Jaume Mathevat per “duas raymes de bolletas per donar blat a la plassa”.⁹¹

L'any 1661 el consellers de Berga van fer imprimir unes butlletes per repartir una partida de blat entre els pobres. “Que fasen venir paperets estampats que diga Berga”, va manar el consell municipal en aquella ocasió.⁹²

⁸⁹ AMGi, Ajuntament de Girona, Llibre d'actes del Consell, 1682, 17434, ff. 349 i 411v (18-VI-1682 i 19-IX-1682). El memorial imprès a Barcelona per ordre dels jurats es conserva en aquest mateix manual: *Señor. La ciudad de Gerona dize: que en el año 1600 deseando los nobles y militares de dicha ciudad...*, ibídem, f. 351v.

⁹⁰ AHCB, Consell de Cent, Memorial de Comptes, 1668-1669, 1B-XII-27, s.f. (16-IV-1668).

⁹¹ AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1631, f.101v (30-V-1631); *Per a posar en executió la deliberació que lo savi Consell de Cent féu als 19 de maig 1631, acerca de provehir de pa ab igualtat als ciutadans y habitants de esta ciutat de Barcelona, en esta tant gran necessitat de blat...*, BC, F.Bon 5405; AHCB, Consell de Cent, Correu i minut, 1639-1645, 1B-XX-12, s.f. (VI-1644).

⁹² ABR, Ajuntament de Berga, Llibres del consell, 1655-1663, p.182 (10-VI-1661).

El Consell de Cent també encarregava a la impremta les llicències que atorgava als taverners per vendre vi. El 1604, per exemple, Jeroni Margarit va cobrar 24 sous del Consell de Cent “per la impressió y paper de quatrecentes licènties de taverners”. L’any 1622 l’impressor Esteve Liberós va cobrar 28 sous “per lo enpremir dotse mans de paper per las licèntias stampadas que se donen als tavarners”.⁹³

Les autoritats monàrquiques, per la seva banda, utilitzaven butlletes impreses per transmetre ordres arreu del país. L’any 1629 el bisbe de Solsona, aleshores virrei de Catalunya, es va servir d’uns petits impresos per ordenar el trasllat de fusta per a la construcció de galeres. Una mostra es troba en la butlleta que va rebre Miquel Vilar, soguer de Girona, amb la instrucció d’anar a Terrassa i a Rubí amb bous, mules i carros per transportar un carregament de fusta a les drassanes de Barcelona (Imatge 5).⁹⁴

El 1637 el duc de Sogorb, aleshores virrei, va enviar una carta a les viles de la vegueria de Barcelona per reclutar 300 treballadors per refer els terraplens de la fortalesa de Roses. Els jurats de Granollers van rebre una d’aquestes cartes, en la que hi constava, de forma manuscrita, que havien de contribuir amb cinc homes, els quals havien de ser “avesats al treball y aptes pera la dita obra” (Imatge 6).⁹⁵

Per la seva part, la Batllia General enviava cartes impreses a les ciutats i viles amb instruccions diverses, com per exemple, per ordenar la neteja dels camins reials. Un exemple l’aporta la carta que els jurats de la Baronia de Montbui van rebre el 1661, en la qual Josep de Rocabertí, batlle general de Catalunya, els ordenava netejar “los caminos Reals, brassos de caminos Reals, carrateras y vias públicas” i treure’n els “fems, enderrochs, brossas, ramas, arbres, matas, rocas [i] pedras” (Imatge 7).⁹⁶

El Consell de Girona, d’una forma semblant, també utilitzava la impremta per donar instruccions als pobles de la vegueria. El 1715, per exemple, els jurats de Girona van ordenar un pagament de sis lliures a l’impressor Narcís Oliva “per diferents cartas ha imprimidas per escriurer a las vilas y llochs de esta vegaria ample per venir a cercar lo paper sellat”.⁹⁷

⁹³ AHCB, Consell de Cent, Correu i menut, 1598-1605, 1B-XX-5, s.f. (III-1604); ibídem, 1620-1627, 1B-XX-8, s.f. (IV-1622).

⁹⁴ AMGi, Ajuntament de Girona, Llibre d’actes del Consell, 1629, 17722, f. 67-68.

⁹⁵ AMGr, Ajuntament de Granollers, Sèrie 470, capsa 3455, n. 214 (19-VI-1637).

⁹⁶ ACVO, Baronia de Montbui, Unitat 48.

⁹⁷ AMGi, Ajuntament de Girona, Llibre d’actes del Consell, 1715, 17469, f.150v (30-III-1715).

DE part del Excelentíssim Señor Don Miquel Santos de San Pedro per la gracia de
 Deu y de la Santa Sede Apostolica Bisbe de Solsona, Conseller Lloctinent y Capita
 General en lo principat de Chatalunya, y Comptats de Rossello y Cerdanya. E per pro
 uisio feta lo dia present y deuall escrit per lo magnífich y amat Conseller de dita Real
 Magestat, Mifer Pau Guimet Iutge de la Regia Cort, y Relador de la causa sobre lo
 carretejar de la fusta a la Derechana de la present Ciutat per sa Excelencia assignat.
 Inseguir la conclusio en lo sacre Real Consell feta lo dia present y deuall escrit, fets
 manament segons que ab lo present se fa *amigues d'interrogar*
 q̄ dins tres dies primers vinents del dia de la presentacio en auant comptadors a pena
 de deu lliures Barceloneses pera cada hu dels cótrafahets als Cofres Reals aplicadores
 en cas de contrafactio, o en pena de carcer, o altres penes majors, o menors ben vistes,
 vagen ab los bous, mules, rocins, y altres animals y carreta sin tindran, y si non tindran,
 ab los bous, mules, rocins, y altres animals, a carregar, o a rossegar la fusta que trobaran
 aparellada en *lo termo de Parassia o de robi*
 y aquella aportaran ab la carreta sin tindran, y si no tindran carreta aquella ab los
 animals carregaran, o rossegaran y de fet aportaran a *la altra fana de barcelona*
 o en altra part segons se li designara, per obs de la fabrica de les Galeres de sa Magest-
 tat. E asso fassa satisfet, y pagar en los salaris que per sa Magestat ab les generals Consti-
 tucions de Cathalunya en semblants coses esta ratxat, y asso fassen attes es estat axi pro-
 uehit per dit magnífich Relador. Lo qual manament se fa a instancia del Procurador
 Fiscal de la Regia Cort. Fet en Barcelona a 20 del mes de *abril* Any
 mil sis cents y vint y *veint* 29

J. de Llo Collado
Petrus Terradas notari

77

Imatge 5. AMGi.

1637
Lo Duch de Sogorb y de Cardona
Lloctinent y Capita General.

A MATS y faels de la Real Magestat: Hauent manat y orde-
nat lo Rey nostre senyor, que la fortaleza de Roses se forti-
fique his terraplene, de manera, que puga jugar la artilleria en cas
conuenient, y necessari, sent tambe les fortificacions y reparos con-
uenients ab suma prestesa, sien menester pera dit efecte gran nu-
mero de peons, que se han de repartir per Vegaries, com ses obser-
uat en altres ocasions, y en lo repartiment per Nos fet, ab consulta
del Real Consell hajan tocat a la de Barcelona trescents, y pera
exa Uniuersitat ~~cinch~~ ^{cinch} homens volent perço que los ordens de
sa Magestat sien puntualment executats, majorment en cosa que
tant importa a la defensa, y conseruatio de tot aquest Principat,
vos diem, y manam, que vista la present fassau electio de ~~cinch~~
^{cinch} homens auesats al treball, y apres pera la dita obra, als
quals manareu, y ordenareu ab bones penes que pera ~~cinch~~
^{del} ~~cinch~~ se troben personalment en la vila de Gratalles, en
la qual trobaran Comissaris Reals destinats per est efecte, ab los
quals y demes peons que juntaran se partiran encontinent pera la
dita vila de Roses, de hont no puguén exir ni partir se sens ex-
pressa llicencia del Venedor, o sobrestant de dita obra, assegurant
que sels pagaran los jornals a raho tres reals per dia ab molta pu-
tualitat desde el dia que partiran de ses cases, fins que tornaran a
ellas, y aço cumplireu ab molt gran cuydado sots la pena de vint y
sinch lliures Barceloneses, que per est efecte vos imposam, la qual
en cas de contrasfactio, o renitentia manarem executar de bens
de la Uniuersitat. Dat en Barcelona a xviij. de Juny
M.DC.XXXVII.

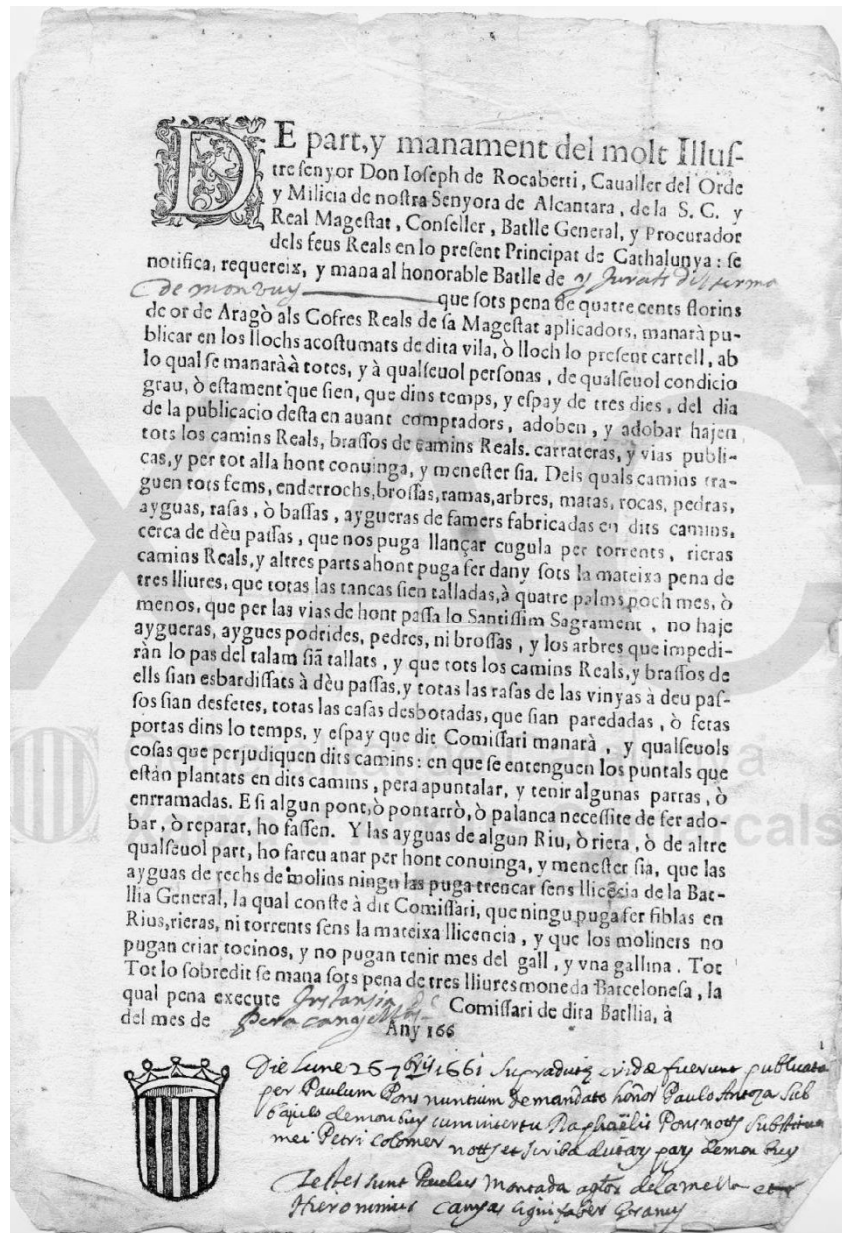
[Handwritten signature]
[Handwritten signature]

V. de Michael 1637

[Handwritten signature]
[Handwritten signature]

[Handwritten signature]

Imatge 6. AMGr.

Imatge 7. ACVO.

En l'àmbit econòmic, una de les majors contribucions de la impremta fou la lletra de canvi, una fórmula de pagament d'origen medieval que es va veure potenciada per l'aposta que les autoritats mercantívoles, com fou el cas del Consolat de Mar, van fer pel seu ús en format imprès. Com en altres formularis, la lletra de canvi contenia un text estandarditzat i uns espais en blanc per anotar-hi noms, quantitats i terminis. Una mostra de la utilització d'aquesta forma de pagament es troba en la lletra que Anton Pagano, mestre torner de Barcelona, va signar el gener de 1685 en favor de la vídua Maria Roca, per valor de 18 dobles i quart, 12 sous i nou diners, molt probablement per pagar-li algun deute o transacció comercial. Amb la lletra la receptora podia cobrar l'import a la següent fira de Pasqua, amb la mediació d'un corredor d'orella (Imatge 8).⁹⁸

Un exemple semblant l'aporta una lletra de canvi que Josep Farriol, seller de Barcelona, va expedir el maig de 1710 a favor del cavaller Francesc Sembasart, per valor de 202 dobles i mitja i 10 sous. En aquest cas, Farriol especificava que la lletra havia de servir per satisfer a Sembasart la quantitat de 200 lliures, molt probablement per retornar-li un préstec. El cavaller podia recuperar aquells diners en la fira del mes d'agost següent, juntament amb unes altres dues dobles i mitja i 10 sous; és a dir, amb un interès afegit de l'1,3% (Imatge 9).⁹⁹

La utilització de lletres de canvi impreses es va estendre pràcticament per tot el territori català, com es constata en la que Lluís Riera va signar a Vic l'octubre de 1654, per valor de 184 lliures, 19 sous i cinc diners, pagadores a la fira de Reis de Tortosa, amb la mediació de Francesc Folchs, corredor d'orella, i amb l'aval de Miquel Riera, de la vila d'Olost (Imatge 10).¹⁰⁰

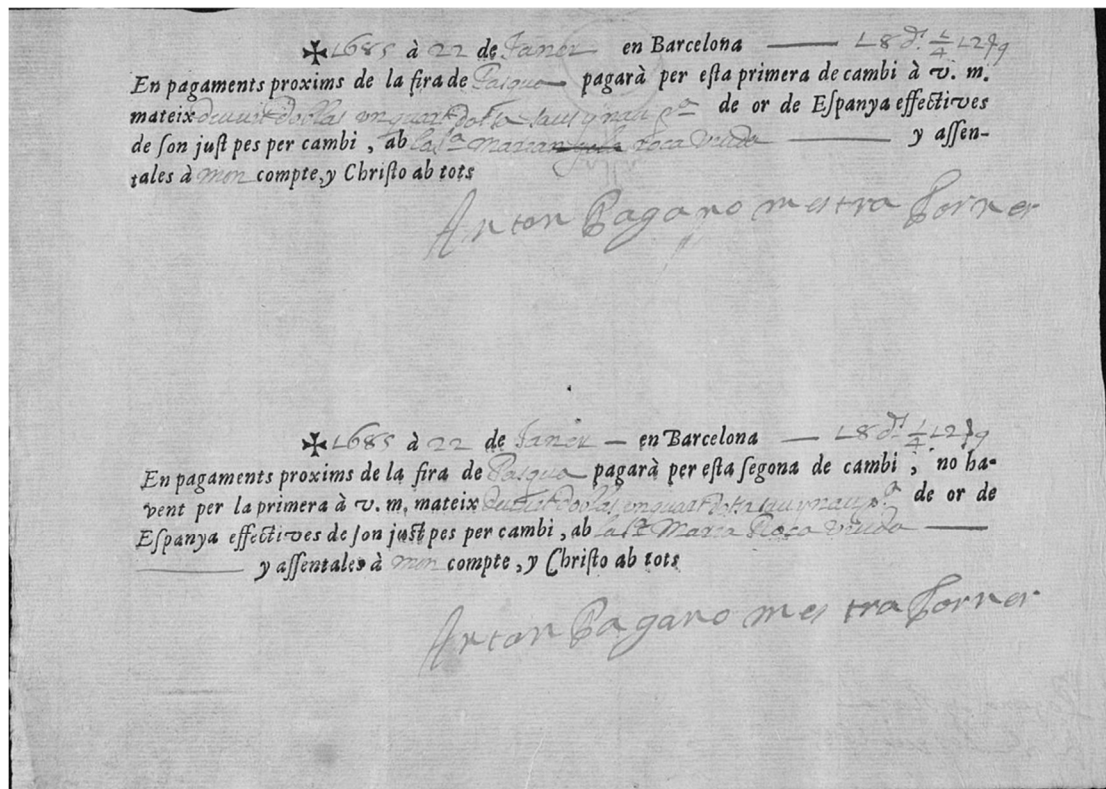
La lletra de canvi, de fet, fou un instrument de pagament que sobrepassava les fronteres nacionals. El maig de 1608, per exemple, Francesc Bru, resident a Piacenza, al nord d'Itàlia, va protestar davant notari una lletra expedida a Barcelona per Pere Pau Pasqual el mes de març anterior. La lletra, per valor de 117 escuts, havia d'haver estat pagada a la fira de Pasqua celebrada aquell any a Piacenza (Imatge 11).¹⁰¹

⁹⁸ BC, Fons Saudin, Comptes de l'administrador de casa Sala, 1760-1766, Saud 8° 359/3.

⁹⁹ AHCB, Consellers, Processos, 1C-XX-204.

¹⁰⁰ ABEV-AVV, Documents històrics, 1300-1800, 959, s.f.

¹⁰¹ AHPB, Antic Servat, major, Cinquè manual, 581/12.

Imatge 8. BC.

✠ 1710 à 22 de Maig — en Barcelona — 2020^l 10^l 10^l
 En pagaments proxims de la fira de ~~Agost~~ — pagarà per esta primera de cambi à v.m.
 mateix ~~dos sentos dos dobls dos quarts i deu loys~~ de or de Espanya effectives
 de son just pes per cambi, ab ~~los~~ ~~sentos~~ ~~caucler~~ y assen-
 sales en Mon — compte, y Christo ab tots ~~los~~ ~~loys~~ ~~de~~ 200 ~~l ~~l ~~l
~~Rebuda de la dita fira per ab ap. Rebuda la dia p^a l'apoderat de Fran-~~
~~duan Robt de R.~~~~~~~~

Josep Farriol Saller

✠ 1710 à 22 de Maig — en Barcelona — 2020^l 10^l 10^l
 En pagaments proxims de la fira de ~~Agost~~ — pagarà per esta segona de cambi, no
 havent per la primera à v.m. mateix ~~dos sentos dos dobls dos quarts i deu loys~~
~~en basant caucler~~ de or de Espanya effectives de son just pes per cambi ab ~~los~~ ~~sentos~~ ~~caucler~~
 y assenales en Mon — compte, y Christo ab tots ~~los~~ ~~loys~~ ~~de~~ 200 ~~l ~~l ~~l
~~Rebuda de la dita fira per ab ap. Rebuda la dia p^a l'apoderat de Fran-~~
~~duan Robt de R.~~~~~~~~

Josep Farriol Saller

Jo Lo llaud. ~~Gaspar de R.~~ — me obligo en lo present cambi, y recambi, com à
 principal prenedor, y pagador, y prometo que las sobreditas lletres en dita fira de ~~Agost~~
 serán pagadas, y so content que lo valor de las sobreditas ~~2020^l 10^l 10^l~~
 sien pagadas al sobredit ~~Jo Josep Farriol Saller~~
 y ab la present dono paraula, y facultat à ~~Antoni peix de foguer~~ Corredor de Orells,
 pera que al clourer de dita fira de ~~Agost~~ — fassa la provisió de dita partida per lletra
 de qualsevol persona, restant jo insolidum obligat fins à la total solució de dit cambi. Y
 per ser lo ver se fa la present sotacscrita de ma ~~de dit peix de foguer~~ y firmada de
 mania propria, vuy en Barcelona, à 22 de Maig — Any 1710

Jaume Clares Bozguer

Imatge 9. AHCB, Consellers, Processos, 1C-XX-204.

1654 En Vich, à 22 de ^{de} 18441995

EN Pagaments proxims de fira de — *Reys* — pagarà per esta primera
 de cambi, à v. m. mateix *son vintanta quatre lliures 1995* moneda
 corrent en Barcelona, en or, ò en plata de comptans, fora banch, y taula, per
 cambi ab *Pau Pla pagador de la sala* y posles à mon compte. Y sia
 Christò ab tots.

Luis Ricca

1654 En Vich, à 22 de ^{de} 18441995

EN Pagaments proxims de fira de — *Reys* — pagarà per esta segona
 de cambi, no hauent pagat per la primera, à v. m. mateix *son vintanta quatre*
liures donon mas vint moneda corrent en Barcelona, en or, ò en plata
 de comptans, fora banch, y taula, per cambi ab *Pau Pla de la sala* y posles à mon compte. Y sia Christò ab tots

Luis Ricca

Joan Miguel Joan Ricca de tot me obligo ab lo present cambi, y re-
 cambi com à principal prenador, y pagador, y som content que las sobra ditas
 18441995 sian pagades al demunt dit *Joan Ricca*
 y promet que ditas lletres de cambi seran pagades en *Perpinya* en los sobra dits
 pagaments de la proxima fira de — *Reys* — y ab la present me acontento,
 y don paraula a Francesch Folchs Corredor de Orella de la ciutat de Vich, y del
 present contracte, que si a la cloenda de dita fira sera menester, puga fer la pro-
 visio per qual persona restant *Jo* obligat en tot in solidum, fins a la to-
 tal solucio del present cambi, y recambi, feta de ma agena, y firmada de ma
propia en orit a 22 de 1654

Imatge 10. ABEV-AVV.

Al nome di Dio sia, l'anno Mille seicento ^{otto} correndo l'Inditione ^{quarta}
 Adi ^{dieci} di maggio ^{otto} costituito alla presentia di me Gio. Maria Pinceto Notaro,
 e Cancelliero infra scritto, e di testimonij sotto nominati, il M. ^{Seicomo Damians}
^{incuratore delle Mag. Sig. Francisco Ben domanda @ re d'arso}
 @ detto nome pagamento de scuti cento dieci sette e scudi quatro.
 Don di m^{re} per lettera di Barcelona di Pere Pau Pasqua.
 Responde non voler pagare, la qual risposta fatto detto
 Mag. Seicomo Damians @ detto nome

per li quali meglio ha potuto, e può solennemente, & debiramente ha protestato, e protesta
 contra detto Pere Pau Pasqua, e qual si vogli suoi beni & contra
 tutti coloro, quali per detto Cambio, e debito fosseron obligati, & altri a quali al detta & ap-
 partiene questo cambio, e debito, & che potesse sperare, & appartenere così al presente co-
 me in l'auenire di tutti li danni, & interessi, missioni, cambi, recambi, spese fatte, & da farsi in
 l'auenire per detto M. Seicomo @ detto nome per non esserli stata pagata
 detta partita pendente la fiera di Pasqua fatta nella presente città di Piacenza
 e pigliare detta partita, a spese, danni, & interessi di detto Pere Pau Pasqua
 o altri, a quali detto cambio, e debito appartenesse,
 o potesse appartenere in qual si voglia modo in l'auenire, a cambio, e recambio, o per
 Barcelona o qual si voglia parte del mondo, delle quali cose detto Mag. Seicomo
 @ detto nome ha richiesto me già detto Notaro, e Cancelliero, che le ne facci
 publico instrumento, il quale li ho dato sotto questa forma fatto in la detta città di
 Piacenza l'anno, inditione, mese, e giorno, predetti presenti Nicolò Binceto e Giacomo
 Bernardi testimonij chiamati, segue il tenor della lettera.
 A Francisco Ben domanda prima

L'x^o marzo in Barcelona @ 6 de marzo 1608 117657
 Pagara por esta primera de cambio en los pagamentos dela corrent fin
 de pasqua @ elis mabex sent 7. dect eluts 7. In quint dor de marid
 por cambi a 6 Duan Beneuent 7. pouts a non compte 8° ab hots
 My Pere Pau Pasqua

Adi detto li N. Dominico Canuale e Eusepe Boratti publici
 mediatori di cambi hanno riferito per loro giuramento esserli cambiato pendente detta
 fiera per Barcelona @ soldo venti seye denari scilicet per scuto
 Gio. Maria Pinceto notaro cittadino di Piacenza

Imatge 11. AHPB.

Un altre instrument molt útil per al comerç foren les butlletes de carregament, amb les quals es certificava que una mercaderia viatjava des d'un port a un altre. L'octubre de 1712 el patró Jaume Ferrer va carregar disset barrils de pinyons en el seu pinco, per encàrrec del mercader Josep Aparici. El mariner es comprometia a portar la mercaderia “aixuta, entera y ben condicionada” des de Barcelona fins a Gènova (Imatge 12).¹⁰²

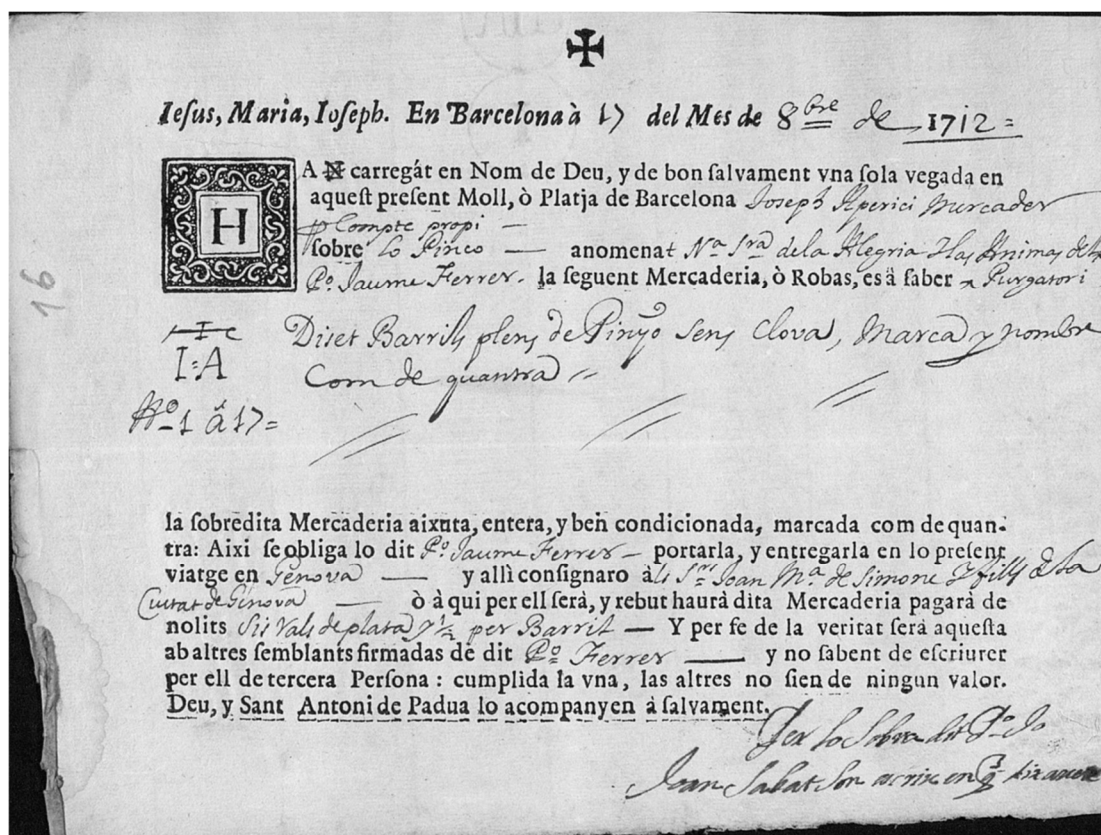
Un exemple que serveix per il·lustrar el fenomen en sentit invers es troba en una butlleta expedida el maig de 1720 per Gaspar Carreras, patró de Mataró, amb la qual certificava que havia carregat una quantitat de faves, blat, cansalada i mostassa en el seu pinco als ports d'Oristany i de l'Alguer, a Sardenya, per portar-ho a la capital del Maresme i consignar-ho a la senyora Mariàngela Subirachs, de la vila de Granollers, cobrant tres rals de plata castellans pel transport (Imatge 13).¹⁰³

Encara, una altra mostra de la utilització de la impremta per tal d'organitzar el transport de mercaderies es troba en la butlleta que el juliol de 1723 va servir per certificar que una partida de paper havia estat carregada dalt la barca del patró català Jaume Sala per ser portada des de Gènova fins a Barcelona i lliurada al llibreter Joan Piferrer (Imatge 14).¹⁰⁴

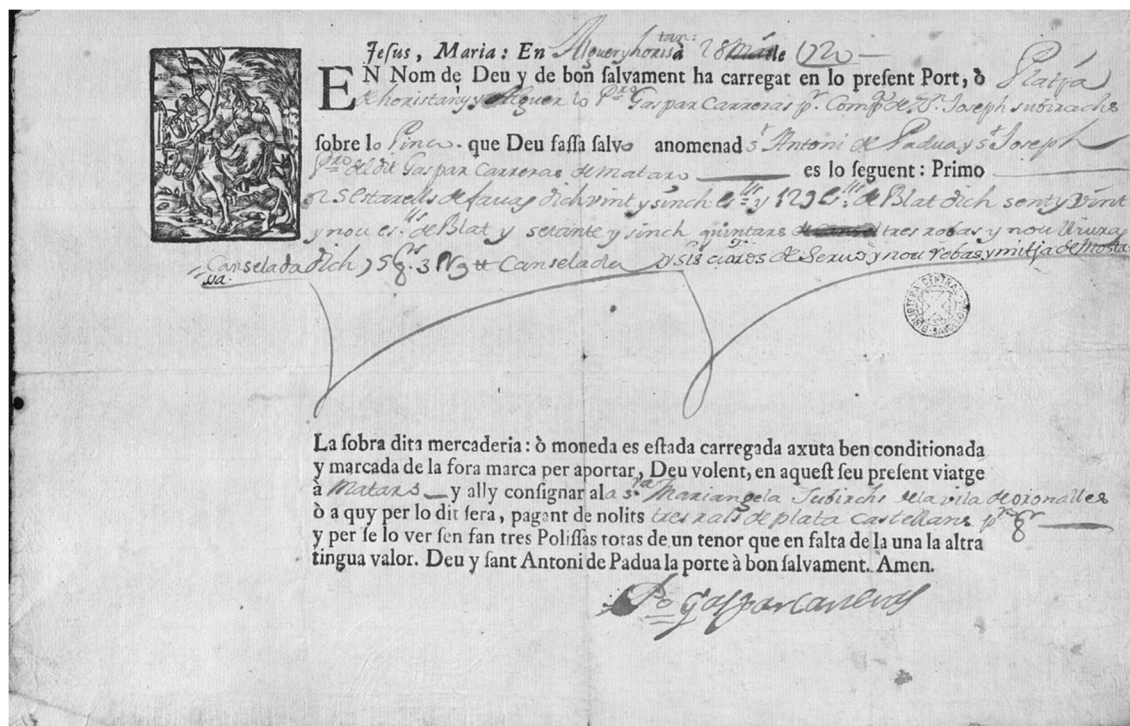
¹⁰² BC, Fons Saudín, Negocis de la casa Subirachs de Granollers amb Josep Aparici, Saud 8º 300/2, f.16.

¹⁰³ Ibidem, Saud 8º 300/1, f.69.

¹⁰⁴ AHPB, Jeroni Brotons, Esborrany de 1723, 865/9, ff. 303v-304v.

Imatge 12. BC.

Imatge 13. BC.

✠ Adì 31 di Lug^o 1701 In Genoua
 H Acaricato con il nome di Dio, e di buon saluamento, vna volta tanto in
 questo Porto di Genoua. *Sac^{to} Bettoni*
 sopra la Barca nominat *Pro Fra del Rosaro a L^o Antonio*
di Padua *Pro Fra^o Giacomo Sala Catalani*
 per condurre, e consegnare in questo suo presente viaggio in *Barcellona* al
Sig^o Gio: Beyer
 l'appie nominate, e numerate mercantie, asciutte, intiere, e ben conditionate,
 segnate come di contro, e così promettere detto *Pro* a suo saluo arri-
 uo consegnarle. E di nolo li sarà pagato *una et un quarto d'oz^o d'88*
Collo
 e per fede del vero farà questa con altre simili firmata da detto *Pro*
 e non sapendo scriuere per lui da terza persona, e vna compita l'altre restino
 di nullo valore. N. S. l'accompagni a saluamento.
 7 Balte sette libri fori marca *N° 10*
 1 Cassa una detti detta marca *N° 8*
Grad. Bettoni
 14to 9

Imatge 14. AHPB.

6. La recaptació de drets i impostos

Les institucions van trobar en la impremta un gran aliat a l'hora de recaptar diners. L'any 1641, durant la Guerra dels Segadors, la Generalitat de Catalunya, amb el vistiplau dels tres braços, va organitzar un emprèstic per aconseguir 300.000 lliures pel finançament de l'exèrcit. Les condicions generals foren recollides en un document imprès d'una vintena de pàgines que es va repartir per tot el país. Alhora, els prestamistes rebien un formulari, també imprès, on quedava constància de la seva aportació. El gener de 1641 el mariner Andreu Rius va rebre un d'aquests certificats, amb el qual el president Pau Claris i els altres diputats del General donaven fe que havia prestat la quantitat de 300 lliures, per les quals rebria un interès o pensió de 15 lliures anuals (Imatge 15).¹⁰⁵

La impremta fou de gran utilitat a la Diputació del General per gestionar el cobrament del dret de Bolla, a través dels anomenats "albarans de guia" i dels "albarans de paga". Un exemple que serveix per il·lustrar-ho és el cas del traginer Marc Barfull, que el 1678 va rebre un albarà de guia del tauler de Taradell per poder transportar un carregament de tela d'estamena i de cordellats fins a Blanes. Un cop arribat al destí, el traginer tenia l'obligació de presentar la butlleta al tauler local per demostrar que la mercaderia havia passat el control corresponent (Imatge 16).¹⁰⁶

Una mostra de la utilització d'un albarà de paga es troba en el que el credencer Antoni Mateu va signar el 1671 a favor del velluter Joan Llanas, per certificar que havia pagat el dret de Bolla per una partida de tela venuda als consellers de la ciutat de Girona (Imatge 17).¹⁰⁷

Periòdicament, l'albaraner del General s'encarregava de fer imprimir les butlletes i d'enviar-les als taulers d'arreu del Principat. En el trienni de 1683 els diputats van ordenar pagaments a Ignasi Juliol, l'albaraner, per diversos "albarans de guia estampats, que ha donat als sobrecullidors del General de les parts de ponent i llevant". En concret, durant aquells tres anys, Juliol va fer imprimir, com a mínim, cinc raimes i 23 mans d'albarans, cosa que representava, aproximadament, un total de 12.300 butlletes.¹⁰⁸

¹⁰⁵ AHPB, Antoni Joan Fita, Plec de documentació diversa, 1616-1641, 595/136, s.f. (19-I-1641).

¹⁰⁶ UPF, ZX1683.M65.

¹⁰⁷ AMGi, Ajuntament de Girona, Llibre d'actes del Consell, 1671, 17423, ff. 125-126.

¹⁰⁸ ACA, Generalitat, Deliberacions del Consistori, Trienni 1683-1686, Part 2º, Sèrie General (N), 237, f. 261; ibídem, 238, Part 3, f. 435v; i ibídem, 239, Part 4, f. 564v.

It omnibus notum quod Nos Doctor Paulus Claris Presbyter, Canonicus Sanctæ Ecclesiæ Vrgellen. Franciscus de Tamarit domicellus Barcinonæ domiciliatus, & Iosephus Michael Quintana cuius honoratus Barcinonæ Deputati, Doctor Iacobus Ferran Presbyter Canonicus dictæ Sanctæ Ecclesiæ Vrgellen. Raphael Antich domicellus Barcinonæ domiciliatus, & Raphael Cerdà cuius honoratus Gerundæ, Auditores computorum triennio currenti Generalis Principatus Cathaloniz, Barcinone residentes, de nostris certis scientijs, & gratis confitemur, & recognoscimus.

Andreas Lluç mauricio auti *La. J. Lluç absent*
 & Notario infra scripto, ut publicæ, & auctentice personæ pro vobis, & vestris, ac alijs cuius inter sit præsentem, & legitimè stipulatam, seu acceptam, quod dedistis, & solvistis nobis in computo belli in tabula câmbij Barcinonæ omnes illas *Per centum Libras*

monetæ Barcinonæ, pro quibus siue quarum pretio nos, ut principales nomine dicti Generalis in vim Consilij, voti, & resolutionis habitorem in Brachijs Generalibus huius Prouinciæ celebratis diebus decima quinta, vigesima secunda, & vigesima octaua mēsis Octobris proximè dimissi, & Magnificus Clauarius huius Ciuitatis uti fideiusor nomine eiusdem Ciuitatis, & vniuersitatis, ac singularium eiusdem vendidimus vobis, & vestris perpetuo, instrumento amen gratiæ redimendi mediante *quod decem Libras*

monetæ Barcinonæ pensionis annuæ censuales, siue de censuali mortuo vulgariter nuncupans soluendas à die *secunda nona currentis mensis Januarij* ad vnum annum primo, & continuè venturum, & sic deinde annis singulis in dicto, vel consimili termino siue die, prout de dicta venditione, & creatione dicti censualis constat, altero instrumento recepto apud Antonium Ioannem Fita Not. publicum Barcinonæ, uti scribam maiorem dicti Generalis Cathaloniz, die præsentem, & infra scripto. Et ideo renuntiando exceptioni dictarum *Per centum Libras*

Librarum modo prædicto non habitarem, & non receptorum rei que iam non esse, & sic in veritate non consistere doloque malo, & in factum actoni omnique alij iuri vlti rationi, & consuetudini his obuiantibus quocumque modo in testimonium præmissorum præsentem vobis facimus apocham de soluto, & satisfacto, Actum est hoc Barcinone. *Ad Hancurum* *Pauli Claris*

deputati *Raphaelis Antich* *Raphaelis Cerdæ* *Auditores*
Computorum prædictarum *quibus ac condauimus* *Laudamus* *et*
firmamus *die duodecima mensis Januarij* *anno an. reg. Ori*
millesimo *sexcento* *quadragentesimo* *quinto* *prædictis*

Imatge 15. AHPB.

Una inspecció ordenada per la Generalitat el 1681 mostra que els únics albarans de guia i de paga vàlids eren els impresos, ja que, d'aquesta forma, es dificultava la seva falsificació. El desembre d'aquell any els diputats van enviar un notari a les viles de Sant Hipòlit, Tona i Taradell, a la comarca d'Osona, per decomissar els llibres dels taulers, amb la instrucció que “en cas que per lo camí trobassen algun apportàs roba de bolla sens aportar de tota ella albarà de guia o de paga (los quals han de ser estampats y lo de guia firmat per lo dr. Ignasi Jullioli) podrá fer apprehensió dellas”.¹⁰⁹

L'any 1684 els diputats del General van escriure al diputat local de Manresa donant-li l'ordre de no retenir un carregament de teles que el mercader Francesc Riera havia portat a aquella ciutat des de Vic. A a pesar de no dur el preceptiu albarà imprès, el mercader es va lliurar de la sanció perquè el tauler de Vic va donar fe davant dels diputats de General que havia donat un albarà manuscrit a Riera, “per no trobar-se aleshores ab albarans estampats”.¹¹⁰

De forma semblant, l'any 1706 el diputat local de Montblanc va informar a la Generalitat que havia decomissat un carregament d'oli a dos traguiners, “per no aportar albarà de guia, si sols llicència de paraula del tauler de Móra, per no tenir aquest albarans estampats”. El diputat local assegurava en la carta que per evitar que el problema es tornés a repetir, havia donat les ordres necessàries “perquè no hi aje falta de albarans en las taulas”. Els albarans, com es pot veure, també s'utilitzaven pel cobrament de l'impost d'entrades i eixides.¹¹¹

Per evitar el frau la Diputació del General enviava inspectors arreu del territori, amb la missió de supervisar la feina dels taulers. L'any 1698 els diputats van nomenar “guarda extraordinari dels drets de les entrades y exides y de la Bolla de plom” a Jaume Otzet, negociant de Vic, amb l'autorització de poder visitar qualsevol ciutat o vila del Principat per “vèurer y regonexer si seran comesos frauds en qualsevol espècie de mercaderies y coses que sien tingudes a pagar los dits drets”. Per aquest motiu, els diputats van lliurar al negociant un nomenament imprès en el qual hi constava el seu nom en l'espai en blanc corresponent. Otzet es comprometia a exercir l'ofici d'inspector sense cap salari, rebent a canvi la quarta part “dels frauds que per vos seran trobats” (Imatge 18).¹¹²

¹⁰⁹ ACA, Generalitat, Registre de lletres trameses, 1681-1682, Sèrie General (N), 879, f. 49-52.

¹¹⁰ ACA, Generalitat, Registre de lletres trameses, 1683-1684, Sèrie General (N), 881, f. 188v.

¹¹¹ ACA, Generalitat, Registre de lletres trameses, 1705-1707, Sèrie General (N), 898, f. 45.

¹¹² ACA, Generalitat, Deliberacions del Consistori. Trienni 1698-1701. Part 1º, Sèrie General (N), 254, f. 69.

Els Consell de Cent, al seu torn, se servia de les butlletes impreses per gestionar el cobrament dels drets d'entrada d'alguns productes a la ciutat de Barcelona. Els portalers, a mode de comprovant, anotaven en una butlleta el pes de la mercaderia i el nom de la persona que la portava. L'any 1700 la impremta Cormellas va lliurar als consellers 27 raimes “estampades de albarans del pes de la llenya, ab diferents vegadas y ab diferents mollos, per diferents portals de la present ciutat”.¹¹³

Per anunciar les tarifes dels drets es feien imprimir uns cartells que es plantaven en llocs cèntrics. Amb aquest recurs el Consell de Cent informava de les tarifes vigents que havien de pagar productes com la carn, el vi, el peix, la llenya o el blat per entrar pels portals de la ciutat (Imatge 19). El 1697, per exemple, els consellers van ordenar el pagament de 150 lliures a la impremta Cormellas “per lo estampar las tariffas dels preus del peix del present any”.¹¹⁴

La Generalitat, d'igual forma, feia publicar les tarifes del dret de Bolla. L'any 1680 el diputat local de Tarragona va rebre les ordinacions i tarifes “novament impresas per lo present i corrent trienni”, amb l'ordre de fer-les publicar “per los llochs acostumats de eixa ciutat”. A més, els diputats del General li enviaven uns documents per lliurar a cada un dels taulers de la col·lecta de Tarragona, “perquè executen lo disposat en dit paper estamat, lo qual hauran de fer posar en una tauleta y aquella que estiga públicament posada en la botiga hahont se administraran los drets del General y Bolla, que tothom la pugue llegir”. Consta que les ordinacions foren enviades també als diputats locals de Girona, Vic, Manresa, Lleida, la Seu d'Urgell, Balaguer, Tortosa, Castell Lleó, Viella, Castelló d'Empúries, Tàrraga, Camprodon, Vilafranca del Penedès, Berga, Bagà, Cervera, Tremp i Montblanc.¹¹⁵

L'any 1698, els diputats, informats que mancaven tarifes, “per ser acabadas o haver-n'i molt pocas”, van manar als assessors i a l'advocat fiscal l'elaboració d'unes de

¹¹³ AHCB, Consellers, Documentació diversa procedent de clàvia, 1360-1701, 1C-IV-8, s.f. (30-XII-1700).

¹¹⁴ BC, F.Bon. 2527; AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1697, f. 322v.

¹¹⁵ ACA, Generalitat, Registre de lletres trameses, 1680-1681, Sèrie General (N), 878, ff. 61v-63v (16-X-1680); *Ordinacions y crides fetes per lo Molt Illustre Consistori dels Senyors Deputats...per la bona exacció dels drets del General y bolla per lo trienni de 1680*. Barcelona, Rafael Figueró, 1680. BC, Aguiló, 8-35; *Tarifa dels preus de les teles y altres sorts de robes y mercaderies que [entren en] lo present Principat de Cathalunya...segons les ordinacions publicadas en lo corrent trienni 1680*. Barcelona, Rafael Figueró, 1680. BUB, B-59/7/21.

noves. Un cop impreses, les tarifes foren distribuïdes pels llocs habituals de Barcelona “ab veu de pública crida”.¹¹⁶

Les institucions arrendaven els drets a particulars, generalment a mercaders o a professionals liberals, atrets per la possibilitat d’obtenir un rendiment econòmic. Per anunciar l’encant públic d’un arrendament, el Consell de Cent feia imprimir una crida en forma de cartell i n’enviava còpies a les principals ciutats del país. El 1613 els consellers van ordenar el pagament de 20 sous a Gabriel Graells “per lo imprimir tres mans de cridas per lo fet del arrendament del tall de les carns”. L’any 1624, d’igual forma, van pagar 60 sous a l’impressor Esteve Liberós per “dos cents cartells per lo arrendar lo tall de las carns”. Un altre exemple l’aporta el pagament de 60 sous que el Consell de Cent va fer tres anys després a Jeroni Margarit, “per 500 cartells stampà los dies passats per lo arrendament de les carns, per enviar per Cathalunya”.¹¹⁷

Fins i tot els municipis més petits se servien de butlletes impreses per cobrar determinades impositcions, com era el cas, per exemple, de la vila de Verdú. L’any 1665 el clavari va pagar dues lliures a Francesc Badia, llibreter de Barcelona, “per mitja raima de papers estampats per a posar al pa, sobre del qual va carregada la impositció”.¹¹⁸

L’Església, d’altra banda, també gestionava el cobrament dels drets i impostos que li corresponien amb l’ajut de la impremta. Un exemple es troba en el formulari que Miquel Llobet, delmer d’Igualada, va repartir l’any 1572 per reclamar el delme que els tocava pagar als habitants de la vila (Imatge 20). Una altra mostra es troba en el subsidi aprovat pel papa Gregori XIV “sobre els fruïts y rendas ecclesiàsticas destos regnes de Spaña per la fàbrica y sustentatió de galeres”. L’any 1600 el canonge Pere Pau Rabador, comissari apostòlic, va fer arribar una butlleta als sacerdots de la diòcesi de Barcelona que contenia l’ordre de pagar el subsidi de galeres a Pere Roig, col·lector del capítol de la Seu, sota pena d’excomunicació si no ho feien (Imatge 21).¹¹⁹

¹¹⁶ ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, Trienni de 1698, Part 1, Sèrie General (N), 254 (15-IX-1698).

¹¹⁷ AHCB, Consell de Cent, Correu i menut, 1612-1620, 1B-XX-7, s.f. (II-1613); ibídem, 1620-1627, 1B-XX-8, s.f. (III-1624 i VIII-1627).

¹¹⁸ AMVe, Ajuntament de Verdú, Llibre del racional, 1664-1725, s.f. (28-IV-1665).

¹¹⁹ ACAN, Ajuntament d’Igualada, Llibre d’actes de la Universitat, 1572, f. 74; APSMP, Confraternitat de Sant Sever, C-240.

H 6.
 H 6.
 H 6.

H. 16.

H 2 ♀.
 H 1 ♀.
 H 1 ♀.
 H ♀ 3.
 H ♀ 2.
 H 2 ♀.

H 3 E 3
 H 2 E 3
 H 2 E.
 H E 9
 H 1 E 4
 H 2 E.
 H E 6
 H 1 E 6
 H 2 E.
 H E 6
 H E 6
 H E 3
 H 1 E 6
 H E 2
 H E 3
 2 H 17 E
 1 H 7 E.
 H 9 E.
 H 4 E.
 H 4 E.

4H 6
4H 16H

$3H_{12} \oplus$
 $2H \oplus$
 $2H \oplus$

 $H_2 \oplus$
 $H_1 \oplus$
 $2H \oplus$

$$\begin{array}{r} H_2 \oplus \\ H_1 \oplus \\ 2H \oplus \end{array}$$

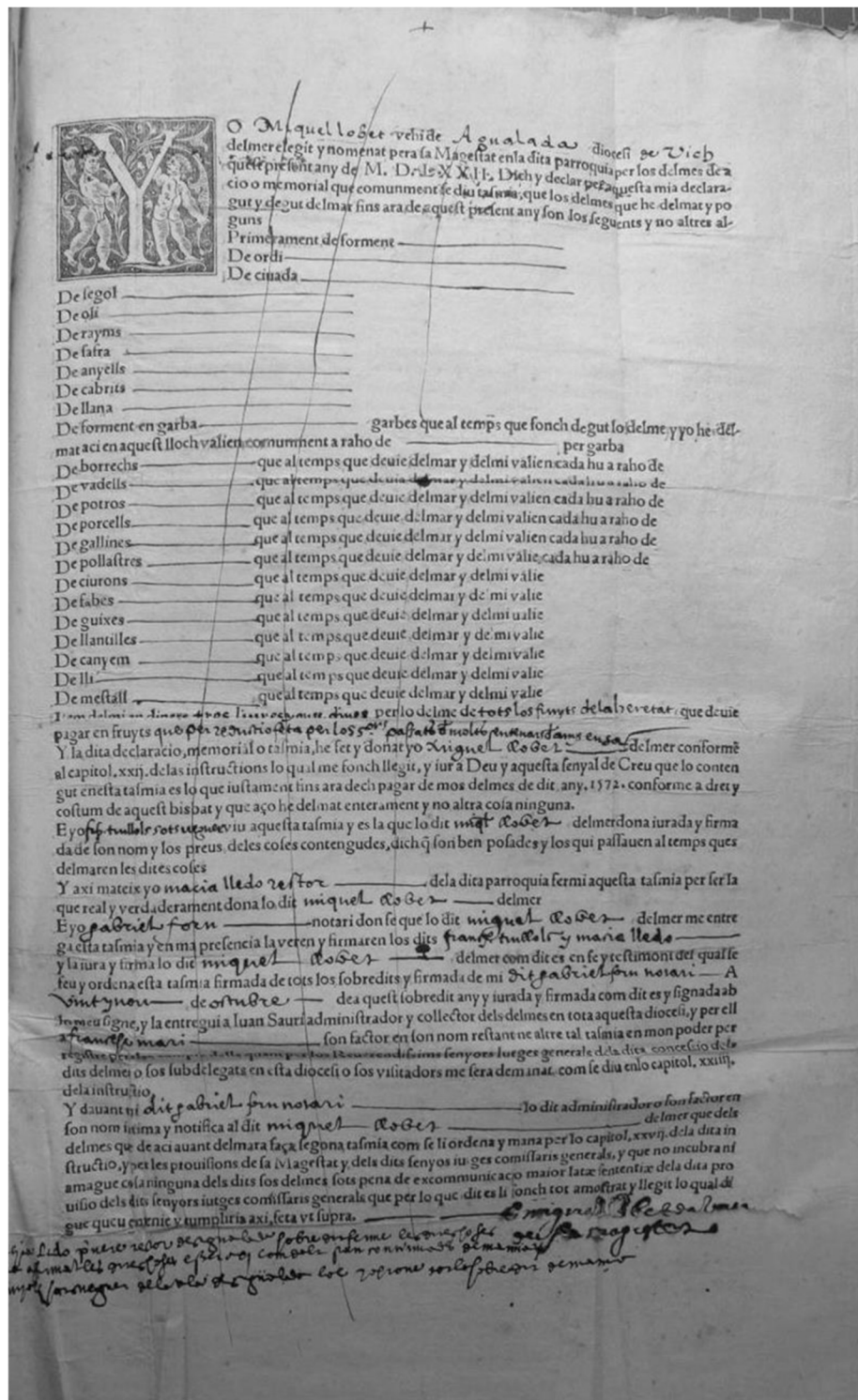
2

$$\begin{array}{l} H_2 \oplus 4 \\ H_2 \oplus \end{array}$$
$$H_2\Phi$$
$$\begin{array}{l} H_1 \oplus H_2 \\ H_1 \oplus H_3 \end{array}$$

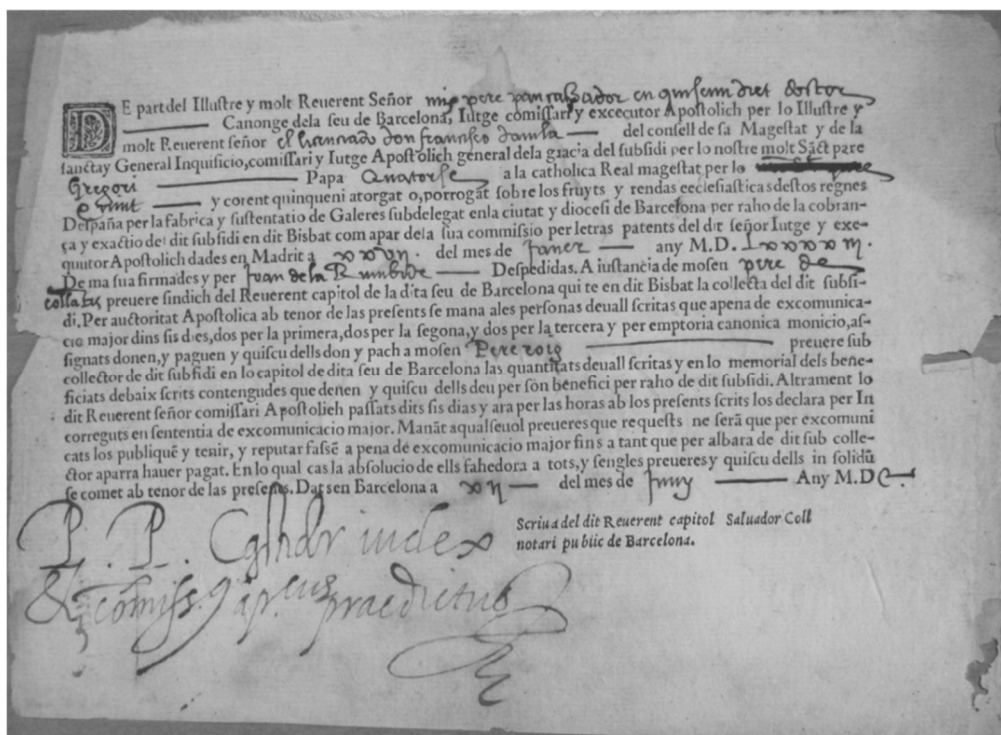
4 67
 4 66

41 60
41 60

le.
or-

Imatge 20. ACAN.

Imatge 21. APSMP.

Un altre exemple que mostra l'ús de la impremta per cobrar impostos eclesiàstics es troba en una butlleta que el bisbe de Girona, actuant com a subdelegat apostòlic per a la ciutat de Barcelona, va fer repartir el 1634 amb l'objectiu de recaptar una dècima imposada pel Vaticà a tots els sacerdots. Aquesta butlleta, en concret, certificava que Jaume Sanllehí, representant de la comunitat de Santa Maria del Pi, havia pagat 23 lliures i 14 sous "per la primera paga de la dècima" (Imatge 22).¹²⁰

Un cas semblant es troba en la butlleta amb la qual Francesc Valeri, receptor de la taxa del "batalló dels eclesiàstichs" de la diòcesi de Barcelona, va certificar que Joan Vidal, rector de Sant Esteve de Castellar, havia pagat sis lliures, tres sous i vuit diners per la quota dels anys 1647 i 1648 (Imatge 23). La taxa del batalló fou un impost que es va cobrar a les parròquies de Catalunya durant la Guerra dels Segadors per recaptar les 30.000 lliures anuals que l'estament eclesiàstic va oferir als Braços Generals per mantenir un batalló de l'exèrcit. Una altra mostra de la contribució de l'Església al finançament de la guerra és una carta circular impresa que Jaume Corts, canonge de la catedral de Barcelona i comissari de la recaptació de l'impost, va fer arribar a les parròquies, en aquest cas la de Santa Maria del Pi, l'any 1644 (Imatge 24).¹²¹

¹²⁰ APSMP, Rebut, B 381, 1635.

¹²¹ APSMP, Rebut, B 381, 1644 i 1648.

YO lo infraſcrit Collector de la decima dels 600V ducats, nouament impoſada per ſa Santetat al Eſtament
 Eccleſiaſtick de Eſpanya, nomenat per mon ſenyor Reuerendiſſim Biſbe de Girona, Subdelegat Apollolich
 per lo tocant a la Ciutat y Biſbat de *Ber* he rebut de *la Comunitat de Ber* per la primera paga de la decima, conforme
 al que dit Reuerendiſſim ſenyor Biſbe li ha taexat en la tatxa feta en lo numero della *463* y en fee de
 aco me ſotaſcrich en *Ber* a *20* dies del mes de *may* del any 1634
 Numero *463*
Joan Puyman P. y Collector

Imatge 22. APSMP.

can. y.
 YO lo Prior Franceſch Valeri recep-
 tor de la tatxa del Batallò dels Eccle-
 ſiaſticks en la preſent Ciutat y Biſbat de
 Barcelona, en dit nom he rebut del *J. Joan Oida*
La Reina de E. Juana de Caſtella ſis
Tres Bues Quyt. dis *6498*
 y ſon per las pagas, *2tes 1647. Tot Lo any 1648*
 y per lo ver ſas lo preſent ſotaſcrit de *ma mar*
 mia propia en Barcelona a *10* del mes de *1649*
Mayo - Any M.DC.XXXXIX
Yo lo cumpliment de totes pagas.
Ano Quyt dia pnt.

Imatge 23. APSMP.

Quart Cartell.

DE part del Illustre y molt Reuerent senyor Doctor Jaume Corts, Ardiaca de santa Maria de la Mar, y Canonge de la Seu de Barcelona, jutge Comissari, y executor Apostolich en los negocis de la contribucio de trenta milia lliures quiscun any que lo Estament Ecclesiastich del Principat de Cathalunya, y Comtats de Rossello y Cerdanya, ha consentit en los Braços generals per lo sustento del Batallò, que los dits Principat y Comtats per sa defensa han promes sustetar, ab los pactes acordats ab la Magestat Christianissima del Rey nostre senyor, elegit, subdelegat en la present Ciutat, y Bisbat, y son districte, lo molt Illustre senyor dō Bernat de Cardona, Ardiaca major, y Canonge de la Seu de Girona, y Deputat Ecclesiastich de Cathalunya, y en dit nom jutge, y executor Apostolich per ditas cosas, ab ses lletres patents en deguda forma despedides, la datta de les quals es en Barcelona a 7. de Febrer 1642. a instancia del Syndich del General de Cathalunya qui te en dit Bisbat y Principat la collecta del dit Batallò. Per auctoritat Apostolica ab thenor de les presents se mana a las persones deual·l escrites, que a pena de excomunicacio major dins sis dies, dos per la primera, dos per la segona, y dos per la tercera, y peremptoria canonica monitio assignats, donen, y paguen, y quiscu dells, don, y pach al Reuerent Prior Francesch Valeri Preuere en la Seu de Barcelona Beneficiat, Subcollector de dit Batallò las quantitats deual·l escrites, y en lo memorial dels Beneficiats debaix escrits contengudes, que deuen, y quiscu dells deu per son Benefici per raho de dit Batallò. Altrament lo dit senyor Comissari Apostolich passats dits sis dies, y ara per les hores ab los presents escrits posa entredit Ecclesiastich en la present *Iglesia de Sta. Maria de T. Pi de la com. Cuitab* manant a qualseuol Rectors, Vicaris, Curats, y altres Preueres, seculares, o regulars, sots la mateixa pena de excomunicacio major q̄ dit entredit, segons lo ritu de santa mare Iglesia estretament guarden, y obseruen, fins a tant que per albara de dit Subcollector aparra auer pagat. En lo qual cas, y ara per les hores dit entredit se relaxa y del tot lleua ab thenor de les presents. Dat. en Barcelona a *Aug.* del mes de *Janer* M.DC.XXXXIII

Corts Comissari Apostolich.

Scriba dictæ Collectæ assumptus
Henricus Coll Not. pub. Barcin.

*Memorial de las personas eclesiasticas
que se van a p. Castillo y son las siguientes*

Juan Salient odo la cap. de Sta. Maria de

Juan de San Juan de la cap. de Sta. Maria de

Imatge 24. APSMP.

D'igual forma, les autoritats eclesiàstiques utilitzaven formularis impresos per cobrar l'impost del "quarto y escusado". Un exemple és la butlleta signada el 1676 pel canonge Lluís Josa i de Peguera, col·lector del bisbat de Barcelona, amb la que certificava que Antoni Cortés, procurador d'herències de Santa Maria del Pi, havia pagat 19 lliures i 13 sous pels endarreriments corresponents al període de 1667 a 1673 (Imatge 25).¹²²

La impremta fou utilitzada per distribuir les butlles de la Santa Croada, per bé que en aquest cas el beneficiari era el rei. Els diners recaptats es destinaven, amb el vistiplau del Vaticà, a la defensa de la religió catòlica. Les butlles impreses eren enviades pels receptors de la Santa Croada a tots els pobles de Catalunya. El 1726, per exemple, Jaume Comas, receptor de la vereda de Solsona, va enviar mil butlles de la Santa Croada a Ramon Ribas, clavari de la vila de Cardona, com es desprén del certificat imprès que aquest va signar. Sis mesos després, el clavari havia de lliurar al receptor els diners recollits i les butlles que havien sobrat (Imatge 26).¹²³

L'administració monàrquica, d'igual forma, també es valia del recurs de la impremta per recaptar impostos. Un exemple es troba en un model de carta circular que la Tresoreria Reial utilitzava pel cobrament del "quint", la part que li corresponia a la monarquia de les rendes que les viles i ciutats obtenien pels drets de les fleques, les tavernes, la carn, el peix o l'oli. L'any 1610 el mestre racional, Pere de Vilanova, va enviar un avís als jurats i clavari de la ciutat de Girona, reclamant-los els pagaments endarrerits corresponents als anys transcorreguts des de la conclusió de les Corts celebrades a Barcelona el 1599 (Imatge 27).¹²⁴

Un altre dels impostos exigits per la monarquia fou el dret de fortificacions, que en teoria servia per recaptar fons per al manteniment de les muralles, principalment dels llocs fronterers. L'abril de 1640 els jurats de Girona van rebre una butlleta impresa amb la qual la cancelleria reial els reclamava el pagament de 915 lliures "per rahó de la primera paga de les fortificacions per mil cent vuytanta y tres focs" (Imatge 28). Un exemple semblant es troba en el petit imprès que Miquel Colomer, credencer de la Taula de Barcelona, va signar l'any 1681 per certificar que Jaume Carbonell, candeler de Caldes de Montbui, havia pagat 120 lliures que la vila devia en concepte "del Donatiu ofert al Rey N.S. per ditas fortificacions en anys passats" (Imatge 29).¹²⁵

¹²² APSMP, Rebut, B 382, 1676.

¹²³ AHC, Ajuntament de Cardona, Llibre del Racional, 1715-1737.

¹²⁴ AMGi, Ajuntament de Girona, Llibre d'actes del Consell, 1610, 17703, f. 97.

¹²⁵ AMGi, Ajuntament de Girona, Llibre d'actes del Consell, 1640, 17733, f.28; AMCM, Ajuntament de Caldes de Montbui, Llibre del Clavari, 1680, "èpoques 1679-1683".

Cardona 1000 Bullas

Num.

Ditem, y confessam nosaltres baix firmats que insequint lo Real mandato de sa Magestat (que Deu guardi) nos som encarregats, y tenim agut, y rebut à nostres voluntats del Honorable Jaume Comas Receptor que es en esta vereda de Solsona

Butlles de la Santa Cruzada desta present publicatoria, diem 1000 Butlles, de las quals prometem donar compte, y rahó al dit Comas Receptor, o à qui son orde, y poder tindrà, pagantli realment, y ab tot efecte lo valor de llurs caritats en diner efectiu, y part en Butlles destas mateixas, sin sobraràn per des del present en avall escrit al dia, o festa de Nostra Senyora de Agost proxim vinent, &c. Lo que prometem tenir, y cumplir in solidum ab totas nostras missions, excepcions, renunciacions, y obligacions generals, y particulars, com à deute de bens Fiscals, y Reals privilegiats del Tribunal de la Santa Cruzada, ab sumissió del for mateix dels senyors Subdelegats Apostolichs, &c. En fe del que firmam lo present debitoriz, volem tindre las mateixas forcas, clausulas, y valor, que si fos un acte rebut en poder de publich Notari, y ab obligació de bens in solidum, y jurament llargament, &c. Fet vuy en Cardona als 6 del mes de febrer de 1726

Ramon Ribá Quavi

Ita est, *N. Pelay Japés* — Commiss. & Predic. Apost.

Imatge 26. AHC.

Manat sobre lo punit.

E part del Illustre Don Pedro de Vilanova, *Pedre Baró de Penes del Consell de sa*
Majestat loct. en lo offici de Mestre Rational de la casa y
cort de la S.C. y R.M. del Rey nostre Senyor en los regnes de la
corona de Arago. Manats axi com en virtut de les presents se mana, als
Honor, Jurats y Clauari de la vila *Ciutat de Jirona.*

e a qualseuol dells sots la pena de finch cents ducats de or a la Regia
cort applicadors, o la vera valor de aquells que dins ^{deu} dies primers vi
ments, e immediadament comptadors del dia y hora que lo present mana
ment los fera estat presentat eo notificat en les cases de lurs propis habita
cions, o de altre de ells hajan donat y presentat en lo present offici de mestre
Rational lo compte y raho de totes les rebudes y dates per ells y sos prede
cessors fetes per raho de les sises o imposicions, les quals en virtut de Priui
legis Reals per los serenissims Reys de Arago a dita vila concedits, o altra
ment reben, cullen, y imposan en la dita vila y sosterms, sobre de la Fleca,
Tauerna, Carn, peix, oli, inercaderies, Redelmes, y vinents desde *la conclusio*
deles dretes corts celebrades en Barcelona lo any 1599.

Fins a la present e Infraferita jornada. E no res menys sels mana sots la ma
teixa pena aporten ab si lo dit priuilegi o facultat Real en virtut de la qual
imposan, cullen, y exigexen dites sises, y juntament ab lo dit compte aporta
ran per al examen y conclusio de aquell, totes les apoches y altres cauteles
oportunes y necessaries axi per a la rebuda com per a la data de dit compte
y assenyalamet los actes de arrendaments, o certificacio de aquells, y cer
tificacio dels anys de les collectes. Altrament passat lo dit termini lo qual
sels assigne precis y peremptori si lo contrari sera fet, lo que nos creu sera
feta execucio contra los bens de dita vniuersitat y singulars de aquella axi
com en deutes fiscals y reals es acostumat, seguint en tot lo vs y estil, pratiga
y costum, de dit offici de mestre Rational, justicia mijensant. E mes sels ma
na sots la mateixa pena q satisfassan al porter qui lo present los presentara en
quatre dietas a raho de nou sous Barcelonesos per quiscun dia conforme a
la noua constitucio, E per expeditio del present registre, sagell y cera, deu
sous de dita moneda Ba *Barc.* en lo consistori de dit offici *xxi*
del mes de *Juny* Any *1600* Dñi. Millefimo sexcentesimo, *decimo*

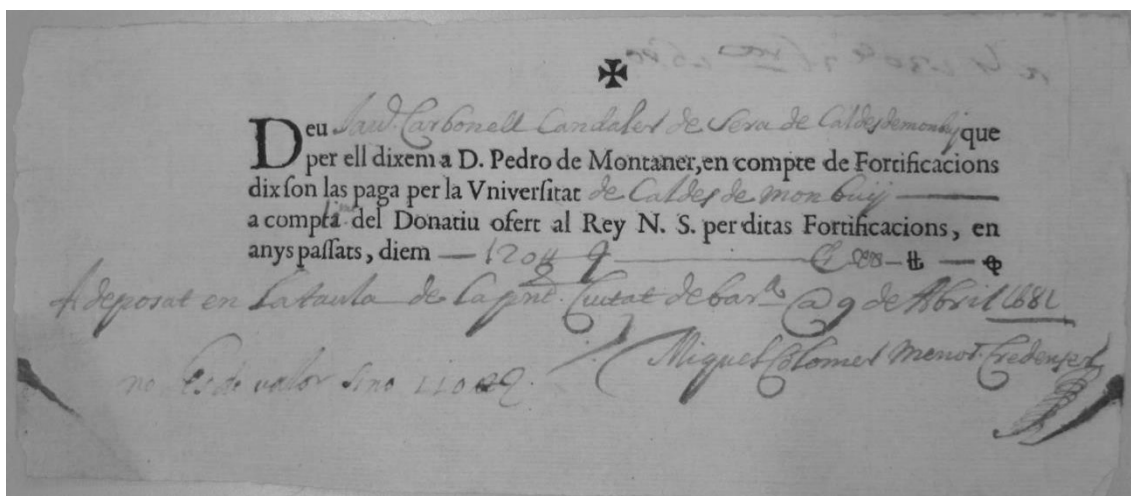

In litterarum et aliorum. Viji
Fol. 20001

Quexa Vniuersitat deu *non centat quinze lliures*
du dui y cinquante diners moneda Barcelonesa, per raho
de la primera paga de les fortificacions per *mit cent*
quyanta y tres focs, a raho quinze sous sinch
dines y tres quarts de diner per foc, conforme la
crida se publica lo any passat en lo cap de aquexa
Vegueria, pagaran, deposaran, y escriuran dita quantitat enconti-
nent en la Taula de aquesta Ciutat, al amat conceller de la Real Ma-
gestat Ramon de Caldes, y Ferran, a solta del molt magnifici Regent
la real Cancelleria, o per millor comoditat de dita Vniuersitat y sin-
gulars de aquella a *Rafel Caldes y Ferran*. Receptor anomenat
per la cobrança de dit dret en la present Vegueria, y collecta per lo
dit Ramon de Caldes, y Ferran, Receptor general de la primera paga
de dit dret, altrament se procehirà contra los bens de dita Vniuersi-
tat, y singulars de aquella, en la exequutio, y cobrança de dita quanti-
tat ab rigurosa exequutio, com en deutes fiscals, y reals es acostumar,
y per euitar gastos se dona lo present auis. Barcelona a 24. de
Febrer 1640.

Rafel Caldes y Ferran
Receptor general

Imatge 29. AMCM

La monarquia se servia de les butlletes impreses per recaptar el dret del coronatge, que es cobrava a tots els pobles i ciutats amb motiu de l'entronització d'un nou rei o de la seva consort. Una mostra l'aporta la butlleta que van rebre els consellers de Vic l'any 1691, en la que se'ls exigia el pagament de 390 lliures en concepte del dret del coronatge de la reina Marianna de Neuburg, segona esposa del rei Carles II, amb qui havia contret matrimoni l'any anterior. (Imatge 30).¹²⁶

Una de les contribucions més importants que la impremta va fer a la monarquia en matèria d'impostos fou en la recaptació de l'anomenat donatiu voluntari, per bé que en aquest cas el cobrament el gestionava la Generalitat. Es tractava d'una aportació que les Corts atorgaven al rei a canvi d'algun privilegi. Sovint, però, l'impost es pactava al marge de les Corts per intentar resoldre algun conflicte com, per exemple, el causat per l'allotjament de soldats. Com que aquest impost l'aportaven de forma proporcional el conjunt de ciutats i viles, era necessari enviar-hi cartes de forma periòdica per reclamar a les autoritats locals el seu pagament. L'any 1678 els jurats de Sant Pere de Vilamajor van rebre una carta circular de la Generalitat, signada pel diputat Francesc de Saiol, en

¹²⁶ AMV, Ajuntament de Vic, Acords, 1691-1697, Llibre 25, ff. 355v-356.

la qual se'ls reclamava un deute de 400 lliures en concepte del donatiu voluntari, recordant-los el perjudici que això causava en l'avituallament de l'exèrcit: “los dos tercios que's mantenen del dit donatiu se estan perdent per falta de socorros”, assegurava la carta de la Diputació (Imatge 31).¹²⁷

L'abril de 1690 els diputats del General van encarregar a Rafael Figueró la impressió de 1.150 cartes circulars “per donar per las vilas y llochs del present Principat a effecte de conseguir lo donatiu voluntari”. L'objectiu, en aquest cas, era fer pagar 25 rals anuals a cada casa pel manteniment de l'exèrcit hispànic –que es trobava immers en la Guerra dels Nou Anys– i, d'aquesta forma, alleugerir la càrrega dels allotjaments, eximint als particulars d'haver d'alimentar els soldats. Unes setmanes després, els diputats van repartir una altra carta a les autoritats locals, com es constata de la que van rebre els consellers de Granollers, recordant-los l'obligació de pagar el donatiu pel manteniment de la cavalleria (Imatge 32).¹²⁸

Arran de la celebració de les Corts de 1701-1702 es va aprovar la concessió d'un nou donatiu voluntari al rei Felip V. Per això, al llarg dels mesos següents la Generalitat va enviar cartes a tots els pobles i ciutats. El 1704 els comissaris de la Junta del Donatiu Voluntari van pagar set lliures i 10 sous a l'impressor Rafael Figueró “per mil cartas circulars que de orde de dits senyors estampà”. Per deixar constància que les autoritats locals havien realitzat el pagament del donatiu la Taula de Barcelona els lliurava uns certificats impresos. Un exemple es troba en la butlleta que els taulers van donar aquell any a Josep Orlau, l'agent que el Consell de Girona tenia a Barcelona, certificant que havia pagat 1.023 lliures en nom dels consellers d'aquella ciutat en concepte del donatiu voluntari (Imatge 33).¹²⁹

¹²⁷ AMSPV, Ajuntament de Sant Pere de Vilamajor, Llibre del Consell Municipal, 1653-1849, s.f. (14-IX-1678).

¹²⁸ ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, Trienni de 1689, Part 1, Sèrie General (N), 243, ff. 147 i 149 (18 i 20-IV-1690); *Considerant lo Il·lustre y Fidelíssim Consistori de Deputats y Oydors del Principat de Cathalunya los diferents disgustos que tant a menut esdevenen entre los paysans y soldats, per rahó dels allotjaments...*, BC, F.Bon.11118; AMGr, Ajuntament de Granollers, Lletres, instàncies i ordres de diverses autoritats i particulars enviades a la universitat de Granollers, 1688-1690, 3455, n. 329.

¹²⁹ ACA, Generalitat, Llibre de correu y menut, 1702-1706, Sèrie G-47/54, f.31v; AMGi, Ajuntament de Girona, Llibre d'actes del Consell de la ciutat, 1704, 17458, inserida entre f.205v i 242.

✱

DE part del Illustre Don Pedro Rubí, y Sabater, General de la Artillería, Governador de la Plaça de Palamós, del Concell de sa Magestat, y son Lloctinent en lo offici de Mestre Racional de la Casa, y Cort del Rey nostre Senyor en los Regnes de la Corona de Aragó, manats axi com en virtut del present se diu, y mana als honorables Jurats, y Clavari de la Vila *de Vic*

Eo à qualsevol de ells, sots la pena de 500. ducats de or, ò lo valor de aquells de bens de la dita Vniversitat, y de bens propis dels renitents, è de quiscun de ells exhigidors, que dins quatre mesos primers vinents, è immediadament comptadors del dia que lo present manament los farà notificat en las casas de llurs proprias habitacions, ò del altre de ells en havant comptadors, paguen, y hagen de haver pagar la quantitat de *3000 48 16 4 moneda Barceloneta*

Principissima Reyna nostra Senyora Dona Marianna de Namur
Princesa Palatina, vuy benaventuradament regnant, segons Constitucions de Cathalunya, y concordia del Senyor Rey Don Alonso, la cobrança del qual dret se fa, inseguint Reals ordes de sa Magestat, com tot mes llargament es de veurer, y se conté en las Reals Cridas publicadas en la Vila de *Vic* cap de la present Vegueria, à las quals en tot nos referim, y aço fassian, sots la sobredita pena, que fent lo contrari (lo que nos creu) se farà prompta execució en los bens propis de quiscun dels Singulars de aquella, y axi be seràn executats per la demunt dita pena, com en deutes Fiscals, y Reals es acostumat; expedit à instancia del Procurador Fiscal Patrimonial en Barcelona als 12 de Juliol 1691.

Don Pedro Rubí
Y Sabater

Lo Jueces del dret a lo D.º de Navarra

Imatge 30. AMV.

PER los comptes de eixa Vniversitat trobam, que
està de vent al Donatiu voluntari 400 ₧. —
Y havent vfat est Consistori de tots los medis mes
benignes pera cobrar, sols experimenta, que los dos
Tercios ques mantenen del dit Donatiu, se estàn
perdent per falta de Socorros, contra lo Real servey,
benefici, y conservaciò del Principat; de que havem
donat part à sa Exceñencia, y à v. m. donàm est
avis pera que nols fassè novedat si se vfa del medi
de la excecuciò, ò altre que aparega à sa Exceñencia.
Dat. en Barcelona à xvij. de Agost M.DC. LXXVIII.

DON FRANCISCO DE SATOL. *Deputat*

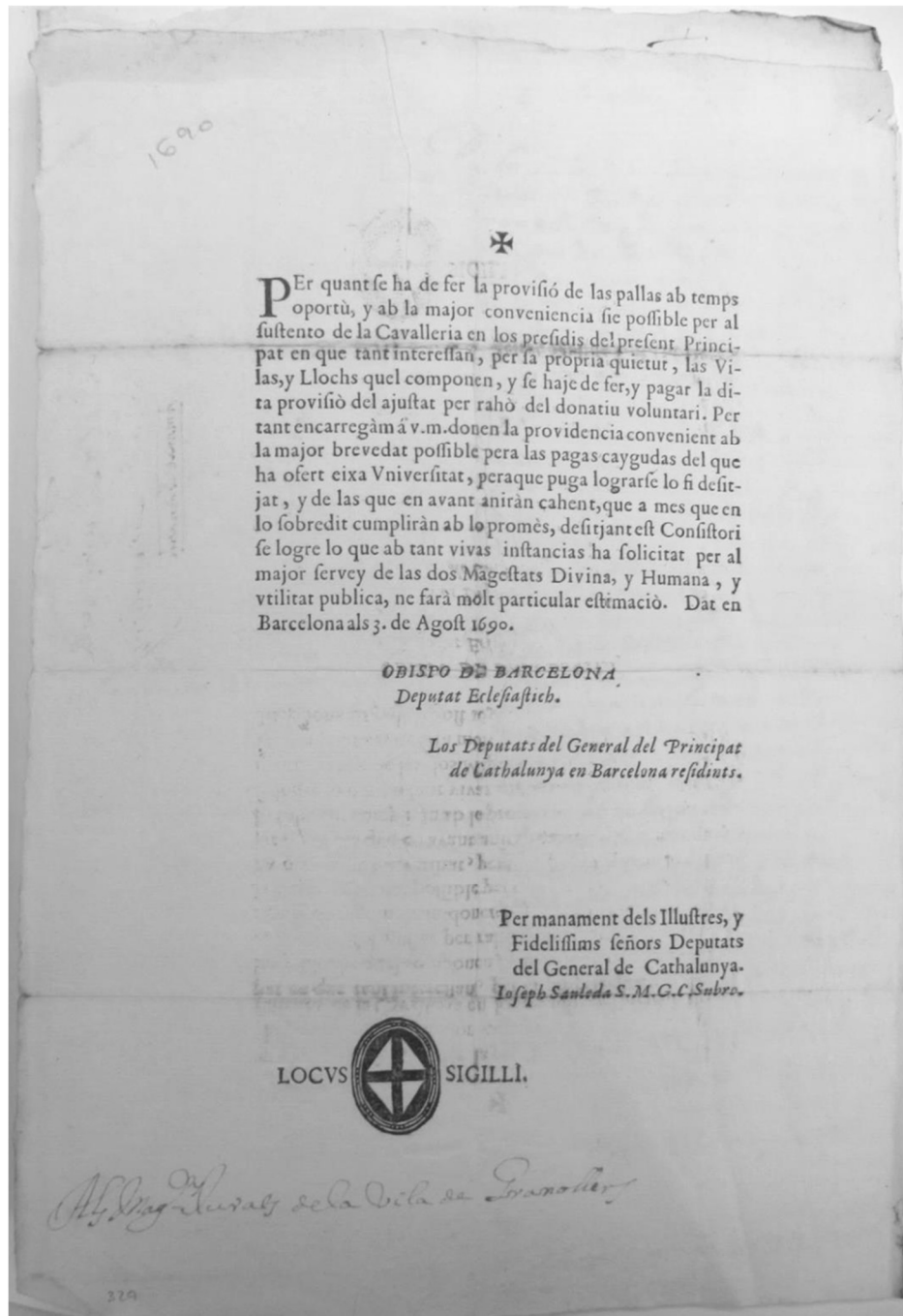
*Los Deputats del General del Principat
de Catalunya, en Barcelona residents.*

LOCVS

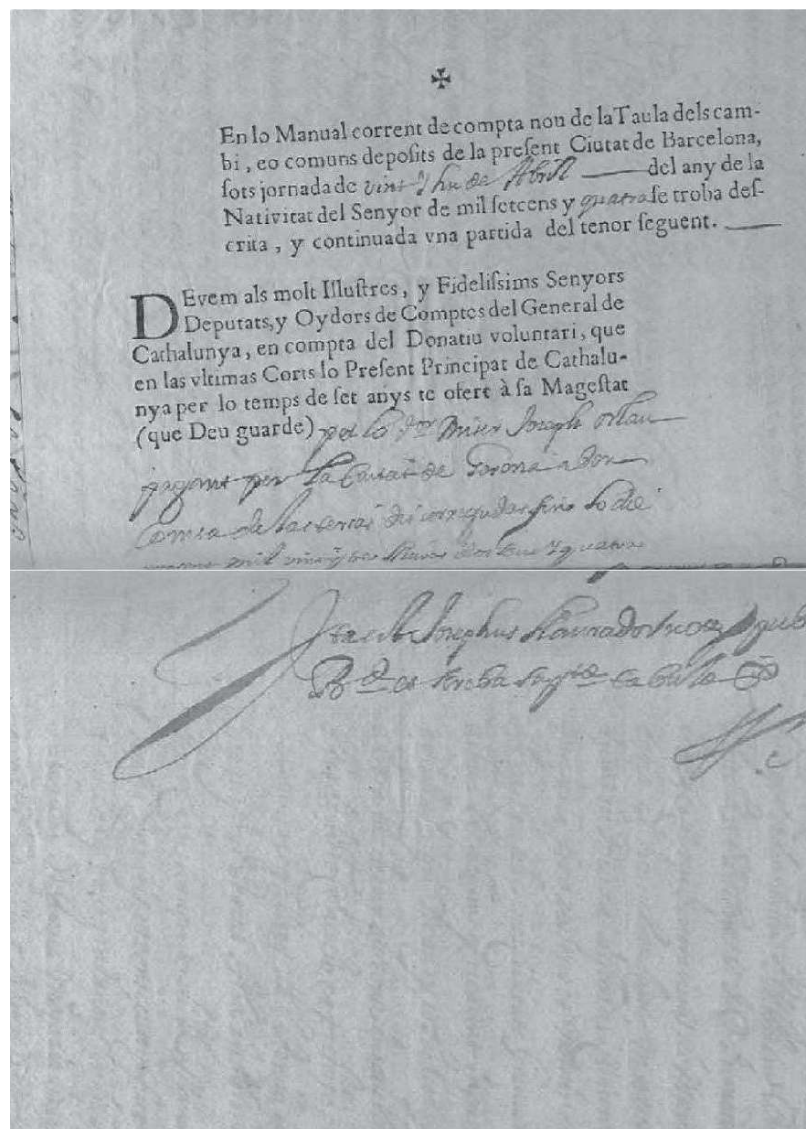

SIGILLI

Imatge 31. AMSPV.

Imatge 32. AMGr.

Imatge 33. AMGi.

El juliol de 1705, de nou, Rafael Figueró va imprimir 1.200 cartes circulars per manament de la Junta del Donatiu Voluntari, “que se són enviadas a diferentes vilas y llochs del present Principat”. De forma semblant, amb motiu de la celebració de les Corts de 1705-1706, presidides per l'arxiduc Carles d'Àustria, es va aprovar un nou donatiu voluntari. És per això que el 1706 Figueró va rebre 15 lliures de la Generalitat “per haver estampat 500 cartas circulars per lo donatiu”.¹³⁰

A les acaballes de la Guerra de Successió la impremta va ser utilitzada per l'exèrcit borbònic per cobrar les noves impositcions, com foren les anomenades “quinzenades”, un tribut que tenia com a objectiu recaptar diners per mantenir les tropes desplegades a Catalunya. Un exemple es troba en la carta impresa que José Patiño, intendent general de l'exèrcit, va enviar el desembre de 1713 als jurats d'Olot, amb la qual els reclamava el pagament de 1.800 rals de vuit cada mes (Imatge 34).¹³¹

Els requeriments del pagament de les quinzenades eren enviats de forma impresa a tots els pobles i ciutats de Catalunya. L'octubre de 1714 els jurats de Girona van rebre una carta impresa per ordre de Patiño en la qual hi constava, escrit a mà, que a la ciutat li tocava pagar 4.430 pesos “en cada uno de los quatro plaços que se le señalan”, que eren de quinze en quinze dies, des de mitjan novembre fins a final de desembre.¹³²

Per tal de cobrar les quinzenades als particulars, els jurats de Girona també es van valer de la impremta. Una mostra és la butlleta que van enviar al mestre de cases Joan Valls l'any 1715, reclamant-li el pagament de tres lliures, 18 sous i un diner “per tres quinsenades” i per “per rahó del què toca a ell y al duenyo de la casa en què habita”. Segons l'imprès, als habitants de Girona els corresponia “satisfer la tatxa de 1.849 pesas de vuyt, imposadas a esta ciutat per cada quinze dias, durant lo temps de la conquista de Mallorca” (Imatge 35).¹³³

La contribució al manteniment de les tropes es va allargar durant anys, com es pot comprovar en la butlleta que Pere Pau Galceran, “caxero de los caudales destinados para el pago del equivalente al alojamiento y utensilios”, va signar el 1749 a nom de Narcisa Buscà, de Barcelona, per certificar que havia pagat set rals i mig d'ardit per la contribució corresponent a aquell any (Imatge 36).¹³⁴

¹³⁰ ACA, Generalitat, Llibre de correu y menut, 1702-1706, Sèrie G-47/54, ff. 39v i 47v.

¹³¹ ACGAX, Ajuntament d'Olot, Manual de la universitat, 1704-1715.

¹³² AMGi, Ajuntament de Girona, Llibre d'actes del Consell, 1714, 17468, ff. 428-428v.

¹³³ MFM, Girona, Documents varis. Segles XVII, XVIII i XIX.

¹³⁴ APSMP, Rebutis, B 380, 1749.

DON JOSEPH PATIÑO,

CAVALLERO DEL ORDEN DE ALCANTARA,
del Consejo de su Magestad en el Real de las Ordenes, é In-
tendente de el Exército, y Principado de Cataluña, &c.

AVIENDO llegado el tiempo, en que todos los años se alojan, y retiran á Quartel de Invierno las Tropas de el Exército, que por las ocurrencias del Sitio de Barcelona no puede oy excusarse: y siendo preciso; que en una tan grande importancia de el Real Servicio, y del bien de todo el Principado de Cataluña ayuden los Pueblos á la manutencion de el Exército, se ha resuelto, que las Ciudades, Villas, y Lugares de él, contribuyan en dinero cada mes una porcion proporcionada á la posibilidad, y al gasto de tan grave urgencia, especialmente con la prevencion de que en adelante no tendrán obligacion de dar cantidad de dinero, viveres, ni cosa alguna, assi á los Oficiales, y Soldados que estuvieren de Guarnicion en las Ciudades, Villas, y demás Lugares de Cataluña, como ni á los que transitarén, fino es tan solo el cubierto, farga, cama, y media arroba de paja al dia por cada cavallo de los efectivos, debaxo de qualquier pretexto, ni aun de Equipages, y Bagages en los transitos. Mandando, como se manda á los Pueblos presenten relacion de todo lo que han gastado, y gastaren del dia de la fecha en adelante con su legitima prueba, para que examinada, y aprobada se les admita, como se les admitirá en cuenta de la cantidad que le tocáre á cada Lugar, segun el repartimiento que por aora, y hasta otra orden se haze: y assi *ata* *Villa de Olot* le toca pagar en cada mes, empezando á primero de Mayo de 1712 *por el repartimiento que se dio en 1708, y en 1711, y en 1712, en cada uno de los dichos años, y en el presente de 1713, con la obligacion de haver de ser el dinero en dha Villa en mano de D. Juan Nepomuceno Vila Porras, de ella de quien deberá tomar recibo, para evitar los gastos, y molestias*

Gerona 1715

✠

I Nseguint lo Orde Nos es estat donat per lo Illustrissim Se-
nyor Intendent de esta Provincia, de data de 1. Mars prop
passar, y per satisfer la Taxa de 1849. Pesas de Vuyt, im-
posadas a esta Ciutat per cada quinze Dias, durant lo temps
de la Conquista de Mallorca; havem fet lo repartiment necessari
per tots los Caps de Familias moradors Seculars de esta Ciutat,
y sos limits, ab la atencio del valor de Fruyts, y Habitacio de
quiscu de ells: Y aixi pagara *Joan Valls mestre de casa*

per rahó de *lo que toca a ell*

Dueño de la Casa en que ha de ser
tres cuartos de avuyt son yndiner y sera per la paga de
per tres quinzenas y dita quantitat entregara encontinent al
Discret, Joan Andreu, Not. Pub. Caixer de la Taula de dita
present Ciutat. Dat en Gerona, als 13 de *May* 1715.

Los Jurats de la Ciutat de Gerona.

Vila Ser.
en pagar Consta al Cadem

Valls m^e de Casas

Imatge 35. MFM.

*

441 **P**edro Pablo Galcerán Caxero por S. M. de los Caudales destinados para el pago del equivalente al alojamiento, y utensilios. Recibí de *Narcisa Busca*
Seis real. y medio de a. por los d. l.
Seis mel. del Cont. año

y correspondiente á lo repartido por la Real Junta por
 que tiene en el Barrio
 y Calle de _____ y este se ha de pre-
 sentar al Ministro electo por el Señor Contador Principal,
 para la intervencion de entrada, y distribucion de la Caja
 de mi cargo. Barcelona á 14 de 8da - de 1749

Pedro Pablo Galcerán.

Son 72201294 }

Con mi intervencion
Jph. Pujadas

Imatge 36. APSMP.

Sens dubte, però, que el major servei que la impremta va fer al règim borbònic en matèria d'impostos va ser per gestionar la recaptació del Cadastre, el nou tribut introduït per Felip V. Durant anys, l'administració reial es va valdre d'impresos i butlletes per exigir i certificar el pagament d'aquell impost. L'any 1716, per exemple, el notari Josep Soldevila i Masdeu, escrivà de la Taula de Barcelona, va expedir un certificat imprès en el qual hi constava de forma manuscrita que la ciutat de Mataró havia pagat 1.050 lliures a compte del què li tocava pagar aquell any en concepte del Cadastre (Imatge 37).¹³⁵

En les paperetes impreses, adreçades a individus o a col·lectius, com podien ser els pobles o els gremis, s'hi anotava el nom del contribuent, la quantitat que li tocava pagar i el termini que tenia per fer-ho. El 1716 els administradors de Barcelona van comunicar a les confraries o gremis de la ciutat la quantitat que els corresponia pel Cadastre ganancial o industrial, la modalitat de l'impost que gravava l'activitat econòmica i comercial. La confraria de semolers va rebre una butlleta impresa en la qual hi figurava que els agremiats havien de satisfer la quantitat de 125 lliures, "dividint-la entre ells, a més i a menys, segons lo ganancial fa cada un en dit ofici" (Imatge 38).¹³⁶

Un exemple semblant es troba en l'imprès que el superintendent d'Hisenda va enviar l'any 1719 als regidors de Girona, comunicant-los que els gremis de la ciutat havien de pagar 682 lliures, corresponents al Cadastre ganancial de l'any anterior. En un dels marges de l'imprès els regidors hi van anotar, de forma manuscrita, els noms i les quantitats que havien de pagar els mercaders, adroguers, cirurgians, notaris, procuradors i taverners (Imatge 39).¹³⁷

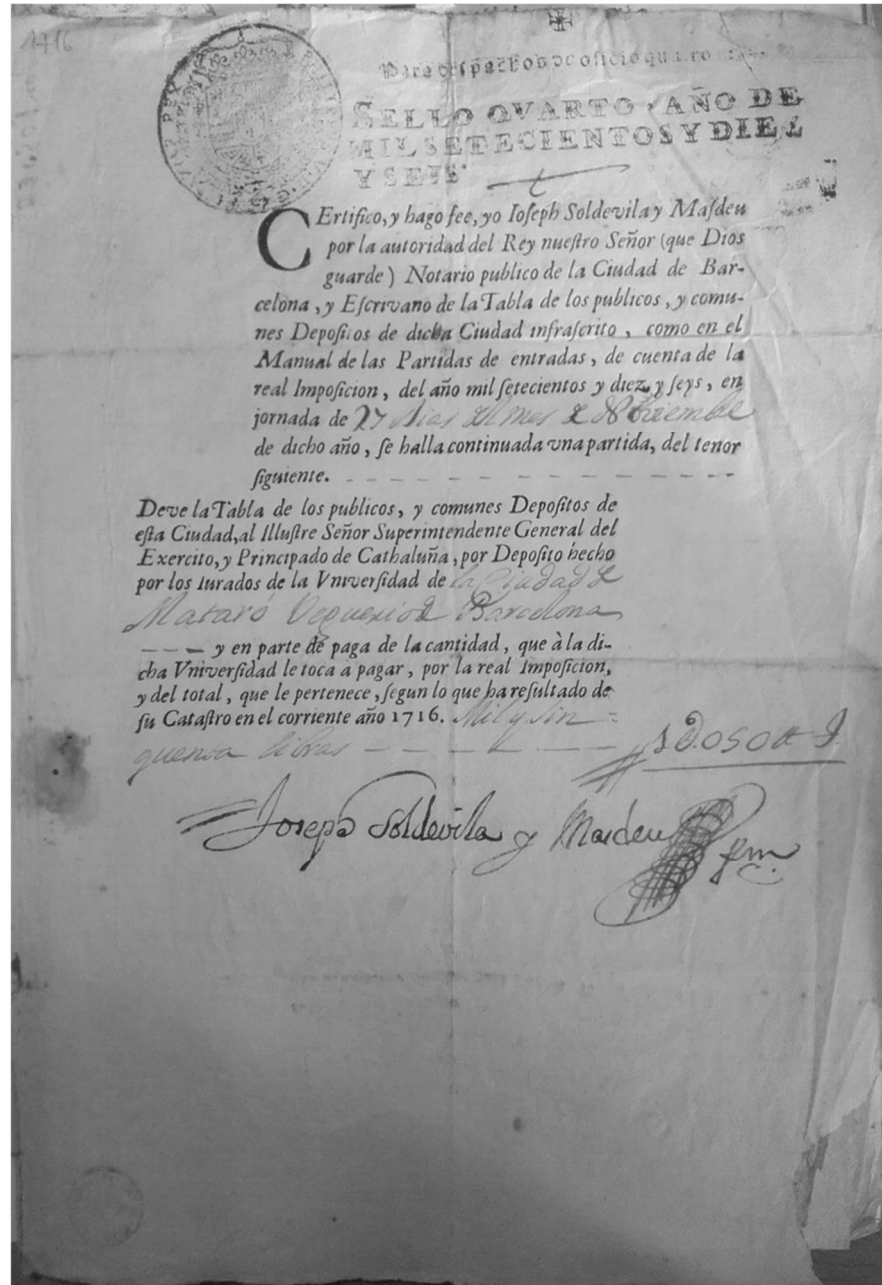
Per aconseguir la informació necessària per gestionar el cobrament del Cadastre, les autoritats feien arribar uns formularis a tots els gremis. L'any 1720 l'Ajuntament de Barcelona va fer imprimir un document en el que es demanava els noms dels mestres que tenien negoci propi, els que treballaven per altri, els que exercien un ofici que no era el seu, així com els noms dels mestres que eren majors de 60 anys, que eren impeditos o que eren pobres de solemnitat (Imatge 40).¹³⁸

¹³⁵ ACM, Ajuntament de Mataró, Llibres del clavari, 1701-1799, AH-075-05.

¹³⁶ AHPB, Francesc Torres, menor, Esborrany de 1715, 921/5.

¹³⁷ AMGi, Llibre d'actes del Consell de la ciutat, 1719, 17473, ff. 159v-160.

¹³⁸ AHCB, Ajuntament Borbònic, Acords, 1720, 1D-I-3, f. 117.

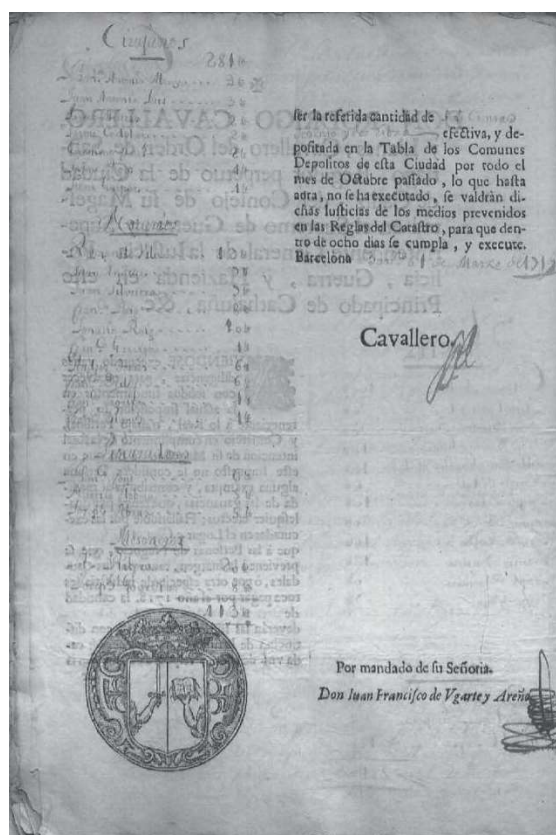
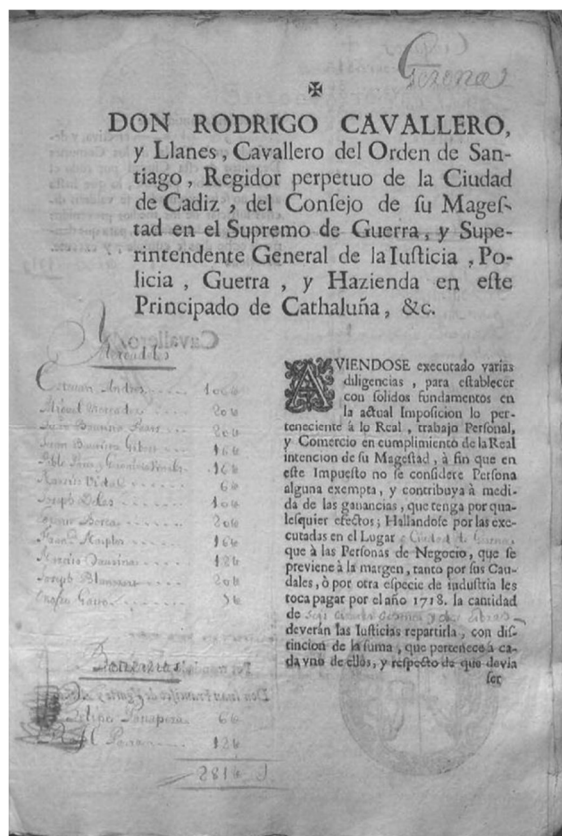
Imatge 37. ACM.

Num. 93.

LA Confraria de *Senyors* --- repar-
 tirà entre los individuos que la compo-
 nan, per lo sol ganancial que cada hu gua-
 nya en dit Ofici la cantitat de *cent vint y cinc*
luyas --- dividintla
 entre ells, á mes, y á menos, segons lo ganancial
 fa cada vn en dit Ofici, no podent carregar res
 de la expressada cantitat, per los bens immobles
 que alguns particulars de dita Confraria possehei-
 xen, perque per dits respectiue bens, sels donarà
 altre providencia: y als Fadrins que treballan de
 dit Ofici, y no son taxats á part, per no tenir Confraria,
 sels repartirà per son ganancial á cadahu, vn ters
 de aquella cantitat, que tocarà al Mestre de menor
 tall, y dita cantitat *de 125 luyas* ---
 deposaran efectiva en la Taula dels Comuns De-
 posits de esta Ciutat, dins lo termini de quinze dies
 comptadors de la entrega de est orde, ab la adver-
 tencia, y prevenció, que luego de haver deposat
 acudirán als Senyors Administradors, los Proms
 de dita Confraria, per firmarlos recibo del que efec-
 tivament haurán deposat. Dat en Barcelona als *31*
de Maig 1716.

e De orde dels molt Illustres Senyors
 Administradors de la Ciutat
 Francisco Serra Secretari.

Imatge 38. AHPB.

Imatge 39. AMGi.

FORMULARIO DE LAS RELACIONES, QUE SE PIDE
para el Año de 1720.

Nombres, y Apellidos de los Individuos Maestros
que trabajan del Oficio en su Casa, y Tienda.

Primò : Iayme, &c.

Pedro, &c.

Nombres, y Apellidos de los Individuos Maestros
que son inútiles, è impedidos.

Juan, &c.

Joseph, &c.

Nombres, y Apellidos de los Individuos Maestros
que son Pobres de solemnidad.

Pablo, &c.

Francisco, &c.

Nombres, y Apellidos de los Individuos Maestros
que trabajan del Arte como à Mancebos, y no tienen
Tienda.

Sebastian, &c.

Lorenzo, &c.

Nombres, y Apellidos de los Individuos Maestros
que no trabajan del Oficio, y trabajan de otro Oficio,
explicando de que Oficio trabajan.

Jorge, &c.

Pedro, &c.

Nombres, y Apellidos de los Individuos Maestros,
que pasan de la edad de 60. años, con expresión de
los años que tienen.

Francisco, &c.

Sebastian, &c.

Nom-

Imatge 40. AHCB.

D'igual forma, les notificacions per pagar el Cadastre eren enviades als particulars. Un exemple es troba en la butlleta que els administradors de la ciutat de Barcelona van fer arribar el juliol de 1717 al doctor en drets Joan Baptista Casas, per tal d'informar-lo que tenia quinze dies de termini per pagar cinc lliures en concepte de l'impost generat per les cases, censos i censals que posseïa a la ciutat, a més d'unes altres cinc lliures corresponents a l'any anterior (Imatge 41).¹³⁹

L'Ajuntament de Barcelona se servia també de les butlletes per cobrar els endarreriments, com és el cas de la que van enviar a Josep Ferrer de Vigo el març de 1725, reclamant-li el pagament del Cadastre de 1723. En la mateixa butlleta hi constava, de forma manuscrita, que tres dies després de tramitada la reclamació, la quantitat va ser satisfeta (Imatge 42).¹⁴⁰

Les butlletes per cobrar el Cadastre s'imprimien en quantitats importants, com es comprova en els pagaments que, tot sovint, rebia el taller que se n'ocupava. L'any 1719 els administradors de Barcelona va pagar 49 lliures al llibreter Joan Pau Martí per la feina d'imprimir aquest tipus de papers. L'any següent, Martí va rebre unes altres 30 lliures “a licencia de lo que la ciudad le está deviendo por los papeles concernientes a la administración de la casa y Real contribución del Catastro”.¹⁴¹

Els impresos per la recaptació del Cadastre es van utilitzar mentre va existir aquest impost. Una mostra de la seva perdurabilitat l'aporta una butlleta expedida el 1749 pel notari Aleix Claramunt, secretari de l'Ajuntament de Barcelona, amb la qual va reclamar el pagament de sis lliures i vuit sous a Eulàlia Socarrats, veïna de la Plaça Nova (Imatge 43). Una butlleta expedida el 1756 pels regidors de Vilanova i la Geltrú serveix per mostrar com aquests formularis impresos eren també utilitzats per les autoritats dels pobles d'arreu del país. Aquell any, els regidors van fer arribar una butlleta a Joan Matons, resident a Barcelona, per reclamar-li el pagament de 15 sous i tres diners en concepte del Cadastre (Imatge 44).¹⁴²

¹³⁹ AHCB, Cadastre, XI-1.

¹⁴⁰ AHCB, Cadastre, XI-1.

¹⁴¹ AHCB, Ajuntament Borbònic, Acords, 1720, 1D.I.3., ff. 156 i 231v.

¹⁴² APSMP, Rebuts, B 380, 1749 i 1757.

pag. 99. 1717

✠

A Juan Batta Casas -
 toca à pagar por la Real Imposicion del Catastro del corriente año, por razon de Casas, Censos, y Censales, que possibe en esta Ciudad, ó distrito de sus Parroquia cinco Libras cuya cantidad
 deberá deponer por todo el dia 15. de Agosto proximo en manos de Onfre Minguella, sujeto nombrado para recaudarlo que deven satisfacer los Particulares, acudiendo despues à los Administradores para el recibo; con apercibimiento que pasado el referido termino se procederà contra los que no hubieren satisfecho, con todo el rigor de los arremios. Barcelona, y
 Subió - - à 31 de 1717.

Los Administradores de la Ciudad.

*J por lo que le tocare el año 1716 - y no
 pago - 5^{rs} 9 que junto con las 5^{rs} 9 del
 Corriente Año Importa - 10^{rs} 9 - 1/2*

Imatge 41. AHCB.

Atrasos.

fol. 1488

H Allandose el muy Ilustre Ayuntamiento de esta Ciudad con el preciso encargo del Señor Intendente General Don Andres Perez Bracho, para acabar de finalizar las cuentas del Catastro de esta Ciudad de los años passados de 1720. 1721. 1722. y 1723. á efecto de satisfacer las Cartas de Pago correspondientes al importe de dichos años; Se previene á *Don Joseph Perez y de Sigo y por el Joseph Cuall Hornes*

que por su contingente queda deviendo,

Por el año de 1720.	_____	₧	¢
Por el de 1721.	_____	₧	¢
Por el de 1722.	_____	₧	¢
Y por el de 1723.	_____	6 ₧ 12 ¢ 10	

Las quales partidas, que juntas hazen la cantidad de 6 ₧ 12 ¢ 10 se servirá depositar en manos de Onofre Minguella, recaudador del Catastro de dichos años, dentro el termino de diez dias contadores del dia de la fecha de este, de que se le dará Recibo: Con apercibimiento que si passado dicho termino no huviere satisfecho, se passará indispensablemente á los apremios. Barcelona, y *Marzo* á 15 de 1725.

De orden del muy Ilustre Ayuntamiento de esta Ciudad.
Francisco Serra Secretario.

A 18 Mar 1726 = 6 ₧ 12 ¢ 10 Minguella

Imatge 42. AHCB.

Casas. *Para Nueva*

Pag.

fol. 799

H Allandose el muy Ilustre Ayuntamiento con especial encargo del Señor Don Joseph de Contamina, Intendente de Exercito, y Provincia, è Interino del Exercito, y Principado de Cathaluña, en consecuencia de Real Orden, &c. para exigir, y cobrar de los Moradores, y Vezinos de esta Ciudad, la cantidad que les corresponde por el Real Impuesto de Catastro por el corriente año de 1749. insiguiendo las Reglas mandadas observar por su Magestad; Se ha passado á la reparticion de dicha tassa. Tocando á *Culata 6 =*
Caxxats

por las Casas, Censos, y Censales, que posee en el distrito de las Parroquias de esta Ciudad, la cantidad de 6 £ 8 ¢ deberá satisfacerla en tres iguales tercios, y en los plazos siguientes.

El primer tercio de la cantidad de—
en fin de Abril.

En 5 de Julio de
2 £ 2 ¢ 8 1749 Pago

El segundo tercio de igual cantidad—
en fin de Agosto.

2 £ 2 ¢ 8 en 13 de Set.
1749 Pago

El tercero, y ultimo tercio de la misma—
en fin de Dizeembre de este presente año.

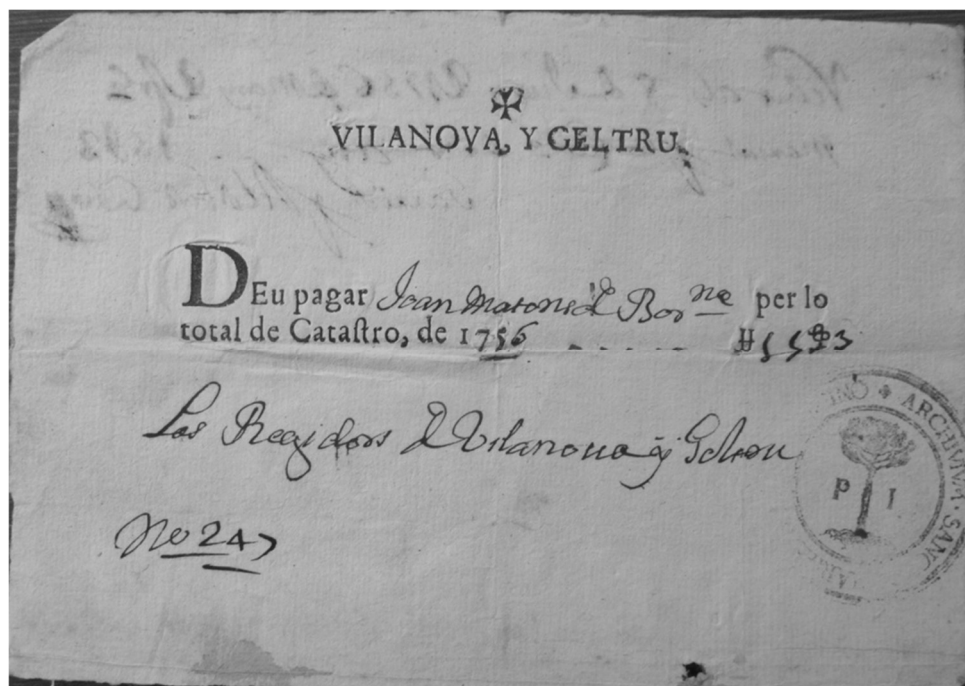
2 £ 2 ¢ 8

Cuyas cantidades se deberàn depositar en manos de Pedro Pablo Galceràn nombrado para esta recaudacion, en los plazos susodichos, de que se dará Recibo; Con apercibimiento, que segun las ordenes con que el Ayuntamiento se halla, le será indispensable passar á los apremios con los que no huvieren satisfecho en los terminos prescritos. Barcelona, y *Marzo*
à 31 de 1749.

De orden del muy Ilustre Ayuntamiento de esta Ciudad.

Alexo Claramunt Ayudante de Escri-
vano Mayor, y Secretario.

Imatge 44. APSMP.

7. Justícia i ordre públic

La impremta va jugar un paper de primer ordre en l'àmbit de l'administració de justícia. Un dels principals requisits per al funcionament dels tribunals, de fet, era que tots els jutges disposessin d'exemplars impresos de les Constitucions de Catalunya. Per això, un cop closes les Corts, totes les causes judicials, tant a la Reial Audiència com als tribunals ordinaris, quedaven suspeses i no es tornaven a obrir fins que les noves constitucions havien estat impreses i repartides. Així és com va quedar establert en un capítol de Cort aprovat el 1702.

“Com después de la publicació de las presents Corts se haze de judicar en la Real Audiència y demás tribunals del present Principat segons las Constituciones y Capítulos de Cort que se han estatuhit y ordenat, y açò no sie practicable antes de imprimir-se y entregar-se als doctors de la Real Audiència y als assessors y jutges ordinaris e inferiors, però suplican los tres estaments a V. Magestat li placia ab consentiment, llohació y aprobació de aquells, estatuhir y ordenar que sia suspès lo negoci y curs de judiciari de todas las causas de la Real Audiència y de las corts ordinàrias (...) fins a tant que sia feta dita impressió y entregadas ditas Constituciones y Capítulos de Cort a dits jutges”.¹⁴³

A final de gener de 1702, la Generalitat va enviar un plec de cartes circulars a tots els diputats locals per informar-los que, tal com havien disposat les Corts, el curs judicial quedava suspès fins que les noves Constitucions no fossin impreses. El 8 de febrer, Pal·ladí Melcior, diputat local de Camprodon, responia a la carta, tot assegurant haver distribuït les cartes entre els jutges i assessors de la seva jurisdicció. Al seu torn, Jaume Alberich, diputat local de Tarragona, confirmava la recepció de les cartes circulars i demanava a la Generalitat que n'hi enviés unes altres vint, perquè amb les que havia rebut no en tenia prou per poder fer arribar la notícia de la suspensió a tots els jutges de la zona.¹⁴⁴

El funcionament de la justícia es va restablir tres mesos després. El primer de maig de 1702, Pal·ladí Melcior escrivia a la Generalitat des de Camprodon per informar que

¹⁴³ *Constituciones, Capítulos y actes de Cort fetas...en los anys 1701 y 1702*, pp. 86-87.

¹⁴⁴ ACA, Generalitat, Registre de lletres trameses, 1701-1702, Sèrie General (N), 895, f. 92v. La carta fou enviada als diputats locals de Tortosa, Tarragona, Montblanc, Camprodon, Berga i Bagà, Lleida, Tremp i Pallars, Cervera, Balaguer, Vilafranca del Penedès, Vic, la Seu d'Urgell, Tàrraga, Castelló d'Empúries, Manresa, Vall d'Aran, Girona, Puigcerdà i Castellbó. La resposta dels diputats locals de Camprodon i Tarragona a: ACA, Generalitat, Cartas rebudas, 1701-1702. Part 1º, Sèrie R, 53, ff. 190 i 196.

havia rebut deu exemplars de les noves Constitucions i que ja n'havia repartit uns quants entre alguns tribunals de la seva jurisdicció, “insinuant-los de part de V.S. la apertura del negoci y curs del judicial”. Melcior sol·licitava als diputats uns altres deu exemplars de les Constitucions que li feien falta per repartir entre tots els jutges.¹⁴⁵

Arran de la clausura de les Corts de 1706, presidides pel rei Carles III, va succeir una cosa semblant. Després d'uns mesos de suspensió, el curs judicial es va reobrir l'octubre d'aquell any, com es constata de la carta que els diputats de la Generalitat van enviar al veguer de Vic, per informar-lo que les Constitucions ja eren impreses, “a fi de que ho participe a las demás curias ordinàrias de sa vegaria (...) pera que puga dende luego obrir-se lo negoci, tant en eixa com en las demás cúrias de la vegaria y no estiga suspés lo curs de la administració de la justícia, en que tant se interessa lo be públich”.¹⁴⁶

Una de les grans contribucions de la impremta en l'àmbit de la justícia fou l'edició de les “Decisiones” de la Reial Audiència, que eren unes extenses obres de jurisprudència, on es recollien les sentències i la seva argumentació jurídica. En les corts de Montsó de 1542 es va obligar la Generalitat a ocupar-se de la impressió d'aquestes sentències. Entre els anys 1659 i 1701 es van publicar un total de 12 volums de Decisiones, elaborades pels jutges Miquel de Cortiada, Miquel de Calderó, Bonaventura Tristany i Pere d'Amigant. Tot plegat va suposar la impressió de 8.500 exemplars i un cost per a la Generalitat de prop de 10.000 lliures. La importància d'aquestes Decisiones es constata pel fet que alguns dels volums foren reeditats a Lió i a Venècia.¹⁴⁷

La impremta, a més, es va mostrar útil en transkurs dels processos judicials. Les institucions polítiques encarregaven al·legacions jurídiques i memorials en dret als advocats i en feien imprimir uns quants centenars d'exemplars, amb la intenció de fer públics els arguments de la defensa. L'any 1680 el Consell de Cent va encarregar a la impremta Cormellas fins a 2.000 còpies d'un memorial que contenia el parer dels advocats de la Ciutat en relació a un conflicte que mantenien contra el Tribunal de la Inquisició. D'una forma semblant, el 1710 els consellers de Barcelona van ordenar el pagament de 250 lliures al llibreter Joan Pau Martí per la impressió de 1.250 memorials

¹⁴⁵ ACA, Generalitat, Cartas rebudas, 1701-1702. Part 1º, Sèrie R, 53, f. 707.

¹⁴⁶ ACA, Generalitat, Registre de lletres trameses, 1705-1707, Sèrie General (N), 898, f. 32. La carta fou enviada també als veguers de Barcelona, Vilafranca, Igualada, Moià, Tarragona, Tortosa, Girona, Montblanc, Balaguer, Lleida, Agramunt, Tarrega, Cervera, Prats del Rei, Manresa, Besalu, Pallars, Puigcerdà, Prats de Lluçanès, Berga, Camprodon i Ripoll.

¹⁴⁷ *Constituciones y otros drets de Cathalunya, compilats...*, p.95; X. Camprubí: *L'impressor Rafael Figueró...*, op.cit., pp. 125-130.

que recollien la defensa elaborada pels advocats del Consell de Cent en el marc d'una causa contra els magistrats de la Llotja de Mar.¹⁴⁸

L'administració virregnal, per la seva part, també enviava al·legacions jurídiques a la impremta. L'any 1675, per exemple, la Tresoreria Reial va pagar 21 lliures i 4 sous a Josep Forcada per un memorial que Miquel de Cortiada, advocat fiscal patrimonial, havia elaborat per respondre a una causa interposada pel noble Isidre de Rocabruna.¹⁴⁹

El Braç Militar, al seu torn, solia encarregar la impressió de memorials en dret relacionats amb els privilegis de la noblesa. L'any 1677 els juristes Lluís de València i Carles Costa van redactar un document per defensar el dret de no allotjar soldats de que gaudien els cavallers, del qual l'impressor Jacint Andreu en va fer 496 còpies. El 1682, de nou, el Braç Militar va encarregar la redacció d'un altre memorial a València, aquesta vegada en defensa dels privilegis de la confraria de Sant Jordi de Girona. D'aquest opuscle, Rafael Figueró en va imprimir 550 exemplars.¹⁵⁰

L'ús de la impremta per reproduir documents relacionats amb afers judicials era una pràctica estesa arreu del territori. L'any 1705 el municipi de Tàrraga va rebre una sentència favorable en un litigi que mantenia contra un sacerdot de la vila. Per aquest motiu, els paers van sol·licitar l'aprovació del Consell local per poder "estampar dita sentència, perquè vinga millor a noticia de tots".¹⁵¹

Els particulars, d'igual forma, també feien imprimir memorials en dret i sentències judicials. D'aquesta manera aprofitaven la major difusió que permetia la impremta per tal d'aconseguir un estat d'opinió favorable a la seva causa. L'any 1684 la comtessa de Savallà va encarregar a Rafael Figueró la impressió de 120 còpies d'una al·legació jurídica relacionada amb un plet que mantenia contra el comte de Peralada. Posteriorment, aquell mateix any, Figueró va imprimir 80 exemplars d'un altre

¹⁴⁸ AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1680, f.177 (31-V-1680); ibídem, Registre de Deliberacions de 1710, f. 232v (5-VII-1710). Es tracta de les al·legacions titulades *En el hecho consultado por los muy Illustres señores consellers...*, BC, F.Bon. 441; i *Verdad sólida que manifiesta una mal fundada queixa del magistrado de la Lonja de Mar de Barcelona...*, BC, F.Bon. 4991.

¹⁴⁹ ACA, Reial Patrimoni, Mestre Racional, Volumes, Sèrie General, 451/1, f. 8 (2-IV-1675); *Pro fisci procuratore patrimoniali contra Isidorum de Rocabruna...*, BUB, XVII-2595 B-17.

¹⁵⁰ ACA, Generalitat, Dietari de deliberacions del Braç Militar, 1653-1683, Sèrie G, 69/3, f. 452v (28-IV-1677); ibídem, 1683-1693, Sèrie G, 69/4, f. 6 (4-V-1683). Es tracta dels memorials: *Municipal discurso en orden a la inmunidad de alojar que el estamento o Braço Militar del Principado de Cataluña...*, BC, F.Bon. 304; i *Señor, el Braço Militar del Principado de Cataluña dize, que en carta de 6 de Agosto del corriente año 1682 el prior de la Cofradia de San Jorge de la ciudad de Gerona...*, BC, F.Bon. 323.

¹⁵¹ ACUR, Ajuntament de Tàrraga, Llibre de consells, 1698-1715, 27, f. 203v (26-V-1705).

memorial relacionat amb un plet que la comtessa tenia interposat, en aquest cas, contra el ciutadà honrat Ignasi Ximénez.¹⁵²

La impremta va permetre agilitzar els procediments de la Justícia, sobretot a l'hora de convocar a les parts en litigi. Una mostra es troba en el model de butlleta que feia servir la Reial Audiència de Catalunya per citar a les persones implicades en les causes judicials (Imatge 45). Les “lletres citatòries”, d'igual forma, eren utilitzades per altres instàncies que administraven justícia, com per exemple el Consell de Cent, com es comprova en el model de butlleta que consellers de Barcelona lliuraven a les persones que havien de presentar-se davant dels jutges de la casa de la Ciutat (Imatge 46).¹⁵³

Els tribunals eclesiàstics se servien de les butlletes amb el mateix objectiu. El 1645 un oficial del bisbat de Barcelona va fer arribar una lletra citatòria a Tomàs Oliva, de Barcelona, instant-lo a comparèixer davant la cúria “pera respondre a una demanda verbal” (Imatge 47). Una mostra semblant es troba en el model de butlleta utilitzat el 1717 per Baltasar de Bastero, vicari general de la seu de Barcelona, per convocar al litigants. (Imatge 48). Encara, un darrer exemple l'aporta la butlleta de citació que el degà episcopal del Vallès va fer arribar l'octubre de 1661 als hereus de Jaume Petris, de la Garriga, per citar-los a comparèixer davant d'ell a Granollers (Imatge 49).¹⁵⁴

Les autoritats judicials utilitzaven les anomenades “butlletes de capbrevar” per reclamar el pagament de deutes relacionats amb el sistema rendista. Una mostra és la butlleta que el notari Joan Francesc Soldevila, actuant en nom del jutge Joan Carbonell, designat en la causa de capbreuació de les rendes de la pabordia de Badalona, va fer arribar el 1617 a l'hereu de Joan Estrader, de la vila de Premià, perquè en el termini de tres dies pagués el que devia a aquella pabordia “per qualsevols coses tinga en alou y directa senyoria” (Imatge 50).¹⁵⁵

¹⁵² AHPB, Francesc Cotxet i Soler-Ferran, Vintè manual, 779/19, ff. 185-185v (14-VI-1684). *Pro nobilibus tutoribus et curatoribus pupillorum filiorum et haeredum egregij D. Ioannis de Boxados...*, BC, F.Bon. 11585; *Discurs en fet y en dret de la noble y egregia dona Theresa de Boxadós y Pinós, comtessa ded Çavallà...*, BUB, XVII-8488-32.

¹⁵³ AHPB, Melcior Cortès i Oriol, 837/69; UPF, ZX1700z.D47;

¹⁵⁴ AHPB, Sebastià Costa, 616/7; APSMP, Procurador d'herències, Rebuts, B 383; AMGr, Fons de l'Ajuntament de Granollers, Deliberacions del Consell, 1658-1662, f.166v.

¹⁵⁵ AHPB, Pere Moret, Manual de 1634, 577/27.

DE part del Excelentíssim senyor Lloctinent, y Capità General en lo present Principat de Catalunya, &c. y per provisió feta lo dia present, y dauall scrit per lo molt Reuerent Cancellor, Verguers de la Real Audiencia citau, com ab thenor del present se cite, diu, y mane a que dins tres dies primei vinent del dia de la presentació del present en auant comptadors, per si, ò per son legitima Procurador comparega dauant dit molt Reuerent Cancellor en son Consistori verbal pera respondrer a una demanda, y petició verbal per lo dauall instant contra ell presentada, y altrament pera procehir, y continuar la causa, citantlo en aquella, y a tots, y sengles actes, y meritis del procés, fins a sentència diffinitiva, y total execució de aquella inclusiuè; altrament passat dit termini serà passat auant en dita causa, si, y conforme de justícia serà trobat fahedor, la absència en res no obstant: lo qual Cartell se fa a instancia de

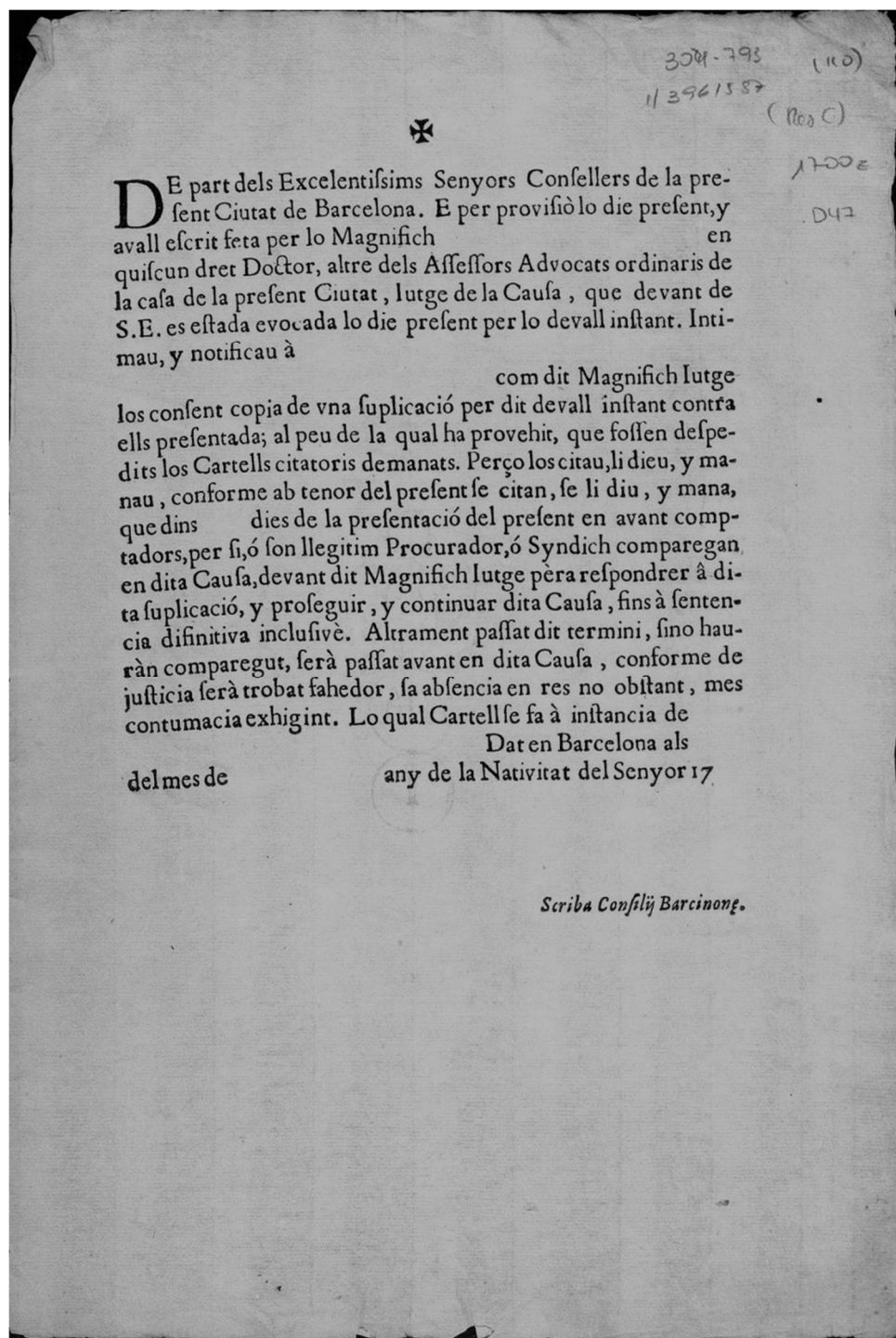
Dat. en Barcelona als del mes de

DE part del Excelentíssim senyor Lloctinent, y Capità General en lo present Principat de Catalunya, &c. y per provisió feta lo dia present, y dauall scrit per lo molt Reuerent Cancellor, Verguers de la Real Audiencia citau, com ab thenor del present se cite, diu, y mane a que dins tres dies primei vinent del dia de la presentació del present en auant comptadors, per si, ò per son legitima Procurador comparega dauant dit molt Reuerent Cancellor en son Consistori verbal pera respondrer a una demanda, y petició verbal per lo dauall instant contra ell presentada, y altrament pera procehir, y continuar la causa, citantlo en aquella, y a tots, y sengles actes, y meritis del procés, fins a sentència diffinitiva, y total execució de aquella inclusiuè; altrament passat dit termini serà passat auant en dita causa, si, y conforme de justícia serà trobat fahedor, la absència en res no obstant: lo qual Cartell se fa a instancia de

Dat. en Barcelona als del mes de

DE part del Excelentíssim senyor Lloctinent, y Capità General en lo present Principat de Catalunya, &c. y per provisió feta lo dia present, y dauall scrit per lo molt Reuerent Cancellor, Verguers de la Real Audiencia citau, com ab thenor del present se cite, diu, y mane a que dins tres dies primei vinent del dia de la presentació del present en auant comptadors, per si, ò per son legitima Procurador comparega dauant dit molt Reuerent Cancellor en son Consistori verbal pera respondrer a una demanda, y petició verbal per lo dauall instant contra ell presentada, y altrament pera procehir, y continuar la causa, citantlo en aquella, y a tots, y sengles actes, y meritis del procés, fins a sentència diffinitiva, y total execució de aquella inclusiuè; altrament passat dit termini serà passat auant en dita causa, si, y conforme de justícia serà trobat fahedor, la absència en res no obstant: lo qual Cartell se fa a instancia de

Dat. en Barcelona als del mes de

Imatge 46. UPF.

DE part del molt Reuerent Senyor Oficial, per lo molt Illustr y Reuerendissim Senyor Bisbe de
 Barcelona. A instancia de *Don Joan Gaspar de Cardener y Gual*
 amonestam, y citam a *Thomas de la Cruz*
 que lo lise dia no feriat en Barcelona, devant dit Senyor Oficial en say cõparega, pera respondre a vna
 demanda verbal contra ell per dit instant faedera. Altrament passat dit termini iera procehit contra
 dell justicia mijensant. Dat en Barcelona a *16* del mes de *agost* Any M.DC.XXXXV.
 1. Respondendo. *J. de la Cruz*

Imatge 47. AHPB.

NOS D. Balthazar de Bañero, y Lledò D. D. Decanus, & Canonicus Sanctæ Cathedralis
 Ecclesiæ Barcin. in spiritualibus, & temporalibus Vic. Gen. & Off. in presenti Civitate,
 & Dioc. Barcin. pro Admodum Illustri, & Reverendissimo Capitulo Barcin. Ecclesiæ, sub
 Episcopali auctoritate, &c. Dilectis in Christo vniuersis, & singulis Presbyteris curatis, & non cu-
 ratis & eorum cuilibet, salutem in Domino. Ad instantiam
Alonso et expedes G. B. B.
 vobis in virtute sanctæ obedientiæ strictè præcipiendo mandamus, quatenus ex parte nostra
 moneatis, & citetis, pro vt Nos thenore præsentium monemus, & citamus,
 quatenus sub pœna
 pijs operibus ad cognitionem applican. & in subsidiũ excommunicationis ma-
 joris, sexta die non feriata à die monitionis ei per vos faciendæ, proximè cõputandæ coram No-
 bis in iudicio compareat responsurus cuidam petitioni per dict. instan. verbalitèr faciendæ, aut
 cum eodem instan. amicabilitèr se conueniat de prædictis, aliàs lapso dicto termino procedemus
 contra eum, & ad executionem prædictæ pœnæ iustitia mediante. Dat. *22* die mensis *Agusti*
 Anno à Nativitate Dñi 171
 2. Respondendo.

Imatge 48. APSMP.

DE part del molt Reuerent senyor Degà de Vallès, per lo molt Illustrissim y Reuerendissim se-
nyor Bisbe de Barcelona. A instancia de *[faint handwritten text]*
amonestam, y citam a *[faint handwritten text]*
que lo lise dia no feriat en Granollès deuant dit senyor Degà en juy comparega pera respondre a
vna demanda verbal contra ell per dit instant fahedora. Altrament passat dit termini serà procehit
contra dell justicia mitjensant. Dat en Granollès, a *[faint handwritten text]* del mes de *[faint handwritten text]* Any M.D.C.L. XI
1. Respondendo;

Imatge 49. AMGr.

DE part del magnífich micer *[faint handwritten text]* Doctor en Drets, ciutada de *[faint handwritten text]*
lutge y Comissari, axi en les causes de capbreuacio fahedora de les rendes drets, y emoluments del
[faint handwritten text] assignats per lo *[faint handwritten text]*
[faint handwritten text] fets manament com ab lo present se fa a *[faint handwritten text]*
[faint handwritten text] que dins tres dies primer vinents mitjensant jurament cap-
breue, y capbreuat haje totes, y sengles casals molins masos, terres honors y possessions, censos, delmes,
primicies, morabotins, lluïsmes, tersos, foriscapis, y altres qualseuol coses tinga, tant en alou y directa
senyoria com mitjana de dit *[faint handwritten text]* com en lo primer man-
ament li es estat fet, al qual se refer mes llargament se conté lo qual atres, si dins dit termini no compa-
reixerà y farà lo que en aquell li es estat manat, serà procehit contra dell, segons de justicia se trobarà
fahedor, la absencia en res no obstant, mes contumacia exigint. Lo qual manament se fa a instancia de
[faint handwritten text] Dat en *[faint handwritten text]*
[faint handwritten text]

Imatge 50. AHPB.

Un cas semblant es troba en la butlleta que Francesc Brunells, sotsveguer de Vic, va lliurar el 1629 al batlle de Roda de Ter per reclamar els censos que devien els hereus del mas Bac (Imatge 51). Un altre exemple l'aporta la butlleta que el notari Joan Baptista Albert, actuant en nom del jutge Bartomeu Tomàs, comissari de capbreuació, va enviar el 1689 a Joan Fontanet, pagès de Sabadell, instant-lo a pagar el deute d'un benefici eclesiàstic (Imatge 52).¹⁵⁶

En ocasions, els impagaments afectaven a la pròpia hisenda reial. L'any 1682 el fiscal patrimonial de la Batllia General de Catalunya va enviar una carta citatòria als jurats de Girona perquè en el termini de deu dies “capbreven lo que esta ciutat te a directa senyoria del senyor Rey” (Imatge 53).¹⁵⁷

D'igual forma, la justícia actuava contra els receptors d'herències que, incomplint la voluntat del difunt, no havien executat els llegats que ordenava el testament a favor d'alguna causa pia. L'any 1672, per exemple, l'auditor de la Taula dels testaments i causes pies del bisbat de Barcelona va citar a Joan Ferrés, de Granollers, marmessor del testament de Guillem Bruniquer, perquè donés compte de l'administració d'una causa pia fundada pel difunt, “aportant lo testament y altres actes y amostrant ab apoques o altres cauteles necessàries haver cumplida la pia voluntat de dit defunt” (Imatge 54).¹⁵⁸

En els judicis les parts acostumaven a delegar la seva representació en un procurador, el qual rebia un poder signat que l'autoritzava a fer totes les gestions que considerés necessàries i oportunes. Les procures eren textos estandarditzats que s'utilitzaven també en altres àmbits, sobretot en les compravendes. Un exemple de procura impresa es troba en la que Miguel de Exen y Escartín, canonge de la seu de Saragossa, va signar el 1673 en una notaria d'aquella ciutat a favor de Bonaventura Tristany, jutge de Barcelona, perquè presentés una demanda en nom seu davant dels tribunals (Imatge 55).¹⁵⁹

Pel que fa a l'ordre públic, un tipus de document molt utilitzat foren els passaports, un salconduit que permetia al seu portador viatjar d'un lloc a un altre. Una mostra es troba en el passaport expedit l'any 1639 pel comte de Santa Coloma, virrei de Catalunya, amb el qual autoritzava a Mateu Mas, tabaler de la guarnició d'Olot, a viatjar sense impediment fins a casa seva, ja que es trobava malalt (Imatge 56).¹⁶⁰

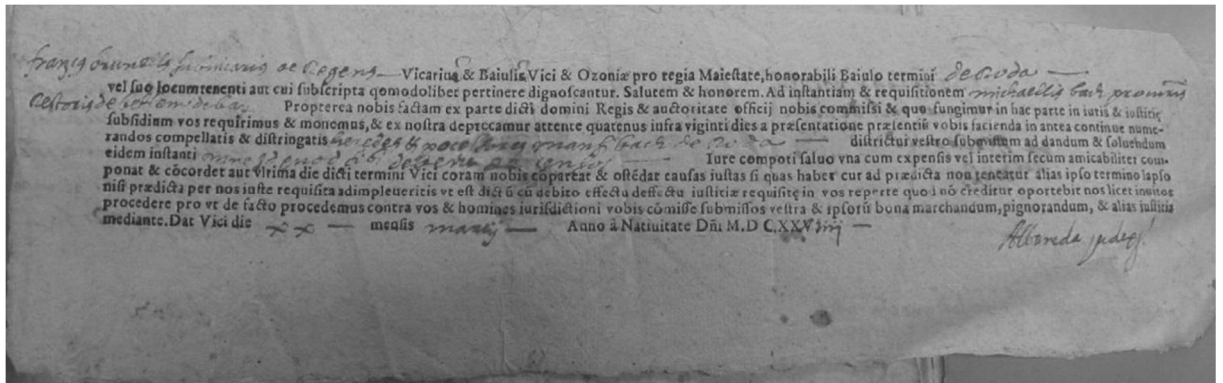
¹⁵⁶ ABEV-AVV, Documents històrics, 1300-1800, 959; AHS, Llibre de clavaría, 1644-1719, AMH 1044.

¹⁵⁷ AMGi, Llibre d'actes del Consell de la ciutat, 1682, 17434, f.456.

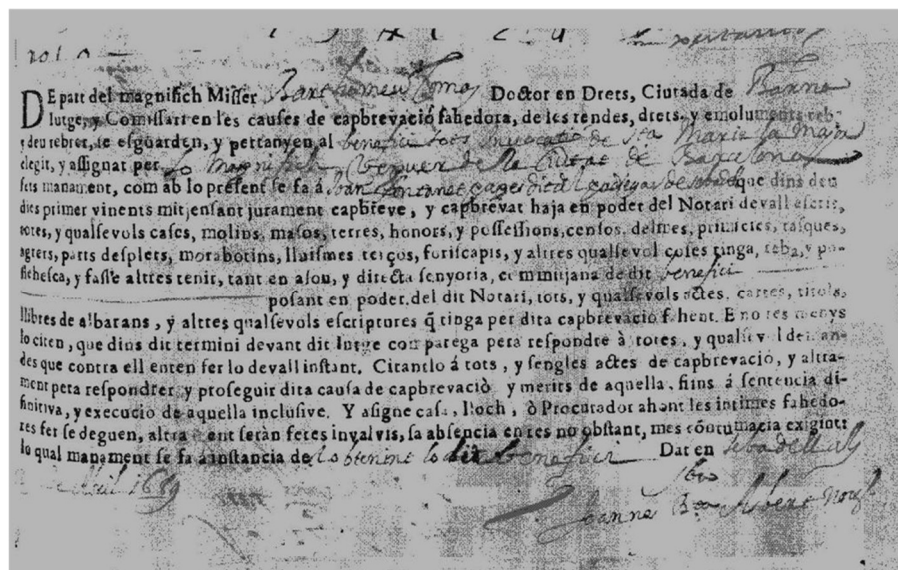
¹⁵⁸ AMGr, Ajuntament de Granollers, 3455, n. 278.

¹⁵⁹ ADB, Comú, 86, 1673-1675, f.174.

¹⁶⁰ Extret de: X. Puigvert i Gurt: «Els segles XVI i XVII», *Quaderns d'Història d'Olot*, 4 (2010), p.87.

Imatge 51. ABEV-AVV.

Imatge 52. AHS.

[illegible]

Ex-officio B. S. C.
Francis Cagwin 388

100

DON Dalmau de Queralt, Conde de Santa Coloma, Baron
de Queralt, del Consejo de su Magestad, Lugarteniente, y Ca-
pitán general en el Principado de Cataluña, y Condados de Ros-
sellon, y Cerdeña, &c.

POR Tenor de la presente damos passaporte, à *mucho mal*
solado enfermo y caballer de la Compañia del Capitan
Juan Parrineta de la villa de Orose por Balesion
del D.º Salom Bonet

y ordenamos, y mandamos à todos los ministros de Justicia,
y Guerra sujetos à nuestra jurisdiccion, y a los que no lo son pe-
dimos, y encargamos le dexen passar, y hazer su viaje sin em-
bargo alguno, antes bien le darán el fauor, y ajuda que para ello
fuere menester. Dar en Perpiñan á xxv del mes de Octubre
año, M.DC.XXXVIII.

Yo el Conde
de Santa Coloma

Por mandado de su Excelencia.

Fran.º Carrager y Acevedo

Imatge 56. ACGAX.

L'any 1653 el receptor del Tribunal de la Capitania General de Catalunya va pagar 17 lliures a Antoni Lacavalleria per la impressió de 1.500 passaports per a la secretaria del virrei Joan Josep d'Àustria. Una altra mostra es troba en el pagament de 22 lliures que Lacavalleria va rebre el 1664 “per la impressió d'uns passaports per ordre de [Vicenzo] Gonzaga, lloctinent de Catalunya”.¹⁶¹

Durant la Guerra dels Segadors el Consell de Cent també va expedir passaports. L'any 1641 l'escrivà racional de la Ciutat va donar el vistiplau a un compte presentat per l'impressor Jaume Mathevat en el que hi figurava un càrrec d'una lliura i 12 sous pel treball d'haver “estampat 300 pasaports pera los senyor conseller ters, pera donar a la gent que anirà de una part y altra”.¹⁶²

El 1705, a l'inici de la Guerra de Successió a Catalunya, el comandant de l'exèrcit imperial a l'Empordà, Francesc Despujol, va demanar passaports als jurats de Girona. “[Que fessin] estampar algunas mans de passaports en nom meu, com a superintendent que so de sa Magestat en lo Empurdà”, els demanava. El consell va ordenar que “se fassen imprimir mitja rayma de passaports [que] demana y se li remetian aquells, pagant-se per esta ciutat la impressió”.¹⁶³

La normativa legal que regulava els principals aspectes relacionats amb l'ordre públic es trobava recollida en les anomenades “crides del llibret”. Es tractava d'un document articulat, d'una cinquantena de pàgines, amb el qual el virrei de Catalunya exercia la seva potestat reglamentària amb l'objectiu de vetllar per la seguretat. Com va explicar Víctor Ferro, tot i que el poder legislatiu estava reservat a les Corts, els virreis van aprofitar les crides per incloure innovacions de forma unilateral, sobretot a l'hora de perseguir bandolers, cosa que en ocasions va provocar la queixa de les institucions catalanes, amb l'argument que la reglamentació no s'ajustava a les Constitucions.¹⁶⁴

A l'inici de cada trienni el nou virrei feia publicar les crides del llibret, de les quals se n'imprimien alguns centenars. El 1664 la Tresoreria Reial va pagar quatre lliures i 10 sous a l'impressor Jacint Andreu, “per aver estampat 100 fulles de les crides ha manat publicar lo Excel·lentíssim senyor Vicente Gonsaga [virrei de Catalunya] per las cridas ditas del llibret”. Un exemple semblant es troba en les 20 lliures que Rafael Figueró va

¹⁶¹ AHPB, Francesc Lleonart, Manual de 1653, 653/1, s.f. (8-VII-1653); ibídem, Manual de 1659-1669, 653/3, s.f. (8-IV-1664).

¹⁶² AHCB, Consell de Cent, Memorial de comptes, 1640-1641, 1B-XII-14, f. 849.

¹⁶³ AMGi, Ajuntament de Girona, Llibre d'actes del Consell, 1705, 17459, f. 418 (30-X-1705).

¹⁶⁴ V. Ferro: *El Dret Públic Català. Les institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*, Eumo, Vic: 1987, pp. 62-63.

cobrar el 1670, poc després de l'inici del virregnat del duc de Sessa, “per lo treball de estampar unas cridas del llibret”.¹⁶⁵

Per combatre el bandolerisme l'administració virregnal feia publicar cartells i edictes, els quals eren repartits per tot el país. El 1566 els consellers d'Igualada van rebre un cartell imprès per ordre del virrei, Diego Hurtado de Mendoza, duc de Francavilla, que contenia una llista de “gitats de pau i treva”; és a dir, d'homes que havien estat declarats enemics del rei, acusats de formar part de quadrilles de bandolers. El virrei prohibia ajudar o donar allotjament a les persones que figuraven en la llista. En una línia semblant, l'any 1570 el virrei Garcia de Toledo va fer imprimir un edicte per anunciar la prohibició dels pedrenyals –l'arma predilecta dels bandolers–, ordenant que fossin lliurats als batlles o veguers en el termini de quinze dies.¹⁶⁶

Per controlar la tinença d'armes, les autoritats lliuraven un permís en forma de butlleta impresa a aquelles persones que tenien dret a portar-ne. El 1567 el duc de Francavilla, virrei de Catalunya, va concedir una llicència a l'impressor Pere Regnier, donant-li “facultat e poder de estampar o imprimir e vendre les dites bolletas de las licèntias de poder portar dits padrenyals”.¹⁶⁷

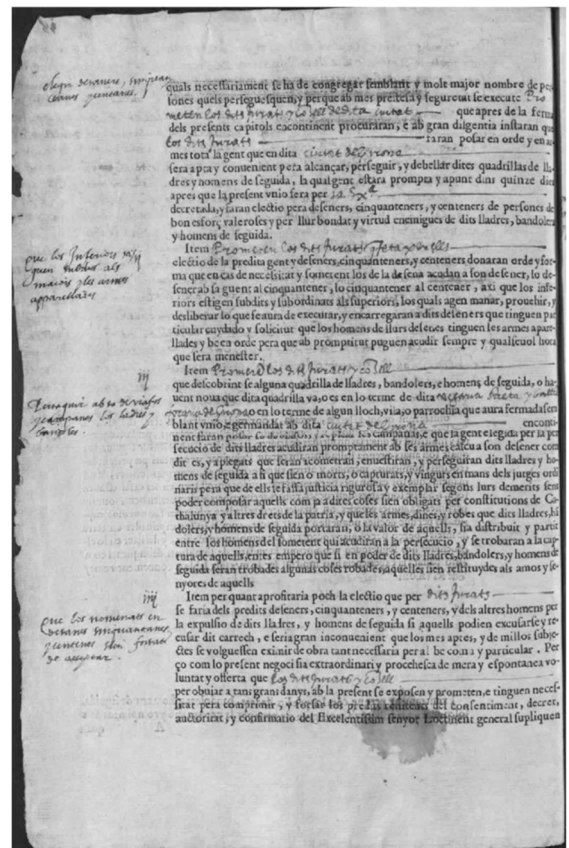
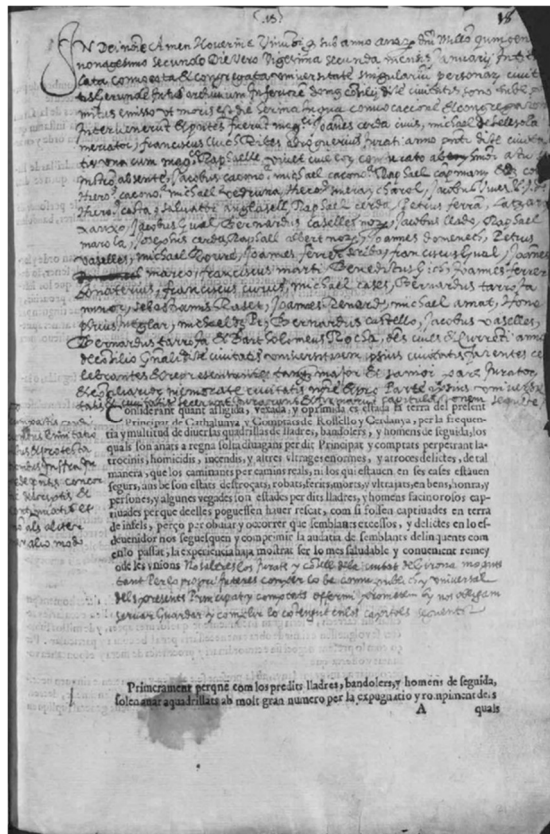
La persecució de bandolers va comptar amb la implicació de les autoritats locals, sobretot a partir de la creació de l'anomenada Unió o Santa Germandat. El gener de 1592 el Consell de Girona va formalitzar l'adhesió de la ciutat a la Unió, amb la qual cosa es comprometia a col·laborar amb els oficials reials en la persecució de bandolers. Tots els membres del consell, de forma col·legiada, van signar un extens document imprès que contenia nombrosos espais en blanc per afegir-hi les particularitats de l'acord (Imatge 57). Un exemple idèntic es troba en el document d'adhesió de la vila d'Igualada a la Santa Unió, signat el novembre de 1602.¹⁶⁸

¹⁶⁵ ACA, Reial Patrimoni, Mestre Racional, Volumes, Sèrie General, 450/7, f. 9 (21-III-1664); ibídem, 450/13, f. 8 (27-I-1670); *Edictes e cridas fetas y publicadas per manament del Excelentíssim senyor don Francisco Fernandes de Cordova...*, ICAB, 561/6.

¹⁶⁶ ACAN, Ajuntament d'Igualada, Llibre d'actes de la Universitat, 1566, f. 98; BC, F.Bon 4632.

¹⁶⁷ ACA, Reial Cancelleria, Registres, 4695, ff. 87v-89.

¹⁶⁸ AMGi, Ajuntament de Girona, Llibre d'actes del Consell, 1592, 17684, f. 18; ACAN, Ajuntament d'Igualada, Llibre d'actes de la Universitat, 1602, f. 93.

Imatge 57. AMGi.

L'any 1605 els consellers de Vic van publicar un memorial que recollia els pactes i condicions que regulaven la formació de la Unió en aquella ciutat. El síndic de Vic va pagar 15 lliures i vuit sous al llibreter Rafael Nogués per mil exemplars d'aquell document, que havia estat imprès a Barcelona per Joan Amelló. L'any següent, el Consell de Cent va pagar deu lliures a Nogués per 3.000 còpies d'un document que contenia les "advertènties de com se han de regir los de la Unió". Una altra mostra es troba en un memorial que els consellers de Barcelona va encarregar l'any 1616 amb l'objectiu d'aplegar la Unió per expulsar els lladres i bandolers de la ciutat. Jeroni Margarit va cobrar 25 lliures, "per mil còpias de la Unió que ha estampadas".¹⁶⁹

Els vagabunds també estaven en el punt de mira de les autoritats, ja que eren considerats perjudicials de cara al manteniment de l'ordre públic. El 1575 el virrei Fernando de Toledo va fer imprimir una crida en la qual assenyalava els vagabunds com a responsables de la "total ruïna y destrucció de la república", acusant-los d'actuar en connivència amb els lladres i saltejadors de camins. El Consell de Cent, al seu torn, també va optar per una política semblant, com es constata en unes crides "pera recullir los pobres y evitar los vagabundos" que els consellers van fer publicar l'any 1673 amb l'objectiu d'expulsar els captaires de la ciutat. D'aquest document de quatre pàgines, la impremta Mathevat en va fer un total de 2.500 còpies.¹⁷⁰

La impremta, d'igual forma, fou utilitzada per les institucions amb l'objectiu d'evitar desordres públics. L'any 1640, coincidint amb la revolta dels segadors, un grup d'avalotats va abocar un carregament de neu, llenya i carbó que havia d'entrar a Barcelona. Per evitar que es tornés a repetir, el Consell de Cent va fer repartir un imprès en el que denunciava els fets i cridava a la formació del somatent, per tal de guardar els camins que portaven a la ciutat. A més, Jaume Mathevat va rebre l'encàrrec d'imprimir "siscents billets de convidar als senyors juristas, pera convidar-los que vagen al portal a fer guàrdia".¹⁷¹

¹⁶⁹ AHPB, Rafael Riera, menor, Primer manual, 588/1, s.f.; *Santa Unió o Santa Germandat fermada per los consellers y Concell de la ciutat de Vich sobre la expulsió y captura de bandolers, homicidas, lladres y altres malfactors y perturbadors de la pau y quietud publica a 25 de setembre 1605*. BC, F.Bon 11277; AHCB, Consell de Cent, Correu i minut, 1605-1612, 1B-XX-6, (VII i XI-1606); AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1616, f. 108v. *Capítols de la Unió de la ciutat de Barcelona per expulsio dels ladres, bandolers y altra gent de mala vida...*, ICAB, 576/5

¹⁷⁰ BC, F.Bon 7; AHCB. Consell de Cent, memorial de comptes, 1674-1675, 1B-XII-36. *Ordinacions y crides pera recullir los pobres...*, BLM, R. 917.

¹⁷¹ AHCB, Consell de Cent, Memorial de comptes, 1640-1641, 1B-XII-14, f. 19. *Vuy al trancar la alba avem entés que un número copiós de gent han detingut y llançat en lo rech y en terra la neu y demés provisions de llenyas, carbons y altres que venie[n] a esta Ciutat...*, BC, F.Bon 55.

La Generalitat, al seu torn, adreçava cartes circulars impreses a les autoritats locals, demanant-los la seva implicació en el manteniment de l'ordre. Un exemple es troba en la carta que el diputat Francesc de Tamarit va fer arribar als jurats de Girona l'any 1641, ordenant-los l'execució d'una resolució presa pels Braços Generals, “perquè ab ella se puguin premiar los bons y castigar los delinqüents y alcançar la pau y quietut pública que tant desitjam” (Imatge 58).¹⁷²

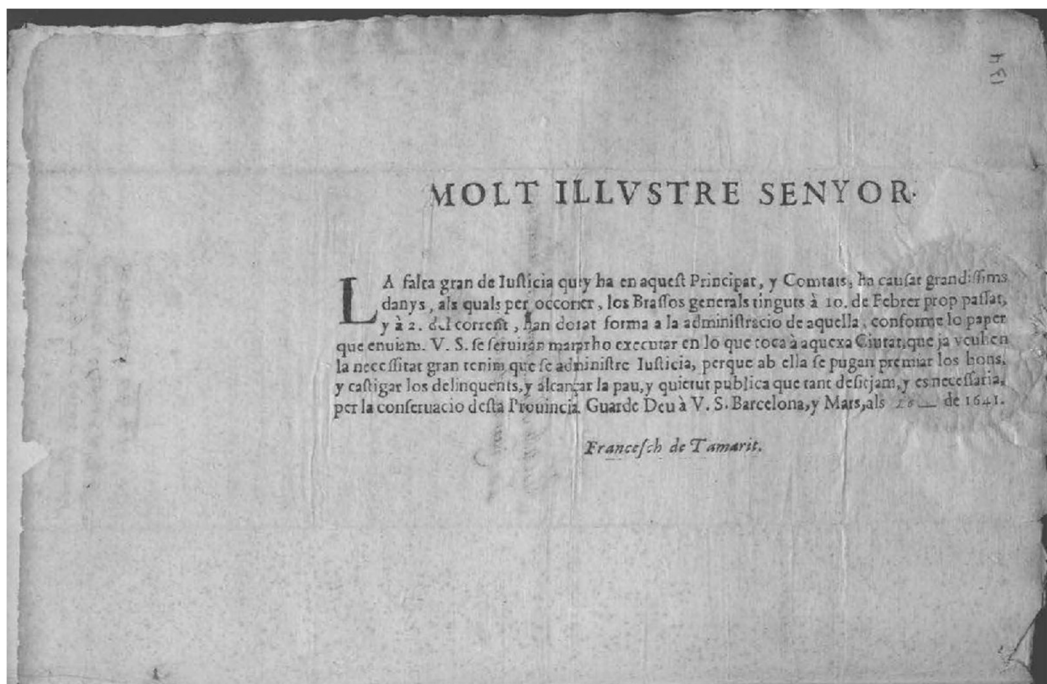
L'any 1689, durant la Revolta dels Barretines, els consellers de Barcelona van enviar una carta als jurats de Girona advertint-los que els revoltats havien escampat el rumor que els soldats del rei actuaven violentament contra dones i nens. “Que se fasse imprimir encontinent dita carta, fent-ne las còpies aparega convenientes y que se'n enviï ab carta de esta ciutat a las vilas y llochs mes poblats de est bisbat”, va ordenar el Consell de Girona. Immediatament, els jurats van escriure a les principals viles, adjuntant-los diversos exemplars impresos de la carta que els havien fet arribar els consellers de Barcelona.¹⁷³

Uns dies després els jurats de Girona van rebre una carta de Narcís Camps, diputat reial, en la que els informava que un dels capitosts de la revolta havia estat empresonat. Juntament amb la carta, el diputat els enviava diverses còpies d'un manifest imprès per ordre de la Generalitat per anunciar-ho arreu del territori. “Me ha ordenat dit consistori remetés a V.S. algunas còpies impresas de un monitori que ha aparegut seria de conveniència se publicàs per totas las ciutats, vilas y llochs del present Principat”, explicava Camps. Els jurats de Girona van respondre a Camps donant-li les gràcies per l'enviament de les còpies impreses del manifest i informant-lo que les havien fet plantar “en las parts mes públicas de esta ciutat”.¹⁷⁴

¹⁷² AMGi, Ajuntament de Girona, Llibre d'actes del Consell, 1641, 17734. ff. 106-107.

¹⁷³ AMGi, Ajuntament de Girona, Llibre d'actes del Consell, 1689, 17442, ff. 698v i 702 (30-XI-1689). La carta fou enviada a Banyoles, Hostalric, Blanes, Pineda, Palafrugell, la Bisbal, Arenys de Mar, Lloret, Perelada, Cassà de la Selva, Peratallada, Ullastret, Sant Feliu de Pallarols, Amer, Verges, Arbúcies, Calella, Anglès, Sant Pol, Tossa i Bàscara.

¹⁷⁴ AMGi, Ajuntament de Girona, Llibre d'actes del Consell, 1689, 17442, f. 723 (2-XII-1689); ibídem, f.732 (7-XII-1689).

Imatge 58. AMGi.

8. L'organització militar i la defensa

Una de les utilitats de la impremta fou la de donar a conèixer la signatura dels tractats de pau. Un exemple el constitueix l'edecte amb què es va anunciar la conclusió del Tractat dels Pirineus, a l'illa dels Faisans, a Irún, el novembre de 1659. Amb aquell tractat, signat pels plenipotenciaris dels reis d'Espanya i França, es tancava definitivament un conflicte que s'havia iniciat durant la Guerra dels Trenta Anys i que havia continuat amb la Guerra dels Segadors. L'edecte, que contenia els 124 articles de l'acord, fou imprès a Barcelona per Martí Gelabert i fet públic pels carrers d'aquesta ciutat el febrer de l'any següent, acompanyat pel so de timbals i trompetes.¹⁷⁵

Un cas semblant l'aporta el document que contenia els articles de la pau signada l'any 1697 pels reis de França i Anglaterra, en el marc del Tractat de Ryswick, que va servir per posar fi a la Guerra dels Nou Anys. Com en altres ocasions, el tractat fou imprès i anunciat públicament en forma d'edecte.¹⁷⁶

D'igual forma, la impremta era utilitzada per fer públiques les condicions de capitulació de les ciutats assetjades. Un exemple es troba en un document imprès per Rafael Figueró que contenia els acords de rendició de la ciutat italiana de Guastalla, signats el setembre de 1702, en el marc de la campanya d'Itàlia, durant els preliminars de la Guerra de Successió. D'igual forma, aquest impressor va publicar les capitulacions de la vila de Requena, al País Valencià, quan el 1706 va caure en poder del rei Carles III. Encara, un altre exemple l'aporta l'imprès que conté els articles de la capitulació de Lleida, el novembre de 1707, amb la signatura de la qual el governador, el príncep Ernest de Darmstadt, va acceptar lliurar la ciutat a les tropes borbòniques que comandava el duc d'Orleans.¹⁷⁷

La impressió i publicació de les capitulacions tenia com a principal objectiu evitar la manipulació de les condicions de l'acord en benefici d'algun dels bàndols. L'any 1708 el Consell de Guerra de l'exèrcit aliat va ordenar la impressió de les capitulacions de

¹⁷⁵ *Edecte manat publicar per lo Excel·lentíssim Senyor Don Francisco de Orosco y Ribera, marquès de Olias, Mortara y Zarreal...*, BC, F.Bon 162;

¹⁷⁶ *Tratado de paz concluido en veinte de setiembre de este año de 1697 en el palacio de Riswick...*, BMVB, 1 "B" XVII/13.

¹⁷⁷ *Artículos de la capitulación de Guastala*, BC, F.Bon 2906; *Relación de las capitulaciones con que se ha entregado la villa de Requena...*, BC, F.Bon 5814; *Artículos de la capitulación del castillo de Lérida y fuerte de Gardeny...*, BC, F.Bon 5759.

Tortosa, que s'acabava de rendir a les tropes borbòniques, amb l'objectiu de contrarestar “las confusas y perniciosas voces que se van sembrando, contrarias a la verdad”.¹⁷⁸

En temps de guerra les autoritats reials se servien de la impremta per recordar als municipis l'obligació de contribuir a la defensa amb la formació de lleves de soldats. L'any 1638, arran de l'entrada de l'exèrcit francès a l'Empordà, el comte de Santa Coloma, virrei de Catalunya, va enviar Benet Anglasell, jutge de la Reial Audiència, a visitar els llocs propers a la frontera per assegurar-se que es complia l'ordre de reclutar homes per a la defensa. Per acreditar-se davant les autoritats locals, el jutge els mostrava un document imprès signat pel virrei (Imatge 59). Una altra mostra de la utilització de la impremta per al reclutament de tropes es troba en una carta circular que el comte de Santa Coloma va fer arribar l'any següent a alguns pobles de la frontera, ordenant-los reemplaçar els soldats de lleva que havien desertat (Imatge 60).¹⁷⁹

D'una manera semblant, l'any 1675 la Generalitat va fer arribar una carta circular impresa a tots els llocs del Principat amb l'ordre d'aixecar una lleva per defensar el país d'un nou atac de l'exèrcit francès. Els jurats de Sant Pere de Vilamajor van rebre la carta, amb la instrucció, afegida de forma manuscrita, que havien d'aportar vint soldats, “per temps de dos mesos, conforme lo paper”.¹⁸⁰

L'any 1689, en el marc de la Guerra dels Nou Anys, el jutge Pere de Amigant, actuant com a fiscal de la cort reial, van enviar una carta als jurats d'Olot per demanar-los un reforç d'homes, que havien d'incorporar-se a l'exèrcit que defensava la frontera de l'atac dels francesos. En la carta impresa el fiscal hi va especificar, de forma manuscrita, la quantitat d'homes requerits: “un capità amb 50 hòmens” (Imatge 61).¹⁸¹

L'any 1697, durant el setge de Barcelona, la Diputació del General va repartir unes cartes circulars per tot el territori, amb l'objectiu de “solicitar la més prompta y numerosa lleva de soldats de estos naturales, los quals formats en companyas sueltas pujan agregar-se a las Reals tropas”. Una d'aquelles cartes impreses va arribar, fins i tot, als jurats del petit lloc de Glorieta, prop de Montblanc, amb la instrucció manuscrita que havien d'aportar “un soldat ab armes” (Imatge 62).¹⁸²

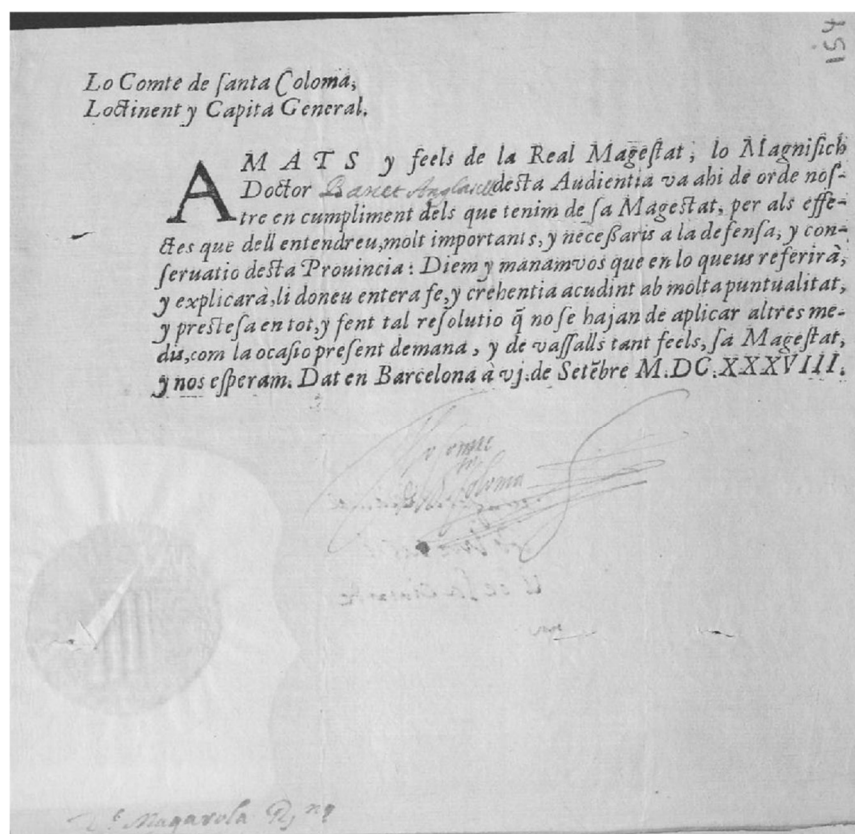
¹⁷⁸ V. León Sanz: *La Guerra de Sucesión española a través de los consejos de Estado y Guerra del archiduque Carlos de Austria*, Editorial de la Universidad Complutense de Madrid, Madrid: 1989, p. 318; *Aviendo el señor duque de Orleans atacado la plaza de Tortosa...*, BC, F.Bon 5769.

¹⁷⁹ AMGi, Ajuntament de Girona, Llibre d'actes del Consell, 1638, 17731, f.116; ibídem, 1639, 17732, f.124.

¹⁸⁰ AMSPV, Ajuntament de Sant Pere de Vilamajor, Llibre del Consell Municipal, 1653-1849, s.f. (I-VII-1675).

¹⁸¹ ACGAX, Ajuntament d'Olot, Llibre de resolucions, 1687-1691, ff. 103v-104.

¹⁸² ACA, Generalitat, Deliberacions del Consistori. Trienni 1698-1701, Sèrie General (N), 256, f. 304.

Imatge 59. AMGi.

Lo Comte de Santa Coloma
Lloctinent, y Capità General.

AMATS, y faels de la Real Magestat. La leua de gent paga-
da, que haueu fera en esta ocafio, per impedir los progressos
que ab numeros exercit fa lo Frances en aquest Comtat de Ros-
fello, y expellir aquell estimam en lo q̄es raho, y no obstant que
la Magestat vos ne fa gracies ab la Real carta q̄ sera ab esta nos
en son nom y nostre vos donā les degudes per tan hōrrat seruey
esperant q̄, dell tindra la Magestat memoria, pera feruos merce
en tota ocafio, cō yo la he tēguda, y tindre de representar ley, pro-
curar ho, y sollicitar ho. Y per quāt dels soldats q̄ aqueixa Vniuer-
sitat ha enuiat ne son fugits alguns (com sabreu del Magnifich y
amat Cōfeller de la R. M. lo D. *Seis Ramon* aqui haueu en-
uiat memorial de algūs soldats quens cōsta son fugits) y lo seruey
q̄ haueu fet a la Magestat per eixa raho, no tinga lo cūpliment q̄
conue, y es de vostra intencio, en dany del exercit, que estam for-
mant per nostra defença, conue quelupliau lo numero donat en-
uiantne altres en lloch dels que faltan: y per que lo temps per lo
qual haueu fet lo seruey de dita gent pagada va discorrent, y seria
pōssible, que dins de aquell no poguessem obrar lo que conuecō-
tra lo Frances, per algunes rahons que no son pera cōfēures, y
seria la total perdicio de aquest Comtat, y auēturar lo Principat
de Catalunya, en gran derreputacio de tots, que estant per obrar
nostre exercit, per acabar se lo temps, sen anas la gent de aqueixa
y altres Vniuersitats, y axi se desfes dit exercit. Per tant en nom
y per part de la Magestat, y nostra vos encarregam y pregam
quant encaridament podem que prorogueu lo dit termini, fins a
tant, que tingam lo enemich fora de aquest Comtat, acudint en
aço a la cōfiança, quens dona vostra innata fidelitat, lo amor, que
teniu, y zel al seruey de la Magestat, y lo ser la necessitat tant pre-
cisa, y tocant à vostra pròpia conseruacio. Dat en Perpinya a vj.
de Agost M. DC. XXXVIII.

V. Magenta. P. 24

In teinram Locumtēgent x xij.
Fol. C. L. v. iij.

121

Imatge 60. AMGi.

AVENTSE mudat la plaça de armas de nostre Real Exercit à la Vila de Bascara, se necessita de refors de gent pera fer major oposició al enemich, y defensar lo present Principat, evitant los estragos que amenaçan las armas Francesas; y ab la justa confiança que fa la Excelencia de la fidelitat, y valor de vs. ms. me ha manat los diga junten lo major numero de gent que será possible, pera que ab sos cabos acuden à la plaça de armas, ahont se trobarà dit Real Exercit, ab aquella puntualitat que la necessitat demana per las operacions que se offeriràn del Real seruey, y benefici publich, com ho espero del zel, y grans atencions de vs.ms.

Y apareixentme que

homens podràn commodament enviar vs. ms. armats en la forma acostumada, disposaràn vayan luego al Pont major, que alli se juntarán los demès, y sels donarà lo orde ahont se auràn de encaminar. Guarde Deu à vs.ms. molts anys.

Gerona.

1689.

Don Pedro de Arriaga
Comandante de la Regia Compañia

Imatge 61. ACGAX.

Estant notori lo imminent perill ab que se troba esta Provincia, havent penetrat lo Enemich fins á intentar voler posar siti á la Ciutat de Barcelona, Metropoli de ella, trobantse á tant poca distancia, y ab prevencions tals, axi per terra, com per mar, que casi se veu ser infalible lo perill, en que si lograva lo Enemich son intent restarian los naturals de aquest Principat subjugats, y tractats com á Vassalls de conquista, abandonadas las Constituciones, Privilegis, y aquellas immunitats, y libertats, que la Nació Catalana ab la fanch que ha derramat en las Campanyas en servey de los Sereníssims Reys se ha sabut mereixer, y alcançar: Sobre la qual consideració á mes del interès que tenim tots en procurar conservarnos en nostras casás, y haziendas, (que posadas á la dominació de França no serian nostras) nos asilteix lo del honor de que contra vna Nació tant bellicosa com la Catalana, tinga atreviment lo Enemich, ab vn Exercit desproporcionat respecte de la ideada empresa pera persuadirse quens por conquistar, y es just, que tornant per nostre credit, honor, y estimació ha exemple dels casos de menos urgencia, que son molts, en que los Catalans ab grandisim numero han pres las armas contra de França, y entre altres en lo focorro de Salés foren dorte mil los de nostra Nació, los que concorregueren, que essent ara major la obligació en que se tracta de nostra llibertat, y de nostra vida, vinculada á la conservació de Barcelóna, falsim aquells majors esforços, que capian en nostra possibilitat, atropellant ab tots los inconvenients, abandonant interesejos, y facilitant tots los medis pera ocorrer promptament á vna necessitat en que se va per instants, quant de desespuyarnos, ó ser omisos en la mes eficas, y puntualissima diligencia en opoarnos al Enemich, podriam facilmente experimentar las lastimosas desgracias, y hostilitats, que han patit, y pareixan tots los Pobles, que son estats invadits, y dominats de las armas enemigas, que sols lo imaginarlas commou á llanto, y compalsió. Estos motius han obligat al molt Illustre, y Fidelisim Consistori dels Senyors Deputats, y Oydors de Compres de est Principat despres de varias, y exactissimas diligencias, que han fet pera esforçar per tots medis la mes segura defensa de aquella Ciutat ha refoldrer de que jo, com á altre de dits Consistorials, acudis á esta Vegueria, distribuintse los altres en las demés, pera sollicitar la mes prompta, y numerosa lleva de soldats de estos naturals, los quals formats en companyas sueltas, pogan agregarle á las Reals Tropas, que reforçadas ab lo valor de nostra Nació, infaliblement han de alcançar vna segura Victoria del Enemich, y nosaltres la gloria de haver redimit nostra Patria de la opresió Francesa; Per lo que jo en nom del Consistori me prometo que v. m.^a serán servits enviar promptament á esta ~~ciutat~~ lo major numero que sia posible dels mateixos naturals de aqueix Poble, armats, y asistits per la mateixa Universtitat tot lo temps que durará aquest imminent perill ab que troba la dita Ciutat de Barcelona, assegurant á v. m.^a que si Magestat (Deu lo guardé) restará plenament informat de aquest servey, y lo Consistori ab singular agrahiment per tot lo que conduezca al major beneficio de eixa Universtitat. Deu nostre Senyor guarde á v. m.^a molts anys com desijon ~~nosaltres~~ y l'any 17 de 1697.

*Relato esta opinion del Consistori de arnos, promptament por que lo Consistori envege
ha de enviar á la Magestat y á los dits nob. gober. de guerra á una Comendacione most
favis. Ensigne. P. m.*

P. Llorenç Martí Ab. Del. G. de Catalunya

Imatge 62. ACA.

El paper imprès fou utilitzat abastament per convocar l'estament militar a la defensa, així com per informar als cavallers de quines eren les seves obligacions i pautes per actuar. L'any 1640, per exemple, el Consell de Cent va encarregar 2.000 llibrets a la impremta Mathevat per repartir-los entre els nobles i cavallers, "per a saber com se [han] de portar en temps de rabato o invasió de enemichs".¹⁸³

Segons relata Jeroni del Real en la seva crònica, l'octubre de 1651, amb motiu del setge que l'exèrcit hispànic va posar a Barcelona, es van repartir impresos per convocar la gent d'armes. "Se donaren cartillas estampadas de part dels diputats a tots los cavallers, ciutedans, juristas, metjas y gaudints de privilegi militar, pregant-los que a la ocasió del socorro acudissen ab sas personas", assegurava. Una d'aquestes "cartilles" repartides per la Generalitat és la que va signar el jurista Lluís Valencià, oïdor militar. (Imatge 63). Un altre exemple de l'ús de la impremta en la defensa es troba en el pagament de dues lliures i vuit sous que el clavari del Braç Militar va fer el 1684 a l'impressor Rafael Figueró, per "dotze mans de paper que estampà per avisar als militars que acudissen als baluarts y altres puestos".¹⁸⁴

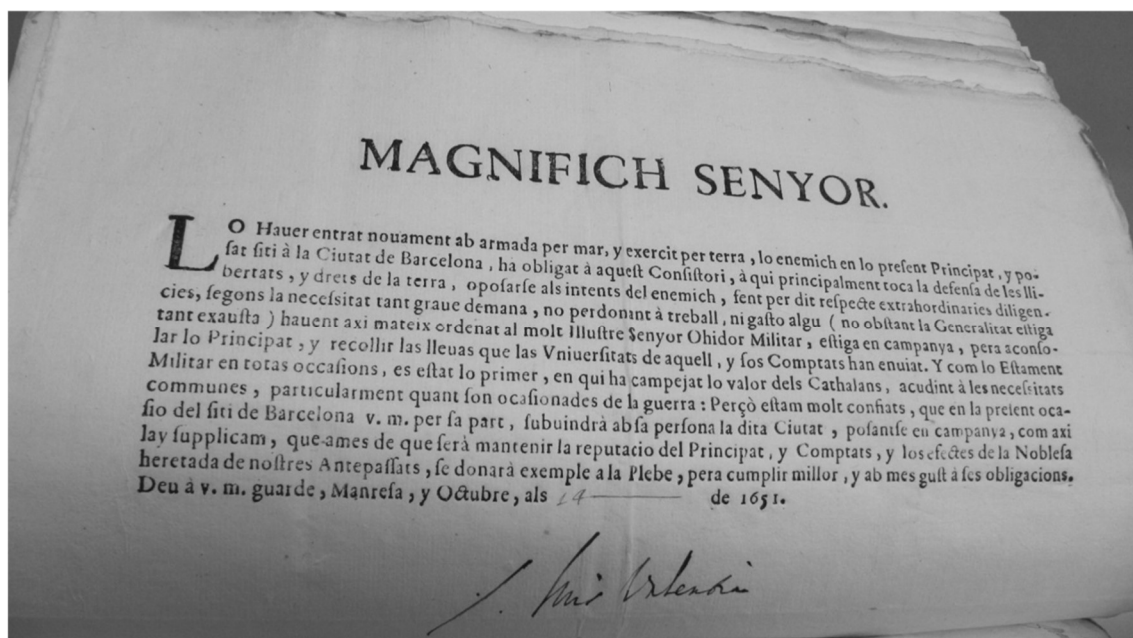
No menys importants foren les "butlletes de reclutament", que servien als soldats de nova lleva per identificar-se davant de l'oficial del regiment o companyia a la que havien estat destinats. Un exemple de l'ús d'aquest tipus de document l'aporta l'historiador Francesc de Castellví, segons el qual, el juliol de 1714, arran d'una mobilització general per reforçar la defensa de Barcelona davant l'enduriment del setge borbònic, el govern va repartir butlletes als nous soldats per poder-los identificar:

"Comparecida toda la gente según la orden, se les dio (...) billete impreso para ser admitidos, y se declaró que a los inobedientes o a los que después de admitidos no asistirían a sus compañías, las rondas los llevarian presos. (...) A más de esto, estaban obligados a traer consigo los billetes de agregación, y las rondas, al encontrar las gentes, les mandaban mostrar el papel".¹⁸⁵

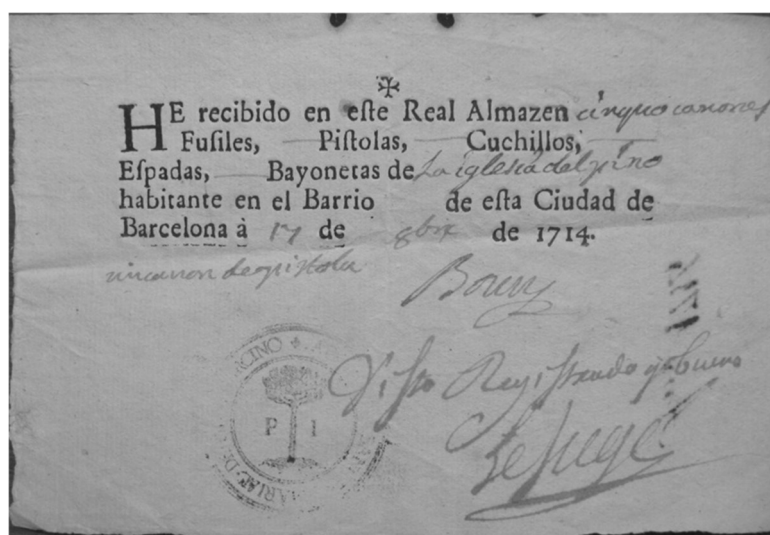
¹⁸³ AHCB, Consell de Cent, Correu i menut, 1639-1645, 1B-XX-12; *Molt Il·lustres senyors consellers y savi Consell de Cent de la ciutat de Barcelona, és de molt gran importà[n]cia a la defensa desta ciutat en cas de rebato de q[ue] cada qual sàpia lo lloch ahont a de acudir ab ses armes a defensar...*, BC, F.Bon 73.

¹⁸⁴ J. Busquets: *La Catalunya del Barroc vista des de Girona. La crònica de Jeroni de Real (1626-1683)*, Publicacions de l'abadia de Montserrat, Barcelona: 1994, p.275. Una d'aquestes butlletes s'ha conservat a: ABEV-ACV, Secretaria, Cartes rebudes de la Generalitat, 1589-1708, 57.37. El pagament a Rafael Figueró a: ACA, Generalitat, Dietari de Deliberacions del Braç Militar, 1683-1693, Sèrie G, 69/4, f.267v (26-VII-1684).

¹⁸⁵ F. de Castellví: *Narraciones históricas*, Fundación Francisco Elias de Tejada, Madrid: 1997-2002, vol. IV, p.101.

Imatge 63. ABEV-ACV.

Imatge 64. APSMP.

Els defensors de Barcelona, d'altra banda, es van valer de les butlletes per incitar als soldats de l'exèrcit hispanofrancès a desertar. Això és el que explicava el duc de Pòpuli, general borbònic, l'octubre de 1713, en una carta enviada al marquès de Grimaldo, secretari d'Estat de Felip V. “[Han] esparcido en nuestro campo villetes impresos en tres lenguas, prometiendo dar a cada desertor de infantería seis pesos llevando armas, y sin ellas quatro, y cinco doblones a cada desertor de cavallería llevando el cavallo, lo que hasta ahora cumplen puntualmente, y nos va ocasionando alguna deserción”.¹⁸⁶

Després de l'ocupació de Barcelona, el setembre de 1714, l'exèrcit borbònic va fer repartir uns impresos per tal de supervisar la confiscació de les armes als vençuts. Una mostra l'aporta una butlleta signada l'octubre d'aquell any pel responsable del magatzem d'armes de l'exèrcit, certificant que la parròquia de Santa Maria del Pi havia lliurat “cinco canones” (Imatge 64).¹⁸⁷

Una altra de les contribucions de la impremta en l'àmbit militar fou la de gestionar els controvertits allotjaments. L'any 1631 els diputats de la Generalitat van enviar un cartell imprès a tots els pobles, en el qual s'especificaven les coses que, segons manaven les Constitucions, calia donar als soldats, principalment llit, foc, sal i vinagre. L'agost d'aquell any una còpia del cartell va arribar a les viles de Gironella i Olvan, al Berguedà. Els membres del consell es van reunir per tractar aquella qüestió, “attento que an vist lo cartell del General”. Es va determinar “no donar-los sinó tantolament lo que diu la carta estampada per los magnífichs diputats”.¹⁸⁸

Amb l'objectiu de repartir els soldats de forma ordenada i proporcional a les possibilitats de cada poble, les autoritats utilitzaven les anomenades “butlletes d'allotjament”. La Tresoreria Reial, organisme encarregat de distribuir les tropes, feia arribar les butlletes impreses als llocs per on havia de passar l'exèrcit, de manera que els oficials, en teoria, no hi podien allotjar més soldats que els establerts. Els jurats dels pobles s'encarregaven de gestionar el repartiment, lliurant una butlleta a cada soldat, en la que hi figurava, de forma manuscrita, el seu nom i el del cap de la casa que li pertocava. L'any 1675, durant la Guerra d'Holanda, el terç de la ciutat de Barcelona, comandat pel coronel Josep Bover, conseller tercer, va ser mobilitzat per reforçar l'exèrcit hispànic que intentava frenar l'ofensiva francesa a l'Empordà. De camí cap a Girona, el terç va fer parada a Mataró, on, segons va deixar escrit Bover, els jurats van

¹⁸⁶ A. Espino López: *Pàtria i llibertat. La Guerra de Successió a Catalunya, 1704-1714*, Afers, Catarroja: 2013, p. 172.

¹⁸⁷ APSMP, Rebut, B 383, 1714.

¹⁸⁸ ACBR, Ajuntament de Gironella, Llibres del Consell, 1626-1666, f.23 (10-VIII-1631).

poder distribuir les tropes sense entrebancs, “donant als soldats posats al esquadró sas bulletas, pera que se n’anassen a allotjar en las casas, que no·s pot negar ho feren ab gran galanteria y urbanitat”. Poc després, el terç de Barcelona va fer parada a Arenys, on el batlle i els jurats reberen el conseller i l’acompanyaren fins a una de les cases. Tot seguit, els jurats d’aquesta vila “se despediren de sa Senyoria a effecte de poder acomodar lo tercio de sa Senyoria y despatxar las bulletas”. En arribar a Pineda, es produí una situació semblant. Quan el conseller de Barcelona ja era acomodat en una de les cases, “arribaren los jurats a donar la benvinguda a dit senyor conseller, demostrant lo sentiment avian tingut de no aver-lo pogut exir a recibir, per estar precissament ocupats per fer las bulletas per los soldats”. Tenint en compte que el terç de Barcelona estava format per 400 homes, l’ús de butlletes agilitzava el procediment de l’allotjament en cada poble pel qual passava.¹⁸⁹

Una mostra d’aquesta pràctica es troba en la butlleta que Pere de Muntaner, regent de la Reial Tresoreria de Catalunya, va signar el desembre de 1684 per indicar als jurats de Vilanova i la Geltrú que havien d’allotjar en cases del poble al tinent de cavalleria Juan de la Reta i a quatre soldats de la seva companyia (Imatge 65).¹⁹⁰

Durant la Guerra de Successió, les butlletes per allotjar soldats foren utilitzades abastament pels dos bàndols. El febrer de 1711, per exemple, el regiment de cavalleria del coronel Antoni de Clariana, les anomenades Reals Guàrdies Catalanes, es va allotjar al poble de Tona, a la comarca d’Osona. Unes hores abans, però, el coronel va enviar-hi un capità amb l’ordre de “prebenir a los jurados tubiesen apunto las boletas y diesen providenzia para el alojamiento”.¹⁹¹

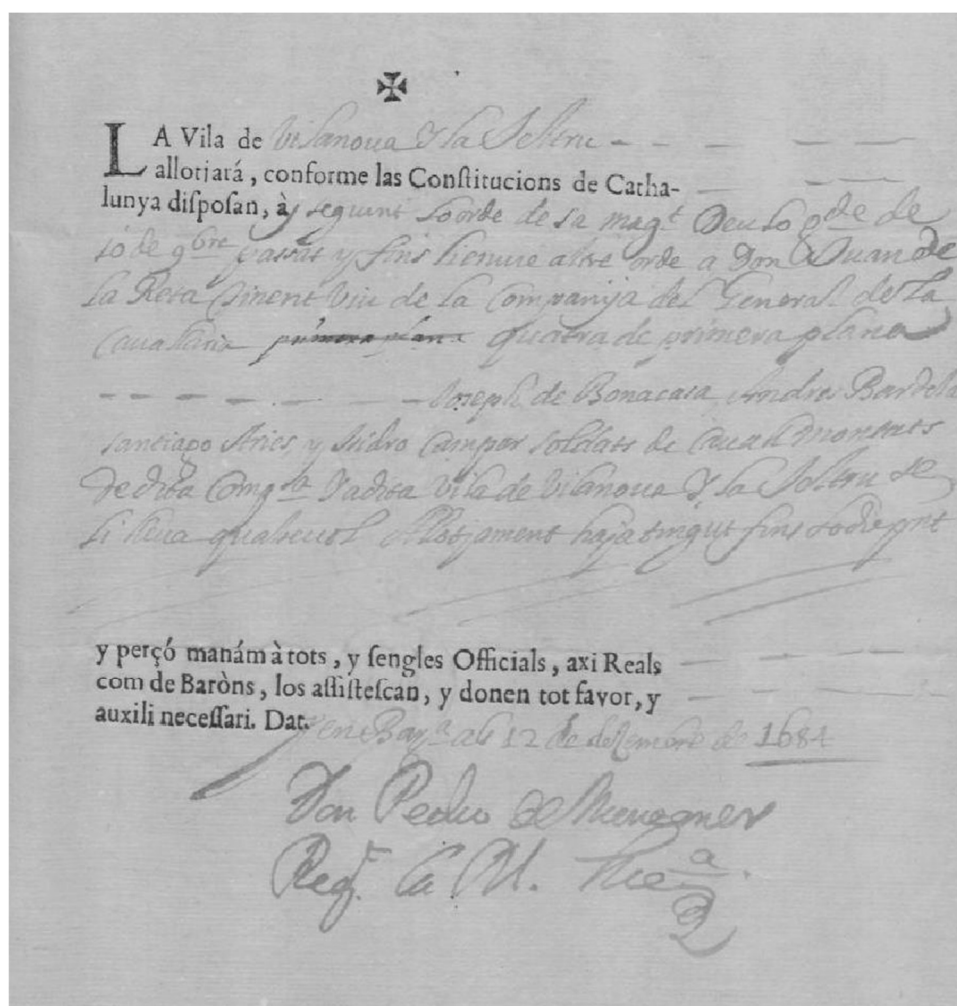
Per la seva part, l’exèrcit borbònic feia el mateix en les zones que estaven sota el seu control. Una mostra és la butlleta que el marquès de Brancás, governador de Girona, va expedir el febrer de 1713 per acomodar dos tinents a casa de Pau Feliu, carder, a la plaça de Sant Feliu d’aquella ciutat (Imatge 66). El setembre d’aquell any, els jurats de Girona van pagar una lliura i setze sous a un dels verguers del Consell, “per tants ne ha

¹⁸⁹ AHCB, Consellers, Guerres, Dietari de la campanya del conseller coronel Josep Bover l’any 1675, 1C-XVI-15.

¹⁹⁰ ACGAF, Ajuntament de Vilanova i la Geltrú, Acords del Consell, 1665-1710, 12, f. 132.

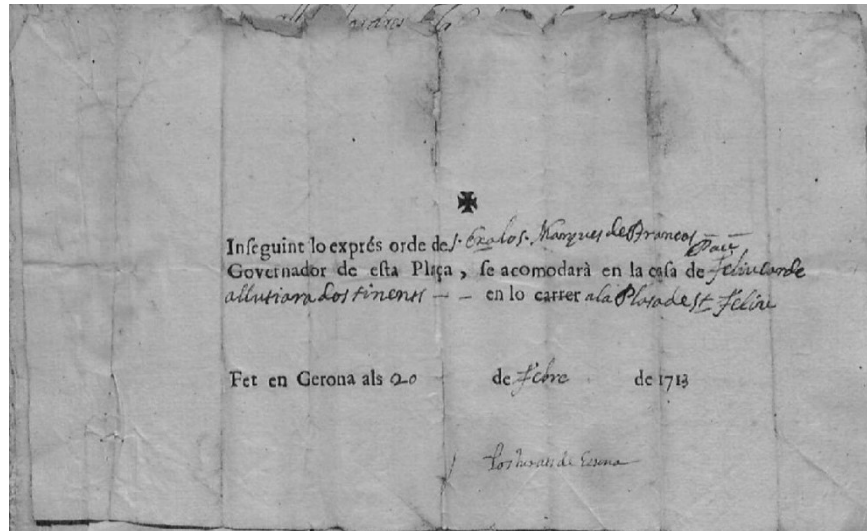
¹⁹¹ AHN, Estado, 997d, f.477. Sobre els problemes causats per l’exèrcit austriacista a Tona vegeu: X. Camprubí: «L’impacte dels allotjaments a Tona: de la Revolta dels Barretines (1687) al pas de l’exèrcit austriacista durant la Guerra de Successió (1711)», *Ausa*, 175 (2015), pp. 61-87.

pagats a un estamper per haver estampadas sis mans de butlletas per los allotjaments”.¹⁹²

Imatge 65. ACGAF.

¹⁹² AMGi, Ajuntament de Girona, Llibre d'actes del Consell, 1702, 17456, f. 96v; ibídem, 1713, 17467, f.329.

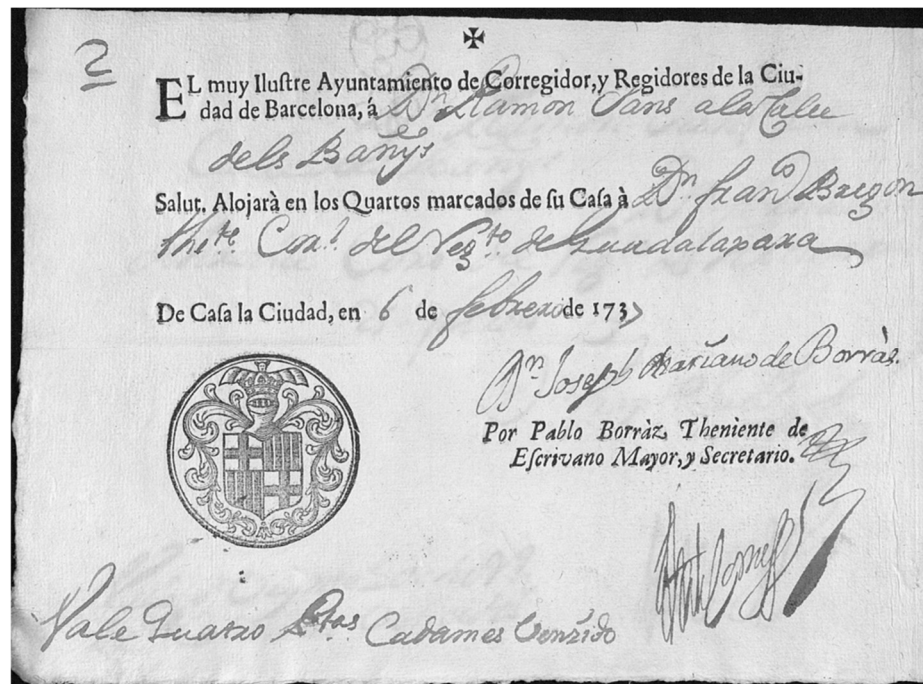
Imatge 66. AMGi.

L'any següent, els jurats de Girona van encarregar diverses partides de butlletes a l'impressor Gabriel Bro. En concret, el març de 1714 van pagar-li “sis mans de butlletes per los allotjaments dels oficials, com altres se manan allotjar per esta ciutat en las casas dels habitants”. El desembre d'aquell any Bro va cobrar set francs i quatre sous en moneda francesa “per haver imprimidas dotse mans de butlletes per los acomodaments dels oficials de la guarnició espanyola que lo dia de demà ha de entrar en esta plaça”. Entre juny i desembre, Bro va rebre almenys uns altres dos encàrrecs, que junts sumaven 12 mans de butlletes.¹⁹³

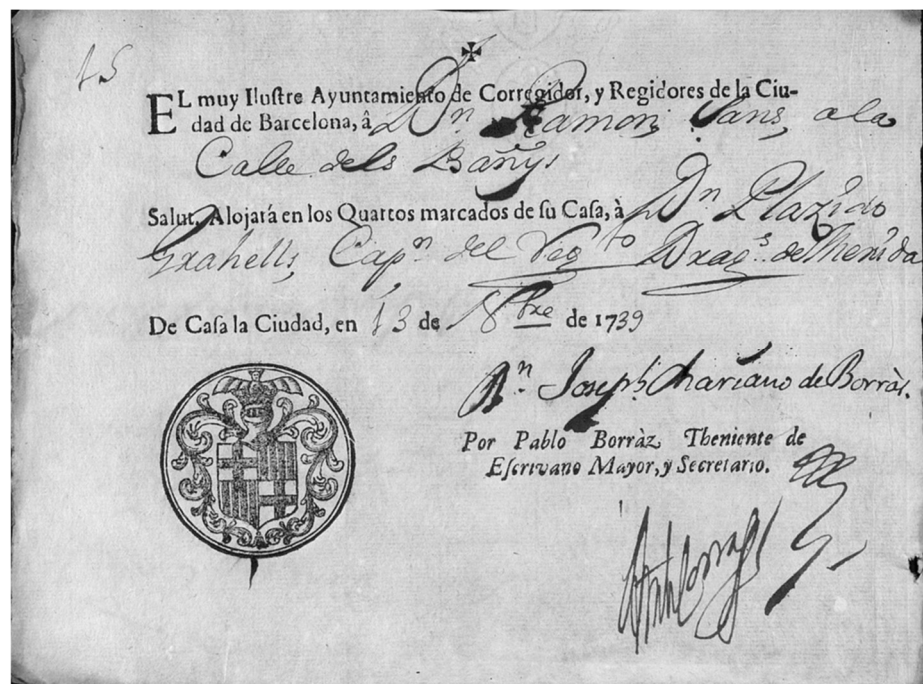
Un exemple de la utilització de butlletes d'allotjament a mitjan segle XVIII l'aporten les que l'Ajuntament de Barcelona va expedir per acomodar oficials de l'exèrcit a casa de Ramon Sans, ciutadà de Barcelona, al carrer dels Banys. L'any 1737 l'Ajuntament va comunicar a Sans que “alojará en los quartos marcados de su casa” a Francisco Bregon, tinent coronel del regiment de Guadalajara (Imatge 67). El 1739, en canvi, Sans va haver d'allotjar a Plácido Graells, capità del Regiment de Dragons de Mérida. (Imatge 68).¹⁹⁴

¹⁹³ AMGi, Ajuntament de Girona, Llibre d'actes del Consell, 1714, 17468, ff. 138, 267, 485 i 519.

¹⁹⁴ BC, Fons Saudín, Comptes de l'administrador de casa Sala, 1760-1766, Saud 8º 359/3.

Imatge 67. BC.

Imatge 68. BC.

9. La salvaguarda de la salut pública

Entre les inquietuds de les autoritats de l'Antic Règim hi figurava en un lloc destacat la d'evitar la propagació de malalties infeccioses, ja que aquestes acostumaven a causar grans estralls entre la població. Es calcula que l'epidèmia de pesta que es va declarar a Catalunya a mitjan segle XVII va provocar més de 50.000 morts, dels quals gairebé uns 8.000, segons algunes estimacions, es van produir només a Barcelona. Els danys provocats per la pesta es constaten arreu del territori, com, per exemple, a Tàrrrega, on en un consell celebrat l'any 1653 es va aprovar la reducció del nombre de consellers de 41 a 31, atenent que per culpa de la guerra i de la pesta faltava molta gent al poble.¹⁹⁵

La impremta servia per difondre remeis per prevenir el contagi. L'any 1613 el Consell de Cent va contribuir amb 400 lliures a l'edició d'una obra escrita pel doctor Joan Francesc Rossell, metge de l'Hospital General de Barcelona, que tractava sobre les causes i els símptomes de la pesta. El 1632, de nou, el govern municipal va fer-se càrrec de les despeses de la impressió d'un altre llibre de Rossell, titulat *El verdadero conocimiento de la peste*, amb l'argument que era molt convenient “per la utilitat y profit que redundave de aquell als poblats en ella y a tota Cathalunya”. La impremta Mathevat va cobrar 49 lliures del Consell de Cent per aquesta impressió.¹⁹⁶

En un intent d'evitar la propagació de malalties infeccioses, les autoritats de Barcelona enviaven correus per tot el territori, instant als pobles i ciutats a prendre mesures. L'any 1577 els cònsols de la vila d'Olot van rebre una carta dels consellers de Barcelona en la que els avisaven que a Lió hi havia un brot de pesta i els recomanaven que no deixessin entrar a la vila robes ni mercaderies que procedissin de França.¹⁹⁷

El 1604 el Consell de Cent va enviar a Rafael Sabata i Gabriel Roca, correus de peu, a recórrer la costa de llevant i de ponent “per donar la veu del avís que han tingut los magnífichs consellers com en Inglaterra y ha y se moren de pesta”. L'any següent, el Consell va pagar tres lliures i dos sous a Sabata, “per un viatge que féu a la costa de Levant fins a Perpinyà i tornant a Gerona ab letra de avís de pesta”. D'una forma semblant el 1641 els consellers de Barcelona van autoritzar el pagament d'una lliura i

¹⁹⁵ J. L. Betrán Moya: «Sociedad y peste en la Barcelona de 1651», *Manuscrits*, 8 (1990), pp. 255-282; ACUR, Ajuntament de Tàrrrega, Llibre de consells, 1643-1655, 24, f.315 (28-II-1653).

¹⁹⁶ AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1613, f. 263v (26-IX-1613); ibídem, Registre de Deliberacions de 1632, f.103 (31-I-1632). Es tracta de les obres titulades *Ad sex libros Galeni de differentiis et causis morborum...*, BUB, M-R-1408; i *El Verdadero conocimiento de la peste: sus causas, señales, preservación i curación...*, BC, 1-II-17.

¹⁹⁷ ACGAX, Ajuntament d'Olot, Llibre de deliberacions, 1564-1578, f. 467 (16-V-1577).

12 sous a Jaume Mathevat pel treball d'haver “estampat 200 cartells per enviar a tota la costa de mar, tant de llevant com de ponent, pera que se guarden del morbo”. L'any 1650 un d'aquests “cartells del morbo” enviat pel Consell de Cent, escrit en llatí, imprès al taller de la vídua Mathevat, va arribar a mans dels jurats de Girona (Imatge 69).¹⁹⁸

Fins i tot, en ocasions als correus se'ls obligava a passar la quarantena, mentre que les cartes que portaven eren sotmeses a un procés de desinfecció. El 1587 els consellers de Barcelona van ordenar que els correus procedents de Lió i de Roma haguessin de “purgar” trenta dies. “Y que les letres que aporten sien desfetes y tallats los fulls y fumats y elles rentades ab vinagre”, van manar.¹⁹⁹

Les notícies de la propagació de la pesta circulaven pels ports del Mediterrani, a vegades de forma impresa. El 1709 les autoritats de Gènova van fer imprimir un edicte per avisar de la presència de la pesta en algunes ciutats mediterrànies. Els consellers de Barcelona van rebre l'edicte el juliol d'aquell any i, tot seguit, van ordenar la impressió d'una carta per enviar a les ciutats i viles costeneres. “Per còpia impresa del edicte publicat en Gènova pervinguda a nostras mans –deien els consellers–, tenim vist haver-se allí ab graves penas privat lo comers ab las ciutats y llocs de Cattaro, Patrasso, Castellново, Budua y altres llocs de la Venècia, Albània y de tota la jurisdicció de Ragusa, per trobar-se dits llocs opressos e infectos del mal contagiós” (Imatge 70). La carta impresa per ordre dels consellers fou enviada a 29 municipis del litoral català, així com també a Mallorca, a Maó i a les ciutats de Càller i Sàsser, a l'illa de Sardenya.²⁰⁰

Davant la declaració d'un brot de pesta, el Consell de Cent reforçava el control dels portals per tal d'impedir l'entrada de persones infectades. Els integrants de les “guàrdies del morbo” rebien unes butlletes impreses en les que se'ls comunicava el dia i l'hora a la qual havien d'acudir al servei (Imatge 71). El 1676 la impremta Cormellas va estampar “una rayma de bolletas del morbo, per convidar per fer guarda als portals”. Al llarg dels dos anys següents, el Consell va fer imprimir almenys una raima anual de butlletes de guarda, cosa que fa pensar que, si el text cabia vuit o deu vegades en un full d'estampa, es consumien unes 4.000 o 5.000 butlletes l'any.²⁰¹

¹⁹⁸ AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1604, f.20v (13-I-1604); ibídem, Correu i menut, 1605-1612, 1B-XX-6, s.f. (VII-1605); ibídem, Memorial de comptes, 1640-1641, 1B-XII-14, f.849 (3-I-1641).

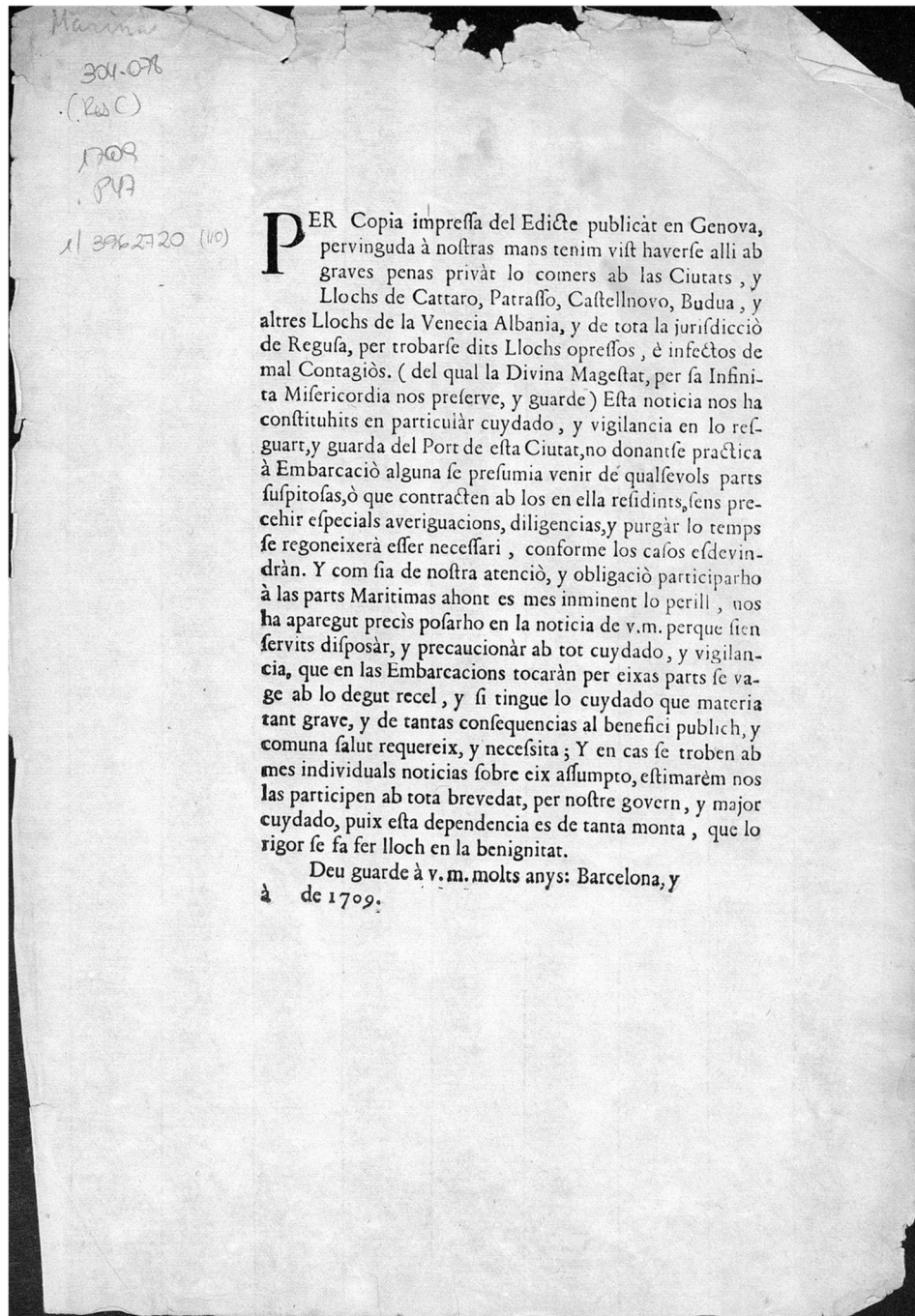
¹⁹⁹ AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1587, f.41 (21-I-1587).

²⁰⁰ AHCB, Consell de Cent, Lletres closes, 1709-1713, 1B-VI-115, f. 21v (31-VII-1709); *Per còpia impresa del edicte publicat en Gènova...*, UPF, ZX1709.P47.

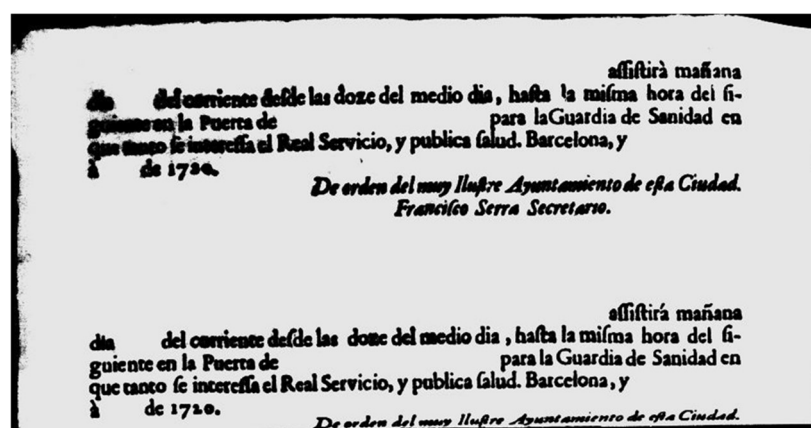
²⁰¹ AHCB, Ajuntament Borbònic, Acords, 1720, 1D-I-3; ibídem, Consell de Cent, Memorial de Comptes, 1676-77, s.f., 1B-XII-30 (26-VIII-1676); ibídem, s.f. (19-V-1677); ibídem, Memorial de Comptes, 1678, 1B-XII-31, s.f. (5-V-1678).

IMATGE 69. AMGI

Imatge 70. UPF.

Imatge 71. AHCB.

La missió de les guàrdies del morbo era impedir l'entrada a la ciutat a les persones que no anaven proveïdes de "butlleta de sanitat", un formulari imprès amb el qual el portador podia justificar que venia d'un lloc que estava lliure de contagi. Entre les instruccions que els consellers de Barcelona van donar als guardes del morbo l'any 1629 hi figurava que havien "de picar todas las bolletas de sanitat que·ls apareixerà vènen ben despedides de las ciutats, viles o llochs de hont los passatgers vindran y per ditas parts passaran". Per "picar" o marcar les butlletes, els guàrdies dels portals disposaven d'unes tisores. El 1630 l'escrivà racional de la casa de la Ciutat va pagar 5 sous "per dues stisores ha fetes fer per los qui guarden per lo morbo al portal de Sant Antoni y Nou, per tallar les pòlisses o billets stampats del morbo".²⁰²

Segons un inventari fet el 1708, entre els objectes que es trobaven a la casa del comú d'Osor hi havia una "marca de marcar bolletas. En una altra relació feta el 1715 hi havia també "un ferro per marchar bulletas".²⁰³

La utilització fraudulenta de les butlletes podia comportar penes de presó. Aquest fou el cas d'un polvorer i del seu mosso, que l'any 1587 van intentar entrar a Barcelona enganyant als guardians dels portals.

"E quant a que·s estat proposit aserca del polvorer y del fadrí lo qual volia posar dins Barcelona un mosso que estant en lo cap del portal Nou per ser estats mentirosos a les

²⁰² AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1630, f.30v (30-XII-1629); ibídem, Correu i minut, 1628-1633, 1B-XX-9, s.f. (II-1630).

²⁰³ ACSE, Ajuntament d'Osor, Llibre d'actes del ple, 1701-1740, f.71 (10-VII-1708); ibídem, f. 74v (7-VII-1715).

guardes del morbo, volent enganar aquells dient era mosso seu per poder-lo fer entrar, trobant-li a dit mosso una bolleta en la bolsa per hont constava de la mentida y jurament fals. Que perçò sien posats hamo y mosso a la torra de Sant Pau, ahont stiguen deu dies inremissibles tancats”.²⁰⁴

En ocasions, els guardes dels portals tenien discussions amb ciutadans que estaven molestos per l’aplicació de les mesures de control o que volien entrar sense disposar de butlleta. El 1586 els jurats de Girona van manar al sotsbatlle de la ciutat la detenció de dos homes, per “voler entrar dins de aquella sens pòlisa”. Segons sembla, els homes havien reaccionat violentament. “Són stat mal criats als portalers, dient-los moltes paraules injurioses perquè no·ls dexaven entrar. Y après attès sen entrats en la present ciutat amagadament, hora captada, sens licència”, explicaven els jurats. L’any 1589, Rafael Geronés, notari causídic de Girona, fou arrestat quan tornava de Barcelona, on hi havia declarada la pesta. Segons denunciaven els jurats, s’havia enfrontat als guàrdies dels portals, “menyspreant molt dits portale[r]s y éssent molt malcriat en moltes maneras y moltes males paraules y descaros”.²⁰⁵

Per fer front a possibles conflictes, els portalers acostumaven a rebre l’assistència d’homes armats. El 1650 els consellers de Barcelona van ordenar l’enviament de “dos hòmens ab mosquets de guarda al portal de Sant Antoni”. A més, van deliberar que fossin pagats 12 sous per dia “de salari als hòmens que son als portals per picar las bolletas y ha dits moscaters”.²⁰⁶

Entre les persones que tenien expressa prohibició d’entrar a les ciutats en temps de pesta hi havia els vagabunds i gent de mala vida. L’any 1591 els jurats de Girona van donar instruccions als portalers de no admetre, encara que portessin butlleta, “ninguns patacayres, bricolles, paroles, quistors, brivons [y] vagabundos”. A més, els van advertir que tinguessin expresa cura amb els hostals del Pont Major, “que no puguin acullir a ningú que no aporte pòlissa”.²⁰⁷

D’igual forma, a les persones que sortien de les ciutats se’ls donava una butlleta de sanitat, per tal que en arribar al seu destí poguessin demostrar que estaven sans i evitar, d’aquesta forma, la quarantena. L’abril de 1632 els consellers de Barcelona van recordar a l’escrivà racional de la casa de la Ciutat la seva obligació de fer imprimir les butlletes

²⁰⁴ AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1587, f. 28 (8-I-1587).

²⁰⁵ AMGi, Ajuntament de Girona, Llibre d’actes del Consell, 1586, 17678 (15-IX-1586); ibídem, 1589, 17681, f. 94 (7-VIII-1589).

²⁰⁶ AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1650, f.137v (21-III-1650).

²⁰⁷ AMGi, Ajuntament de Girona, Llibre d’actes del Consell, 1591, 17683, f. 90v (5-XI-1591).

de sanitat a compte del municipi. Per cada butlleta que expedia, l'escrivà no podia cobrar més de dos diners, tal i com, segons recordaven els consellers, s'havia estipulat l'any 1585.²⁰⁸

Les butlletes de sanitat es consumien en grans quantitats, com es constata pels nombrosos pagaments que l'administració feia a les impremtes. L'any 1590 el Consell de Cent va pagar 55 lliures a la vídua de l'impressor Hubert Gotard, per diverses impressions, entre les quals hi havia "les pòlises que al portal se donaven quiscun die als que axien fora". Una mostra semblant l'aporta el pagament que el consell de Barcelona va fer el 1678 a Teresa Cormellas per la impressió de "quatre raymas de bolletas de sanitat, las quals las donan als portals".²⁰⁹

El repartiment de butlletes impreses per prevenir els contagis no era una pràctica exclusiva de les grans ciutats. L'any 1592, arran d'un brot de pesta, el consell de la Bisbal d'Empordà va donar poder als jurats de la vila per gastar fins a mil lliures per contractar metges i cirurgians, així com per "estanpar poliças". A Reus, l'any 1631, el consell va resoldre que els jurats paguessin amb diners del comú "las bolletas estanpades" que expedia l'escrivà de la vila en temps de pesta.²¹⁰

Segons es desprèn de l'acta d'un consell celebrat a Vilanova i la Geltrú el 1650, davant el dubte de com havien de procedir els portalers amb la gent que venia de Torredembarra es va determinar que "no·ls dexen entrar sens bolleta de stampa ben segellada".²¹¹

De nou, l'any 1720 l'administració borbònica va recordar a les autoritats de tots els pobles i ciutats l'obligatorietat d'expedir butlletes de sanitat degudament signades. L'agost d'aquell any, per ordre del marquès de Castel Rodrigo, capità general de Catalunya, l'Ajuntament de Barcelona va fer imprimir i repartir instruccions molt concretes en aquest sentit:

"Para que ninguna persona que venga de parage sospechoso no pueda introducirse dentro de este Principado, se devan dar por todas las villas y lugares boletas de sanidad a todas las personas que passen de un lugar a otro, firmadas por los rectores, bayles o regidores, y

²⁰⁸ AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1632, f.191 (14-IV-1632).

²⁰⁹ AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1590, f.78 (25-VI-1590); ibidem, Memorial de Comptes, 1678, 1B-XII-31, s.f. (5-V-1678).

²¹⁰ ACBE, Ajuntament de la Bisbal d'Empordà, Llibre d'acords, 1531-1608, p. 418 (12-VII-1592); ACBC, Ajuntament de Reus, Llibre d'actes, 1610-1635, p.708 (20-XII-1631).

²¹¹ ACGAF, Ajuntament de Vilanova i la Geltrú, Acords del Consell, 1625-1650, 9, f. 247 (25-VIII-1650).

selladas con el sello de la villa o lugar donde le huviere, y que no se permita la entrada y detención en dicho lugar a los que no traxeren las expressadas boletas”.²¹²

Les ordres del capità general foren trameses als corregiments, amb la instrucció de fer-les arribar als batlles i regidors de totes les viles. El setembre de 1720 el corregidor de Vilafranca del Penedès va manar als regidors d'Igualada posar una guàrdia amb homes armats al camí reial. “La qual guardia deberá registrar a todos los pasajeros, los quales tienen la orden y deber de enseñar a dicha guardia sus passaportes o boleta de sanidad, la qual debe ser del lugar de donde salieron y registrada de los lugares por donde hubieron pasado”. Els guàrdies van rebre instruccions precises d'arrestar a qui no portés butlleta: “previniendo que todos aquellos que en dicho camino se encontraren sin la boleta con las dichas circunstancias, los pongan presos”.²¹³

La instrucció donada pel marquès de Castel Rodrigo fou seguida també per l'Ajuntament de Vic. L'any 1720 el regidor Francesc de Pasqual expedia butlletes a la gent que sortia, amb les quals donava fe que la ciutat estava “muy sana y sin sospecha alguna de peste ni de otro mal contagioso”. D'aquesta forma el portador podia certificar davant les autoritats del lloc on es dirigia que provenia d'una ciutat que no estava infectada (Imatge 72). L'Ajuntament de Barcelona feia exactament el mateix, tal i com s'observa en el model de butlleta que repartia l'any 1723 (Imatge 73).²¹⁴

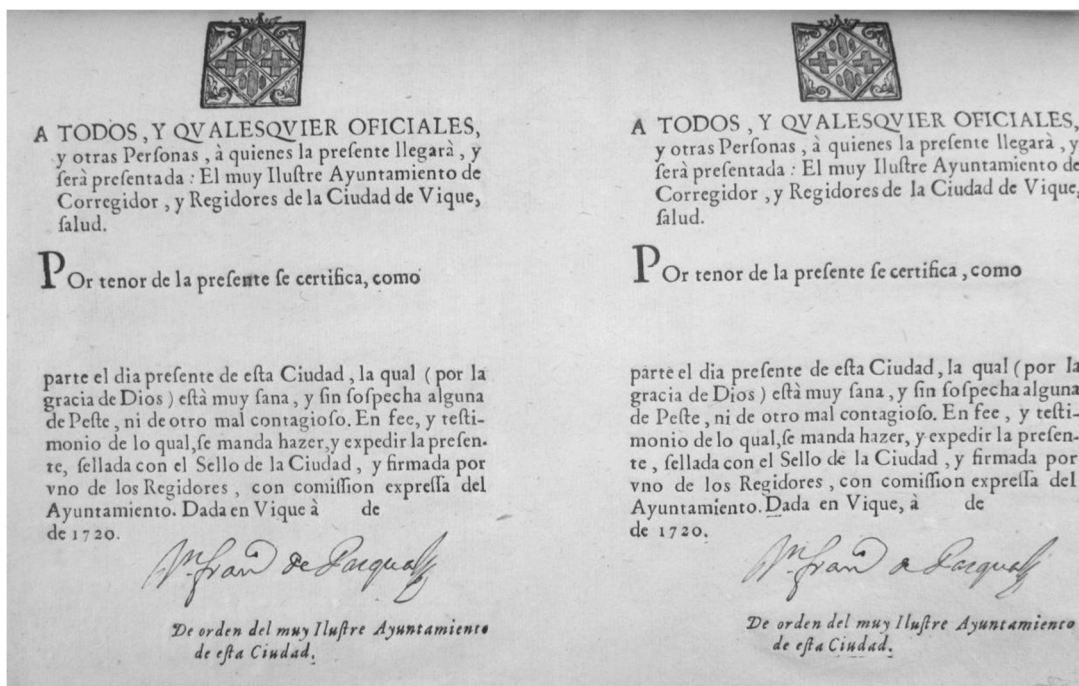
El juliol de 1721 el capità general de Catalunya va fer publicar un edicte amb el qual disposava que les viles i ciutats emmurallades, o aquelles que tenien més de cent cases, havien de lliurar butlletes de sanitat a la gent que sortia, amb l'obligació de “acudir por ellas a las imprentas Reales de Barcelona y de Gerona, para que assí no se puedan tan fácilmente contrahazer y fingir”. A més, ordenava que les autoritats locals donessin butlletes impreses a la gent que entrava i sortia el mateix dia. “Las ciudades, villas y lugares de este Principado han y deven a mas de dichas boletas que han de servir para viages, tener e imprimir otras que sirvan solamente para los que salen al campo o paseo o con otro motivo y no se alejan del lugar ni emprenden viage para otra población”.²¹⁵

²¹² AHCB, Ajuntament borbònic, Polític i Representacions, 1720, 1D.IV.3, f. 165.

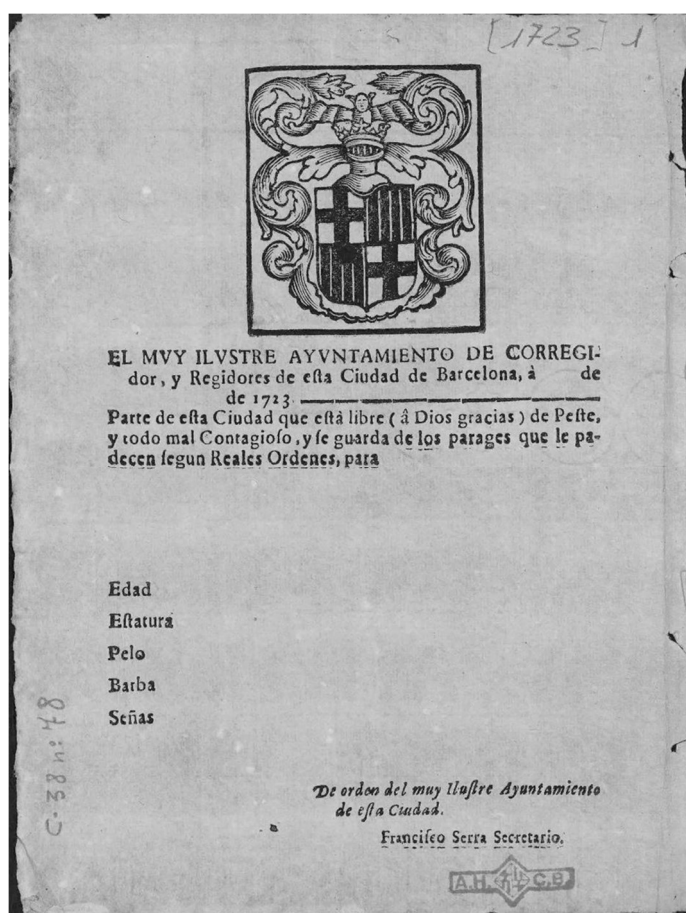
²¹³ ACAN, Ajuntament d'Igualada, Llibre d'actes de la Universitat, 1712-1730, f.159 (27-IX-1720).

²¹⁴ AMV, Llibres d'acords, 1502-1534, 4.4; AHCB, Sanitat, Patents de Sanitat, 1L-XI-27, C-15.

²¹⁵ *Edicto general comprehensivo de todas las reales provisiones y ordenes y de los edictos, instrucciones y providencias generales dadas en este Principado de Cataluña para preservarle y resguardarle de la peste...*, BC, F.Bon 4686.

Imatge 72. AMV.

Imatge 73. AHCB.

D'aquesta forma, les ordres donades pel capità general van obligar les autoritats de les ciutats i pobles grans a fer imprimir butlletes de sanitat. A finals d'agost de 1721 un dels regidors de Caldes de Montbui va informar a la resta de companys que havia arribat un edicte que contenia instruccions per “lo fer las guardas per lo morbo y fer estampar bolletas de sanitat y de pasatgers”. L'Ajuntament va determinar que un regidor anés “a fer estampar bolletas a Barcelona”.²¹⁶

El setembre d'aquell any l'ajuntament de la Bisbal d'Empordà, atenent que “per ordre Real las vilas y llochs que són de 100 casas tenen de donar billets de sanitat estampats”, va nomenar dos regidors per tal que se n'ocupessin, “pagant aquells lo que costaran de la estampa, y cobrant un diner de quiscú com en dit Real ordre esta expressat”.²¹⁷

El novembre de 1721 el clavari de Cardona va pagar “lo cost y port de quatre mans de bolletas de sanitat que fou menester enviarlas a buscar en Barcelona per propi en consideració de trobarse sens ninguna de ditas bulletas”. El febrer de l'any següent, Bernardino Malagarriga, notari de Barcelona, va enviar dues mans de butlletes de Sanitat a Cardona, tal i com els regidors li havien encarregat.²¹⁸

D'una forma semblant, l'octubre de 1722, el clavari de la vila de Berga va pagar una lliura i quatre sous “per differentes partits de papers estampats se han portat de Barcelona per fer butlletas de sanitat”. El març de l'any següent, de nou, el clavari va pagar una lliura i 16 sous a Ramon Carrera, tragner, “per sis mans de paper estampat ha aportat de Barcelona per fer bolletas de sanitat”.²¹⁹

Un altre exemple l'aporta un certificat expedit l'any 1724 pels regidors d'Olot, amb el qual donaven fe que s'havien gastat 59 lliures i 10 sous per pagar “diez y siete raymas (...) de papel imprimido de dichas boletas de sanidad”.²²⁰

El control de la pesta, òbviament, afectava també a la circulació de vaixells. L'any 1625 el conseller en cap de Barcelona fou advertit pel virrei de Catalunya que, segons una carta que havia rebut del virrei de Mallorca, en aquella illa havia arribat una sageta francesa que venia d'Alger, i que “per la patent de sanitat aportaven (...) se entenia que en aquella ciutat de Alger hi havia suspita de mal contagios de peste”. El dia anterior

²¹⁶ AMCM, Ajuntament de Caldes de Montbui, Llibre d'actes, 1718-1771, s.f. (31-VIII-1721). L'Ajuntament va gastar 13 lliures i 18 sous per fer imprimir les butlletes de sanitat. Ibidem, s.f. (5-III-1722).

²¹⁷ ACBE, Ajuntament de la Bisbal d'Empordà, Llibreta de resolucions, 1720-1722, s.f. (13-IX-1721).

²¹⁸ AHC, Ajuntament de Cardona, Llibre del Racional, 1715-1737, s.f. (29-XI-1721); ibidem, Correspondencia, 1710-1716, I.1.2.1., s.f. (22-II-1722).

²¹⁹ ACBR, Ajuntament de Berga, Clavariat, 1712-1725, ff. 317 i 332.

²²⁰ ACGAX, Ajuntament d'Olot, Manual de negocis de la universitat, 1722-1726, s.f. (4-III-1724).

una barca havia sortit del moll de Barcelona per perseguir una embarcació morisca procedent d'Alger que havia estat avistada a poca distància. Per això, en rebre la notícia del virrei, el Consell de Cent va ordenar “que todas las personas que lo die de ayr anaren a la presa de la barca dels moros axí los sans com los nafrats y ferits ben rentats que sien y mudats de roba entren en Barcelona y la barca dels moros y las robas y mercaderias ques troban en aquella y tots los moros de dita barca, axí los sans com los nafrats y ferits fassan la quarentena”.²²¹

Disposar de la butlleta o patent de sanitat era un requisit obligatori pels vaixells que pretenien entrar al port de Barcelona. L'any 1632 els consellers de Barcelona van ordenar als guàrdies i mariners destinats al moll l'obligació “de anar a regonèxer todas las barcas y demás vaxells que vldrán entrar en lo port, exint-hi fora al menys miya milla”. Els guàrdies havien de demanar les patents de sanitat als patrons i portar-les als consellers, “banyant primer aquellas ab vinagre, al manco todas las dels vaxells que vindran de la part de Llevant de hont se te la suspició”. L'any 1640 el mariner Jaume Flaquer, guarda del port de Barcelona, va reclamar al Consell de Cent el pagament de la seva feina, que consistia en “mirar y regonèxer si los vaxells que venan en la present ciutat venan de lloch infecte y si haportan las certificadorias ben despadidas, anant muchas vegadas dit Flaquer ha alta mar a dits vaxells y galeras”.²²²

El 1705, arran d'un brot de pesta que es va declarar al sud de la península, els consellers de Barcelona explicaven al jurats de Vilanova i la Geltrú com prevenir el contagi per via marítima:

“Y respecte de com se han de gobernar en semblants casos diem a V.M. que la observansa tenim en est port és que aportant patents y bolletas de sanitat de las ciutats de Màlaga, Cartagena y demás parts circumvehinas se'ls dona pràctica [autorització per entrar a port], però no aportant-las en ninguna manera se'ls permet la pràctica. Emperò si acàs han de menester medicinas o algunas vituallas, se'ls entrega, pagant son cost sens desembarcar ningú, y assò contra vent y ab la major precaució, sinó és que vullen fer la purga de coranta dias ab guardas en la forma acostumada”.²²³

²²¹ AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1625, f. 42 (30-III-1625).

²²² AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1632, f. 191 (14-IV-1632); ibidem, Memorial de Comptes, 1640-1641, 1B-XII-14, f.189.

²²³ AHCB, Consellers, Esborranys de lletres, 1705/1714, 1C-I-18, s.f. (1-VI-1705).

A l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona es conserva un fons format per prop de 27.000 patents de sanitat –per bé que no totes són impreses– expedides entre 1508 i 1860 per les autoritats de fins a 527 llocs geogràfics diferents d'arreu d'Europa, la majoria de ports mediterranis. Aquest extraordinari fons mostra la importància de les butlletes de sanitat per prevenir la propagació de malalties infeccioses i, a la vegada, serveix per constatar el gran trànsit de vaixells que arribava al port de Barcelona.

Un exemple de patent de sanitat és la que els jurats de Maó van lliurar l'any 1716 al mariner Mateu Ricard Brotons, patró d'una tartana anomenada Santa Anna, que partia d'aquell port cap a Barcelona amb onze mariners. En la butlleta –impresa al taller de la vídua Guasp, de Palma– els jurats certificaven que en el moment de la sortida del vaixell a Menorca no hi havia pesta (Imatge 74).²²⁴

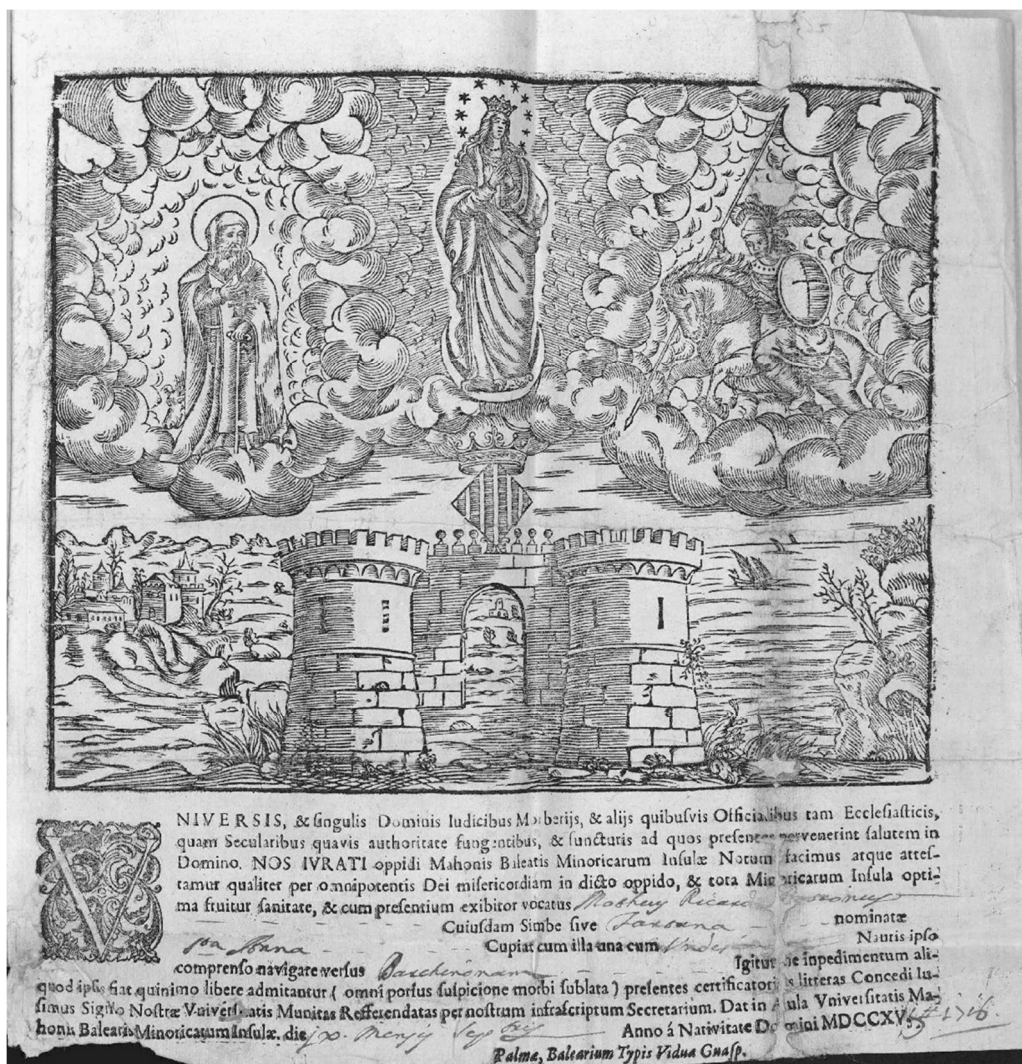
Un altre exemple és la butlleta que l'Ajuntament de Barcelona va expedir el 1723 a Salvador Pujol, “de nación catalán, quien va por derrotero sobre la balandra del capitán Juan Maria Craught” amb destinació a Peníscola. En el document s'especificava que Pujol tenia 45 anys, bona estatura, “pelo negro y algunos pelos blancos”, barba “cerrada” i “ojos negros y pequeños” (Imatge 75). Una altra mostra d'aquest tipus de butlletes és la que els regidors de Sant Feliu de Guíxols van signar el 1765 al patró Josep Calssada, per certificar que partia amb plena salut d'aquell port, “ab son canari, anomenat Sant Antoni de Pàdua, en companyia de tres mariners y ab dit patró, quatre, per Barcelona” (Imatge 76).²²⁵

En ocasions, la impremta també fou utilitzada per prevenir la propagació de malalties en el bestiar. El 1682 els jurats de Girona van encarregar 500 cartells a l'impressor Jeroni Palol “per donar notícia a la ciutat de Barcelona y altres parts y en particular a tot lo present bisbat per prevenció y remey de las malaltias se són posades en la llengua del bestiar de pèl en lo Regne de França y en Rosselló”. Entre les mesures, es recomanava que després d'aplicar el remei als animals, hom no es posés les mans a la boca “sens haver-las ben rentadas ab vinagre y sal”.²²⁶

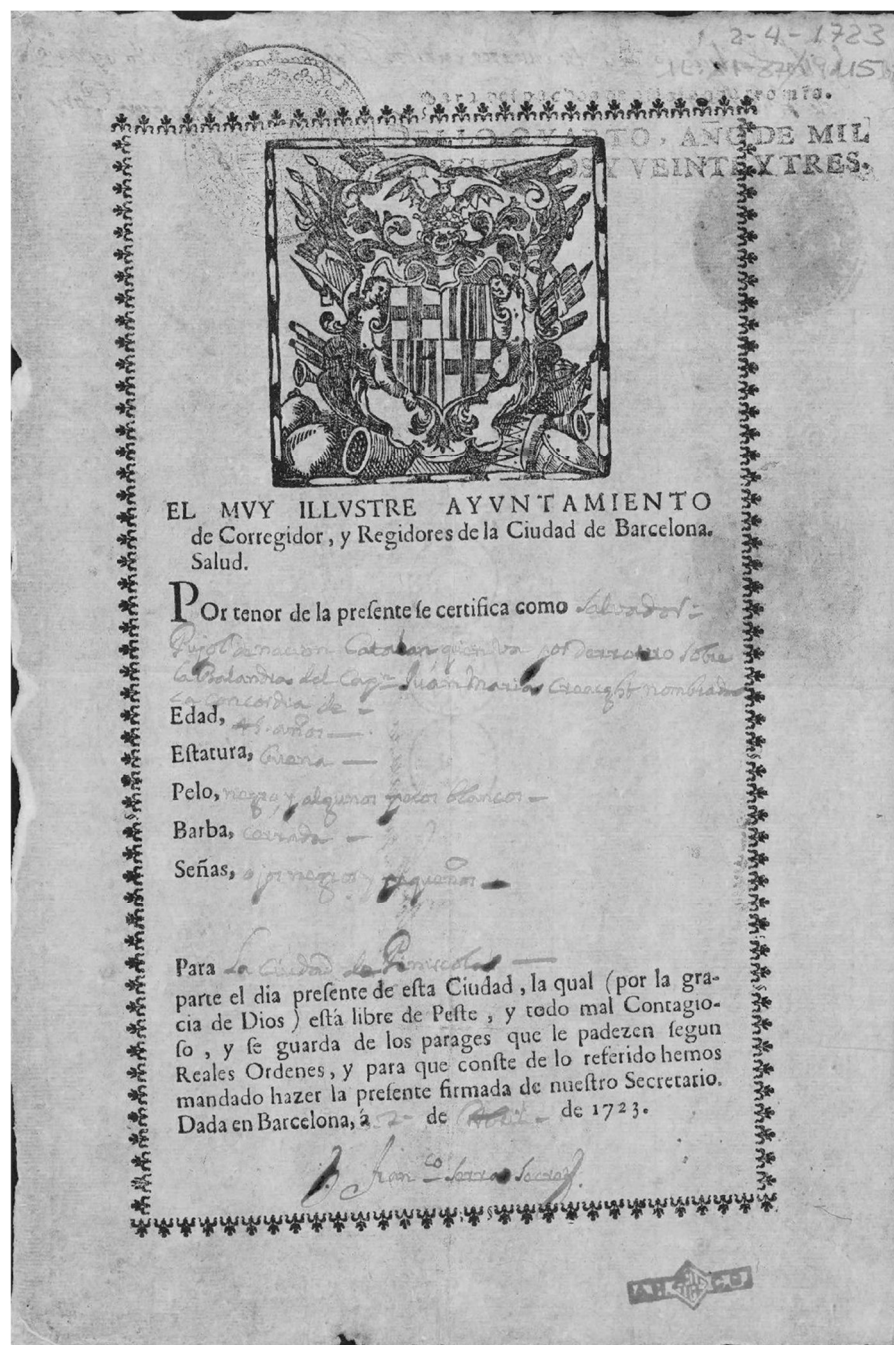
²²⁴ AHCB, Ajuntament Borbònic, Polític, reial, decrets, 1D-III-2, f. 248.

²²⁵ AHCB, Sanitat, Patents de Sanitat, 1L-XI-27, C-15; ibídem, 1L-XI-59, C-2.

²²⁶ AMGi, Ajuntament de Girona, Llibre d'actes del Consell, 1682, 17434, f.456 (22-X-1682). Les recomanacions impreses per Jeroni Palol a: ibídem, f.452v.

Imatge 74. AHCB.

Imatge 75. AHCB.

Imatge 76. AHCB.

El paper imprès, d'igual forma, va servir per difondre remeis per lluitar contra la llagosta. El juliol de 1687 el Consell de Girona, assabentat que la plaga havia arribat a la Plana de Vic, va acordar fer traduir al català “uns quadernets que són vinguts de las parts de Aragó sobre los remeys spirituals y temporals per evitar dita plaga”. Tot seguit, van ordenar fer imprimir el llibret i repartir-lo entre els jurats i els rectors de totes les viles i parròquies del bisbat. Uns dies després els jurats de Girona van pagar 44 lliures a Jeroni Palol “per la impressió y estampa de vuyt cents sinquanta quaderns ha imprimits per compte de esta Ciutat a fi y effecte de enviar-los als jurats de est bisbat”.²²⁷

El febrer de l'any següent els jurats de Girona van rebre una carta circular impresa de part de la Generalitat la qual contenia instruccions per combatre la plaga. “Las quals havem donat a la estampa, perquè se pogan comunicar per tot lo Principat a effecte de que cada ciutat, vila y lloch puga elegir de estos remeys, segons los aparexeran convenientes”, explicaven els diputats. Juntament amb la carta, la Generalitat van enviar 150 quaderns impresos que contenien els remeis per combatre la plaga, per tal que els jurats de Girona els poguessin repartir pels pobles de la vegueria.²²⁸

Tot seguit, el Consell de Girona va ordenar la impressió de les cartes. “Que se estampian cartas, per enviar-se de dits papers a tots los batlles, jurats y vilas de la vegaria ample y barons de aquella”. Uns dies després, els jurats van respondre als diputats del General, donant-los les gràcies per l'enviament dels 150 quaderns i informant-los que ja havien estat repartits per alguns pobles de la vegueria. Els jurats, però, van sol·licitar als diputats que els enviessin més exemplars. “Com en dita vegaria sien molts universitats no seran bastants los cent sinquanta coderns”, asseguraven.²²⁹

Els jurats de Girona van repartir almenys dos centenars de cartes, com es desprèn del pagament de cinc lliures que uns dies després van fer a l'impressor Jeroni Palol, “per

²²⁷ AMGi, Ajuntament de Girona, Llibre d'actes del Consell, 1687, 17440, ff. 298, 303v i 319 (12 i 17-VII-1687 i 9-VIII-1687). El quadern fou imprès per Jeroni Palol. *Relació dels motius per los quals nos castiga la divina justícia regularment ab la plaga de las llagostas, dels danys que ocasionan en los regnes que la experimentan y dels remeys divinos y humans se han experimentat favorables en diferents províncias pera extingirla*, BC, F.Bon 11388.

²²⁸ AMGi, Ajuntament de Girona, Llibre d'actes del Consell, 1688, 17441, f.123 (21-II-1688). La carta circular enviada per la Generalitat porta per encapçalament: *Haventse experimentat los estragos tan grans que ha fet la plaga de la llagosta en totes las parts del Principat...*, BUB, C-240/2/17-45. Els quaderns amb els remeis foren impresos a Barcelona per Rafael Figueró: *Remeys per la matansa de la plaga de la llagosta, extrets de diferents papers vinguts a notícia del molt Il·lustre consistori de Deputats del General de Catalunya, trets a llum per lo consuelo dels pobles del present Principat...*, BC, F.Bon 6845.

²²⁹ AMGi, Ajuntament de Girona, Llibre d'actes del Consell, 1688, 17441, ff. 124-138 (21 i 28-II-1688). Consta que els remeis foren enviats a Sant Feliu de Guíxols, Torroella, Pals, Palafrugell, Palamós, Banyoles, la Bisbal, Besalú, Figueres, Lloret, Cornellà, Verges, Sant Feliu de Pallerols, Begur, Cassà de la Selva, Tossa, Amer, la Pera, Sant Esteve de Gualbes, Monells, Arenys de Mar, Palau, Arbúcies, Sant Vicenç de Camós, Púbol, Ullastret, Viladasens, Sant Morí, Vulpellac, Rocacorba, Peratallada, Cruïlles, Sant Jordi, Anglès, Albons, Santa Pelaia, Sant Sadurní, Ruplà, Ultramort i Parlavà.

dos centas còpias ha estampadas de la carta se ha escrita per los llochs de esta vegaria ample, remetent los remeys enviats per los senyors deputats per la plaga de la llagosta”. Entre els destinataris de les cartes hi figurava el governador del comtat de Cabrera i Bas, a qui els jurats de Girona van demanar que repartís “per las vilas y llochs de eix bescomtat de Cabrera las dotze còpias de remeys, [que] van junt ab esta [carta]”.²³⁰

La instrucció enviada per la Generalitat va arribar també a la ciutat de Vic. El febrer de 1688 els consellers van rebre una carta dels diputats “acompanyada ab molts papers estampats, contenint remeys per la extintió de la plaga de la llagosta”. Atenent a la petició, els consellers de Vic van fer repartir les còpies dels remeis impresos per Rafael Figueró pels “llochs y parròquies desta plana”.²³¹

²³⁰ AMGi, Ajuntament de Girona, Llibre d’actes del Consell, 1688, 17441, f. 142v (28-II-1688).

²³¹ AMV, Ajuntament de Vioc, Acords, 1686-1691, Llibre 24, f. 139.

10. La regulació de l'activitat religiosa

L'Església va utilitzar la impremta en nombrosos àmbits de la seva activitat. Un dels principals fou el del finançament, pel qual es van mostrar molt útils les anomenades “butlles d'indulgència”. Jordi Rubió va assenyalar que la producció d'aquestes butlles – d'on, molt probablement, rau l'origen del nom “butlleta” – va adquirir una gran importància a Catalunya, ja des de la introducció de la impremta: “el nombre d'exemplars que se n'imprimiren degué ésser fabulós”, va apuntar. Segons Rubió, el 1498 es van arribar a imprimir fins a 18.000 butlles d'indulgència a Barcelona, mentre que en els dos anys posteriors se'n van fer gairebé 143.000 a la impremta del monestir de Montserrat.²³²

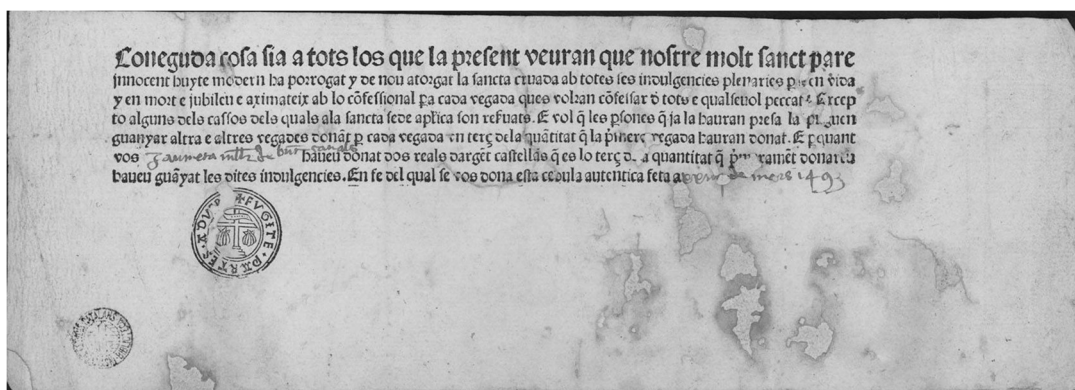
Una mostra d'aquest tipus d'impresos es troba en la “butlla de vius” que el març de 1493 fou lliurada a Jaumeta Canals per certificar que havia contribuït amb dos rals d'argent a la Santa Croada impulsada pel papa Innocenci VIII (Imatge 77). Un exemple semblant es troba en una butlleta expedida en temps del mateix pontífex, que acreditava que el seu portador havia contribuït amb cinc sous i tres diners a una indulgència plenària (Imatge 78). Al finançament de les institucions religioses hi van ajudar també les anomenades “butlles de difunts”, que servien per certificar que una persona havia fet una contribució econòmica a l'Església, cosa que li assegurava que, després de morir, el seu nom seria recordat en les oracions. Segons Rubió, entre 1499 i 1500 al monestir de Montserrat s'hi van imprimir almenys 46.500 butlles de difunts.²³³

Una altra de les utilitats de la impremta en l'àmbit eclesiàstic fou la d'informar de les indulgències concedides pel Vaticà, com, per exemple, la que va atorgar el papa Gregori XIII per fomentar el culte en petites esglésies i capelles. Un cartell imprès l'any 1580 assegurava set anys de perdó als fidels que visitessin el santuari de la Mare de Déu de Bellulla, a Canovelles, el tercer dia de Pasqua de Resurrecció (Imatge 79).²³⁴

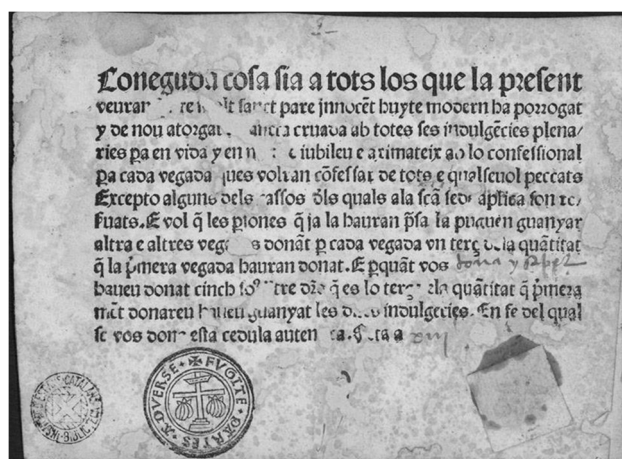
²³² J. Rubió: *Llibreters i impressors...*, op.cit., pp.118 i 323.

²³³ BC, Bu.2-X, Bu.2-IX; J. Rubió: *Llibreters i impressors...*, op.cit., pp. 335.

²³⁴ ADB, Comú, 1579-1587, 67, f.132v.

Imatge 77. BC.

Imatge 78. BC.

Indulgentia septem annorum pro vi
sitantibus Ecclesias parrochiales
seu capellas:

Illustrissimus & Reuerendissimus domi-
nus dominus Alexander tituli sanctę Marię in Ara celi S.R.Ec-
clesię presbyter Cardinalis Riarius nũcupatus, ad Serenissimũ
dñm Philippũ Catholicũ Hispaniarũ Regẽ, nec nõ ad Regna Por-
tugallię, & Algarbiorũ, Sanctissimi D.N. Gregorij diuina prouir-
dentiã Pp. xij. & sedis Apostolicę de Latere Legatus. Vniuersis & singulis Chri-
sti fidelibus vtriusq; sexus vere poenitentibus, & confelsis, ac sanctissimo Eucha-
ristię sacramento relectis, qui capellam beate Marię de bellalla continet, infra pario-
chia loci de sanoues barch. die singulis annis in festo tertia die pasche reuerenti primis
vesperis vsq; ad occasum solis eiusdẽ festiuitatis deuote visitauerint ibiq; pro fe-
lici statu sanctę Matris Ecclesię, Principum Christianorum vnione, Haresum
exterminatione, ac fidei Catholice propagatione preces Omnipotenti Deo effu-
derint, septem annos, & totidem quadragenas de iniunctis eis poenitentijs, seu
quę iniungi deberẽt tenore presentium auctoritate sedis prefate qua per eius
litteras quo ad hoc sufficienter munitus est misericorditer in Domino relaxat.
Presentibus ad quinquennium tantum duraturis, & dummodo dicte capelle
aliqua alia indulgentia in perpetuum, vel ad tempus nondum elapsum duraturus
ra ab eodem Sanctissimo Domino Nostro concessa non sit. Datum Barchina die
vbiq; mensis Junij. — Anno incarnationis Dominicę Millesimo, Quin-
gentesimo, Octuagesimo, Pontificatus eiusdem Sanctissimi Domini nostri Do-
mini Gregorij. Anno nono.

*Vini. 4. Ficus. 1. Epus. 1.
Nostri. Falis. 1. Bar. 1.*

Inuis. 1. 5. 1. 1.

Vin. ^{us} Furituz Epus
notis falsiq. Bat.

Druid's (as ^Serr. ^W)

Aquest tipus de cartells acostumaven a enganxar-se en les parets dels carrers més centrals. L'any 1572 els abats de Sant Pere de Girona i de Sant Benet de Bages, Joan de Tormo i Pere Frigola, actuant com a col·lectors del dret de l'*excusado*, van informar als habitants de Girona de la revocació de les llicències atorgades a hospitals i causes pies per recaptar diners. Ho van fer a través d'uns "cartells stampats que's son posats per las portas de las iglesias".²³⁵

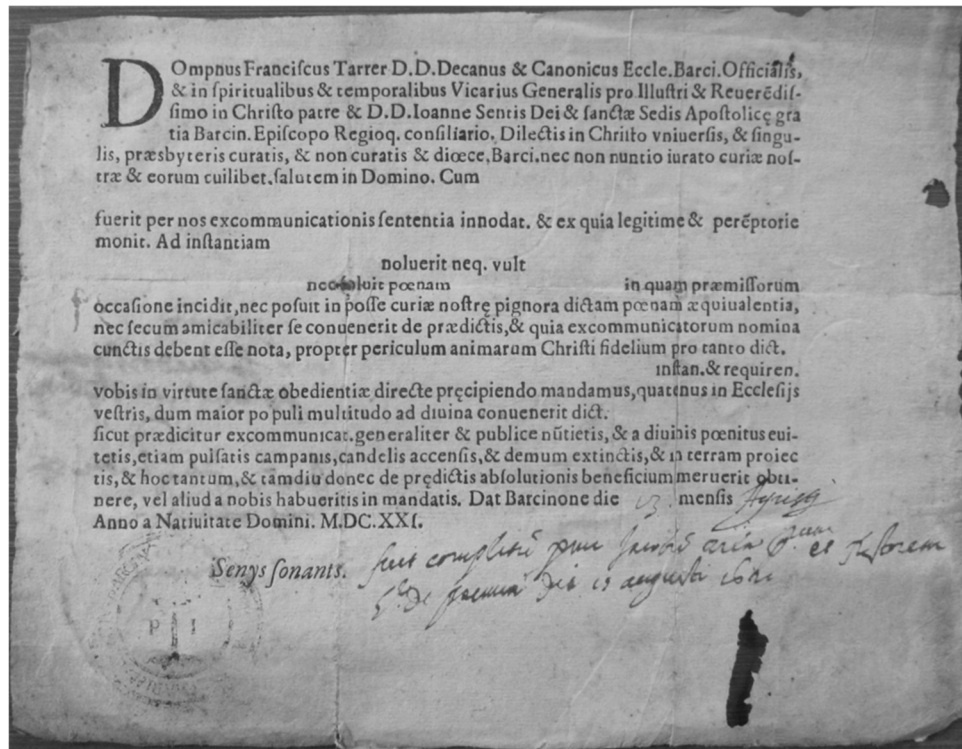
Les sentències d'excomunicació, d'igual forma, també s'imprimien i es fixaven en llocs públics. Un exemple es troba en el model de butlleta utilitzat el 1621 per Francesc Tarrer, vicari general de la diòcesi de Barcelona (Imatge 80). L'any 1690 el cavaller Joan Argila va encarregar la impressió de 200 còpies d'una sentència dictada pel nunci apostòlic contra uns lladres que li havien robat uns llibres. A més de les còpies, Argila va pagar una lliura i 10 sous a Vicenç Surià, l'impressor, per la feina de "fixar i plantar aquestes lletres d'excomunicació o paulinas per diversos llocs de la present ciutat de Barcelona".²³⁶

Una pràctica molt comuna fou la utilització de la impremta per certificar l'administració dels sacraments. Un exemple es troba en la butlleta signada el 1741 pels sacerdots Lluís Girona i Pau Cuyàs, beneficiats a la catedral de Barcelona, amb la qual donaven fe que en els arxius de la Seu hi constava que l'any 1690 el domer Francesc Bou havia batejat Anton Sabater, fill de Martí Sabater i d'Agullana i de Teresa Sabater Copons i Grimau (Imatge 81). Una mostra semblant l'aporta la partida de baptisme feta el 1755 amb la qual Josep Casanova, vicari de Sant Andreu de Tona, certificava que Martí Vila, fill de Joan Vila, boter, i de Maria, havia estat batejat l'any 1677 en aquella parròquia (Imatge 82).²³⁷

²³⁵ AMGi, Ajuntament de Girona, Llibre d'actes del Consell, 1572, 17665, f.44; *Nos Don Joan de Tormo, per la gràcia de Déu...*, BC, F.Bon 15074.

²³⁶ APSMP, Rebuts, B 380, 1621; AHPB, Jeroni Brotons, Quart manual, 865/20, ff. 374-375 (28-XI-1690).

²³⁷ AHPB, Aleix Claramunt, 948/24; AMT, Fons família Vila del Carrer, caixa 1. Agraïixo a l'historiador Carles Puigferrat que em fes arribar una còpia d'aquest certificat.

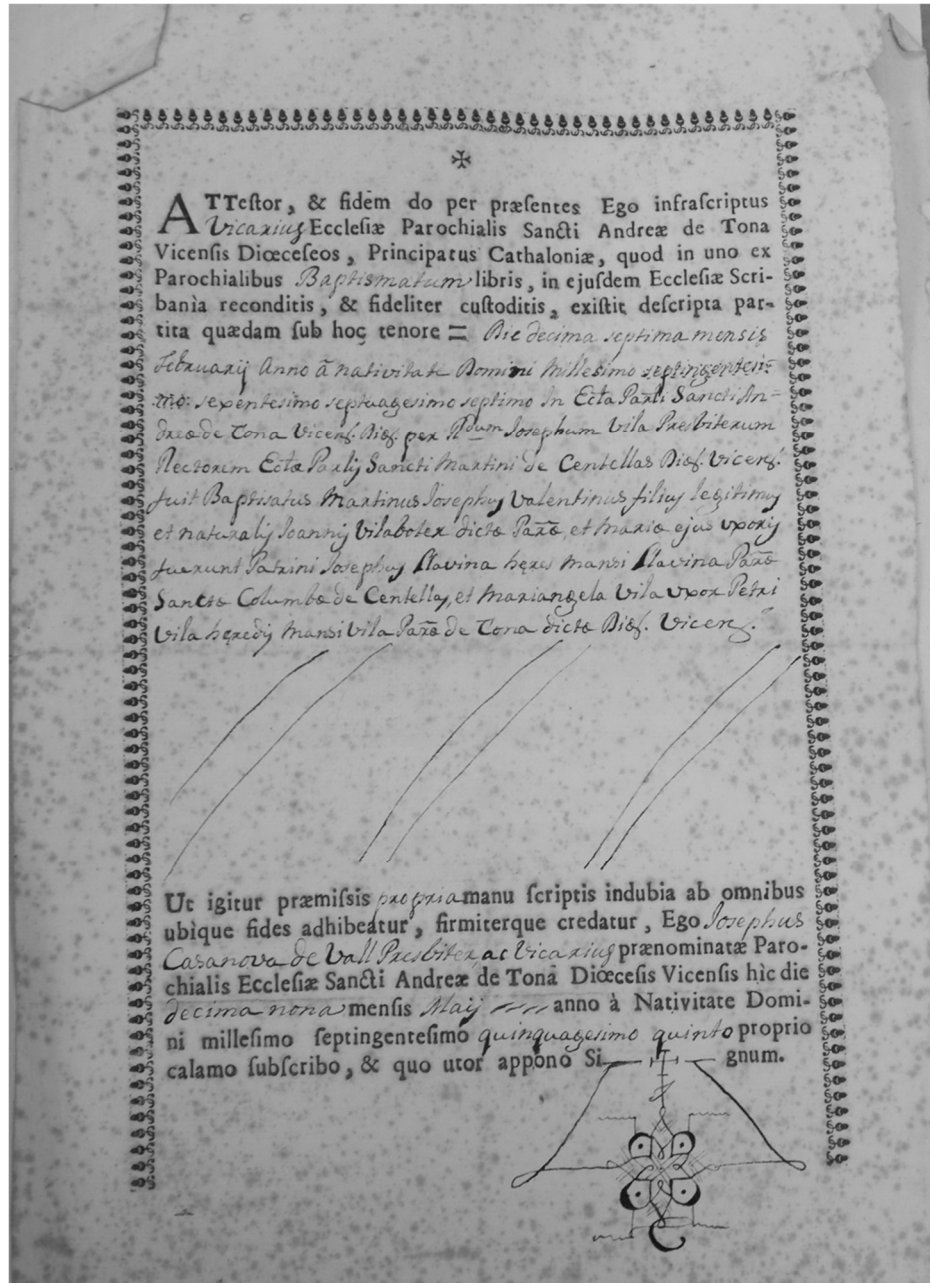
Imatge 80. APSMP.

Nosaltres *Mrs Lixona* * *Lau Cuijars* Preveras, Be-
 neficiats, y Sagristans Menors de la Seu de Barcelona. Ab-
 renor de la present certificam, y fem fe á qualse vols Juges, y
 altres Oficials, aixi Ecclesiastichs, com Seculars, com en lo libre
 dels Batismes recondit dins la Sagristia de la Seu havem trobat
 la partida del thenor seguent; *al* *viu* *y* *ser* *del* *Mes* *de* *desembre*
 Any de la Nativitat del Señor de *Mil* *Sis* *Ceny* *y* *notanta*
 foych batejat en la Seu de Barcelona per mi
Domen de la p: Jgla a Anson, francisco, Ramon, fausto, Signa
Cosma, Damia, Martin, Luis, Jaume, Benet, Joseph, Jo-
an; fill legítim y Natural de Don Martin Sabater
y de Agullana y de Dna Theresa Sabater Copons y En-
mau Muller Suas; foren Padrins Dn Ramon Xar-
mar y Copons y Dna Theresa Sabater y Alaman y Don-
sella filla del sobredit Dn Marm 108 habitant en
Bar na

En testimoni de las quals cosas fem la present Certificatoria fir-
 mad de nostra mi, y sellada ab lo Sagell de dita Seu, *yuy* *al* *xxxij* *del*
Mes *Agost* - Any de la Nativitat del Senyor de *Mil* *Sis* *Ceny* *y* *notanta*

Lau Cuijars *pe* *Mrs Lixona* *pe*
Sagrista Menor *Sagrista Menor*

Imatge 81. AHPB.

Imatge 82. AMT.

La impremta, d'igual forma, s'utilitzava per expedir certificats matrimonials, com es constata, per exemple, en el que Joan Tolleuda, rector de Santa Maria del Pi de Barcelona, va signar per donar fe que en els llibres guardats a l'arxiu d'aquesta església hi constava que l'any 1696 el sacerdot Pere Joan Mulet havia casat a Francesc Pagès i Gorgot amb Manuela Ayanis i Jover (Imatge 83). Una mostra semblant es troba en el certificat expedit per Francesc Fontseca, vicari de l'església de Santa Maria del Mar, per fer constar que a l'arxiu parroquial hi figurava que Joan Soler, passamaner, s'havia casat amb Maria Teresa Casanovas, donzella, el 28 d'agost de 1720 (Imatge 84).²³⁸

De la mateixa manera, la impremta fou utilitzada per expedir certificats de defunció. L'any 1712 el sacerdot Bernat Ferrer, infermer de l'Hospital General de la Santa Creu de Barcelona, donava fe que Catarina Carreras, esposa de Domingo Padin, havia mort a l'hospital el maig d'aquell any (Imatge 85). Un mostra de la quantitat amb què s'imprimien aquests formularis es troba en el pagament d'una lliura i quatre sous que el sacerdot Ramon Rossell, procurador d'herències de Santa Maria del Pi, va fer l'any 1710 a Josep Llopis, “per haver imprimit sis mans de principis de òbits, per servey de l'arxiu de la comunitat de Nostra Senyora del Pi”.²³⁹

Una altra pràctica que mostra l'ús de butlletes en l'àmbit religiós es troba en els anomenats “albarans de confessar”, que servien per acreditar que el portador havia rebut l'absolució. Un cas documentat és el d'una dona francesa, anomenada Isabel Joana, que l'any 1597 fou trobada morta en un camí prop de Sant Miquel de Castellar, a la Segarra. Segons consta a l'arxiu parroquial, “dit dia fou soterrada en lo fossar de l'església major de Castellar perquè es trobà en una bosseta que portava lo albarà de confessió”.²⁴⁰

Aquests albarans podien ser de confessar, de combregar o les dues coses alhora. Un exemple d'albarà de combregar és el que fou expedit l'any 1719 a Sant Feliu de Guíxols (Imatge 86). Segons Silvia González-Sarasa, les “cédulas de confesión o comunión” foren un dels papers impresos més utilitzats a Espanya durant l'època Moderna. Amb tot, aquesta historiadora apunta que a pesar de la gran quantitat que se'n van imprimir se n'han conservat ben pocs, “debido a su uso personal y a su escasa entidad física”.²⁴¹

²³⁸ AHCB, Consellers, Processos, 1C-XX-204; AHPB, Francesc Móra, Llibre de testaments, 819/12.

²³⁹ AHPB, Pere Pau Ribes, Llibre de testaments, 820/12; APSMP, Rebuts, B 383 (20-V-1710).

²⁴⁰ Roser Parcerisas i Colomer: «Els captaires», *Fil directe*, 14 (2003), pp. 6-7.

²⁴¹ AMSFG, Col·lecció municipal de documents (Joana Murlà i Miquel Teixidor); Silvia González-Sarasa Hernáez: *Tipología editorial del impreso antiguo español*. Tesis doctoral. Universidad Complutense de Madrid, 2013, p.568.

38 Mexico
1696

A hand-drawn diagram of a circuit. It features a central diamond shape with a smaller diamond inside it. The central diamond has a dot in the center. Four lines extend from the corners of the central diamond to the corners of a larger diamond. Each of these four lines has a double slash (//) on it. At the ends of these lines are four more diamond shapes, each containing a dot. The top-left diamond is labeled 'S' and the top-right diamond is labeled 'C'. The bottom-left and bottom-right diamonds are also labeled 'S' and 'C' respectively, though the labels are partially obscured or less distinct. The entire diagram is drawn with simple lines and dots.

147

VNIVERSIS, & singulis huiusmodi serie m visuris,
lecturis, pariterque audituris attestor & fidem facio.
Ego Dr. Franciscus Fontseca Oeconomus Vicaria Perpetua
Parochialis Ecclesia B. M. de Mari presentis Civita-
tis Diocesisque Barchinonen. eoque nomine auctoritate
ordinaria Notarius publicus dicta Parochia, quod in quo-
dam libro in Archivo Vicariae recondito, in quo Nomina,
& Cognomina *Siguen. atorum* describuntur, est conti-
nuata quadam partita tenoris sequentis:

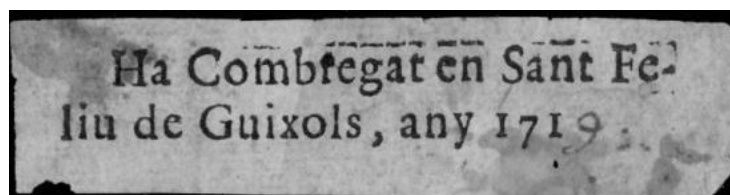
*Al Vint q Vint
de Agost de Mil de Con q Vint lo Sr. Fr. Francisco
Jhonnes ab Mencia amitt al Matrimoni celebrat per
Juan Mex Llanmanes fill de Sant Blas Satue de
Baxna. q de Isabel Conp. difuns Ab Maria Theresa
Caranova doncella filla de Juan Caranova Jhonnes de
Baxna. difuns q de Anna Maria Conp. Vivint, hali son
en la pt. Laxa. Gestim. Deu Dixe Scrivere q Jugh
fuz edampex = Er ut pramissi plena adhibetur
fide hic me subscrisco meumque appono*

Sig. X

UNIVERSIS, & singulis hujusmodi seriem visuris, lectoris;
 pariterque audituris: Attestor, indubiamque fidem facio:
 Ego *Bernardus Ferrer* — Presbyter, & Infirmarius Hof-
 pitalis Generalis Sanctæ Crucis Civitatis Barcinonensis, eoque
 nomine regens omnes Infirmariæ prædicti Hospitalis libros, in
 quibus describuntur nomina, & cognomina Infirmorum dictum
 Hospitale ingredientium, quod in quodam (ex supradictis libris)
 libro, vulgo dicto, *llibre dels Casjans* — in Archivo præ-
 dictæ Infirmariæ, fideliter custodito, inter alias complurimas
 partitas in præfato libro continuatas in folio — l — invenitur
 partita quædam theoris sequentibus *Catharina Padin Casada*
ab Domingo, filla de Borthomeu Carrer, natu-
ra de Barcelona, entrà malalta en lo Hospital
General de Santa Creu de la Ciutat de Barce-
na dia Catarse de maig del any mil set cens-
ij dotze, y dita Catharina Padin f mori en
lo Hospital G. L. E. en dia Vint, y set de dit mes, y
any 1712 — — — — —
 In quorum fidem; atque præmissorum testimonium, & ut tam
 in, quam extra judicium plena adhibeatur fides ego supra me-
 moratus hic me subscribo die 30 mensis *May* — — anno
 salutaris millesimo septingentesimo duodecimo — —, & solitum
 dicti Hospitalis. *Appono Sigillum*

Bernardus Ferrer presb., et
infirmarius prædicti Hospitalis

Imatge 85. AHPB.

Imatge 86. AMSFG.

Una mostra de la quantitat de butlletes de confessar que s'imprimien es troba en el pagament d'una lliura i quatre sous que el bisbat de Vic va fer l'any 1630 a l'impressor barceloní Esteve Liberós “per mitja rayma albarans de confessió”. Un altre exemple l'aporta el pagament de 18 lliures que el bisbat de Barcelona va fer l'any 1653 a Josep Forcada, “per la impressió de una rayma de albarans de confessar”. Igual que en els altres casos, es tractava de petits formularis que contenien un espai en blanc, on el capellà hi anotava el nom de la persona que havia rebut la confessió.²⁴²

Les butlletes eren utilitzades per obligar els feligresos a confessar-se, sobretot en temps de Quaresma. En un cartell pastoral imprès, que es feia públic cada any, el bisbe de Barcelona ordenava als rectors de totes les parròquies de la diòcesi elaborar una llista dels caps de casa i de les persones de la família. D'aquesta forma, determinava el bisbe, “sabran los qui no auran cumplit per medi dels albarans de confessió, sens admetre per confessats a ningú per sola paraula, sinó donant albarans impressos, escrits lo nom del confessor y penitent, Iglésia, dia, mes y any, ab lo nostre segell”.²⁴³

Les constitucions sinodals de la diòcesi de Vic de 1591 establien, en el capítol referent a la confirmació, que els nens que rebien aquest sacrament havien de lliurar una butlleta –per bé que no precisava que hagués de ser impresa– on hi constés el seu nom, així com el dels pares i avis. “Cada hu dels qui se auran de confirmar portara ab si un

²⁴² AHBP, Antic Servat, major, Manual de 1630, 581/34, ff. 185-193v (6-II-1630); AHPB, Jacint Borràs, Manual de 1653, 724/1, ff. 111-111v (20-V-1653).

²⁴³ ADB, Comú, 1658-1662, Llibre 82, f. 236 (4-III-1659).

albarà o bollatí en lo qual estiga scrit lo seu nom y cognom y del pare y mare y del padrí y de la padrina y de la paròchia de ont serà natural”.²⁴⁴

Una altra mostra d’aquest control es troba en l’ordre que el visitador del bisbat de Vic va donar l’any 1657 al rector de Campdevàrol, instant-lo al compliment de les constitucions provincials de Tarragona i, en concret, del capítol que l’obligava a “escriure y regonexar tots los albarans de confessió de tota la dita parròquia”. El visitador ordenava al rector fer les diligències oportunes per saber “si y a algú que no aja complit en la obligatió de confessar en la Quaresma o per Pasqua de Resurectió, procurant a fer sa obligatió y en remitèntia los publike per excomunicats”.²⁴⁵

El zel que adoptava l’Església per fer complir els sagraments es constata en el dietari del valencià Joaquim Aierdi. L’any 1661 uns estudiants fills de famílies humils van ser empresonats per haver apedregat el palau episcopal de València. El motiu, segons sembla, fou que l’arquebisbe va negar la caritat als estudiants que no portaven butlleta de confessar.

Y fonch lo cas –relata Aierdi– que el senyor arquebisbe donà orde al limosnero que a l’estudiant que no portàs albarà del confesor de com se havia confesat, no li donàs la charitat. Y com n’i agués molts que no el portaven, no els volgué el limosnero donar la charitat, per lo qual se comensaren a avalotar.²⁴⁶

Les autoritats eclesiàstiques es valien també de la impremta per fer arribar tota mena d’instruccions a les parròquies. Destaca, en aquest sentit, l’ordre impresa per manament de Joan Dimas Loris, bisbe de Barcelona, que contenia una instrucció adreçada als rectors per tal que obliguessin tothom a quedar-se a l’església després de la missa per escoltar la predicació de l’Evangeli (Imatge 87).²⁴⁷

Les butlletes eren utilitzades també per anunciar les visites pastorals a les parròquies, com es constata en el model utilitzat pel bisbat de Barcelona cap a final del segle XVII. Amb aquesta butlleta, el visitador general, Joan Tolleuda, aleshores rector de Cornellà de Llobregat, nomenat pel bisbe Alonso de Sotomayor, ordenava als rectors o vicaris de

²⁴⁴ *Constitucions sinodials de Vic*, Tarragona: Felipe Roberto, 1591, p. 72.

²⁴⁵ ABEV, Fons parroquial, Campdevàrol, Visites pastorals, 1637-1776, H-1, s.f. (6-XII-1657).

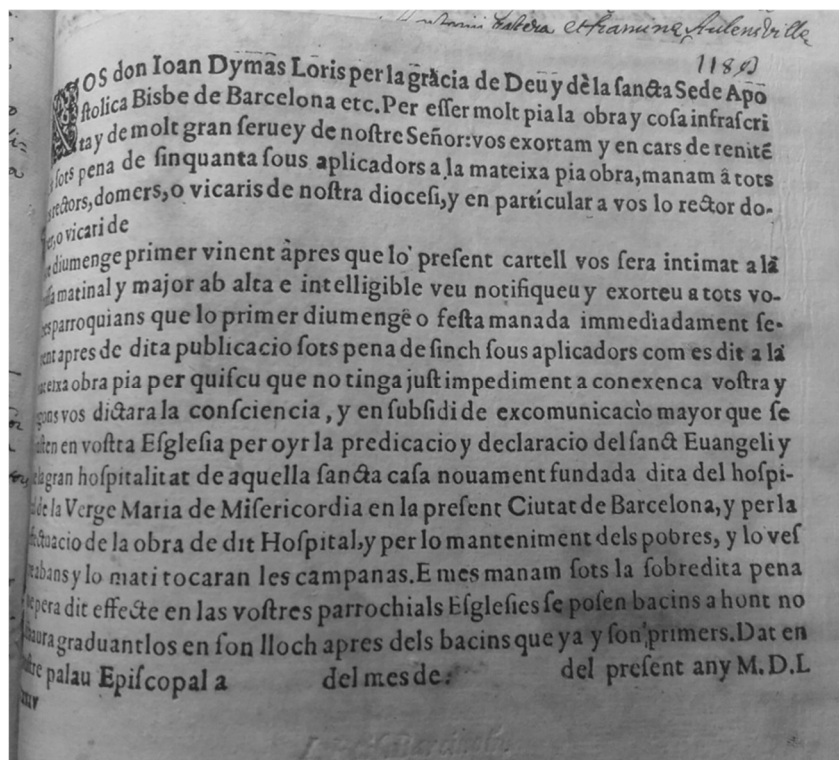
²⁴⁶ J. Aierdi: *Dietari*. A cura de Vicent Josep Escartí, Barcino, Barcelona: 1999, p. 174.

²⁴⁷ ADB, Comú, 1594-1597, Llibre 70, f. 118.

les parròquies a congregar-se el dia assenyalat a toc de campana “pera donar compte y rahó de llurs càrrechs y administracions” (Imatge 88).²⁴⁸

De la mateixa manera, la impremta va servir per expedir llicències als sacerdots per poder impartir la doctrina cristiana i administrar els sagraments. Un exemple es troba en el certificat que Ramon de Queralt, vicari general de Barcelona, va signar el 1650 en favor del sacerdot Bernat Cartell, autoritzant-lo a predicar i a confessar (Imatge 89).²⁴⁹

Una mostra molt completa de la utilització de certificats impresos l’aporta el fons de Joan Tolleuda, que, entre altres parròquies, fou rector de Santa Maria del Pi. Entre els seus papers s’hi conserven els certificats de primera tonsura, que li fou concedit el 1658 (Imatge 90), la llicència de diaca (Imatge 91), l’ordenació com a sacerdot (Imatge 92) i la llicència per celebrar oficis (Imatge 93), documents expedits l’any 1670.²⁵⁰

Imatge 87. ADB.

²⁴⁸ APSMP, Fons personal del doctor Joan Tolleuda, B 270.

²⁴⁹ ADB, Comú, 1649-1656, Llibre 80, f. 467.

²⁵⁰ APSMP, Fons personal del doctor Joan Tolleuda, B 270.

DE part del molt Reverēt senyor Ioan Tholleuda, Preuere, en quif-
 cun dret Doct̃or Reet̃or de la Iglesia parroquial de Sāta Maria de
 Cornellā del present Bisbat, y Visitador General per lo Illustrissim, y
 Reverendissim senyor Don Fray Alonso de Sotomayor, per la gracia de
 Deu, y de la saneta Sede Apostolica Archebisbe, Bisbe de Barcelona, y
 del Cōsell de sa Magestad, especialmēt elegit, y nomenat, &c. Ab tenor
 del present cartell, se diu y mana al Reuerent Reet̃or, ò Vicari de
 y als Obrers, Baciners,
 Administradors de Confrarias, y altres qualsevols personas, que tingan
 carrechs en dita Iglesia, q̃ en pena de tres lliures, y subfidi de excomuni-
 cacio pera que comptarem a
 lian congregats en dita Iglesia, pera donar
 compte, y raho de llurs carrechs, y administracions, y lo vespre abans,
 y lo mati, y hora de la recepcio farān tocar las campanas en la forma
 acostumada. Dat en a del mes de del Any 168

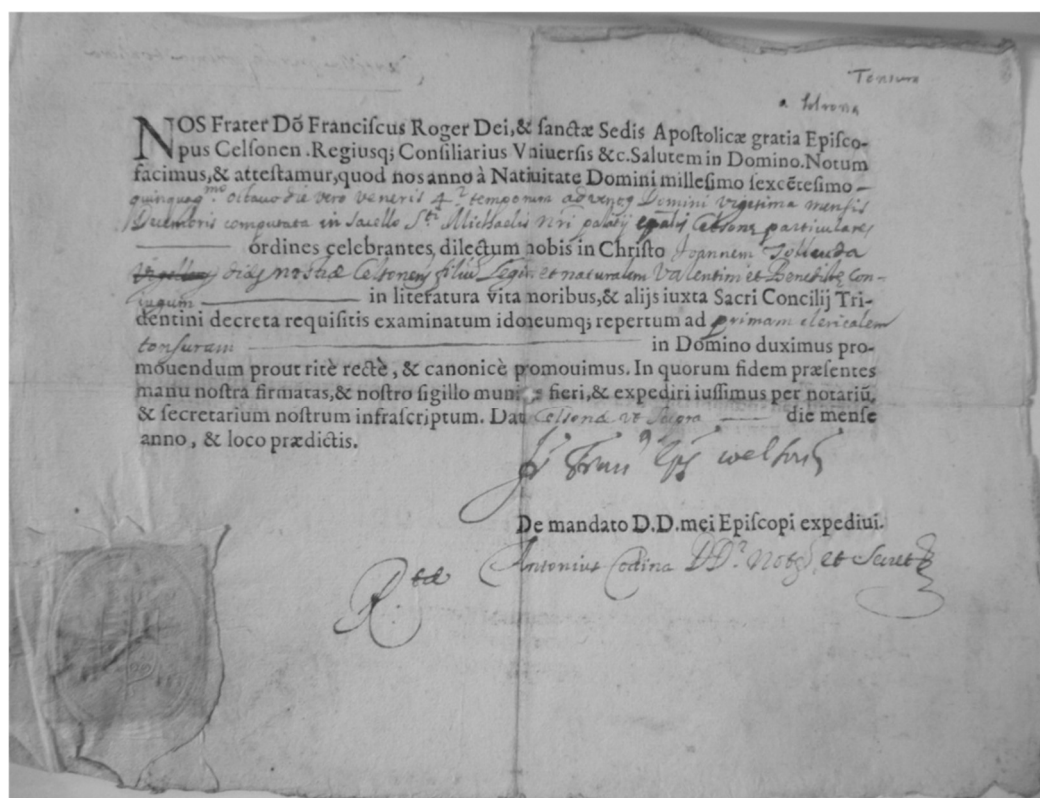
Imatge 88. APSMP.

Nos *Don Raymond deques alt. dd. Hy. Can. I. Bar. &c.*
 ac pro admodum Illustri, & insigni Capitulo Canoniorum Ecclesie Sedis Barchinonen.
 Sede Episcopali vacante in spiritualibus, & temporalibus in presenti Ciuitate, & Dice-
 cessi Barchinonen. Vicarius Generalis, & Officialis. Dilecto nobis in Christo *R. de*
Bernardo Cartell pro Bar.
 salutem in Domino. Quia ad infrascripta per argenda, & exercenda diligenti præce-
 dente examine habilis, & idoneus repertus fuisti, & de veltris idoneitate, & animi pro-
 bitate merito confidentes, & fiduciam plenariam in domino habentes, ideo vobis ut
 hinc ad *quoniam animarum gravium* & interim nostro
 libero beneplacito durante, & donec aliter sit prouisum Curam animarum *per te*
regere, & inferuire, sacramenta
 quæcumque ad Curam animarum præfatam expectantia necessaria, & oportuna omni-
 mode ministrare, & verbum Dei populo Christiano ipsius exponere, & prædicare, &
 confessiones quascumque eorum peccata confiteri volentibus (sic quod in confесси-
 nibus audiendis pœnitentes Christianam doctrinam, ut debentur intelligant, & sciant
 valde attendatis) audire, eosque à peccatis commissis, & confessis (exceptis tamen no-
 bis, & Sanctæ Sedi Apostolicæ reservatis) absolueri, & pœnitentias salutare vobis be-
 neuifas infungere possitis, & valeatis, tenore præsentium licentiam, & facultatem con-
 cedimus, & impartimur. Mandantes tibi quatenus circa dictum seruitium, & Sacramen-
 torum administrationem taliter te habere procures quod de his dignam altissimo red-
 dere valeas rationem conscientiam tuam super his in domino onerando. Nos enim pro
 salario, & laboribus tuis assignamus tibi fructus, & emolumenta per prædecessores exigi
 soli. Dat in Palacio Episcopali Barchinonen. die mensis
 Anno à Natiuitate Domini M.DC.L.

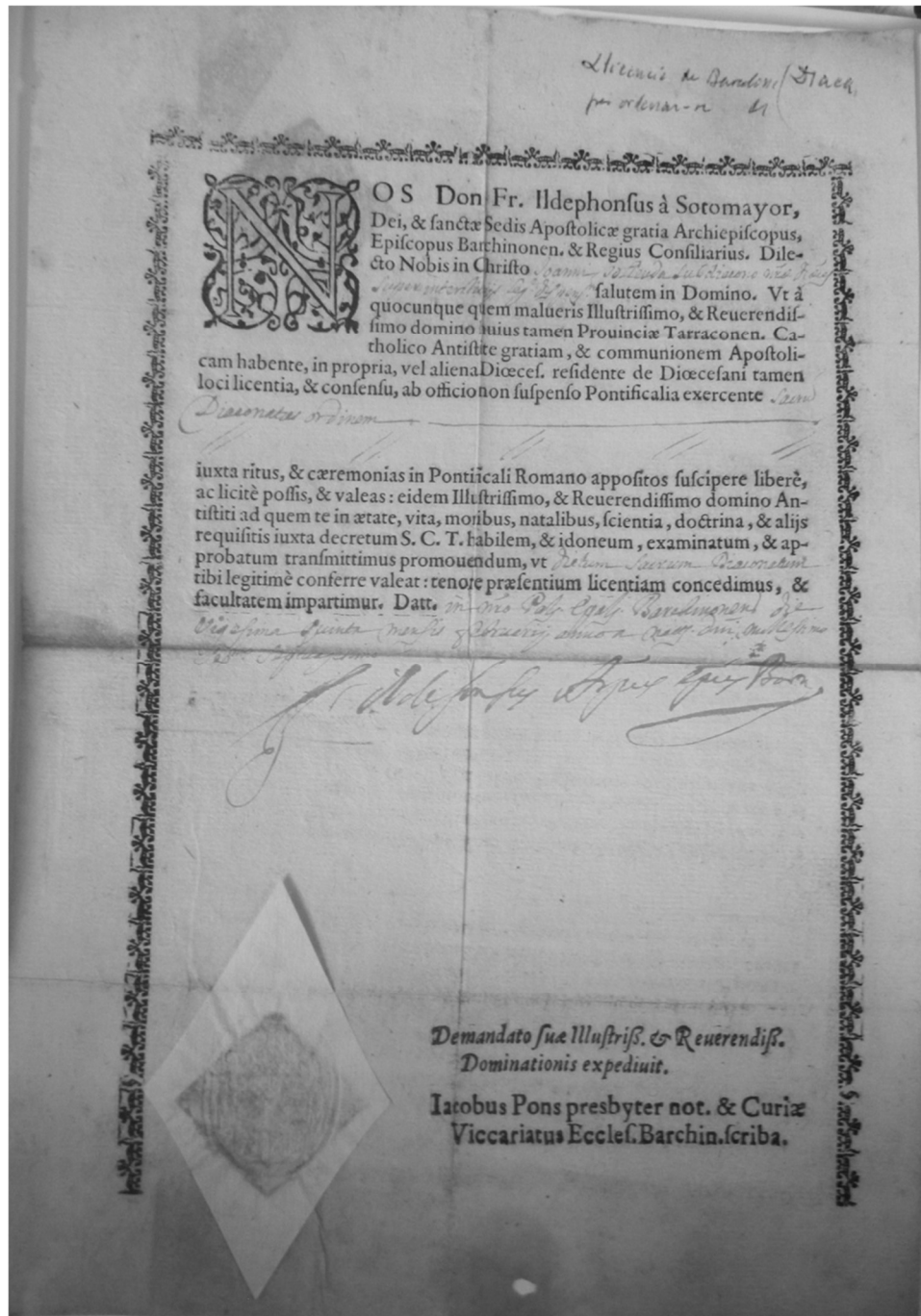
De mandato dicti Reuerendi domini Vis. Gen. expeditur.

Licentia Curam animarum regendi.

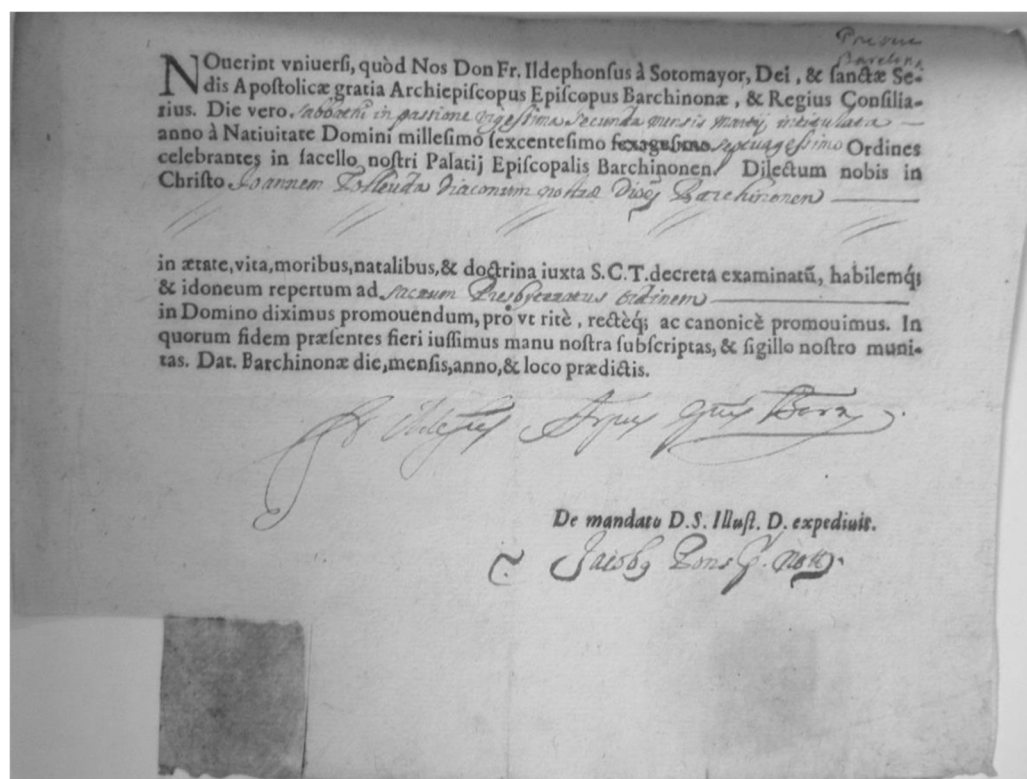
Imatge 89. ADB.

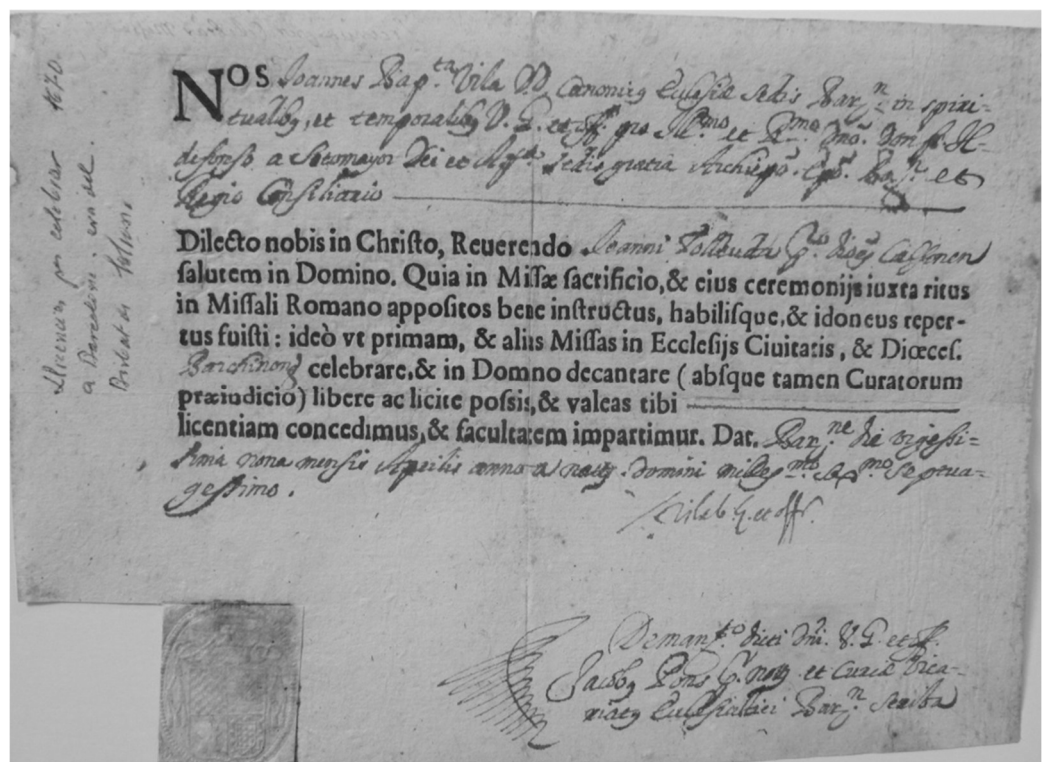
Imatge 90. APSMP.

Imatge 91. APSMP.

Imatge 92. APSMF.

Imatge 93. APSMF.

Un ús semblant de la impremta es constata en els certificats que acreditaven el nomenament de conventuals. L'any 1691 el pare provincial de l'ordre de la Mercè a la Corona d'Aragó, Juan Navarro, va destinar Jacint Conill al convent de Vic. Per aquesta raó, el frare va rebre un document imprès, on hi constava que tenia sis dies per presentar-se al convent (Imatge 94).²⁵¹

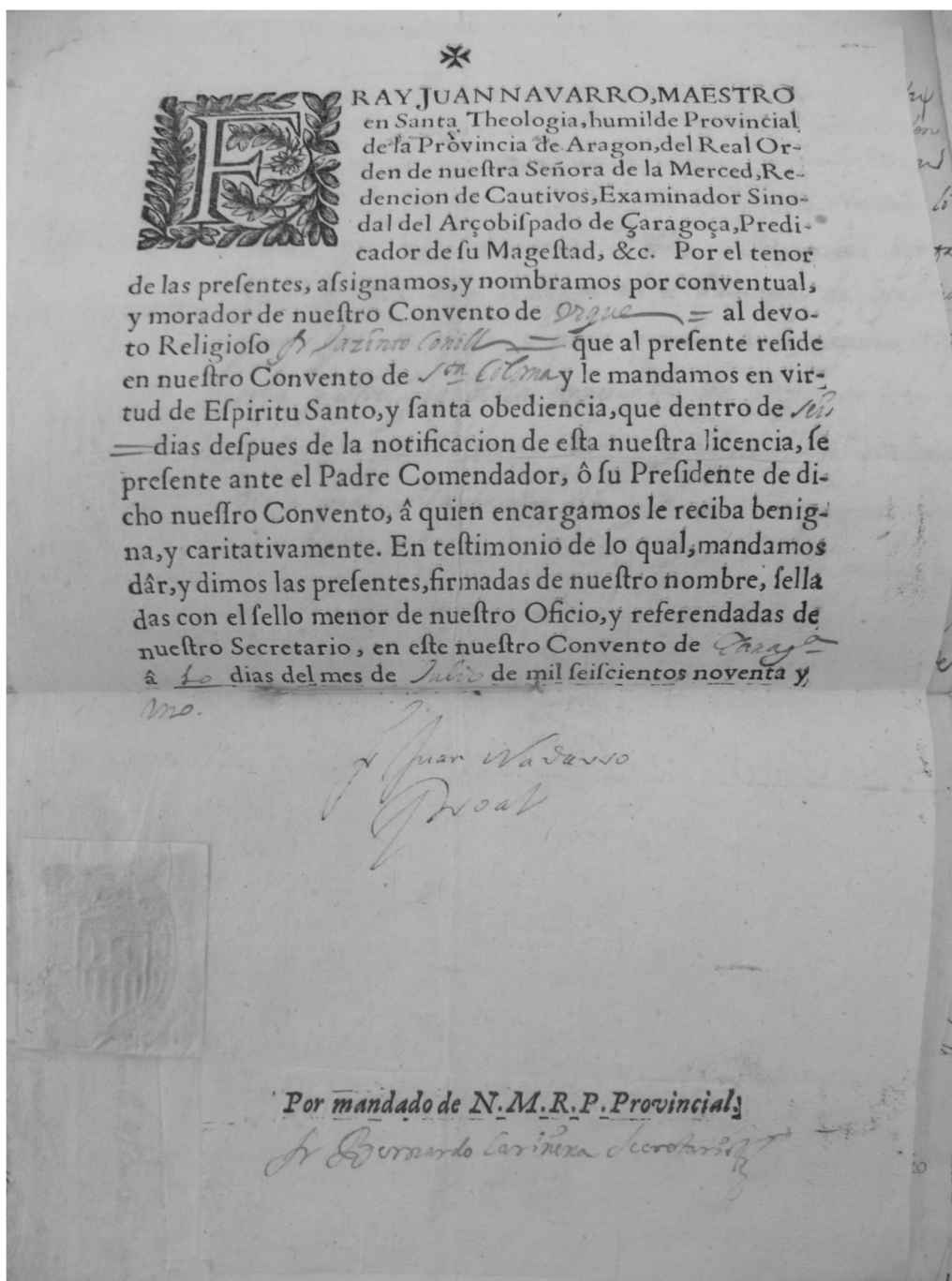
Una altra mostra de l'ús de la impremta per part de les institucions religioses eren les anomenades "cèdules del Rosari perpetu", uns fulls on es feia constar el dia i l'hora en què als fidels els tocava resar l'oració. Es tractava d'un Rosari organitzat per moltes parròquies i convents, de forma continuada i sense interrupció, les 24 hores del dia i 365 dies l'any. La persona anotada en la cèdula de record es comprometia a resar a l'hora assenyalada, ja fos en una església o a casa seva. Una d'aquestes cèdules, feta al segle XVIII, va servir per recordar a Mariàngela Canet que havia de continuar el rosari del convent de Santa Caterina de Barcelona a partir de les 4 de la tarda d'un 15 d'agost (Imatge 95).²⁵²

Un darrer exemple de la utilització de la impremta en l'àmbit eclesiàstic l'aporten unes petites butlletes repartides el 1720 per la confraria de la Puríssima Sang de la parròquia de Santa Maria del Pi de Barcelona, amb les quals gratificaven als seus membres amb una sagnia. D'aquesta forma, el portador de la butlleta podia anar a casa d'un barber o cirurgià per sagnar-se. En aquest cas, per optimitzar la feina del premsista, la mateixa butlleta fou reproduïda fins a 20 vegades en un full d'estampa (Imatge 96).²⁵³

²⁵¹ AMV, Universitat Literària, Quadern de negocis, 1691-1695, 14.6, s.f.

²⁵² MFM, 5320.

²⁵³ APSMP, C-689.

Imatge 94. AMV.

CEDULA

Y MEMORIA DE LA
per lo Rosari per-
de nit, y dia

PER RECORT

HORA SENYALADA
petuo, y continuo
pera mi

15

En lo dia *de Noyembre* desde las *tres* a las *4* de la tarde

A Est fi se digna la Verge Santissima inspirar als fills del P. S. Domingo la santa practica del Rosari perpetuo, peraque a totas horas hi haja qui adoria, y alabia a son amantissim Fill, y qui ab christiana caritat preguia per los proxims constituits en las majors necessitats. Perco se diu *perpetuo*, perque es continuo de nit, y dia sens parar, alabant sempre ab ell los devots en la terra a Deu, y a la Verge Santissima com ho fan los Benaventurats en lo Cel.

Vivim en est mon subjectes a moltes necessitats, que nons' permetan estar sempre en actual oració: Perco se agregan moltes personas, las que succehintse unas a altres fan lo que no podria un ni dos, ocupant totas las horas del any, satisfent aixi en algun modo a lo que de nosaltres vol lo Senyor, quant diu: *Canvé orar sempre sens cesar.*

En la hora que toca a cada hu se encarrega de continuar ell lo Rosari, dient devotament las tres parts quel componen; oferint la primera per tots los que estan en pecat mortal, perque Maria Santissima los alcancia gracia pera eixir de tal infelicitat. La segona per los que en aquella hora se troban agonizant, perque los alcancia la gracia final; y la tercera, per las animas del Purgatori. Despres dirá la Llerania de N. Sra. (si la sab) y si queda temps, alguns Pare nostres als Sans Protectors, que serán lo P. S. Domingo, y S. *Catharina de Senja*, y un Pare nostre per tots los Fomentadors, y agregats a esta devoció. Ab lo que, a mes de las moltes Indulgencias concedidas per cada vegada ques' diu lo Rosari, guanya Indulgencia plenaria havent confessat, y combregat.

May se ha de interrompre esta devoció; lo ques' logra, si per tots los dias, y horas hi ha devots que la continuen. Perco se prega pregan la hora que lo Pare del Rosari los donará, pues á ell toca saber las horas en que faltan devots, y cuydar de ocuparlas.

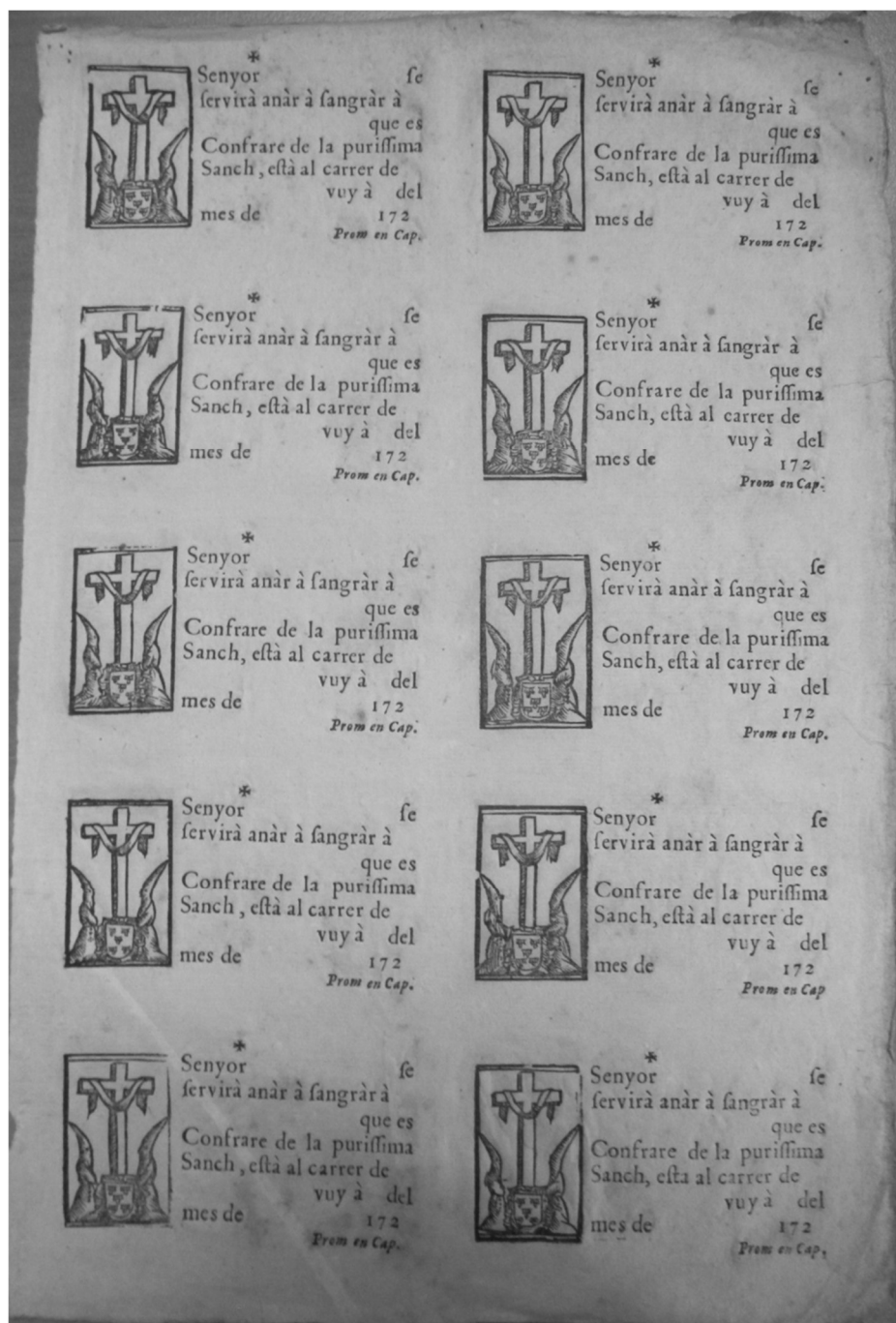
Aque se veu quant contrari es al fi de esta devoció voler precisament la hora en festivitats de la Mare de Deu, ó altres de particular devoció, las que sent pocas, se segueix, que en la major part dels dias, y horas no hi ha qui continue lo Rosari: y es viva llastima que no vullám tots cooperar de veras á que á totas horas sia ab ell alabat Deu, y Maria Santissima, de qui á totas horas rebém tants beneficis; y á que sempre s' preguia per las ditas necessitats, que á totas horas estan patint tants germans nostres.

Resta saber, ques pot encomanar la hora á altre persona, si per algun cas no pot cumplirla qui la te; y ques' pot cumplir en qualsevol lloch, y positura decent, agenollat, ó estant en peus, ó assentat, ó caminant: y qui no la te, no fa perco ningun pecat, com ni tampoch aquell, que la te, y no la cumple; pero si no la volgués may cumplir, tornia la Cedula; perque se encomanará á altre aquella hora: y per lo mateix fi se torna la Cedula faltant lo qui la teia, si ningú vol cumplirla per lo difunt. Atés tot açó:

Io *Marioneta fúnebre* anima pecadora en lo dia, y hora dalt notats, proposo retirarme ab Jesu Christ Sr. N. y Maria Santissima, á pregar per lo importantissim negoci de la salut espiritual dels pecadors, y agonizants, y alivio de las animas del Purgatori. Proposo ferho; pero sens obligació de pecat; y ho faré de bon cor per no defraudar als proxims de la asistencia esperada de las mias oracions: Confiant en la bondat del Senyor, que altres farán lo mateix per mi quant me trobaré á la hora de la mort, y despres en lo Purgatori, ó en vida me trobás (lo que Deu no permetia) en lo infelitz estat de la culpa mortal.

Al Nohembre, lo primer Diumenge despres del dia dels Morts, en Santa Catharina Verge, y Martyr de Barcelona, es la Comunió General dels Agregats a esta devoció; y á la tarda se diu tot lo Rosari á cors, per las tres sobreditas necessitats, y está patent lo Santissim Sacrament, que sia per sempre alabat. Amen Jesus.

Imatge 95. MFM.

Imatge 96. APSMP.

11. La circulació de la informació

L'ús de la impremta, en combinació amb el correu, va comportar un gran avanç en la comunicació a distància. El sistema postal va experimentar un procés de modernització arreu d'Europa a partir del segle XVI. Un dels països pioners fou la República de Venècia, on la família Tasso va establir una ruta que unia aquesta ciutat amb Roma i Milà amb horaris regulars. L'aparició del correu ordinari, conegut també com a “estafeta”, va comportar una revolució comunicativa, en la mesura que l'increment de la circulació de cartes va fer abaratir el preu dels enviaments, cosa que, a la vegada, va facilitar l'accés de les classes populars al servei postal.²⁵⁴

La circulació de la correspondència era possible gràcies a uns acords internacionals que van facilitar l'establiment d'una xarxa que cobria pràcticament tot el continent europeu. El sistema s'assegurava a través de les anomenades “postes”, unes parades repartides pel territori que permetien el relleu de persones i de cavalls. La principal ruta de correu ordinari de la monarquia hispànica la constituïa l'anomenat “correo de Flandes”, que comunicava Madrid amb Brussel·les per via de París, passant per Irún. Una altra gran ruta era la del “correo de Italia”, que enllaçava Madrid amb Roma, per via d'Irún, Lió i Milà. Una variant de la connexió amb Itàlia es feia a través del traçat que unia Madrid i Barcelona, des d'on els correus podien prendre la via terrestre cap a Perpinyà, seguint la ruta del “correo de Francia”, que enllaçava la capital catalana amb París passant per Lió; o bé, l'opció marítima, és a dir, des de Barcelona en direcció als ports mediterranis, principalment el de Gènova.

L'estafeta entre Madrid i Barcelona, establerta a principi del segle XVII, unia aquestes dues capitals passant per Saragossa, amb un servei setmanal a base de missatgers a peu que invertien set dies en fer el trajecte. De la mateixa manera, existia una estafeta que unia Madrid amb València, així com també una altra que anava des d'aquesta ciutat fins a Barcelona, en tres dies. La capital catalana, al seu torn, estava unida amb França a través de l'estafeta de Perpinyà.

D'aquesta forma, dos grans eixos de correu travessaven el territori català, de ponent a llevant i de sud a nord, de manera que la majoria de grans ciutats –com Lleida, Tortosa, Tarragona o Girona– quedaven unides amb Barcelona. La comunicació d'aquestes

²⁵⁴ P. Burke: «Early Modern Venice as a center of information and communication», dins J. Martin i D. Romano (eds.): *Venice Reconsidered. The History and Civilization of an Italian City-State, 1297-1797*, Johns Hopkins University, Baltimore: 2000, p.391; Maria Montáñez Matilla: *El correo en la España de los Austrias*, CSIC, Madrid: 1953; A. Briggs i P. Burke: *De Gutenberg a Internet...*, op.cit., p.36.

poblacions –i les que es trobaven al llarg del trajecte– amb la capital estava, per tant, assegurada. A més d'aquests eixos, a Catalunya existia una xarxa d'estafetes “secundàries”, que unien Barcelona amb altres ciutats del territori, com és el cas, per exemple, de Vic, que tenia dos serveis setmanals, un amb caràcter “oficial” i un altre que anava a càrrec dels traginers. Gràcies a aquest sistema de correu, que funcionava en els dos sentits, la comunicació entre les principals ciutats catalanes i les capitals de vegueria estava del tot organitzada, cosa que, fet i fet, afavoria els intercanvis comercials i contribuïa a cohesionar el territori.²⁵⁵

L'existència d'aquest sistema de correu a escala europea permetia que les notícies sobre esdeveniments que tenien lloc a milers de quilòmetres de Catalunya arribessin amb relativa celeritat, fins i tot a pobles allunyats de Barcelona. Per posar un exemple, el dia 2 d'octubre de 1683 el notari Jeroni Llampillas escrivia als paers de Cervera per posar-los al dia de les gestions que feia a la capital per encàrrec seu. Entre altres coses, va aprofitar per informar-los que Viena havia estat alliberada del setge dels turcs. “Ahir arribà la notítia de haver-se socorregut Viena y derrotat lo turch famosíssimament”, els deia.²⁵⁶

Les institucions, a més, acostumaven a utilitzar correus propis o extraordinaris, que s'enviaven en moments puntuals, ja fos a peu o a cavall, si la urgència ho requeria. La utilització de correus a cavall feia possible que la informació circulés a una velocitat que, en el context de l'època, podia resultar fins i tot sorprenent. El juliol de 1672 el comte de Pötting, ambaixador imperial a la cort de Madrid, va quedar sorprès en veure que un correu extraordinari, seguint la ruta del Tirol, li havia portat una carta de Viena en 15 dies. “Que pareçe cossa sobrenatural”, va escriure en el seu diari.²⁵⁷

Un altre exemple l'aporta Anton Garau, un correu a cavall que, per ordre del Consell de Cent, va sortir de Barcelona en direcció a Madrid a les dues del migdia del 22 de juny de 1693. El dia 25, a les sis de la tarda, és a dir, 76 hores després de partir, Garau lliurava un plec de cartes a Benito de Pelegrí, agent del Consell de Cent a la cort castellana.²⁵⁸

²⁵⁵ X. Camprubí: «La circulació de la informació entre Vic i Barcelona durant la Guerra de Successió», *Ausa*, 174 (2014), pp. 863-889.

²⁵⁶ ACSG, Ajuntament de Cervera, Correspondència, 1680-1693, s.f. (2-X-1683). La notícia oficial de l'alliberament de Viena va arribar a Barcelona, efectivament, el dia 1 d'octubre. Vegeu, en aquest sentit: X. Camprubí: *L'impressor Rafael Figueró...*, op.cit., pp. 411-413.

²⁵⁷ M. Nieto Nuño: *Diario del conde de Pötting, embajador del Sacro Imperio en Madrid (1664-1674)*, Escuela Diplomática, Madrid: 1990, vol. II, p. 277.

²⁵⁸ AHCB, Consell de Cent, Lletres comunes, 1601-1714, 1B-X-130, s.f. (22-VI-1693).

Més sorprenent encara és el cas que relata Francesc de Castellví, segons el qual la notícia de la mort de Carles II –el primer de novembre de 1700– va arribar a coneixement del rei Lluís XIV de França, que aleshores es trobava a Fontainebleau, a uns 1.200 quilòmetres de Madrid, en només quatre dies. Segons aquest historiador, això fou possible “porque su embajador tenía dispuestas postas dobles en toda la carrera”; és a dir, en previsió de l'esdeveniment les autoritats franceses havien reduït a la meitat la distància que havia de recórrer cada cavall.²⁵⁹

Els correus propis a cavall eren més ràpids, però també més costosos, raó per la qual eren utilitzats preferentment en ocasions importants i gairebé de forma exclusiva per part de les grans institucions. Un exemple prou clar l'aporta el viatge que Joan de las Casas, correu de la Diputació del General, va fer a Luzzara l'agost de 1702 per tal de lliurar una carta al rei Felip V, que aleshores participava en la campanya militar d'Itàlia. El correu va recórrer més de 2.000 quilòmetres a cavall, cosa que, segons el compte que va presentar als diputats, va suposar un cost de 1.111 lliures; una quantitat que fins i tot el mercader més adinerat s'estalviaria de gastar a l'hora d'enviar una carta.²⁶⁰

La combinació de l'ús de la impremta i del correu va ser de molta utilitat en l'àmbit polític. L'any 1700, arran de la mort de Carles II, la reina vídua, Marianna de Neoburg, i la Junta de Govern, presidida pel cardenal Portocarrero, van enviar unes cartes als diputats de la Generalitat per informar-los del decés i ordenar-los que el príncep Jordi de Darmstadt, aleshores virrei de Catalunya, continués en el càrrec fins a acabar el seu trienni. Aquesta decisió, del tot inconstitucional, va provocar una forta discussió entre la Diputació del General, el Consell de Cent i el Braç Militar, les tres màximes institucions polítiques catalanes, coneguts com els “tres comuns”. Finalment, la Generalitat va optar per seguir les indicacions rebudes des de Madrid i, per tal de justificar la seva posició, va ordenar la impressió de 5.000 exemplars d'un document que contenia la transcripció de les cartes de la reina i de la Junta de Govern, les clàusules successòries del testament de Carles II i els arguments que van portar als diputats a acceptar la continuïtat del príncep de Darmstadt. Aquest imprès fou enviat a través de diversos correus a les autoritats dels regnes d'Aragó, de València i de Mallorca, als jurats de les seves respectives capitals, així com també a tots els bisbes i capítols de canonges. A més, la Generalitat va escriure als diputats locals que tenia repartits per tot el Principat, “pera

²⁵⁹ F. de Castellví: *Narraciones históricas...*, op.cit., vol.I, p.87.

²⁶⁰ ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1701, part 3º, Sèrie General (N), 261, f. 369 (11-X-1702).

que distribuescan en tots los pobles de sas collectas tots los papers impressos que se'ls remeten, a effecte de que estigan ab la deguda intel·ligència dels motius han tingut sas Senyorias pera assentir a que sa Excel·lència [el príncep Jordi de Darmstadt], no obstant la mort de sa Magestat (que glòria haja), continue durant son trienni en ser virrey”.²⁶¹

Uns mesos després, el rei Felip V va nomenar virrei al comte de Palma, sense haver jurat encara els privilegis ni les Constitucions, de manera que el debat es va reobrir. De nou, els diputats del General van acceptar un nomenament que era inconstitucional, tot justificant la seva postura en un memorial en el explicaven amb detall els passos i decisions que havien pres des de la mort de Carles II fins al jurament del nou virrei. D'aquest extens memorial de 160 pàgines, titulat *Pública noticia*, elaborat per Josep de Càncer i Prat, advocat fiscal del General, se'n van encarregar 1.000 còpies a l'impressor Rafael Figueró.²⁶²

D'igual forma, durant l'etapa de govern de l'arxiduc Carles d'Àustria la impremta va tenir un important ús polític. El novembre de 1705, després de la seva entrada triomfal a Barcelona, el nou rei va fer publicar un edicte que tenia per objectiu aconseguir el suport dels aragonesos i dels valencians a la causa. Segons l'historiador Francesc de Castellví, l'edicte de Carles III va tenir una gran repercussió: “mandó imprimir 8.000, y por diferentes emisarios se introdujeron en los reinos de Aragón y Valencia (...) y fueron de mucha consecuencia a sus intereses”.²⁶³

Les ordres reials eren rapidament distribuïdes per tot el territori amb l'ajut de la impremta i del correu. El desembre de 1707, en un intent de limitar l'elevada despesa de guerra, el rei Carles III va enviar una carta als diputats del General per proposar-los que les ciutats i pobles del Principat es fessin càrrec de la formació i manutenció d'un exèrcit format per 5.000 homes. A resultes d'això, els municipis es van veure obligats a fer una contribució fixada en quatre sous diaris per soldat, cosa que implicava una recaptació, entre tots els pobles, equivalent a 1.000 lliures diàries. Per tal de posar el manament reial en coneixement de les autoritats locals, els diputats de la Generalitat van ordenar que fossin escrites cartes circulars a totes les ciutats i viles, “embiant a cada una de ellas còpia impresa del dit Real Despaig, a fi de que sia a totom notoria la dita Real

²⁶¹ ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1698-1701, part 4º, Sèrie General (N), 257, f.476v (18-XI-1700). *Carta real, escrita als molt Il·lustres y Fidelissims Senyors diputats y oydors de comptes del General del Principat de Cathalunya, la data de la qual és en Madrit al 1 de nohembre 1700*. BC, F.Bon 12695

²⁶² ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1698, part 5º, Sèrie General (N), 258, f.648 (28-VI-1701). *Pública noticia del acierto...*, BUB, C-240/1/3-1.

²⁶³ F. de Castellví: *Narraciones históricas...*, op.cit., vol.II, p.28.

disposició”. D’aquesta forma, Rafael Figueró va rebre l’encàrrec d’imprimir 3.000 còpies de la carta del rei i unes altres 3.000 de la circular feta pels diputats.²⁶⁴

Les cartes foren, efectivament, repartides pel territori, com es constata en l’acta del consell general de la Baronia de Gironella celebrat el 14 de gener de 1708, que va reunir els jurats d’aquesta vila i els dels termes d’Olvan, Sant Salvador, Fígols, La Baells, Peguera i Fumanya, Vallcebre i Cercs. Les cartes reials foren llegides en consell, el qual va determinar enviar uns representants a Barcelona “per deduhir lo que se dega obrar en los repartiments que se deuen fer y los soldats se’ns demanan”.²⁶⁵

A banda de cartes circulars, la impremta servia també per reproduir edictes o crides, que, de la mateixa manera, eren repartides per les ciutats i pobles de Catalunya, on eren fixades en llocs públics, a la vista de tothom. El 31 de desembre de 1707, davant la necessitat de disposar d’aram per fabricar moneda de billó, el Consell de Cent va distribuir unes crides en les que s’anunciava una imminent recollida de metall. El 5 de gener els consellers de Vic responien als seus homòlegs de Barcelona per confirmar-los que havien complert les seves indicacions. “Excel·lentíssim senyor, en continent de rebuda la [carta] de V.E. donarem providència en fer fixar per los cantons de las plassas y llochs acostumats desta ciutat las adjuntas còpies de las cridas”.²⁶⁶

Un altre exemple que mostra aquest repartiment es troba en l’edecte que el Consell de Cent va enviar l’any 1711 per gestionar el pagament del blat i la civada que els pobles havien subministrat a l’exèrcit. El regent de la vegueria de Vic, Ignasi Coll, va confirmar a través d’una carta enviada als consellers de Barcelona que havia fet enganxar l’edecte en els llocs habituals: “He rebuda la [carta] que V.E. se ha dignat a escriurer, ab inclusió dels papers estampats, conduïnts al avís de oferir donar la satisfacció dels grans prestats per lo abast de las tropas del Rey (...). Participo de haver manat se fixassen dits papers en los llochs públichs y acostumats de la present ciutat”.²⁶⁷

La impremta fou un gran instrument de propaganda al servei de les institucions polítiques. Un dels màxims exponents fou el pamflet titulat *Proclamación Católica*, escrit per Gaspar Sala i imprès per ordre del Consell de Cent poc després de l’esclat de la Revolta dels Segadors, el juny de 1640, amb l’objectiu d’intentar evitar una invasió castellana. D’aquesta obra se’n van arribar a fer cinc edicions, entre els mesos d’octubre

²⁶⁴ ACA, Generalitat, Correu i menut, Cauteles, 1704-1712, Sèrie V, 252, n.36; ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1707-1710, part 1ª, Sèrie General (N), 270, f.79. *Còpia de la real carta ab que la Magestat del Rey nostre Senyor...*, BC, F.Bon 4905.

²⁶⁵ ACBR, Ajuntament de Gironella, Llibres del Consell, 1703-1762, f.39v (14-I-1708).

²⁶⁶ X. Camprubí: «La circulació de la informació...», art.cit., p. 883.

²⁶⁷ AHCB, Consell de Cent, Lletres comunes, 1711-1712, 1B-10-125, n.39 (25-V-1711).

de 1640 i abril de 1641, cosa que va suposar una despesa per al govern municipal d'unes 1.700 lliures. El Consell de Cent, a més, en va fer repartir exemplars per tot el Principat i també se'n van enviar a València, Mallorca, Saragossa, Madrid, Roma i Nàpols, entre altres llocs.²⁶⁸

Durant la Guerra dels Segadors els francesos també van utilitzar la impremta amb finalitats propagandístiques. A Olot, el febrer de 1653, van aparèixer unes cartes impreses plantades pels carrers. “Algunes personas (...) no han dubtat esta nit passada plantar cartas stampades parlant en favor del rey de Fransa en las portas de la casa de la vila y altres parts”, exposaven els cònsols al consell.²⁶⁹

Un altre exemple es troba cap a final de l'any 1689, en el marc de la Revolta dels Barretines i de la Guerra dels Nou Anys, quan el Consell de Cent es va veure obligat a desmentir el contingut d'un pamflet que els francesos, amb la intenció de perjudicar la monarquia hispànica, havien fet clavar a la porta de l'església de la Jonquera. Segons un cronista de l'època, un home que portava un grapat d'aquells papers fou detingut poc després a Ripoll i traslladat a Barcelona, “en donde en breves días se vió pagar con la vida su maldad y atrevimiento”. Els consellers barcelonins van prometre una recompensa de 1.000 lliures a qui capturés l'autor i unes altres 275 a l'impressor, si el delatava. L'escrit, tanmateix, havia estat imprès a Perpinyà, a instància de l'intendent Ramon Trobat, un català que s'havia posat al servei de França durant la Guerra dels Segadors.²⁷⁰

Amb l'objectiu de contrarestar els efectes del pamflet francès, el desembre de 1689 el Consell de Cent en va fer publicar un altre, titulat *Manifest per la Molt Il·lustre y Nobilíssima ciutat de Barcelona*. El consell en va encarregar la impressió de 1.250 exemplars, amb l'objectiu de repartir-los per tot el país. Uns dies després, els jurats de Girona rebien una carta dels consellers de Barcelona, juntament amb mitja dotzena de còpies. “Ab esta remetem a V.S. sis manifestos que esta ciutat ha fet pera desmentir la carta fictícia que los ministros del Rosselló han inventada”.²⁷¹

²⁶⁸ A. Simon i Tarrés: «La divulgació social del discurs històric a la Catalunya del Barroc i l'ús de la història com a arma política», *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona*, 53 (2014), p. 232.

²⁶⁹ ACGAX, Ajuntament d'Olot, Llibre de resolucions, 1650-1665, f. 107v (17-II-1653).

²⁷⁰ A. Espino López: *Catalunya durante el reinado de Carlos II. Política y guerra en la frontera catalana, 1679-1697*, Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra:1999, p. 342; O. Jané Checa: *Catalunya sense Espanya. Ramon Trobat, ideologia i catalanitat a l'empara de França*, Afers, Catarroja: p.189

²⁷¹ AHCB, Consell de Cent, Memorial de Comptes, 1690-1691, 1B-XII-33, s.f.; *Manifest per la Molt Il·lustre y Nobilíssima ciutat de Barcelona...*, ABEV, Varis, 278, 5; AMGi, Ajuntament de Girona, Llibre d'actes del Consell, 1690, 17443, f. 61.

De nou, el 1694 les autoritats catalanes es van veure obligades a defensar-se de la propaganda francesa. Aquell any, coincidint amb l'inici d'una nova ofensiva militar, l'exèrcit francès va escampar per les poblacions properes a la frontera pirinenca un escrit titulat *Alerta cathalans* que, altra vegada, tenia per objectiu incitar a la població a rebel·lar-se contra la monarquia hispànica. Davant d'això, la Generalitat va fer publicar un manifest que pretenia demostrar la fidelitat dels catalans envers el rei. D'aquest document l'impressor Rafael Figueró va rebre l'encàrrec de fer-ne 2.500 exemplars.²⁷²

Una altra mostra de l'ús de la impremta amb finalitats polítiques i propagandístiques per part de les institucions catalanes fou el memorial titulat *Escudo de la Verdad*, publicat el 1699. Amb aquest paper, la Diputació del General, el Consell de Cent i el Braç Militar —els tres comuns— van voler justificar la seva actuació durant el setge de Barcelona de 1697, després de rebre dures crítiques des de Madrid per una suposada manca de compromís dels catalans a l'hora de defensar la ciutat. El detonant de la polèmica, tanmateix, fou un llibre que va aparèixer a França el 1698, titulat *Essai de l'histoire du regne de Louis le Grand, jusques à la paix générale*, en el que l'autor, el canonge Louis Le Gendre, acusava els catalans de covards per l'actitud que, segons ell, havien tingut en aquell setge. El setembre de 1698 els diputats de la Generalitat van rebre una ambaixada del Consell de Cent, la qual va expressar el malestar que es vivia al govern municipal, “respecte de còrrer un llibre estampat en Fransa ab lo qual se pretenia desluhir lo encomiable valor, finesa y constància ab què la noblesa, naturals y habitants de esta ciutat demostraren en lo siti que [els] francesos posaren sobre esta capital en lo any pròxim passat de mil siscents noranta set”.²⁷³

Per salvar l'honor dels catalans, els tres comuns van acordar la redacció de l'*Escudo de la Verdad*, del qual Rafael Figueró en va imprimir “sinch jornadas”; és a dir, un total de 6.250 exemplars. La despesa total d'aquest memorial, comptant les encuadernacions que va fer Joan Pau Martí, llibreter del General, va ascendir a 344 lliures, el pagament de les quals se'l van repartir a parts iguals la Generalitat, el Consell de Cent i el Braç Militar.²⁷⁴

El 30 de juny de 1699 els diputats van ordenar l'enviament de l'*Escudo de la Verdad* a tots els pobles i ciutats de Catalunya, així com també a Madrid i a les altres capitals de

²⁷² ACA, Generalitat, Registre de dates extraordinàries, trienni de 1692, Sèrie G, 46/41, f. 91; *Havent arribat a notícia del molt Il·lustre y Fidelíssim Consistori de Deputats...*, BC, F.Bon 201.

²⁷³ ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1698, part 1º, Sèrie General (N), 254, s.f. (13-X-1698).

²⁷⁴ Dietaris de la Generalitat de Catalunya, Vol. IX, pp.1.065 i 1.074; *Escudo de la verdad...*, BUB, B-45/3/22-4.

la Corona d'Aragó. Els primers en respondre, cinc dies després, foren els procuradors de Tortosa, acusant la recepció de vuit exemplars de l'*Escudo de la Verdad*. Al seu torn, Joan Gensana, agent del General a la Cort, responia el dia 11 de juliol confirmant la recepció de 30 exemplars sense enquadrar i uns altres nou amb "cubertas jaspeadas". Els diputats de la Generalitat valenciana, per la seva part, agraïen l'enviament del manifest el 13 d'aquell mes, mentre que els diputats del Regne d'Aragó ho feien l'endemà.²⁷⁵

Encara, un darrer exemple que il·lustra aquest ús de la impremta i del correu es troba en un afer que va succeir l'estiu de 1704, coincidint amb la presència de l'armada naval francesa davant del port de Barcelona per defensar la ciutat d'un possible atac dels aliats de l'arxiduc Carles d'Àustria. Per tal de desacreditar els francesos, els austriacistes catalans van fer circular uns pasquins que asseguraven que l'almirall de la flota francesa, el comte de Tolosa, havia exigit una suma considerable de diners a la ciutat. Immediatament, Francisco Fernández de Velasco, virrei de Catalunya, va escriure als diputats del General i els va ordenar que enviessin cartes a totes les ciutats i pobles de Catalunya per tal de desmentir aquell rumor, i "sacar deste engaño a los que huviesen sido capaces de dar crédito a tan enorme maldad".²⁷⁶

Per aquesta raó, el 4 d'agost els diputats van encarregar a Rafael Figueró la impressió de 1.000 còpies d'una carta circular que, tot seguit, fou repartida per tot el país per quatre correus extraordinaris, amb la instrucció que els diputats locals "també per [correus] propis de a peu las distribuescan per las poblacions més principals de sas collectas". Un dels correus va partir en direcció a Vilafranca del Penedès, Montblanc, Tarragona i Tortosa; un altre a Girona i Castelló d'Empúries, mentre que el tercer va dirigir-se a Cervera, Tàrraga, Balaguer i Lleida. El darrer dels correus, que es deia

²⁷⁵ ACA, Generalitat, Cartes rebudes, 1698-1699, Part 2º, Sèrie R, 129, f.223 (5-VII-1699). El *Escudo de la Verdad* fou enviat als tres estaments del regne de València, al bisbe de Tortosa, a l'arquebisbe de Tarragona, als cònsols de Tarragona, als diputats del regne d'Aragó, als cònsols de la Seu d'Urgell, al bisbe de Vic, al bisbe de la Seu d'Urgell, als consellers de Vic; als jurats de la ciutat de Mallorca, als paers de Lleida, als paers de Balaguer, als consellers de Manresa, als jurats de Girona i als consols de Solsona. Tot seguit, el mateix dia, una carta amb uns termes semblants, acompanyada d'uns quants exemplars del manifest, fou enviada als jurats de Montblanc, Besalú, Prats del Rei, Camprodon, Mataró, Granollers, Puigcerdà, Berga, Cervera, Vilafranca del Penedès, Tàrraga, Torroella de Mongrí, Vilanova de Cubelles, Figueres, L'arbós, Caldes de Montbui, Talarn, Castell de Pals i Cruïlles. D'igual forma, fou enviat als diputats locals de Tarragona, la Seu d'Urgell, Vic, Montblanc, Berga, Balaguer, Cervera, Tremp, Camprodon, Vilafranca del Penedès, Castelló d'Empúries, Puigcerdà, Girona, Lleida, Castellbó, Tàrraga, Vall d'Aran i Manresa. ACA, Generalitat, , Registre de lletres trameses, 1698-1699, Sèrie General (N), 892, ff. 183v-186v (30-VI-1699). La resposta de Joan Gensana i dels diputats de València i Aragó a: ACA, Generalitat, Cartes rebudes, 1698-1699, Part 2º, Sèrie R, 129, ff. 250, 260 i 266.

²⁷⁶ ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1701, Part 6º, Sèrie General (N), 264, f. 984. Sobre aquest afer, vegeu també: X. Camprubí: «La circulació de la informació...», art.cit., pp. 863-864.

Miquel Creus, va rebre l'encàrrec de portar les cartes a Vic, Camprodon, Puigcerdà, la Seu d'Urgell, Viella, Tremp, Organyà, Berga i Manresa. El 5 d'agost –l'endemà que la Generalitat ordenés la impressió de la carta– el diputat local de Vic certificava que unes quantes còpies havien arribat a les seves mans: “Dich jo, baix firmat, que tinch rebut de Miquel Creus un plech de cartas circulars, vuy, en Vich, a 5 de agost 1704”. El correu va arribar a Manresa, la darrera de les ciutats que li havien estat indicades, el 17 d'agost, després de caminar uns 600 quilòmetres en 13 dies.²⁷⁷

Una altra forma de propaganda foren les relacions de festes, un producte que gaudia d'una gran difusió i que va contribuir a reforçar la comunicació i la cohesió territorial. Com ha apuntat Henry Ettinghausen, les relacions de les festes “no solament servien per informar, sinó també per formar, deixant repetidament constància de poderoses imatges de la jerarquització de la societat, amb l'elit protagonitzant els actes públics i rebent el reconeixement de la seva autoritat i superioritat social, política i cultural de part d'una ciutadania que fa el paper d'espectadors enlluernats i entusiasmats”.²⁷⁸

Al segle XVII Catalunya era, en paraules d'Albert Garcia Espuche, un país de festes. Al llarg de l'any s'observaven fins a 110 dies festius, amb la qual cosa, sumant-hi les celebracions extraordinàries –com eren, per exemple, les entrades de reis o virreis, els naixements de prínceps, els funerals o les canonitzacions– el nombre de festius arribava gairebé a la meitat dels dies de l'any. Segons Garcia Espuche, la gran quantitat de festes i la seva pompositat tenia molt a veure amb el desenvolupament econòmic i el dinamisme que la societat catalana havia adquirit durant aquell segle.²⁷⁹

Les relacions de festes recollien una detallada narració de les celebracions –molt sovint en forma de crònica en primera persona–, acompanyada de versos, sermons, villancets i d'altres gèneres de la literatura popular. Els tiratges d'aquestes relacions sobrepassaven el miler d'exemplars, cosa que fa pensar que no només es llegien a Barcelona, sinó que també es repartien arreu del país. Això, a parer de Garcia Espuche, “responia, almenys en part, a l'existència d'un públic lector nombrós, que desitjava

²⁷⁷ El pagament fet a Rafael Figueró per la impressió de la carta circular consta a: ACA, Generalitat, Llibre de correu i menut, 1702-1706, Sèrie G, 47/54, f. 31v (7-IX-1704). Un exemplar de la carta, que comença amb la frase “Lo vigilant cuydado y incansable aplicació”, a: BC, F.Bon. 5004. El pagament dels quatre correus a: ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1704, part 1º, Sèrie General (N), 265, f. 7v (20-VIII-1704). La certificatòria signada per Miquel Sauleda, diputat local de Vic, figura a: ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1704, Part 1º, Sèrie General (N), 265, f. 8.

²⁷⁸ H. Ettinghausen: «Barcelona, centre mediàtic del segle XVII, i les seves relacions de festes», dins: A. Garcia Espuche (dir.): *Festes i celebracions. Barcelona 1700*, Ajuntament de Barcelona, Barcelona: 2010, p. 260.

²⁷⁹ A. Garcia Espuche (dir.): *Festes i celebracions...*, op.cit., p.21.

gaudir, a Barcelona i fora de la ciutat, de la memòria d'unes activitats festives en les quals participava de diferents maneres".²⁸⁰

Entre les nombroses mostres d'aquestes relacions destaca, per exemple, l'encàrrec que la Diputació del General va fer al jurista Bonaventura de Tristany el 1662 amb motiu de les festes que es van fer a Barcelona pel naixement del príncep Carles, fill de Felip IV i hereu de la corona hispànica; una celebració que va comptar, entre altres coses, amb una justa, o duel entre cavallers, que va tenir lloc a la plaça del Born. La relació escrita per Tristany, titulada *General celebridad*, fou impresa per Antoni Lacavalleria, que va rebre 40 lliures de la Diputació, "per lo que ha estampat dos vegades lo cartell de las justas y també per haver estampada la relació de las festas y justas se feren en la present ciutat de Barcelona, en regosijo y demostració de alegria tingué tot lo Principat y esta ciutat per lo dit naxament".²⁸¹

El 1696, en canvi, els actes foren de dol, per la mort de la reina Marianna d'Àustria, esposa del difunt Felip IV i mare del rei Carles II. El mes de juny el sacerdot Francesc Garrigó va pronunciar un sermó a la catedral de Barcelona amb el títol de *Panegyrico funeral*, del qual la impremta Cormellas, per encàrrec del Consell de Cent, en va fer 1.250 exemplars. Paradoxalment, l'octubre d'aquell mateix any Barcelona es va omplir altre cop de festa, aquesta vegada per celebrar la recuperació del rei d'una malaltia. Els consellers van encarregar a Tomàs Lorient, administrador de la impremta Cormellas, la impressió d'una relació de les festes que es van fer "en acció de gràcies a Déu per haver restituit la salut a sa Magestat". D'aquest imprès, titulat *Festivas demonstraciones y magestuosos obsequios*, se'n van fer 1.550 còpies, per les quals l'impressor va cobrar 75 lliures. La gran acceptació que va tenir va obligar a fer una segona impressió de la relació, aquesta vegada de 1.250 exemplars.²⁸²

Arran de la mort de Carles II, el novembre de 1700, es va celebrar un funeral a la catedral de Barcelona, que va comptar amb un sermó pronunciat pel pare jesuïta Josep de Rocabertí, professor del col·legi de Cordelles. D'aquest sermó, titulat *Lágrimas amantes*, el Consell de Cent en va encomanar 1.250 exemplars a la impremta de Joan Pau Martí, aleshores administrada per Francesc Barnola. El llibre incorporava diversos

²⁸⁰ Ibidem, p.18.

²⁸¹ ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1659, part 2º, Sèrie General (N), 217, f. 287 (16-III-1662); *General celebridad...*, BC, F.Bon 5166.

²⁸² AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1696, f. 239 (17-VIII-1696); *Panegyrico funeral...*, BUB, B-39/3/16-8; AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1696, f. 323 (29-XI-1696); ibidem, Registre de Deliberacions de 1697, f. 22v (20-XII-1696); *Festivas demonstraciones y magestuosos obsequios...*, BC, F.Bon 9473.

cal·ligrames i un esplèndid gravat realitzat per Francesc Gazan, partint d'un dibuix de Josep Vives, que reproduïa el mausoleu que es va instal·lar al bell mig de la catedral; una enorme construcció efímera de 25 metres d'alçada. Una altra de les obres més conegudes publicades amb motiu de la mort del rei foren las *Nenias Reales*, un panegíric escrit pels membres de l'Acadèmia dels Desconfiats, la impressió del qual fou feta per Rafael Figueró.²⁸³

La mort del rei Carles II va comportar, tal com disposava el testament, l'entronització de Felip V de Borbó a la corona hispànica. L'octubre de 1701 el nou monarca va visitar la ciutat de Barcelona. En el context de l'època, aquest fou un esdeveniment de primera magnitud, no debades el darrer viatge d'un rei a Catalunya havia tingut lloc el 1632, en temps de Felip IV, per bé que, en aquella ocasió, el monarca s'entornà a Madrid sense presidir les Corts i aquestes no es van concloure. Per aquesta raó, la visita de Felip V i l'aprovació, per primera vegada en més de cent anys, d'unes noves Constitucions, va ser considerat per les autoritats catalanes com una fita que calia pregonar als quatre vents. Fou per això que tant la Diputació del General com el Consell de Cent van encarregar la impressió de sengles relacions que contenien la narració de les festes que havien tingut lloc a Barcelona amb motiu de la visita reial. En aquests documents hi figurava la transcripció dels sermons, oracions i villancets que es van fer i cantar en diferents indrets de la ciutat, però, sobretot, recollien una crònica detallada de la rebuda del rei a Barcelona, així com també del viatge que va fer a Figueres, on es va casar amb la reina Maria Lluïsa Gabriela de Savoia. De la relació de la Generalitat, encarregada a l'impressor Rafael Figueró, se'n van fer 1.500 exemplars, amb el títol de *Festivas demonstraciones y magestuosos obsequios*, mentre que de la relació feta per ordre del Consell de Cent, titulada *Devotos obsequiosos cultos y leales festivas aclamaciones*, Figueró en va imprimir unes altres 2.500 còpies. Considerant que a principi del segle XVIII la població de la capital catalana amb prou feines arribava als 40.000 habitants, hom es pot fer una idea de l'enorme impacte informatiu i propagandístic que va suposar la posada en circulació de 4.000 exemplars d'aquelles dues cròniques.²⁸⁴

²⁸³ AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1701, f. 33 (5-IV-1701); *Lágrimas amantes...*, BC, F.Bon 954.

²⁸⁴ ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1701-1704, part 2ª, Sèrie General (N), f. 310v (29-VII-1702); *Festivas demonstraciones y magestuosos obsequios...*, BUB, B-69/5/13; AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1704, ff. 460-460v (30-XI-1704); *Devotos obsequiosos cultos y leales festivas aclamaciones...*, BUB, C-239/4/18-1.

Una altra de les formes amb què la impremta va col·laborar a la popularització i a la difusió de les festes fou a través dels villancets. Aquest gènere, que cal no confondre amb les nades, va tenir una gran acceptació a l'època Moderna, com ho mostra el fet que en la segona meitat del segle XVII a Castella existia, fins i tot, una pràctica generalitzada d'intercanvi de villancets entre institucions religioses. Es tractava d'unes peces poètiques i musicals d'extensió més aviat curta, que eren composades amb motiu de celebracions diverses per a ser cantades en les esglésies.²⁸⁵

L'any 1683 es van fer nombrosos actes de celebració a Barcelona amb motiu de l'alliberament de la ciutat de Viena del setge de l'exèrcit turc. A la capella del Palau de la Generalitat es van cantar uns villancets a càrrec del cor de la catedral i sota la direcció del mestre Joan Barter. Els villancets s'imprimien prèviament, per tal que tothom hi pogués participar. Els diputats van pagar sis lliures a Rafael Figueró "per aver estampat per orde de ses Senyories dos raymas de villancicos [1.000 exemplars] fets per cantar y repartir en lo die de la dalt dita festa". Tres anys després, arran de la presa de la ciutat hongaresa de Buda per part de l'exèrcit imperial, es celebraren a Barcelona unes festes semblants. En aquesta ocasió, Figueró va rebre l'encàrrec dels diputats de la Generalitat d'imprimir "sinch cents sexanta vilancicos fets per cantar y repartir en lo die de la dalt dita festa".²⁸⁶

El febrer de 1698, de nou, Figueró va imprimir 1.000 villancets per la celebració que la Generalitat va organitzar amb motiu de la signatura de la pau de Rijswick, que va suposar la fi de la Guerra dels Nou Anys. Francesc Valls, mestre de capella de la catedral de Barcelona, va rebre 15 lliures de la Generalitat per la composició dels villancets.²⁸⁷

Un darrer exemple que mostra la difusió que tenien els villancets es troba en els que es van cantar a l'església del convent de Santa Caterina de Barcelona l'any 1712, amb motiu de la festa que l'orde de predicadors organitzava en honor a Sant Tomàs d'Aquino. D'aquests villancets, de vuit pàgines, compostats pel mestre Francesc Valls, l'impressor barceloní Bartomeu Giralt en va fer 1.400 còpies. Es possible que aquests

²⁸⁵ A. Bègue: «"Tres o cuatro villancicos de las mejores letras": transmisión y recepción de los villancicos en el Barroco tardío», *Criticón*, 119 (2013), p. 100.

²⁸⁶ ACA, Generalitat, Compte de les festes celebrades per la victòria de Viena, 1684, Sèrie G, 35/4, f.6 (7-II-1684); *Villancicos que se cantaron en la solemne fiesta, que celebró el (...) consistorio de la Diputación de Cataluña...*, AHCB, B 1683 8º op.10; ACA, Generalitat, Compte de les festes celebrades per la presa de Buda, 1686, Sèrie G, 35/4, f. 3v (18-XII-1686); *Villancicos que se cantaron en este año de 1686 a los 13 de noviembre...*, AHCB, B 1686 8º op.1.

²⁸⁷ ACA, Generalitat, Volums, Sèrie G, 35/4, f.7 (21-III-1698); *Villancicos que se cantaron en la celebridad de la fiesta de su patrón S. Jorge...*, BUB, B-65/5/8-70.

villancets fossin enviats pel ciutadà barceloní Josep Armengol a Josep Puig i Orta, de Cervera. Aquest, en una carta escrita el gener de 1713, li agraïa l'enviament: “Diràs al Francisco –potser a Francesc Valls, l'autor?– que estimo la mercè dels villancicos”. Es tracta, en qualsevol cas, d'una prova que aquest tipus d'impresos circulaven pel territori.²⁸⁸

Un altre producte de consum popular que va tenir una gran circulació a l'època Moderna foren els goigs. Pràcticament no hi havia parròquia, convent o ermita que no dediqués un goig a algún sant i el fes imprimir per repartir-lo entre els seus fidels. Un exemple de la quantitat que se'n publicaven es troba en els encàrrecs que la confraria de la Verge de Sant Cugat del Rec de Barcelona feia regularment a Rafael Figueró. En concret, hi ha constància que l'any 1691 l'impressor va rebre 12 lliures i 10 sous “per sinch raymes de goigs de Nostra Senyora de Esperansa, que ha estampades per dita confraria”. Dos anys després, Figueró va cobrar la mateixa quantitat, per unes altres “sinch raymes de goigs”, així com també el 1696, el 1708 i el 1718. Tenint en compte que els goigs acostumaven a imprimir-se en la mida de foli, en un full de paper d'estampa hi cabien dos goigs, de manera que de cinc raimes en sortien 5.000 unitats.²⁸⁹

Les confraries religioses, de fet, acostumaven a enganxar aquest tipus de textos devocionals per les parets de les ciutats. L'any 1709 la confraria dels Dolors del convent del Bonsuccès de Barcelona va pagar un compte de 23 lliures a Maria Jolis, vídua de l'impressor Joan Jolis, per diversa feina feta al seu taller. Entre altres coses, hi figuraven “una rayma de estampas de la mare de Déu, per plantar”, unes altres tres raimes de goigs i estampes i també “los papers de plantar per la present ciutat”.²⁹⁰

També resulta interessant comentar el paper que van tenir les estampes –petits impresos que contenien la imatge d'un sant– en la devoció i la curació dels malalts. A València, com ha apuntat Rosa Gregori, la impremta dels Mey en produïa en grans quantitats de forma regular, a vegades fins a 2.000 unitats per tirada, cosa que, segons aquesta historiadora, els reportava importants ingressos i els ajudava a subsistir. Es

²⁸⁸ AHPB, Pau Mitjans, Vint-i-cinquè manual, 859/32, f.261v-262 (6-IV-1713); *Villancicos que se cantaron en el Real convento de Santa Cathalina virgen...*, BLM, R.502; J. M. Llobet i Portella: *Documents Documents de la Cervera austriacista durant la Guerra de Successió (1705-1713)*, Museu Comarcal de Cervera, Cervera: 2013, p.158.

²⁸⁹ AHPB, Ramon Vilana Perles i de Ribes, Manual de 1691, 763/75, f. 404v (30-VI-1691); ibídem, Manual de 1693, 763/77, ff. 340-340v (20-V-1693); ibídem, Manual de 1696, 763/82, f.161-161v (28-IV-1696); ibídem, Tomas Simon, Trentaunè manual, 839/65, ff. 17v-18 (21-I-1708); ibídem, Esborrany de 1718, 839/40, s.f. (30-VI-1718).

²⁹⁰ AHPB, Melcior Cortès i Oriol, Manual de 1709, 837/62, ff.160-160v (6-X-1709).

tracta, per tant, d'un altre cas documentat d'un taller tipogràfic que tenia per principal ocupació o es mantenia gràcies als impresos de poca volada.²⁹¹

El naixement de premsa periòdica

Una altra de les grans aportacions de la impremta en l'àmbit de la comunicació fou la premsa. Si bé la circulació de notícies manuscrites era una pràctica que ja existia des de molt temps abans de la invenció de la tipografia, la irrupció d'aquesta nova tècnica va permetre reproduir les notícies de forma major i més ràpida, cosa que es va traduir en un augment de la velocitat de transmissió de la informació. El primer imprès conegut que porta data va ser, precisament, un full de caràcter periodístic publicat per Johannes Gutenberg el desembre de 1454; un fet que va marcar el naixement de la premsa política o d'opinió. Es tractava d'un exemplar dels anomenats "turkenkalender", uns pamflets que cridaven als governs europeus a reconquerir Constantinoble, que havia caigut en poder dels turcs un any abans.²⁹²

A Catalunya, el fenomen de la premsa es constata, per primera vegada, en la carta que Cristòfor Colom va enviar a Lluís de Santàngel, escrivà racional del rei Ferran II, per explicar-li el primer viatge a Amèrica. Aquesta carta fou impresa el mes d'abril de 1493 pel capellà Pere Posa, propietari d'un taller tipogràfic de Barcelona. Al llarg dels mesos següents fou reproduïda en altres ciutats europees, com, per exemple, a Roma, París i Anvers. L'escriptor i assagista Manuel Vázquez Montalbán va qualificar la carta de Colom com un autèntic *best-seller*, no debades fou reeditada fins a nou vegades.²⁹³

La combinació de la impremta i el correu va permetre el naixement de la premsa periòdica. El primer setmanari europeu va ser fundat el 1605 a Estrasburg per l'impressor Johann Carolus, amb el títol de *Relation aller fürnemmen und gedenckwürdigen historien*. Entre 1609 i 1618 van sorgir a Alemanya al menys unes altres quatre publicacions setmanals, concretament a les ciutats de Wolfenbüttel,

²⁹¹ Rosa Maria Gregori Roig: *La impressora Jerònima Galés...*, *op.cit.*, pp. 89-92.

²⁹² J. Weber: «Strassburg, 1605...», *art.cit.*, p.387. Sobre el pas de les notícies manuscrites a les empreses vegeu, principalment: M. Infelise: *Prima dei giornali. Alle origini della pubblica informazione*, Laterza, Roma: 2002; i M. Infelise: «Los orígenes de las gacetas», *Manuscrits*, 23 (2004), pp. 31-44.

²⁹³ H. Ettinghausen: «Barcelona, centre mediàtic...», *art.cit.*, p. 199; M. Vázquez Montalbán, *Historia y comunicación social*, Alianza Editorial, Madrid: 1985, p.65. Sobre els orígens i el desenvolupament de la premsa a Catalunya vegeu: X. Camprubí: *L'impressor Rafael Figueró...*, *op.cit.*; i també: X. Camprubí: *La premsa a Catalunya durant la Guerra de Successió*, Publicacions de la Universitat de València, València: 2016.

Frankfurt, Berlín i Hamburg. El gran impuls a la periodicitat, això no obstant, es va produir a Holanda a partir de la dècada de 1620, en un moment en que aquest país s'havia convertit en el gran centre de difusió de notícies de l'Europa occidental. El primer setmanari holandès, publicat el 1618 a Amsterdam per Joris Veseler, amb el títol de *Courante uyt Italien Duytslandt*, va tenir tanta acceptació que dos anys després va començar a traduir-se al francès i a l'anglès. Al llarg dels anys següents, altres ciutats de les Províncies Unides, com Leiden, La Haia o Rotterdam, van seguir l'exemple d'Amsterdam i es van especialitzar en la publicació de gasetes –nom amb el qual es designava de forma genèrica la premsa periòdica–, escrites sobretot en francès, l'idioma hegemònic de l'Europa del moment.²⁹⁴

Això no obstant, Anglaterra fou, de llarg, el país on la premsa va assolir el nivell de difusió més elevat. A principi del segle XVIII el periòdic anglès de més tirada era *The London Gazette*, amb uns 10.000 exemplars de cada una de les seves tres edicions setmanals, mentre que el *Flying Post*, el *Post Boy* i el *Post Man*, que també sortien tres cops per setmana, tiraven 400, 3.000 i 3.800 exemplars de cada edició, respectivament. D'aquesta forma, afegint-hi altres publicacions de l'època, com el *Daily Courant* o *The Spectator*, la xifra total d'exemplars publicats setmanalment a Anglaterra ja superava els 60.000 l'any 1712.²⁹⁵

L'èxit de la premsa anglesa era, en qualsevol cas, una cosa excepcional a l'Europa de l'època, ja que uns tiratges com els dels periòdics londinencs no es donaven en cap altre ciutat. Cap a 1620, un setmanari imprès a Frankfurt va assolir una circulació de 450 exemplars, mentre a Hamburg, més o menys al mateix temps, una altra publicació setmanal va arribar a les 1.500 còpies. El tiratge mitjà de la premsa alemanya, però, era d'entre 350 i 400 còpies. A França, pels volts de 1638, el metge Théophraste Renaudot, pioner de la premsa periòdica en aquest país, publicava unes 1.200 còpies setmanals de la *Gazette*, l'òrgan oficial de la monarquia francesa. El 1670, afegint-hi les edicions provincials, la *Gazette* va assolir un tiratge d'entre 3.400 i 4.800 exemplars setmanals,

²⁹⁴ J. Weber: «Strassburg, 1605...», art.cit., p. 391; T. Schröder: «The origins of the German press», dins: B. Dooley i Sabrina Baron: *The politics of information in Early Modern Europe*, Routledge, Londres: 2001, p. 123; H. Bots: «Les Provinces-Unies, centre de l'information europeenne au XVII siecle», dins: AAVV: *L'informazione in Francia nel seicento. Quaderni del seicento francese*, 5, Adriatica/Nizet, Bari/Paris: 1983, p. 287.

²⁹⁵ J. A. Downie: *Robert Harley and the press. Propaganda and public opinion in the age of Swift and Defoe*, Cambridge University Press, Cambridge: 2008, p. 9.

mentre que l'any 1700 havia augmentat fins a unes xifres que oscil·laven entre els 5.700 i els 7.400 exemplars.²⁹⁶

A Catalunya la premsa dels segles XVII i XVIII es presentava fonamentalment en dos formats: les relacions i les gasetes. Les primeres es caracteritzaven per narrar un únic esdeveniment i per no estar sotmeses a una aparició regular, sinó que es publicaven en funció de l'actualitat. En canvi, les gasetes apareixien de forma periòdica, generalment un cop per setmana, i no tractaven d'un sol fet, sinó que recollien un repertori de notícies breus, reproduïdes d'altres gasetes. Cada notícia anava encapçalada per un epígraf que indicava la ciutat d'on provenia la informació i la data. En tots dos casos, l'extensió més habitual era de quatre pàgines, en format de quart, característiques que convertien la premsa en un producte de ràpida elaboració i, sobretot, de baix preu, cosa que afavoria el seu consum popular. Com ha apuntat Antoni Simon, la premsa van contribuir “a eixamplar la cultura històrica de les capes mitjanes i populars a les quals anava principalment destinada, car ajudà els seus consumidors a entendre la dinàmica dels esdeveniments en què estaven immersos”.²⁹⁷

L'extensió, el format i el preu situaven les gasetes i les relacions dins la categoria de l'anomenada “literatura de cordill”. Igual que succeïa amb altres impresos de mida semblant, com els goigs o els romanços, la premsa es mostrava a les portes dels tallers dels impressors i de les botigues dels llibreters, amb l'objectiu de posar les notícies a la vista dels possibles compradors. L'any 1641 l'impressor Jaume Romeu fou denunciat per la confraria dels llibreters per tenir “en la porta una taula parada ab papers volants de pronòstichs, cartas novas —és a dir, notícies— y figuras de sants”. En el transcurs del judici, Miquel Bonet, un dels testimonis, assegurava que moltes vegades havia comprat “als stampers en sas cases y portes llibres, cobles, pronòstichs, cartes noves y altres estampes sens encodernar, y en particular en casa de [Llorenç] Déu, qui esta al cap del carrer de la Freneria, y ha vist que públicament paraven en les portas de ses cases”.²⁹⁸

És molt probable, d'igual forma, que la premsa es repartís també pels carrers. Hi ha constància que Rafael Figueró enviava nens al carrer a vendre almanacs, una tipologia de la literatura de cordill que contenia alguns elements propis de la premsa, com les prediccions o l'horòscop. Els almanacs foren molt utilitzats a l'època moderna amb finalitats propagandístiques, sobretot per magnificar l'amenaça de l'imperi otomà o

²⁹⁶ J. Weber: «Strassburg, 1605...», art.cit., p. 399; G. Feyel: *La «Gazette» en province à travers ses réimpressions, 1631-1752*, Holland University Press, Amsterdam i Maarssen: 1982, pp. 98 i 113.

²⁹⁷ A. Simon i Tarrés: «La divulgació social del discurs històric...», art.cit., p. 233.

²⁹⁸ AHCB, Consellers, Processos, 1642, 1C-XX-104.

criticar la política expansionista del rei Lluís XIV de França. Un dia de gener de 1684, els cònsols de la confraria dels llibreters de Barcelona van veure un nen que portava un llibret titulat *Almanac Universal*. En preguntar-li d'on l'havia tret, el minyó va respondre que li havia donat "lo senyor Figueró, per a vendre per los carrers". Aquell mateix dia els llibreters van veure uns altres dos nens d'uns deu anys d'edat que portaven uns exemplars del mateix llibret.²⁹⁹

Una de les formes de difusió de la premsa fou la lectura col·lectiva. El geògraf Josep Aparici, que en aquells anys treballava pel noble Anton de Camporrells, acostumava a llegir als amics del seu amo les gasetes que aquest rebia de França. "Com tots los cavallers y amichs del meu amo desijavan saber las noticias, venian al disapte al matí y se centavan a dos alas devant la finestra y taula del meu escriptori, quant jo havia retuladas las cartas del correu y compresas per respondre, lo meu amo, me deya: "llegiu las gasetas a estos senyors". Jo me aplicava tant que las llegia en català, que me'n lloavan tant com si ara y agués algun jove que llegís lo grech en català, que a exemple meu totom volgué apèndrer lo francès", explicava Aparici.³⁰⁰

No es pot descartar que la lectura de gasetes, de forma individual o col·lectiva, fos, com succeïa a Londres, un costum establert en els nombrosos cafès que es van obrir a Barcelona a partir del segle XVII. Segons que ha assenyalat Albert Garcia Espuche, en aquests establiments es transmetien notícies de tot tipus: "pot aventurar-se que els cafès (i les tavernes) de Barcelona eren lloc de difusió de les notícies o «relacions», que es publicaven de manera molt abundant a la ciutat. En aquell ambient força «obert» es devien intercanviar informacions econòmiques o polítiques i probablement s'hi forjaven opinions, una cosa especialment important en un període políticament agitat".³⁰¹

A pesar d'un intent protagonitzat per l'impressor Jaume Romeu el 1641, el fenomen de la premsa periòdica no es va consolidar a Catalunya fins a la dècada de 1680, coincidint amb l'interès que va despertar la "guerra santa" contra l'imperi otomà. La Gran Guerra Turca (1683-1699) va tenir un impacte comunicatiu sense precedents a tot Europa, fins al punt de generar més expectació que la que el 1571 havia provocat la victòria cristiana a la Batalla de Lepant.³⁰²

²⁹⁹ X. Camprubí: «Llibres i lliure comerç...», art.cit., p. 89.

³⁰⁰ X. Camprubí: *L'impressor Rafael Figueró...op.cit.*, p. 517.

³⁰¹ A. Garcia Espuche: *Una societat assetjada. Barcelona, 1713-1714*, Empúries, Barcelona: 2014, p.113.

³⁰² M. Infelise: «The war, the news and the curious: military gazettes in Italy», dins: B. Dooley i Sabrina Baron: *The politics of information...*, op.cit., p. 216.

La publicació de premsa periòdica de forma continuada a Barcelona es constata a partir de l'any 1687, com ho mostra l'existència de gairebé una quarantena de números d'una gaseta que Rafael Figueró imprimia amb el títol de *Noticias generales de Europa, venidas a Barcelona por el correo de Francia*. Uns anys després, l'impressor Martí Gelabert explicava, en una declaració feta a la Reial Audiència, l'impacte que el conflicte contra els otomans havia tingut en la premsa de Barcelona: “en temps que lo senyor Emperador tenia la guerra contra lo turch, per los bons progressos de la Augustíssima casa de Àustria contra dit turch, anaven los stampers ab competència [per veure] qui més aviat podia tràurer las gasetas”. La gran quantitat de notícies que es van publicar al llarg dels dos darrers decennis del segle XVII, coincidint amb la Gran Guerra Turca i la Guerra dels Nou Anys, s'explica per l'interès que van generar aquells conflictes, però també pel bon moment que vivia el sector editorial, esperonat pel creixement econòmic que vivia el Principat.³⁰³

Uns anys més tard, coincidint amb l'arribada de l'arxiduc Carles d'Àustria i l'inici de la Guerra de Successió a Catalunya, es va produir un altre fet excepcional. L'establiment de la cort reial a Barcelona va suposar un canvi substancial en el funcionament de la premsa, sobretot perquè va posar fi a la tradicional dependència informativa vers Madrid. A partir d'aleshores, la correspondència que Carles III rebia dels virreis dels regnes que eren sota control aliat, els despatxos dels ambaixadors, o bé les cartes enviades pels generals des dels camps de batalla, arribaven directament a la capital catalana, sense altres intermediaris. A més, l'arribada de Carles III va comportar, per primera vegada a Catalunya, l'adopció d'un model de premsa en règim de monopoli. El gener de 1706 el rei va concedir a Rafael Figueró i al seu fill, Rafael Figueró i Jolis, el títol d'impressors reials; un privilegi que, entre altres coses, els atorgava la potestat exclusiva de publicar gasetes.

Els anys de la Guerra de Successió, de fet, constitueixen, segons el fons conservat, el moment de major producció de notícies a Barcelona de tota l'època Moderna, superant, fins i tot, altres conflictes anteriors que també van generar una gran activitat informativa, com foren la Guerra dels Segadors o la Gran Guerra Turca. Gairebé tots els esdeveniments importants que van tenir lloc durant la Guerra de Successió, tant en el front europeu com en el peninsular, es van veure reflectits en la premsa que es publicava a Barcelona.

³⁰³ ACA, Reial Audiència, Plets civils, 16661, s.f. (19-IV-1707); X. Camprubí: *L'impressor Rafael Figueró...*, op.cit., pp. 468-469.

Aquesta premsa no només circulava per la capital sinó que es llegia arreu del Principat. L'agost de 1706, per exemple, Josep Soler, organista de la parròquia d'Igualada, va mantenir una conversa amb Josep Martí, mestre de minyons de la vila, partidari de Felip V, sobre la situació política del moment. En el transcurs de la discussió, Soler va mostrar una gaseta a Martí que contenia notícies favorables a l'arxiduc Carles d'Àustria. La reacció del mestre fou méa aviat airada, tot responent: “que no volia créurer lo que dita gaseta deya, perquè ab altrás gasetas que ell en son temps havia legit havia experimentat que no y havia res de veritat”.³⁰⁴

En un registre fet per ordre de la cancelleria de Barcelona el mes de novembre de 1706 a casa del sacerdot Pere Vila, a la plaça dels Lledoners de Girona, l'agutzil reial hi va trobar, entre moltes altres coses, “les capitulacions del rendiment de la ciutat de Barcelona en lo any 1705, estampades en la estampa de Figueró, en Barcelona”.³⁰⁵

Un altre exemple d'aquesta circulació l'aporta la carta que els consellers de Vic van escriure l'octubre de 1707 a Eudald Perestevé, prohom de Ripoll, per informar-lo de la situació en què es trobava la ciutat de Lleida. “Las noticias que de present tenim, axí de las partidas de Lleyda, com y també de Itàlia, van ab tota expressió ab la adjunta gazeta”, deien els consellers. Dos dies després, Perestevé els agràia l'enviament: “rebo la [carta] de V.S. ab tota estima y les dono las gràcias de la mercè me an feta de la gaseta, que's estada molt lagida en casa”. Es tractava de la *Gazeta, publicada en Barcelona dia 17 de setiembre 1707*, impresa per Rafael Figueró, la qual, efectivament, recollia notícies procedents d'Itàlia i de relacionades amb els preparatius que feia l'exèrcit del duc d'Orleans per iniciar el setge de Lleida.³⁰⁶

Un cas semblant es troba en la carta que Ermengol de Peguera va enviar des de Barcelona a Joan Baptista Alçamora, notari de la vila d'Anglesola, a la comarca de l'Urgell, el 26 de maig de 1708. Entre altres coses, el noble anunciava al notari la imminent arribada de la flota aliada a la capital catalana. Per donar credibilitat a la informació, Peguera afegia: “aquí remeto la gaseta, que tot lo que conté és la mesisa veritat, per ser jo testimoni de vista”.³⁰⁷

³⁰⁴ ACAN, Parròquia d'Igualada, Processos, 1168.

³⁰⁵ AHPB, Marià Ros, Desè manual, 822/9, f.159. Es tracta de l'imprès titulat *Capitulaciones que se piden por el Excelentísimo Señor Don Francisco Antonio Fernández de Velasco y Tovar, Virrey y Capitán General del Principado y ejército de Cataluña, al Excelentísimo Señor Milord Conde de Peterborov, Capitán General de las tropas de desembarco de las armadas inglesa y holandesa, como teniendo amplio poder de los Aliados, para la entrega de la plaza y ciudad de Barcelona*. BC, F.Bon. 531.

³⁰⁶ X. Camprubí: «La circulació de la informació...», art.cit., p. 884.

³⁰⁷ J. M. Llobet i Portella: *Documents de la Cervera austriacista...*, op.cit., p. 62.

L'imprès enviat per Peguera era, molt probablement, la relació titulada *Noticias verdaderas de los felizes sucessos que a favor de nuestro adorado monarca Carlos Tercero (que Dios guarde) se han conseguido en estos mares de Cathaluña y dentro el Mediterraneo con el arribo de la gran flota de los Altos Aliados*. Aquesta relació fou publicada per Rafael Figueró el 25 de maig de 1708, o sigui, el dia abans que Peguera enviés la carta al notari d'Anglesola. Es tracta, per tant, d'una mostra més de la rapidesa amb la que circulava la informació, gràcies a l'ús combinat del sistema de correu i de la impremta. Val a dir que aquesta relació fou reproduïda poc després a Milà per l'impressor Marco Antonio Malatesta, cosa que indica que en ocasions la premsa catalana també es difonia per Europa.³⁰⁸

Durant la Guerra de Successió les capitals dels territoris que formaven la Corona d'Aragó es van convertir en importants centres de producció periodística, que s'intercanviaven la informació que generaven els diferents fronts. Així, les notícies que feien referència a esdeveniments ocorreguts al País Valencià acostumaven a publicar-se primer a la capital, des d'on es distribuïen posteriorment a Barcelona i a Saragossa. És el cas, per exemple, de la capitulació de Requena, a la Plana d'Utiel, que va caure en poder dels aliats a final del mes de juny de 1706. La notícia d'aquesta victòria austriacista fou publicada, juntament amb les capitulacions, per l'impressor valencià Vicent Cabrera. Poc després, la mateixa informació fou reproduïda a Barcelona per Rafael Figueró.³⁰⁹

A la vegada, les notícies publicades a Barcelona, sobretot quan es tractava d'informació internacional, es reproduïen poc després a Saragossa i a València. L'agost de 1706, per exemple, Figueró va publicar una gaseta titulada *Noticias universales de diferentes partes, venidas a Barcelona a 30 de agosto de 1706* que contenia informació procedent de Roma, Londres, París i d'altres ciutats europees. Aquestes notícies foren impreses posteriorment a València per Diego de Vega amb el títol de *Noticias universales de diferentes partes, venidas de Barcelona a Valencia el día 7 de setiembre*

³⁰⁸ *Noticias verdaderas de los felizes sucessos que a favor de nuestro adorado monarca...*, BB, Patrimoni, *N 15-II-15a.53. La relació impresa a Milà es titula *Vere e distinte notizie de felici successi che a favore della maestà del Ré nostro Signore Carlo Terzo (che Dio guardi) si sono conseguiti ne mari di Catalogna e dentro il Mediterraneo coll arrivo della gran flota inglese ed olandese sotto il comando dell ammiraglio Lake, ricevute da Barcellona coll lettere de 25 maggio del corrente anno*. BC, 16-III-8/7.

³⁰⁹ *Relación de las capitulaciones con que se ha entregado la villa de Requena...*, BC, Porter Europa Vària, 1/33; BC, F.Bon. 5814.

de 1706 i més tard a Saragossa per Francisco Revilla y Mendoza, dins del *Mercurio veloz de noticias, publicadas en Zaragoza a 14 de setiembre de 1706*.³¹⁰

El dietari del filipista valencià Josep Vicent Ortí està farcit de referències a la reedició a València de notícies procedents de Barcelona, que arribaven a través de l'estafeta. El 19 de maig de 1706, per exemple, Ortí escrivia: “este día salieron impressos en Valencia unos papeles que vinieron impressos también en Barcelona, por el correo ordinario (...). Era el uno relación de el rendimiento de la plaza de Alcántara, con sus capitulaciones, y el otro, otra relación de los sucesos del rey de Portugal”. Aquestes dues notícies havien estat publicades uns dies abans a Barcelona per Rafael Figueró. La primera portava per títol *Relación verdadera de la feliz expugnación y rendimiento de la plaza de Alcántara que consiguieron en nombre de la Católica Magestad de Carlos III (que Dios guarde), Rey de España, las armas lucitanas, con las de los altos aliados, desde el día 10 hasta 17 de abril*, i l'altre el de *Relación de los felizes sucessos han conseguido las armas del Serenísimo Señor Rey de Portugal, juntas con las de los príncipes aliados, comandadas por el Excelentísimo Señor Marqués de las Minas, venida de Lisboa a Barcelona con la flota de los altos aliados, día 8 de mayo 1706*. El 9 de juny d'aquell any, de nou, Ortí tornava a anotar en el seu diari: “Este día salió impressa la gazeta siguiente, con las noticias venidas a Valencia por el correo ordinario de Cataluña, martes a 8 de junio”. En aquesta ocasió, es tractava de la gaseta publicada per l'impressor Diego de Vega amb el títol de *Noticias venidas a Valencia por el correo ordinario de Cataluña, martes a 8 de junio*.³¹¹

L'intercanvi d'informació entre Barcelona, Saragossa i València era possible perquè, molt probablement, existia un acord de col·laboració entre els impressors Rafael Figueró, l'aragonès Francisco Revilla y Mendoza i els valencians Vicent Cabrera i Diego de Vega. No deu ser casual, en aquest sentit, que el fill de Rafael Figueró fes un viatge a Saragossa l'agost de 1706 o que a final d'aquell any residís temporalment a València, com es constata en una procura que va signar a favor del seu pare en una notaria d'aquesta ciutat. D'una forma semblant, resulta força evident que va existir un acord entre els Figueró i l'impressor mallorquí Miquel Cerdà i Antich, que tot sovint

³¹⁰ *Noticias universales de diferentes partes, venidas a Barcelona a 30 de agosto de 1706*. BC, F.Bon. 563; *Noticias universales de diferentes partes, venidas de Barcelona a Valencia el día 7 de setiembre de 1706*. BC, Porter Europa Vària 1/35; *Mercurio veloz de noticias, publicadas en Zaragoza a 14 de setiembre de 1706*, per Francisco Revilla y Mendoza. BC, F.Bon. 5833.

³¹¹ J. V. Escartí: *El diario (1700-1715) de Josep Vicent Ortí i Major*, Bancaixa, València: 2007, pp. 135 i 141; *Relación verdadera de la feliz expugnación y rendimiento de la plaza de Alcántara...*, BC, F.Bon. 5813; *Relación de los felizes sucessos han conseguido las armas del Serenísimo Señor Rey de Portugal...*, BC, F.Bon. 5787.

reproduïa la *Gazeta de Barcelona*. Una mostra d'això es troba en el número aparegut a la capital catalana el 16 d'agost de 1709, de la que es conserva una reproducció idèntica, impresa a Palma amb el títol de *Gazeta de Barcelona, publicada a 16 de Agosto de 1709 y en Mallorca a 22 del mismo*.³¹²

A l'inici del setge de Barcelona de 1713-1714, les gasetes impreses per Rafael Figueró van esdevenir l'òrgan oficial dels defensors de la ciutat –una veritable premsa d'estat–, amb uns continguts, elaborats pel govern, que perseguïen minimitzar els efectes dels atacs de l'exèrcit borbònic, enaltir el paper dels defensors, així com incitar a l'aixecament a la població de l'interior del Principat. L'agost de 1713 els diputats de la Generalitat van escriure als jurats d'Olot, que en aquell moment es trobava amenaçada per l'exèrcit borbònic, tot enviant-los les gasetes publicades a Barcelona. El correu, a més, va rebre la instrucció “d'espargir-las ahont convinga, pera que ab ellas se te per constant se animaran a defensar-se de las hostilitats los amenasan los enemichs”. D'igual forma, el *Diario del sitio y defensa de Barcelona* –nom que va adoptar la gaseteta impresa per Figueró durant el setge– era enviat, amb finalitats propagandístiques, als ambaixadors que el govern català tenia repartits per diverses ciutats d'Europa, en concret a Viena, Londres i La Haia, capitals de les potències que havien format part de la Gran Aliança. El desembre de 1713 el mercader Francesc Anton Vidal, agent del Consell de Cent a Mallorca, assegurava en una carta escrita als consellers, que “ab ància se estan aguardant las gazetas, per tenir las noticias y passar-las en Itàlia y Alemania, y me las demanan personas de qualitat”.³¹³

Sigui com vulgui, tan bon punt l'exèrcit borbònic va ocupar Barcelona, el setembre de 1714, el duc de Berwick va posar els instruments propagandístics sota el seu control. Així, Rafael Figueró fou privat immediatament de l'ofici d'impressor reial, un privilegi que va ser concedit a Josep Texidó, un impressor barceloní que s'havia mostrat fidel a Felip V durant el conflicte.

A partir d'aleshores la premsa catalana va anar perdent progressivament el dinamisme que havia tingut durant els anys precedents. Fins i tot, l'any 1732 l'impressor Maure Martí va presentar una súplica al capità general de Catalunya,

³¹² X. Camprubí: *L'impressor Rafael Figueró...*, op.cit., pp. 506-507.

³¹³ AHCB, Consell de Cent, Lletres comunes, 1713, 1B-X-126, n.163 (6-XII-1713); A. Alcoberro, Mireia Campabadal i X. Camprubí: *El setge de Barcelona, 1713-1714. Diario del sitio y defensa de Barcelona*, Tres i Quatre, València: 2008. Sobre les gasetes publicades durant el setge de 1713-1714 vegeu també: X. Camprubí: «Les gasetes de Rafael Figueró: una eina al servei de la informació i la resistència durant la Guerra de Successió», dins: J. Albareda i A. Alcoberro (dirs.); Conxita Monfúllada i Núria Sallés (eds.): *Els Tractats d'Utrecht: clarors i foscors de la pau, la resistència dels catalans*, Museu d'Història de Catalunya, Barcelona: 2015, pp. 427-435.

queixant-se que Texidó “de muchos años a esta parte no imprime ni deja imprimir a otro las gazetas”. La premsa no tornaria a adquirir un cert impuls fins a finals d’aquell segle, gràcies a l’aparició de la premsa diària.³¹⁴

³¹⁴ ACA, Reial Audiència, Registres, 151, f.142v-143 (3-X-1732).

12. Un ajut a l'educació

En general, els historiadors estan força d'acord en considerar que a l'època Moderna la major part de la societat no sabia llegir ni escriure i que l'analfabetisme era encara més gran entre les classes populars i en les àrees rurals. Carlo Cipolla, per exemple, va assenyalar que vers 1750, a l'inici de la Revolució Industrial, el 90% de la població mundial no sabia de lletra. D'igual forma, un teòric de la comunicació com Manuel Vázquez Montalbán va apuntar que l'analfabetisme al segle XVI arribava a més del 80% de la població. Aquesta visió ha estat aplicada també en el cas de Catalunya. Segons Ricardo García Cárcel als segles XVI i XVII la societat catalana era “massivament analfabeta”.³¹⁵

La percepció que a l'època moderna l'analfabetisme era generalitzat ha estat, sobretot, el resultat de l'aplicació d'una metodologia quantitativa que ha consistit principalment en analitzar la capacitat de signar dels individus. A Catalunya, un del treballs més acceptats ha estat el que Montserrat Ventura va portar a terme a partir de la documentació notarial de Mataró i, en concret, a base de comptar els individus que eren capaços de signar en els capítols matrimonials i en els testaments. D'aquesta forma, Ventura va arribar a la conclusió que a Mataró a la segona meitat del segle XVIII el nombre d'alfabetitzats no superava el 30%.³¹⁶

Entre aquest tipus de treballs, cal destacar també el de Marie-Christine Rodríguez i Bartolomé Benassar, realitzat a partir del recompte de signatures dels individus processats pel Tribunal de la Inquisició de Toledo i de Còrdova entre els segles XVI i XIX. L'historiador Harvey J. Graff va advertir que el treball de Rodríguez i Benassar presentava un biaix important, en la mesura que la població representada en la documentació inquisitorial tendia a ser de posició elevada. Tot i utilitzar també aquest tipus d'estudis, Graff ha reconegut que determinar el grau d'alfabetització a través de la presència o absència de signatures és una mesura molt poc precisa.³¹⁷

³¹⁵ C. Cipolla: *Educación y desarrollo en Occidente*, Ariel, Esplugues de Llobregat: 1970, p. 6; M. Vázquez Montalbán: *Historia y comunicación social...*, op.cit., p. 70; R. García Cárcel, *Historia de Cataluña, siglos XVI-XVII. Los caracteres de la historia de Cataluña*, Ariel, Barcelona: 1985, p. 388.

³¹⁶ Montserrat Ventura i Munné: «Lletrats i il·letrats en una ciutat de la Catalunya moderna: Mataró, 1750-1800», *Pedralbes*, 6 (1986), pp. 257-263.

³¹⁷ Marie-Christine Rodríguez i B. Benassar: «Signatures et niveau culturel des témoins et accusés dans les procès d'Inquisition du ressort du Tribunal de Tolède (1525-1817) et du ressort du Tribunal de Cordoue (1595-1632)», *Cahiers du monde hispanique et luso-brésilien*, 31 (1978), pp. 17-46; H. J. Graff: *The legacies of literacy. Continuities and contradictions in Western culture and society*, Indiana University Press, Bloomington: 1987, pp. 34 i 149.

Un altre dels historiadors crítics amb el mètode quantitatiu aplicat a l'estudi de l'alfabetització ha estat Armando Petrucci, el parer del qual és que aquest tipus de treballs corren el risc d'oferir resultats superficials, poc útils o fins i tot desencaminats. "Saber que entre 1586 i 1595 dels 104 treballadors de la catedral de Milà n'hi havia 52 que sabien escriure el seu nom, o que el 1740 a Torí de 79 forners uns 60 sabien signar, no diu gaire sobre la seva capacitat de dominar l'escriptura com a instrument, ni tampoc sobre la seva eventual participació en el món del llibre i de la lectura", ha afirmat Petrucci.³¹⁸

Antonio Viñao, per la seva part, ha considerat que la capacitat de signar no pot ser presa com un indicador del grau d'alfabetització, ja que no implica necessàriament saber escriure, de la mateixa manera que no tenir la capacitat de firmar no vol dir que no es pugui saber llegir. Viñao, molt encertadament, afirma que el problema que presenten els estudis de l'alfabetització que parteixen de l'anàlisi de la capacitat de signar és que infravaloren el nombre total de lectors potencials, "ja que no inclou els que no saben firmar però sí llegir". Els estudis quantitatius d'aquest tipus deixen de banda un fenomen bastant usual a l'època moderna: la semialfabetització, representada pels individus que sabien llegir però no escriure, o pels que només sabien llegir un tipus concret de documents, però no altres de més complexos. Graff, en aquest sentit, va assenyalar també que la capacitat d'escriure requeria un nivell de destresa més elevat que la de llegir i que, per això, les dues habilitats no s'adquirien de forma conjunta.³¹⁹

Un altre de les formes de determinar el nivell d'alfabetització ha estat a través de l'anàlisi de la presència de llibres en els inventaris *postmortem*; un document de naturalesa notarial que conté una relació del patrimoni i dels objectes personals del difunt. Es tracta, de nou, d'una metodologia poc fiable, en primer lloc perquè parteix d'un univers —el del col·lectiu de persones que tenien llibres en propietat— que no és, ni molt menys, representatiu del conjunt de la societat, ja que exclou els individus potencialment capaços de saber llegir que no tenien un poder adquisitiu suficient per adquirir llibres. Aquesta tècnica, en la mesura que estableix una dicotomia entre els

³¹⁸ A. Petrucci: Introducció, dins: R. Hirsch (et al.): *Libros, editores y público en la Europa moderna*, Alfons el Magnànim, València: 1990, p.18.

³¹⁹ A. Viñao: «Alfabetización y primeras letras (siglos XVI-XVII)», dins: A. Castillo (comp.): *Escribir i leer en el siglo de Cervantes*, Gedisa, Barcelona: 1999, p. 43; H. J. Graff: *The legacies of literacy...*, op.cit., p. 34.

alfabetitzats (els que tenen llibres) i els analfabets (els que no), cau en el parany de pressuposar implícitament que el fet de no posseir llibres implica no saber llegir.³²⁰

Més recentment s'ha obert una línia de recerca centrada en l'estudi de la producció escrita feta per les classes populars, amb la qual cosa s'ha pogut mostrar que a l'època moderna l'alfabetització no era exclusiva dels estaments privilegiats. Manuel Peña, fins i tot, ha vist en aquest tipus de documents la possibilitat de determinar la capacitat de llegir i d'escriure a través del que ell ha anomenat "el nivell de familiaritat amb l'escrit", una tècnica molt poc concreta que, segons aquest historiador, es pot desenvolupar a partir de l'elaboració "de nivells màxims i mínims de possessió de documentació escrita".³²¹

Entre els productors de l'anomenada "escriptura autobiogràfica", un fenomen que es va desenvolupar sobretot a partir del segle XVII, hi ha sobretot petits artesans urbans, com, per exemple, l'assaonador barceloní Miquel Parets, autor d'un extens llibre de memòries. També s'hi troben les cròniques d'alguns pagesos, com és el cas de Joan Guàrdia, de l'Esquirol, o de Joan Fàbrega, de Cererols. Aquest tipus de manuscrits indiquen que a l'època moderna hi hagué un creixement significatiu del nombre d'escriptors procedents de les capes subalternes, una tendència que, segons que ha assenyalat James Amelang, va tenir molt a veure amb l'accés per part de tots els grups socials a la circulació de documents impresos.³²²

Els autors d'aquestes cròniques, a més, demostren un coneixement dels esdeveniments importants que tenien lloc en el seu entorn més proper, però també en indrets allunyats com podien ser, per exemple, París o Viena. Aquest fenomen revela que la circulació de la informació –amb la premsa com instrument més destacat– tenia un gran abast. En qualsevol cas, malgrat que aquests dietaris aporten informació valuosíssima per a l'estudi del període, serveixen molt poc per determinar el nivell general d'alfabetització i, com a molt, són útils per constatar que la capacitat de llegir i d'escriure arribava també a sectors no necessàriament benestants, tant del món urbà com del rural.

³²⁰ A. Viñao: «Alfabetitzación y primeras letras...», art.cit., p. 42.

³²¹ M. Peña: *Cataluña en el Renacimiento...*, op.cit., p. 124.

³²² Rosa Margalef (ed.): *La crònica de Miquel Parets*, Barcino, Barcelona: 2011; A. Pladevall i A. Simon: *Guerra i vida pagesa a la Catalunya del segle XVII: segons el "diari" de Joan Guàrdia, pagès de l'Esquirol, i altres testimonis d'Osona*, Curial, Barcelona: 1996; A. Fàbrega (ed.): *Llibre de coses que han succeït a Catalunya, dignes de ser notables, i en altres parts del món: crònica d'un pagès català dels segles XVII i XVIII*, Centre d'Estudis del Bages, Manresa: 1999; J. Amelang: «Formas de escritura popular: las autobiografías de artesanos», dins: A. Castillo (comp.): *Escribir i leer...*, op.cit., p. 133.

Una forma de determinar l'abast de l'alfabetització a la Catalunya moderna és, al meu parer, estudiar l'oferta educativa. En aquest sentit, es constata una presència generalitzada de la figura del mestre de minyons arreu del país, no només a les ciutats, sinó també en molts pobles, tant grans com petits. L'escola fou, de fet, com va apuntar Lawrence Stone, una institució cabdal a l'època, sense la qual no es pot entendre el creixement que, sobretot a partir del segle XVII, va experimentar el nivell de l'educació arreu d'Europa.³²³

L'existència d'un sistema educatiu a Catalunya, format per escoles tan públiques com privades, es detecta ja a l'Edat Mitjana, tal i com es desprèn dels treballs realitzats per Josep Hernando sobre l'ensenyament a Barcelona als segles XIV i XV. Segons aquest historiador, en la societat barcelonina baixmedieval existia un interès generalitzat per aprendre de lletra, sobretot per l'avantatge que això ofería de cara a la promoció social dels individus, però també pel benefici públic que comportava.³²⁴

Aquest interès per l'educació dels fills es detecta també en altres poblacions catalanes. A Sant Boi de Llobregat, per exemple, es va instaurar una escola de minyons el 1505, gràcies a la iniciativa particular de cinc de les famílies del poble. Posteriorment, el 1574 un total de 35 caps de casa van concertar l'educació dels seus fills amb un mestre de minyons que es deia Marc Biscarro, a canvi de pagar-li 25 lliures anuals. Segons el fogatge de 1553, en aquell temps a Sant Boi hi havia 38 cases, la qual cosa significa que, almenys en aquesta vila, gairebé tots els pares van optar per portar els seus fills a l'escola.³²⁵

La presència de nens que aprenien a llegir i a escriure es constata de forma significativa en la celebració que es va organitzar l'any 1601 a Barcelona amb motiu de la canonització de Sant Ramon de Penyafort. Aquell dia van desfilar pels carrers uns 1.600 alumnes procedents de diverses escoles d'educació primària de la ciutat. Sens dubte, es tracta d'una quantitat important, en primer lloc perquè, molt probablement, els nens que van desfilar no eren tots els que anaven a escola, però, sobretot, perquè representa un percentatge molt elevat en relació al nombre d'habitants que aleshores tenia la capital catalana. Només a tall orientatiu, l'any 2014 una ciutat com Vic, amb poc més de 40.000 habitants, una xifra semblant a la població que tenia Barcelona a

³²³ L. Stone: «Literacy and education in England, 1640-1900», *Past and Present*, 42 (1969), pp. 69-139.

³²⁴ J. Hernando: «"Instruere in litteris, servire et docere officium". Contractes de treball, contractes d'aprenentatge i instrucció de lletra, gramàtica i arts en la Barcelona del segle XV», *Acta historica et archaeologica mediaevalia*, 26 (2005), p. 947.

³²⁵ J. Codina i Vila: *A Sant Boi de Llobregat (segles XIV-XVII)*, Columna, Barcelona: 1999, pp. 280 i 336.

principi del segle XVII, tenia escolaritzats un total 2.917 nens i nenes d'entre 6 i 13 anys. Considerant que a principi del segle XVII l'educació no era obligatòria, la quantitat de nens –no pas de nenes– que anaven a l'escola a Barcelona era, per tant, molt significativa.³²⁶

La proliferació de mestres de minyons al llarg de la segona meitat del segle XVII es detecta a través de la regulació del sistema educatiu. L'any 1657 el bisbe de Barcelona va prohibir als mestres obrir escoles a una distància de menys de quatre carrers l'una de l'altra. En un document semblant, fet el 1678, es constata que a la capital catalana hi havia, almenys, disset escoles privades obertes, cosa que, afegides a les públiques, indica que l'oferta educativa era elevada.³²⁷

De fet, el cost de l'educació dels fills era una despesa assequible per a gran part de la població. Segons unes tarifes de l'any 1655, el preu que calia pagar al mestre per cada nen “que llegirà, escriurà y pendrà de comptes” era de 8 sous al mes, un quantitat que no era gens desmesurada, tenint en compte que, segons aquelles mateixes tarifes, el jornal dels treballadors era d'uns deu sous diaris. Per a una família, per tant, la despesa per l'educació particular d'un fill representava, aproximadament, el 2,5% dels seus ingressos mensuals. En els comptes del llibreter Joan Piferrer dels anys 1699 i 1706, quan administrava la impremta de la vídua Llopis, hi figuren els pagaments a un mestre que es deia Carles Puig, el qual cobrava 2 lliures i 16 sous per la feina d'ensenyar els nens de la casa durant un any.³²⁸

Paral·lelament a l'escola privada, els municipis es feien càrrec de l'ensenyament públic. A Barcelona es detecten, ja des del segle XV, escoles organitzades pel Consell de Cent i pel capítol catedralici. A final del segle XVI la paeria de Lleida va destinar una partida de 30 lliures anuals per pagar un mestre de minyons als fills de les famílies amb menys recursos, al qual se n'hi afegí un altre al segle següent. A Tortosa, d'una forma semblant, hi havia, a principi del segle XVIII, un mestre de minyons, que rebia 50 lliures l'any del municipi, a més d'uns altres dos de gramàtica, que tenien assignat un salari de 100 lliures anuals cada un.³²⁹

³²⁶ A. Garcia Espuche: *La Ciutat del Born...*, op.cit., p. 398.

³²⁷ *Ibidem*, pp. 398-399.

³²⁸ R. Alberch (et al.): *Gremis i oficis a Girona. Treball i societat a l'època pre-industrial*, Ajuntament de Girona, Girona: 1984, p. 252; AHPB, Francesc Topí i Comes, *Manual de 1707*, 870/25, f. 94v (19-II-1707).

³²⁹ J. Hernando: «“Instruere in litteris...”», art.cit., p. 946; J. Lladonosa: *Escoles i mestres antics de minyons a Lleida*, Rafael Dalmau, Barcelona: 1970, p.12; ACA, Reial Audiència, Registres, 124, ff. 40v-41.

L'educació pública no era un fenomen exclusivament urbà, sinó que era present en molts pobles de Catalunya. Només per posar alguns exemples, en els llibres del clavari de Cardona –que a principi del segle XVIII tenia uns 1.500 habitants– hi consten els pagaments regulars que rebia el mestre que s'ocupava d'ensenyar als nens a llegir, escriure i a comptar. Així, per exemple, el 1709 es van pagar 30 lliures a Francesc Llinsach, “mestre de llegir, escriure y comptar del estudi públich de la vila de Cardona”, pel salari corresponent a quatre mesos de feina. De forma semblant, l'agost de 1713 es van pagar 40 lliures al sacerdot Joan Prat, “mestre de gramàtica del estudi públich de la comunitat de dita vila per lo salari de mitg any”.³³⁰

Fins i tot, una petita vila prepirinenca com era Pardines, al Ripollès, que a principi del segle XVIII no arribava als 200 habitants, es preocupava de pagar l'educació dels nens. Els jurats d'aquest poble van prometre nou lliures anuals a Joan Dalmau, rector de la parròquia, “y las masadas de tots los minyons que passarà, acceptat los minyons que no podran pagar”. És a dir, que, a més del sou anual que cobrava del municipi, el rector rebia una quantitat cada mes de les famílies que portaven els nens a l'escola, exceptuant però, aquelles que no podien pagar, l'educació dels fills de les quals, era gratuïta.³³¹

Un exemple semblant el trobem a la vila d'Arbúcies, on es detecta la presència d'un mestre de minyons ja el 1592. En el llibre d'actes del comú d'aquesta vila hi figuren nombroses anotacions sobre les partides que el municipi destinava a l'educació dels nens. El 1693, per exemple, el Consell va determinar “de conduir per mestre de minyons per la present vila a Joan Balmes, estudiant, prometent donar-li quiscun any coranta lliures”. Dos anys després, de nou, els jurats d'Arbúcies van tornar a aprovar la contractació d'un mestre, “a fi que aquell ensenye de grammàtica y de llegir y escriurer als minyons de la present vila y terme de Arbúties, per ser axí de útil profit de la dita vila y altrament al servey de Déu nostre Senyor”.³³²

El llibre d'actes del comú d'Arbúcies és especialment interessant perquè hi consta de forma molt explícita que els diners que es destinaven al pagament del mestre de minyons provenien dels ingressos municipals; és a dir, de fons públics. Així, el febrer de 1700 els jurats d'Arbúcies acordaven que l'arrendament dels drets s'havia de fer “ab pacte y conditió que la dita vila del que trauran de dits arrendaments ajan de tenir mestre

³³⁰ AHC, Clavaria, AHC, I.1.1.3., n.62, (1-II-1709) i n.85 (29-XI-1713).

³³¹ Enrica Casanelles i Salvans, «Presentació del llibre de l'Ajuntament de Pardines», *Annals del Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès*, 1994, p.75.

³³² J. Pujadas: *L'ensenyament en la societat arbucienca (1592-1975)*, Museu Etnològic del Montseny-la Gabella, Arbúcies: 1996, p.17; AHMA, Llibre d'actes del comú d'Arbúcies, 1680-1740, pp. 94 i 101-102.

a llurs gastos, que nos puga fer ni arrendar més que per pagar dit mestre, tant per lo salari com del gasto”. De nou, el novembre de 1714, el Consell aprovava arrendar tots els ingressos de la vila, “y del preu que de dits amoluments se traurà se aja de pagar lo salari del mestre de dita vila”.³³³

L’assistència d’alumnes a aquestes escoles locals era força elevada, com ho mostra la petició que un mestre d’Olot, a la Garrotxa, va fer al rei Felip V l’any 1729 amb la intenció d’obrir una tercera escola. Josep Serra assegurava que els dos mestres que hi havia a Olot –que aleshores no arribava als 3.000 habitants– no donaven l’abast, a causa “de haver mucho número de muchachos” i sol·licitava que “se le permita abrir escuela separada, y que el salario de ciento y sesenta libras que se da a los dos maestros se reparta entre los tres”.³³⁴

L’oferta de l’ensenyament primari va créixer, sobretot a partir del segle XVII, gràcies també a l’establiment d’escoles per part d’alguns ordes religiosos, com els franciscans o els dominics. Un dels projectes més destacats, però, fou el dels pares escolapis, que van obrir centres educatius en diferents pobles de Catalunya, a través d’acords amb els governs municipals. L’any 1682 l’Escola Pia va signar una concòrdia amb els jurats de Moià per tal d’establir-se en aquesta vila, acordant, entre altres coses, que els religiosos obririen tres aules, amb tres mestres: “un, és a saber, per quiscuna aula o escola, y en ellas ensenyar sens stipendi ni salari algú, és a saber, en una de ellas de llegir, escriur y comptar, en altra de Gramàtica y en altra de poesia, retòrica y humanitat”. Poc després, els escolapis van sol·licitar al rei Carles II una autorització per fundar un altre escola, aquesta vegada a Tremp, al Pallars Jussà, amb l’objectiu de “assigurar con ella la mayor convenientia para sus hijos como para todos los lugares de esta comarca, que con mucha más comodidad y mejor enseñanza podrán adelantarse en los estudios de Letras y Virtud”. Posteriorment, en els anys següents, l’Escola Pia es va establir també a Oliana i Balaguer, mentre que al llarg del segle XVIII ho va fer a Puigcerdà, Igualada, Mataró i Solsona.³³⁵

Un altre exemple de la col·laboració entre els ordes religiosos i les autoritats locals per fomentar l’ensenyament dels nens es troba en la concòrdia que l’any 1732 van signar l’Ajuntament de Vic i la Companyia de Jesús. Amb aquest acord, els jesuïtes es

³³³ AHMA, Llibre d’actes del comú d’Arbúcies, 1680-1740, pp.135 i 199.

³³⁴ ACA, Reial Audiència, Registres, 27, f.11-11v (12-VI-1729).

³³⁵ J. Amelang: *La formación de una clase dirigente*, Ariel, Barcelona: 1986, p. 156; R. Casallarch: *Història de l’Escola Pia de Moià*, Gràfiques Íster, Moià: 1994, p.10; J. Poch, «Notícia de fundació escolàpia a Tremp», *Catalaunia*, 256 (1983), p.16.

comprometien a proporcionar quatre mestres a la capital osonenca: “el uno para enseñar de leer y escribir, dos de Gramática y el quarto y último para Retórica y letras humanas, todos hábiles e idóneos, los que deberan enseñar públicamente a todas y qualesquier personas, estantes, habitantes y existentes en esta ciudad y suburbios de ella”. Com es pot veure, l’educació anava adreçada a tots els nens, sense distinció social, tant els que vivien dins la ciutat de Vic com als ravals.³³⁶

La tasca educativa dels mestres, a més, va trobar en la impremta un extraordinari suport. En general, hi ha pocs dubtes respecte de l’important paper que aquest invent va tenir en el foment de la lectura i en l’increment de l’alfabetització. La responsabilitat més gran, tanmateix, no la va tenir el llibre, sinó les obres menors. Com ha apuntat Rudolph Hirsch: “podem estar segurs de la difusió de l’alfabetització partint de la naturalesa dels fulls volants, dels opuscles i dels llibres que sortien de les premses cada vegada en major nombre”.³³⁷

El paper de la impremta en l’educació s’observa a través de la gran proliferació dels llibres d’ensenyament o de primeres lletres, principalment de les anomenades beceroles. Es tractava d’obres de petit format i d’extensió reduïda, amb les quals els nens aprenien l’alfabet i es començaven a familiaritzar amb les regles de l’ortografia i de la sintaxi. A més de les beceroles, formaven part de la categoria de llibres d’ensenyament, entre altres, els salms (*Los set salms penitencials*), els franselms (*Llibre de bons amonestaments*, de fra Anselm Turmeda), els pelegrins (*El romiatge del venturós pelegrí*), els antonis (la gramàtica d’Antonio de Nebrija), els torrelles (la sintaxi de Joan Torrella), els llibres del Roser (*Llibre dels miracles de Nostra Senyora del Roser*, de Jeroni Taix) i altres de semblants, fins a una vintena de títols.

La producció de llibres d’ensenyament a l’època moderna era molt elevada. Entre 1583 i 1584 l’impressor Diego Fernández de Córdoba, establert a Valladolid, va editar un total de 100.000 *cartillas* –el nom que rebien les beceroles a Castella–, mentre que a Sevilla, en aquells mateixos anys, els impressors Francisco Pérez i Alonso de la Barrera en van fer, entre tots dos, un total de 300.000. L’any 1592, les corts castellanques van sol·licitar al rei que fes respectar la taxa de les *cartillas*, que aleshores era de quatre maravedís, perquè, segons sembla, havia augmentat el preu que es pagava al carrer. Els sol·licitants argumentaven que les *cartillas* es venien “con tanto exceso y desorden, que llevan a doce y diez y seis maravedís por cada una: y como los niños rompen tantas y

³³⁶ ACA, Reial Audiencia, Registres, 15, 1732-1733, f. 41.

³³⁷ R. Hirsch (et al.): *Libros, editores y público...*, op.cit., p. 70.

los que las gastan más son los hijos de gente pobre, que tienen necesidad de esta demasía para su sustento”. Com es pot comprovar, el consum de llibres d’ensenyament era del tot habitual entre les classes més desfavorides.³³⁸

A Catalunya, d’igual forma, els llibres d’ensenyament també s’imprimien en quantitats elevades. L’impressor Vicenç Surià va assegurar en el marc d’un plet que els anys 1673 i 1674, quan treballava al taller de Jacint Andreu, va imprimir almenys dues bales de salms per a la confraria de llibreters –unes 10.000 unitats–, mentre que el 1676, quan administrava la impremta Cormellas, va imprimir una bala de salms i una altra de beceroles, o sigui, uns 15.000 exemplars.³³⁹

La producció d’aquests llibrets era tan continuada que els impressors no desmuntaven les formes o motllos després de cada edició; és a dir, guardaven les pàgines composades en tipus de metall per poder utilitzar-les de nou quan calia tornar-ne a imprimir. Aquesta era una pràctica que només podia fer-se quan es tractava de productes amb una forta demanda, ja que normalment als impressors, sobretot a aquells que disposaven de poca infraestructura, els calia desmuntar ràpidament els motllos un cop acabada una edició, per tal de poder reutilitzar la lletra per a altres impressions. Una de les impremtes de Barcelona que acostumava a guardar els motllos dels salms i de les beceroles era la del notari Josep Forcada, tal i com es constata en l’inventari que es va fer l’any 1691, poc després de la seva mort, quan el material d’aquest taller fou comprat per Rafael Figueró. A més de les premses, la lletreria i altres objectes, al taller de Forcada hi havia “los salms de lletra grossa, composats y imposats, a punt de estampar [i] las bassarolas de lletra grossa, de la mateixa manera, a punt de estampar”.³⁴⁰

El consum de llibres d’ensenyament era elevat sobretot perquè el seu preu era assequible per a la major part de la població. Segons unes tarifes dictades pel virrei de Catalunya, l’any 1655 les beceroles es venien a dos diners la unitat, els salms a tres i els franselms a nou, mentre que els pelegrins valien un sou. El preu dels salms i de les beceroles era, per tant, equiparable al que valia, per exemple, un enciam, una dotzena de pebrots, o bé 400 grams de cebes. Tenint en compte que en aquell moment els jornals

³³⁸ A. Redondo: «Les livrets de lecture (cartillas para enseñar a leer) au XVIe siècle: lecture et message doctrinal», dins: A. Redondo (dir.): *La formation de l’enfant en Espagne aux XVIe et XVIIe siècles*, Publications de la Sorbonne, Paris: 1996, pp. 87-89.

³³⁹ ACA, Reial Audiència, Plets civils, 23921, s.f. (9-XI-1677). Els salms impresos a Barcelona acostumaven tenir 32 pàgines, mentre que les beceroles solien tenir-ne la meitat, tots dos en format de setzè. Això vol dir que un salm cabia en un sol full d’estampa, mentre que de beceroles n’hi cabien dos exemplars. Com que d’una bala, que solia portar deu raimes, en sortien 5.000 fulls d’estampa, en resulta que amb una bala de paper es podien imprimir fins a 5.000 salms o bé 10.000 beceroles.

³⁴⁰ AHPB, Josep Güell, Manual de 1688, 811/70, ff. 211-226.

oscil·laven a l'entorn dels deu sous diaris, per a un treballador la compra d'unes beceroles suposava una despesa aproximada d'un 1,5% del seu jornal. Es tractava, així doncs, d'un producte perfectament assequible, fins i tot per a les classes populars.³⁴¹

A més, la venda d'aquest tipus d'impresos no es circumscribia només a Barcelona, sinó que circulaven abastament pels mercats de tot el Principat. Un cas que ho exemplifica és la declaració que el llibreter Francesc Llopis va fer el 1678 en un plet a la Reial Audiència, assegurant davant del jutge que havia donat “cinc grosses”; és a dir, 720 exemplars, de salms i beceroles enquadrats a Rafael Figueró, “los quals digué dit Figueró volia per aportar-los a la fira de Olot”. D'igual forma, l'any 1681, segons consta en una altra causa judicial, Antoni Lacavalleria va enviar una partida de llibres d'ensenyament a Girona i a Figueres, formada, principalment, per salms, beceroles, franselms, antonis i llibres del Roser. A l'inventari postmortem de l'impressor Pere Abadal de Moià, fet l'any 1684, hi figuren 270 pelegrins, a més de franselms, salms i beceroles.³⁴²

Un altre exemple de la circulació llibres d'ensenyament pel territori català l'aporta l'acta d'un consell que es va celebrar a Reus l'agost de 1694 per resoldre un conflicte amb les confraries de la vila. Un dels motius de la disputa era que els dies de mercat hi havia un “marxant o quinquellayre” que, entre molts productes diversos, venia “pronòstichs, basaroles, psalms y altres llibres menuts” a la plaça de la vila. El conflicte es va solucionar autoritzant a la confraria de Sant Ramon per tal que, en virtut dels seus privilegis, pogués cobrar una comissió al mercader.³⁴³

El comerç de salms i beceroles era un negoci molt rendible, com es constata pels nombrosos conflictes que es van produir entre els llibreters i els impressors. El 1623 el Consell de Cent va atorgar un privilegi a la confraria de llibreters de Barcelona, que obligava a tots els seus membres a comprar els salms i les beceroles al gremi, per després poder-los vendre a les respectives botigues. Aquest monopoli es va veure ampliat el 1671, quan la confraria va atorgar a Rafael Figueró l'exclusiva de la impressió de salms i beceroles, amb la condició que hi havia d'incloure la imatge de Sant Jeroni, el patró dels llibreters. La confraria, però, va autoritzar a Figueró a vendre salms i beceroles pel seu compte, sempre i quan no hi figurés el segell dels llibreters.³⁴⁴

³⁴¹ R. Alberch (et al.): *Gremis i oficis a Girona...*, op.cit., p. 303.

³⁴² ACA, Reial Audiència, Plets civils, 23921, s.f. (25-IV-1678); Immaculada Socías Batet: *Els Abadal...*, op.cit., p. 68.

³⁴³ ACBC, Ajuntament de Reus, Llibre d'actes, 1693-1710, p. 67 (29-VIII-1694).

³⁴⁴ AHPB, Francesc Cortés, Manual de 1671, 807/1, ff. 211v-213 (31-X-1671).

La resta dels impressors de Barcelona va reaccionar obertament en contra d'aquest acord. La germandat dels stampers va decidir iniciar una causa a la Reial Audiència per demanar que s'impedís a la confraria dels llibreters “de poder prohibir a sos confreres de comprar psalms, bassaroles y missas en la estampa los aparexerà, per ésser assò un manifest monopoli y contra lo bé comú de tot lo Principat”. La petició feta pels impressors, és, sens dubte, un altre indicador de la importància que havia adquirit el comerç de llibres d'ensenyament a Catalunya.³⁴⁵

El negoci de la venda de salms i beceroles fou, un temps després, motiu d'una situació grotesca, protagonitzada per Rafael Figueró. El novembre de 1677, després de vendre una partida de salms –amb el distintiu dels llibreters– a Miquel Raurell, sastre de Barcelona, l'impressor va sospitar alguna cosa, ja que, com va quedar reflectit posteriorment en una acta notarial, tot seguit perseguí el comprador pel carrer: “després de haver venut dits samps a dit Raurell li és anat de darrera dit Figueró fins en lo carrer de la Bòria, ahont violentament los y ha llevats y se'ls ne ha tornats aportar”. Assabentats d'això, els cònsols de la confraria de llibreters es van presentar a casa de Figueró, acompanyats per un oficial reial, exigint-li que els donés tots els salms que tingués. Com que l'impressor s'hi va negar, l'oficial, a petició dels llibreters, va procedir a regirar la impremta. Amagats en un calaix trobaren més d'un miler de salms amb la imatge de Sant Jeroni.³⁴⁶

Els impressors estaven convençuts que amb la publicació de llibres d'ensenyament feien un gran servei a la societat. Quan, l'any 1676, enmig d'una aferrissada disputa amb els llibreters pel dret de vendre llibres públicament, els stampers van acudir al Consell de Cent per sol·licitar la creació d'un col·legi propi, un dels principals arguments que van utilitzar va ser, precisament, ressaltar el benefici de la impremta per a l'ensenyament: “com seria possible lo apèndrer de llegir sens los psalms, bassarolas, flantems y altres llibres que ordinàriament se estampan per dit effecte, si aquestos avian de anar manuscrits?”, van esgrimir els impressors.³⁴⁷

La demostració que aquest comerç movia una gran quantitat de recursos i de diners l'aporta l'afer que va tenir lloc a partir de 1718, arran de la concessió a la Universitat de Cervera, per part de Felip V, d'un privilegi per imprimir i vendre en exclusiva tots els llibres d'ensenyament a Catalunya. Amb motiu d'això, el 1726, a instància de la

³⁴⁵ AHPB, Lluís Fontana, Segon manual, 806/2, ff. 202v-204 (10-XI-1671).

³⁴⁶ X. Camprubí: *L'impressor Rafael Figueró...*, op.cit., p. 190.

³⁴⁷ AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1676, ff. 169v-170 (27-VII-1676).

Universitat de Cervera, es va procedir a fer un inventari dels llibres que hi havia a les impremtes i llibreteries de Barcelona. L'objectiu era requisar tots els exemplars, pagant-los, això sí, a preu de venda, per després ser revenuts per la universitat. El recompte que figura en l'inventari mostra que en aquell moment els llibreters i impressors de Barcelona enmagatzemaven aproximadament uns 550.000 exemplars de llibres d'ensenyament.³⁴⁸

Això no obstant, el gremi de llibreters va presentar diversos recursos i súpliques al rei, de manera que la requisa es va allargar. Per això, l'any 1729 va caldre fer un nou inventari, que va donar com a resultat l'existència a Barcelona d'un estoc de llibres format per 45.000 unitats, o sigui, gairebé mig milió menys que tres anys abans. És poc probable, en aquest sentit, que els llibreters declararessin menys llibres dels que tenien, ja que, al cap i a la fi, els foren pagats al preu de venda. Tot sembla indicar, per tant, que molt probablement els exemplars que faltaven s'havien venut, la qual cosa permet tenir una idea de l'extraordinari volum que movia el comerç d'aquest producte.³⁴⁹

Aquesta diferència, d'altra banda, mostra també que els llibres d'ensenyament representaven una importantíssima font d'ingressos per al sector editorial. No és gens estrany, per aquesta raó, que el 1731, poc després de veure's privats de la facultat d'imprimir i vendre'n, els llibreters enviessin una súplica al rei Felip V, assegurant que el monopoli concedit a la Universitat de Cervera havia causat no només un gran perjudici a la indústria editorial barcelonina, sinó també la ruïna de moltes famílies.

“Faltándoles el comercio de los libros que se ha apropiado la Universidad de Cervera, cuyo consumo era diario y continuo, faltan al Gremio de Libreros y a sus individuos los medios para su manutención y conservación de sus tiendas y con qué mantener los mancebos y aprendices, pues con aquella diaria ganancia se conserbavan el común y particulares, y teniendo abastezidas sus oficinas y tiendas, podían emprender la impresión de otros libros y esperar la ocasión de venderlos y beneficiarlos, que no pueden hazer en manera alguna faltándoles el comercio de dichos libros, con que es preciso cerrar sus tiendas y extinguirse el gremio”.³⁵⁰

³⁴⁸ AHPB, Agustí Güell, Manual, 1723-1728, 960/1, ff. 88v-91v (26-III-1726). X. Camprubí: *L'impressor Rafael Figueró...*, op.cit., p. 523.

³⁴⁹ AHPB Agustí Güell, Manual de 1729, 960/2, ff. 51-57 (25-VII-1729).

³⁵⁰ ACA, Reial Audiència, Registres, 14, 1731, ff. 91-95.

Epíleg

L'any 1962 el comunicòleg canadenc Marshall McLuhan va posar data de caducitat a la impremta. Segons la seva teoria –àmpliament desenvolupada en l'obra *The Gutenberg Galaxy*–, en un horitzó no molt llunyà la comunicació basada en la tipografia seria substituïda pel que ell va anomenar una “interdependència electrònica”. En essència, McLuhan preveia el pas d'una cultura visual a un altra de “multisensorial”, en la qual els mitjans electrònics, aleshores emergents –com la televisió, la ràdio o el telèfon– prendrien tot el protagonisme i relegarien els productes impresos, que fins aleshores havien monopolitzat les formes de comunicació, a un segon pla. McLuhan, val a dir, fou un dels pocs intel·lectuals que va teoritzar sobre els efectes que l'invent de Gutenberg va tenir en diferents àmbits de la societat.³⁵¹

Tanmateix, més de mig segle després de la publicació de l'obra de McLuhan, el paper imprès continua tenint, tot i la irrupció de les noves tecnologies de la comunicació, una importància cabdal en el funcionament de la societat. De fet, la impremta de tipus mòbils ideada per Johannes Gutenberg ha estat un dels invents més rendibilitzats de la història de la Humanitat. Cal tenir en compte que la premsa manual, fabricada amb fusta, fou utilitzada amb poques variacions respecte el disseny original des de mitjan segle XV fins a principi del XIX, quan es va introduir la premsa manual de metall, que oferia millors prestacions. Això significa que la indústria editorial es va servir d'un mateix sistema d'imprimir ni més ni menys que durant 350 anys. A més, la composició a base de tipus i planxes de metall, com les utilitzades en la linotípia, va perdurar fins gairebé a la dècada de 1970, quan aquest sistema va ser substituït progressivament per la fotocomposició. No hi ha gaires invents que hagin donat un rendiment semblant al de la tècnica inventada per Gutenberg.

La idea que la impremta va suposar una revolució, desenvolupada per Elizabeth Eisenstein el 1979, va ser compartida per altres historiadors, entre els quals el propi McLuhan, que fins i tot va fer servir l'adjectiu “cataclísmic” per definir l'impacte que la invenció de l'escriptura i de la impremta va tenir en la societat. Robert Darnton, al seu torn, va mostrar la influència que la impremta i, més concretament, el paper que la publicació i difusió de l'*Enciclopèdia* de Diderot va tenir en la Revolució Francesa.³⁵²

³⁵¹ M. McLuhan: *La galàxia Gutenberg*, Edicions 62, Barcelona: 1973.

³⁵² R. Darnton: *The business of Enlightenment: a publishing history of the Encyclopédie, 1775-1800*, Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge: 1979.

La tesi formulada per Eisenstein, tanmateix, també va ser focus de nombroses crítiques. Una de les més recents ha estat la de Joseph Dane, per bé que la discussió s'ha centrat en el concepte de “cultura impresa”, utilitzat abundantment per Eisenstein en els seus llibres. La principal qüestió del debat, tanmateix, és si la impremta va suposar una revolució o en realitat cal parlar d'una evolució. Alguns crítics, de fet, han definit els efectes de la impremta com els d'una “revolució lenta”. Fins i tot s'ha qüestionat l'impacte de la impremta amb l'argument que la seva irrupció, com ha mostrat Fernando Bouza, no va suposar la desaparició del llibre manuscrit, sinó que aquest va conviure amb el llibre imprès durant segles.³⁵³

El problema, al meu entendre, és de conceptes. El diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans, seguint el de Pompeu Fabra, considera que una revolució és “un canvi total, radical”, sense especificar si ha de ser ràpid o lent. En una de les accepcions, això sí, el DIEC matisa que una revolució pot ser també un canvi fonamental en l'organització política o en el govern d'un Estat. O sigui que fa una distinció entre una revolució “política” i una altra d'un tipus, diguem-ne, més general. És interessant també destacar que el Diccionari català-valencià-balear –l'Alcover-Moll–, no només coincideix amb els altres dos a l'hora de definir una revolució com un canvi total i radical, sinó que, a més, per mostrar-ho amb un exemple diu: “La invenció de la impremta produí una revolució en la difusió de les idees”.

El Diccionario de la Real Academia de la Lengua Española, per la seva banda, apunta, en primer lloc, que una revolució és un “cambio violento en las instituciones políticas, económicas o sociales de una nación”, mentre que en una de les accepcions afegeix que pot ser també un “cambio rápido y profundo de cualquier cosa”. Curiosament, en aquest cas, el Diccionario posa com a exemple una frase poc afortunada, si el que es pretenia era mostrar la rapidesa del fenomen: “El cine español ha sufrido una gran revolución”.

Finalment, el diccionari de Cambridge distingeix entre una revolució política –un canvi en la manera com un país es governa, generalment cap a un sistema polític diferent, sovint utilitzant la violència o la guerra–, i una revolució de caire gèneric: “un canvi molt important en la manera que la fent fa les coses”. En aquest cas, posa com a exemple: “una revolució tecnològica”.

³⁵³ J. A. Dane: *The myth of print culture. Essays on evidence, textuality and bibliographical method*, University of Toronto, Toronto: 2003; F. Bouza: *Corre manuscrito. Una historia cultural del Siglo de Oro*, Marcial Pons, Madrid: 2001.

Cal no confondre, per tant, una revolució política –generalment ràpida i sobtada– amb una de cultural o tecnològica. Eisenstein, en aquest sentit, s’ha defensat de les crítiques molt encertadament, apuntant que existeix un ús convencional del concepte “revolució” per referir-se a qualsevol canvi abrupte i decisiu. “El pas de la còpia manuscrita a la impremta com a mode de producció va ocórrer en tants llocs i en un espai de temps tan curt que cal designar-lo amb el terme ‘revolució’, encara que pugui generar una confusió semàntica”, argumenta Eisenstein.³⁵⁴

La historiadora nord-americana utilitza un argument que, al meu parer, resulta clau: la idea de procés irreversible. Segons ella, els efectes de la utilització de la impremta es van fer cada vegada més pronunciats amb el pas del temps, fins al punt que el seu ús va esdevenir imprescindible; és a dir, el fenomen ja no tenia volta enrera. Eisenstein, en aquest sentit, apunta que quan es parla de revolució de la impremta cal donar-li el mateix sentit que quan es parla de “revolució industrial” o de “revolució demogràfica”. Es tracta del mateix sentit que Raymond Williams dóna al terme “revolució” en el seu llibre *The Long Revolution* per parlar del augment dels índexs d’alfabetització a l’Europa moderna. “Aquestes interpretacions semblen aplicables als canvis aportats per la impremta”, conclou Eisenstein.

La revolució de la impremta, igual que la Revolució Industrial, fou un canvi lent però irreversible. La impremta no va acabar amb el llibre manuscrit, de la mateixa manera que la màquina de vapor no va provocar la substitució de la filadora manual pel teler mecànic d’un dia per l’altre. A la llarga, però, l’ús del teler mogut per vapor –igual que el de la impremta– va esdevenir irreversible.

La utilització de la impremta va comportar una gran revolució tecnològica, en la mesura que va permetre el pas d’un sistema de reproducció de documents artesanal a un altre d’industrial. L’impacte que la invenció de la tipografia va suposar per a la societat moderna fou, en certa manera, comparable als avantatges que al segle XXI ofereix la tecnologia de reproducció de documents, ja sigui digital o analògica, domèstica o industrial. La revolució de la impremta entesa com un procés llarg però irreversible es fa evident si hom pensa en la importància que avui en dia tenen la fotocopiadora i la impressora domèstica i en el perjudici que suposaria per a les empreses haver de tornar a utilitzar el ciclostil o el paper carbó. És probable que una sobtada desaparició del llibre

³⁵⁴ Elizabeth Eisenstein: *The printing revolution in Early Modern Europe*, Cambridge University Press, Cambridge: 2005, p. 333.

imprès no tingués conseqüències nefastes per a la supervivència de la civilització, més enllà de deixar el món sense exemplars suficients de novel·les, guies de viatge, manuals d'autoajuda o llibres de cuina, per citar-ne alguns. Ara bé, prescindir d'un dia per l'altre d'impresos d'ús diari, com, per exemple, formularis, factures, rebuts o bitllets de transport públic, portaria, de ben segur, a un col·lapse de l'economia i de l'administració a escala mundial. Aquest és, precisament, l'argument que dóna força a la idea que les menuderies foren la principal contribució de la impremta al desenvolupament de la societat moderna. La tipografia es va convertir, ja des del segle XV, en un veritable servei de reprografia adaptat a les necessitats de l'època, permetent estalviar una gran quantitat de temps i de diners a governs, empreses i particulars.

La impremta va contribuir a modernitzar molts aspectes de l'activitat humana. La utilització generalitzada i extensiva de les butlletes –molt semblants als actuals formularis– va permetre millorar el funcionament de l'administració i de les institucions polítiques. L'ús de la impremta va incidir també en aspectes econòmics, com en la recaptació d'impostos, en el comerç o en el transport marítim de mercaderies; en la salvaguarda de la salut pública, sobretot gràcies a les butlletes de sanitat; en el funcionament de l'Església, amb les butlles d'indulgència, els certificats sacramentals o les butlletes de confessar; en l'administració de justícia, amb l'ús de les lletres citatòries o de les al·legacions jurídiques. La impremta també fou de gran utilitat en la preservació de l'ordre públic, principalment per expedir passaports, o en el terreny militar, gràcies a l'ús de les butlletes d'allotjament i de reclutament.

D'altra banda, com s'ha pogut constatar al llarg del treball, la impremta no fou un fenomen exclusiu de les grans ciutats, sinó que moltes viles d'arreu de Catalunya, fins i tot en entorns rurals, en van fer ús, encarregant la impressió de tota mena de documents a les impremtes, principalment a les de Barcelona.

A més, en combinació amb el sistema de correu, la impremta va afavorir la comunicació i la governabilitat, contribuïnt també amb això a la cohesió territorial. La distribució de les obres de legislació per tot el territori va facilitar el coneixement de les lleis per part de les administracions locals. D'igual forma, l'enviament generalitzat de cartes circulars impreses va fer més àgil la comunicació entre la capital i la resta del territori. No menys important fou, gràcies a la combinació de la impremta i del correu, l'aparició de la premsa periòdica –les anomenades gasetes–, que van constituir l'embrió de la premsa de masses. Com s'ha pogut veure, ja al segle XVII la premsa informativa i la d'opinió es difonien entre un públic divers, nombrós i heterogeni, especificitats

pròpies dels mitjans de comunicació contemporanis. Finalment, pel que fa a l'educació, la publicació de centenars de milers de llibres d'ensenyament –i la seva venda a un preu assequible per a les capes populars– va tenir un paper més que significatiu a l'hora de fer augmentar els nivells d'alfabetització.

No es tracta, en cap cas, de menystenir la importància que el llibre imprès ha tingut per al progrés de la Humanitat, sobretot gràcies al seu paper en la transmissió de les idees i coneixements. Ara bé, els llibres eren un producte reservat preferentment a unes elits, que podien pagar el seu preu, mentre que els plecs solts, la “literatura de cordill”, les petites obres d'ensenyament i, en general, tot tipus de menuderies, van arribar a pràcticament tot el conjunt de la població, de manera que el seu impacte en el dia a dia fou molt més gran. Cal tenir en compte, a més, que per imprimir un llibre de mig miler de pàgines es requerien uns quants mesos de treball, mentre que la impressió de fulls solts era una operació molt ràpida, que es feia d'un dia per l'altre, de manera que el resultat i els seus efectes eren gairebé immediats.

Per tot plegat, es pot concloure que el principal benefici que va aportar la tipografia, no fou, tot i la seva importància, l'edició de llibres. La contribució més gran i significativa de la impremta –la més revolucionària, en definitiva– va ser la producció de tota una sèrie d'obres menors que va propiciar el desenvolupament i la modernització de la societat. Foren, sens dubte, unes millores substancials que van afectar pràcticament a tots els àmbits, provocant un gran impacte en la vida quotidiana i en la manera de viure del conjunt de la població. La contribució de les menuderies al funcionament de la societat moderna fou, sense cap mena de dubte, la veritable revolució de la impremta.

BIBLIOGRAFIA

- AIERDI, J., *Dietari*. A cura de Vicent Josep Escartí, Barcelona: Barcino, 1999.
- ALBERCH, R. (et al.), *Gremis i oficis a Girona. Treball i societat a l'època pre-industrial*, Girona: Ajuntament de Girona, 1984.
- ALCOBERRO, A, CAMPABADAL, M. i CAMPRUBÍ, X., *El setge de Barcelona, 1713-1714. Diario del sitio y defensa de Barcelona*. València: Tres i Quatre, 2008.
- AMELANG, J., *La formación de una clase dirigente*, Barcelona: Ariel, 1986.
- AMELANG, J., “Formas de escritura popular: las autobiografías de artesanos”, dins: CASTILLO, A. (comp.), *Escribir i leer en el siglo de Cervantes*, Barcelona: Gedisa, 1999.
- BÈGUE, A., “«Tres o cuatro villancicos de las mejores letras»: transmisión y recepción de los villancicos en el Barroco tardío”, *Criticón*, 119, , 2013, p. 99-126.
- BETRÁN MOYA, J.L., “Sociedad y peste en la Barcelona de 1651”, *Manuscrits*, 8, 1990, p.255-282.
- BLANCO FERNÁNDEZ, C., *Divinas palabras en moldes humanos. Libro e impreso religioso en la Cataluña de la época moderna (s.XVI-XVIII)*. Tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona, 2010.
- BOTS, H., “Les Provinces-Unies, centre de l'information europeenne au XVII siecle”. Dins: AAVV. L'informazione in Francia nel seicento. *Quaderni del seicento francese*, 5, Bari/Paris: Adriatica/Nizet, 1983.
- BOUZA, E., *Corre manuscrito. Una historia cultural del Siglo de Oro*. Madrid: Marcial Pons, 2001.
- BURGOS RINCÓN, J., *Imprenta y cultura del libro en la Barcelona del setecientos, 1680-1808*. Tesi doctoral. Universitat Autònoma de Barcelona, 1995.
- BURKE, P., “Early Modern Venice as a center of information and communication”, dins MARTIN, J. i ROMANO, D. (eds.), *Venice Reconsidered. The History and Civilization of an Italian City-State, 1297-1797*, Baltimore: Johns Hopkins University, 2000, p.389-419.
- BUSQUETS, J., *La Catalunya del Barroc vista des de Girona. La crònica de Jeroni de Real (1626-1683)*, Barcelona: Publicacions de l'abadia de Montserrat, 1994.
- BRIGGS, A.; BURKE, P., *De Gutenberg a Iternet. Una historia social de los medios de comunicación*. Madrid: Taurus, 2002.
- CAMPRUBÍ, X., “Llibres i lliure comerç a la Barcelona moderna: els conflictes entre l'impressor Rafael Figueró i la confraria dels llibreters (1671-1711)”, *Recerques*, 65, 2012, p.75-107.
- CAMPRUBÍ, X., “La circulació de la informació entre Vic i Barcelona durant la Guerra de Successió”, *Ausa*, 174, 2014, p.863-889.

CAMPRUBÍ, X., “Les gasetes de Rafael Figueró: una eina al servei de la informació i la resistència durant la Guerra de Successió”; dins: ALBAREDA, J.; ALCOBERRO, A. (dirs.); MONFULLEDA, C.; SALLÉS, N. (eds.), *Els Tractats d'Utrecht: clarors i foscors de la pau, la resistència dels catalans*, Barcelona: Museu d'Història de Catalunya, 2015, p. 427-435.

CAMPRUBÍ, X., “L’impacte dels allotjaments a Tona: de la Revolta dels Barretines (1687) al pas de l’exèrcit austriacista durant la Guerra de Successió (1711)”, *Ausa*, 175, 2015, p.61-87.

CAMPRUBÍ, X., *La premsa a Catalunya durant la Guerra de Successió*, València: Publicacions de la Universitat de València, 2016.

CAMPRUBÍ, X., “Butlletes, fulls solts i altres menuderies: la contribució de la impremta al funcionament de la societat catalana moderna”, *Manuscripts*, 34, 2016, p.113-144.

CAMPRUBÍ, X., *L'impressor Rafael Figueró (1642-1726) i la premsa a la Catalunya del seu temps*. Barcelona: Fundació Noguera, 2018.

CAPMANY, A., *Memorias históricas sobre la marina, comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona*, vol. I, Barcelona: Cámara Oficial de Comercio y Navegación de Barcelona, 1961.

CASALLARCH, R., *Història de l'Escola Pia de Moià*. Moià: l'autor/Gràfiques Íster, 1994.

CASANELLES i SALVANS, E., “Presentació del llibre de l'Ajuntament de Pardines”, *Annals del Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès*, 1992-1993, p.39-78.

CASTELLVÍ, F., *Narraciones históricas*, Madrid: Fundación Francisco Elías de Tejada, 1997-2002.

CASTRO ROJAS, I., “Papeles efímeros en la difusión de la información oficial en la temprana edad moderna. Una propuesta de estudio”, dins: IGLESIAS RODRÍGUEZ, J.J.; PÉREZ GARCÍA, R.; FERNÁNDEZ CHAVES, M. (eds.). *Comercio y cultura en la Edad Moderna*. Comunicaciones de la XIII reunión científica de la Fundación Española de Historia Moderna, Sevilla: Editorial Universidad de Sevilla, 2015, p.2427-2439.

CHAUVET, P., *Les ouvriers du livre en France. Des origines a la Révolution de 1789*, Paris: Presses Universitaires de France, 1959.

CIPOLLA, C., *Educación y desarrollo en Occidente*, Esplugues de Llobregat: Ariel, 1970.

CODINA i VILA, J., *A Sant Boi de Llobregat (segles XIV-XVII)*, Barcelona: Columna, 1999.

CRUICKSHANK, D.W., “Literature and the Book Trade i Golden-Age Spain”. *Modern Language Review*, 73:4, 1978, p.799-824.

DANE, J.A., *The myth of print culture. Essays on evidence, textuality and bibliographical method*, Toronto: University of Toronto, 2003.

DARNTON, R., *The business of Enlightenment: a publishing history of the Encyclopedie, 1775-1800*, Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press, 1979.

DAVIS, N. Z., *Sociedad y cultura en la Francia moderna*, Barcelona: Crítica, 1993.

DEL ARCO, A., *La imprenta en Tarragona: apuntes para su historia y bibliografía*, Tarragona: Imprenta de José Pijoan, 1916.

- DELGADO CASADO, J., *Diccionario de impresores españoles (siglos XV-XVIII)*, Madrid: Arco, 1996.
- DOWNIE, J.A., *Robert Harley and the press. Propaganda and public opinion in the age of Swift and Defoe*, Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
- EISENSTEIN, E., *La revolución de la imprenta en la Edad Moderna europea*, Madrid: Akal, 1994.
- EISENSTEIN, E., *The printing revolution in Early Modern Europe*, Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
- EISENSTEIN, E., *La imprenta como agente de cambio*, México: Fondo de Cultura Económica, 2010.
- ESCARTÍ, J.V. (ed.), *Dietari de Joaquim Aierdi*, Barcelona: Barcino, 1999.
- ESCARTÍ, J.V., *El diario (1700-1715) de Josep Vicent Ortí i Major*, València: Bancaixa, 2007.
- ESPINO LÓPEZ, A., *Catalunya durante el reinado de Carlos II. Política y guerra en la frontera catalana, 1679-1697*, Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona, 1999.
- ESPINO LOPEZ, A., *Pàtria i llibertat. La Guerra de Successió a Catalunya, 1704-1714*, Catarroja: Afers, 2013.
- ETTINGHAUSEN, H., "Barcelona, centre mediàtic del segle XVII, i les seves relacions de festes", dins: GARCIA ESPUCHE, A. (dir.). *Festes i celebracions. Barcelona 1700*, Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 2010, p.199-275.
- FÀBREGA, A. (ed.), *Llibre de coses que han succeït a Catalunya, dignes de ser notables, i en altres parts del món: crònica d'un pagès català dels segles XVII i XVIII*, Manresa: Centre d'Estudis del Bages, 1999.
- FEBVRE, L. i MARTIN, H. J., *La aparición del libro*, México: Fondo de Cultura Económica, 2005.
- FERRO, V., *El Dret Públic Català. Les institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*, Vic: Eumo, 1987.
- FEYEL, G., *La "Gazette" en province à travers ses réimpressions, 1631-1752*, Amsterdam/Maarssen: Holland University Press, 1982.
- FONTANA, J., "Sobre el comercio exterior de Barcelona en la segunda mitad del siglo XVII. Notas para una interpretación de la coyuntura catalana", *Estudios de Historia Moderna*, 5, 1955, p.199-219.
- FUSTER, J., "L'aventura del llibre català", dins AAVV, *500 anys del primer llibre imprès en català: 1474-1974*, Barcelona: Edigraf, 1973.
- GARCÍA CÁRCCEL, R., *Historia de Cataluña, siglos XVI-XVII. Los caracteres de la historia de Cataluña*, Barcelona: Ariel, 1985, 1985.
- GARCIA ESPUCHE, A., *Un siglo decisivo. Barcelona y Cataluña, 1550-1640*, Madrid: Alianza Editorial, 1998.

GARCIA ESPUCHE, A., *Barcelona entre dues guerres. Economia i vida quotidiana (1652-1714)*, Vic: Eumo Editorial, 2004.

GARCIA ESPUCHE, A., *La Ciutat del Born. Economia i vida quotidiana a Barcelona (segles XIV a XVIII)*, Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 2009.

GARCIA ESPUCHE, A., “Una ciutat de festes”, dins: GARCIA ESPUCHE, A. (dir.). *Festes i celebracions. Barcelona 1700*, Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 2010, p.21-135.

GARCIA ESPUCHE, A., *Una societat assetjada. Barcelona, 1713-1714*, Barcelona: Empúries, 2014.

GILMORE, M., *The World of Humanism*. New York: Harper, 1962.

GONZÀLEZ i SUGRAÑES, M., *Contribució a la Història dels antics Gremis dels Arts y Oficis de la Ciutat de Barcelona*, vol.2, Llibreters y estampers, Barcelona: Estampa d'Enrich y companyia, 1918.

GONZÁLEZ-SARASA HERNÁNDEZ, S., *Tipología editorial del impreso antiguo español*. Tesis doctoral. Universidad Complutense de Madrid, 2013.

GRAFF, H. J., *The legacies of literacy. Continuities and contradictions in Western culture and society*, Bloomington: Indiana University Press, 1987.

GREGORI ROIG, R.M., *La impressora Jerònima Galés i els Mey (València, segle XVI)*, València: Generalitat Valenciana, 2012.

GRIFFIN, C., *Los Cromberger. La historia de una imprenta del siglo XVI en Sevilla y Méjico*, Madrid: Ediciones de Cultura Hispánica, 1991.

HERNANDO, J., “«Instruere in litteris, servire et docere officium». Contractes de treball, contractes d'aprenentatge i instrucció de lletra, gramàtica i arts en la Barcelona del segle XV”. *Acta historica et archaeologica mediaevalia*, 26, 2005, p. 945-984.

HIRSCH, R., “Imprenta y lectura entre 1450 y 1550”, dins: HIRSCH, R. (et al.) *Libros, editores y público en la Europa moderna*. València: Alfons el Magnànim, 1990.

INFANTES, V., “La apología de la imprenta de Gonzalo de Ayala: un texto desconocido en un pleito de impresores del Siglo de Oro”. *Cuadernos Bibliográficos*, 44, 1982, p.33-47.

INFELISE, M., “The war, the news and the curious: military gazettes in Italy”, dins: DOOLEY, B. i BARON, S., *The politics of information in Early Modern Europe*, Londres: Routledge, 2001, p. 216-236.

INFELISE, M., *Prima dei giornali. Alle origini della pubblica informazione*, Roma: Laterza, 2002.

INFELISE, M., “Los orígenes de las gacetas”, *Manuscrits*, 23, 2004, p.31-44.

JANÉ CHECA, O., *Catalunya sense Espanya. Ramon Trobat, ideologia i catalanitat a l'empara de França*, Catarroja: Afers, 2009.

LEÓN SANZ, V., *La Guerra de Sucesión española a través de los consejos de Estado y Guerra del archiduque Carlos de Austria*, Madrid: Editorial de la Universidad Complutense de Madrid, 1989.

- LLADONOSA, J., *Escoles i mestres antics de minyons a Lleida*, Barcelona: Rafael Dalmau, 1970.
- LLOBET i PORTELLA, J.M., *Documents de la Cervera austriacista durant la Guerra de Successió (1705-1713)*, Cervera: Museu Comarcal de Cervera, 2013.
- LLOBET i PORTELLA, J.M., *Documents notarials de la Segarra i l'Urgell relacionats amb la Guerra de Successió (1705-1714)*, Cervera: Grup de Recerques de les Terres de Ponent, 2014.
- MARGALEF, R. (ed.), *La crònica de Miquel Parets*, Barcelona: Barcino, 2011.
- MARTIN, H.-J., *Livre, pouvoirs et société a Paris au XVII siècle (1598-1701)*, Genève: Droz, 1999.
- MARTIN, H.-J., *Historia y poderes de lo escrito*, Gijón: Trea, 1999.
- McLUHAN, M., *La galàxia Gutenberg*, Barcelona: Edicions 62, 1973.
- McMURTRIE, D.C., *The story of printing and bookmaking*, London: Bracken Books, 1989.
- MIRAMBELL i BELLOC, E., *Història de la impremta a la ciutat de Girona*, Girona: Institut d'Estudis Gironins, 1988.
- MOLL, J., "Valoración de la industria editorial española del siglo XVI", dins: AAVV, *Livre et lecture en Espagne et en France sous l'Ancien Régime*, Paris: Éditions A .D. P. F., 1981, p. 79-84.
- MONTAÑEZ MATILLA, M., *El correo en la España de los Austrias*, Madrid, CSIC, 1953.
- MOXON, J., *Mechanick Exercises on the whole art of printing*. Edició de Herbert Davis i Harry Carter. London: Oxford University Press, 1962.
- NAVE, F. de, *Cristobal Plantino (1520-1589), impresor del humanismo y de las ciencias*, Madrid: Biblioteca Nacional, 1990.
- NIETO NUÑO, M., *Diario del conde de Pötting, embajador del Sacro Imperio en Madrid, 1664-1674*, Madrid: Escuela diplomática, 1990.
- OLEART, O., "La gènesi de la compilació de les Constitucions y altres drets de Catalunya de 1704", *Initium*, 1, 1996, p.427-478.
- PARCERISAS i COLOMER, R., "Els captaires", *Fil directe*, 14, 2003, p. 6-7.
- PAREDES, A., *Institución y origen del arte de la imprenta y reglas generales para los componedores*. Edició de Jaime Moll, Madrid: El Crotalón, 1984.
- PEDRAZA-GRACIA, M.J., "Aportaciones documentales en torno a la edición y producción de efimeros en el siglo XVI". dins: REALE, C. (ed.) *Il libro al centro. Percorsi fra le discipline del libro in onore di Marco Santoro*, Napoli: Liguori editore, 2014, p. 381-390.
- PEÑA, M., *Cataluña en el Renacimiento: libros y lenguas*, Lleida: Milenio, 1996.
- PETRUCCI, A., Introducció, dins: HIRSCH, R. (et al.) *Libros, editores y público en la Europa moderna*, València: Alfons el Magnànim, 1990.

PLADEVALL, A.; SIMON, A., *Guerra i vida pagesa a la Catalunya del segle XVII: segons el "diari" de Joan Guàrdia, pagès de l'Esquirol, i altres testimonis d'Osona*, Barcelona: Curial, 1996.

POCH, J., "Notícia de fundació escolàpia a Tremp", *Catalaunia*, 256, 1983.

PUIGVERT i GURT, X., *Els segles XVI i XVII*, Quaderns d'Història d'Olot, 4, 2010.

PUJADAS, J., *L'ensenyament en la societat arbucienca (1592-1975)*, Arbúcies: Museu Etnològic del Montseny-la Gabella, 1996.

QUEROL COLL, E., *Estudis sobre cultura literària a Tortosa a l'edat Moderna*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2006.

RAVEN, J., "Choses banales, imprimés ordinaires, «travaux de ville»: l'économie et le monde de l'imprimerie que nous avons perdus", *Histoire et civilisation du livre*, 9, 2014, p.243-258.

REDONDO, A., "Les livrets de lecture (cartillas para enseñar a leer) au XVIe siècle: lecture et message doctrinal", dins: REDONDO, A. (dir.), *La formation de l'enfant en Espagne aux XVI et XVII siècles*, Paris: Publications de la Sorbonne, 1996, p.71-91.

RUBIÓ i BALAGUER, J. i MADURELL i MARIMON, J.M., *Documentos para la historia de la imprenta y librería en Barcelona (1474-1553)*, Barcelona: Gremio de Editores y Libreros, 1955.

RUBIÓ, J., *Llibreters i impressors a la Corona d'Aragó*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1993.

RUEDA RAMÍREZ, P.J., *Negocio e intercambio cultural: El comercio de libros con América en la Carrera de Indias (siglo XVII)*, Sevilla: Universidad de Sevilla, Diputación de Sevilla i CSIC, 2005.

RUEDA, P., "Impresos efimeros en la vida cotidiana", *Andalucía en la Historia*, 44, 2014, p.36-38.

RODRÍGUEZ, M.C., BENASSAR, B., "Signatures et niveau culturel des témoins et accusés dans les procès d'Inquisition du ressort du Tribunal de Tolède (1525-1817) et du ressort du Tribunal de Cordoue (1595-1632)", *Cahiers du monde hispanique et luso-brésilien*, 31, 1978, p.17-46.

RUMMONDS, R., *Nineteenth-century printing practices and the iron handpress*, New Castle/London: Oak Knoll Press/British Library, 2004.

SALZBERG, R., *Ephemeral city. Cheap print and urban culture in Renaissance Venice*, Manchester: Manchester University Press, 2014.

SCHRÖDER, T., "The origins of the German press", dins: DOOLEY, B. i BARON, S., *The politics of information in Early Modern Europe*, Londres: Routledge, 2001, p. 123-150.

SOCIAS BATET, I., *Els Abadal, un llinatge de gravadors*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2007.

SOL, R. i TORRES, C., *La impremta de Lleida (segles XV-XIX)*, Alcoletge: Ribera i Rius, 1996.

SIMON i TARRÉS, A., “La divulgació social del discurs històric a la Catalunya del Barroc i l’ús de la història com a arma política”, *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona*, 53, 2014, p.223-244.

STEINBERG, S. H., *Five hundred years of printing*, Londres: British Library, 1996.

STONE, L., “Literacy and education in England, 1640-1900”, *Past and Present*, 42 (1), 1969, p.69-139.

VÁZQUEZ MONTALBÁN, M., *Historia y comunicación social*, Madrid: Alianza Editorial, 1985.

VENTURA i MUNNÉ, M., “Lletrats i il·letrats en una ciutat de la Catalunya moderna: Mataró, 1750-1800”, *Pedralbes*, 6, 1986, p.257-263.

VILAR, P., *Catalunya dins l’Espanya Moderna. El medi històric*, Barcelona: Edicions 62, 1964.

VIÑAO, A., “Alfabetitzación y primeras letras (siglos XVI-XVII)”, dins: CASTILLO, A. (comp.), *Escribir i leer en el siglo de Cervantes*, Barcelona: Gedisa, 1999.

WEBER, J., “Strassburg, 1605: the origins of the newspaper in Europe”, *German History*, 24, 3, 2006, p.387-412.